

**REŞAD EKREM KOÇU’NUN HİKÂYELERİNDE
HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARININ KULLANIMI**

Yıldız BİNGÖL

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
Erzurum - 2022
Her hakkı saklıdır**

T.C.
ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**REŞAD EKREM KOÇU'NUN HİKÂYELERİNDE HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARININ KULLANIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yıldız BİNGÖL

Tez Danışmanı

PROF. DR. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

ERZURUM-2022

ONAY

Yıldız BİNGÖL tarafından hazırlanan “**Reşat Ekrem Koçu’nun Hikayelerinde Halk Kültürü Unsurlarının Kullanımı**” adlı bu çalışma 23.09.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Halk Edebiyatı Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Prof. Dr. Murat KACIROĞLU Erzurum Teknik Üniversitesi	imza
Danışman	Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ Erzurum Teknik Üniversitesi	imza
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Recai KIZILTUNÇ Atatürk Üniversitesi	imza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. 23/09/2022

Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu ve tezimin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

18/10/2022

İmza

Yıldız BİNGÖL

- ☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	VII
ÖN SÖZ	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU’NUN HAYATI, SANATI, ESERLERİ

1.1. HAYATI VE SANATI	8
1.2. ESERLERİ.....	19
1.2.1. Erkek Kızlar	19
1.2.2. Hatice Sultan İle Ressam Melling.....	27
1.2.3. Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş	36
1.2.4. Haydut Aşkları	43
1.2.5. Haşmetli Yosmalar.....	50
1.2.6. Kızlarağasının Piçi	53
1.2.7. Kafes Arkası Günahkârları.....	58
1.2.8. Yusuf’un Borcu	68
1.2.9. Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi	71
1.2.10. Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi.....	76
1.2.11. İlk Kurşun.....	77
1.2.12. Altın Destan	82

İKİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU’NUN HİKÂYELERİNDE HALK KÜLTÜRÜ

UNSURLARI

2.1. KÖY, KASABA, KENT YAŞAMI (MONOGRAFİLER)	86
2.2. YERLEŞİM-YERLEŞİM TÜRLERİ.....	98
2.2.1. Sürekli Yerleşim (köy, kasaba, kent)	99
2.2.2. Geçici yerleşim (yaylak, kışlak).....	102
2.3. BARINAK-KONUT (HALK MİMARİSİ).....	103
2.3.1. Tipleri.....	105
2.3.2. Yapım Teknikleri ve Kullanılan Araç-Gereç	107
2.3.3. Ev Eşyası; Türleri, Yapımı, Kullanılışı.....	109

2.4. AYDINLANMA-ISINMA.....	111
2.4.1. Işık Elde Etme; Işık Araç ve Gereçleri	112
2.4.2. Isı Elde Etme; Isı Araç ve Gereçleri	115
2.5. TAŞITLAR-TAŞIMA TEKNİKLERİ.....	115
2.5.1. Kara Taşımacılığı	116
2.5.2. Deniz Taşımacılığı	118
2. 6. EKONOMİ TÜRLERİ.....	119
2.6.1. Hayvancılık	120
2.6.2. Çobanlık	121
2.6.3. Tarım-Rençberlik	122
2.7. HALK EKONOMİSİ	124
2.7.1. Üretim	124
2.7.2. Pazarlama	125
2.8. BESLENME-MUTFAK-KİLER.....	128
2.8.1. Yiyecekler	129
2.8.2. İçecekler	131
2.8.3. Mutfak Düzeni, Araçları	132
2.8.4. Sofra Düzeni.....	133
2.9. ÖLÇME, TARTMA, HESAPLAMA BİRİMLERİ; ZAMAN VE MESAFE KAVRAMLARI.....	133
2.10. HALK SANATLARI VE ZANAATLARI	140
2.10.1. İşleme, Örmek, Dokuma, Basma işleri	140
2.10.2. Ağaç, Taş, Maden, Toprak, Cam, Deri İşleri	141
2.10.3. Halk Resmi.....	142
2.10.4. Meslekler.....	144
2.11. GİYİM-KUŞAM-SÜS	146
2.11.1. Giyim-Kuşam.....	147
2.11.1.1. Erkek Giyim.....	148
2.11.1.2. Kadın Giyim	150
2.11.1.3. Çocuk Giyimi.....	151
2.11.1.4. Günlük Giyim	151
2.11.1.5. Törensel Giyim	152
2.11.1.6. Meslekleri ve Yaş Gruplarını Belirleyen Giyim-Kuşam	153

2.11.2. Süslenme	156
2.12. HALK BİLGİSİ	158
2.12.1. Halk Hekimliği.....	158
2.12.2. Halk Botaniği-Zoolojisi	160
2.12.3. Halk Meteorolojisi-Halk Takvimi.....	164
2.12.4. Halk Hukuku	168
2.13. HALK İNANÇLARI; TÖRENLER, ADETLER, GELENEKLER, GÖRENEKLER	173
2.14.GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	183
2.14.1. Doğum.....	183
2.14.2. Çocuk	184
2.14.3. Evlenme.....	186
2.14.4. Ölüm.....	189
2.15. BAYRAMLAR-KARŞILAMALAR-UğURLAMALAR	193
2.15.1. Dinsel-Yerel Nitelikli Bayramlar	193
2.15.2. Karşılamlar-Uğurlamlar-Selamlamlar	194
2.16. KALIP HAREKETLER (TAVIRLAR, JESTLER, MİMİKLER)- KALIP SÖZLER VE SESLER	196
2.17. DERNEKLER, KURULUŞLAR; DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA.....	202
2.17.1. Esnaf Dernekleri.....	202
2.17.2. Dinsel Kuruluşlar (Tarikatlar).....	203
2.17.3. Cinse ve Yaşı Dayalı rgtler.....	205
2.17.4. Komşuluk	207
2.18. DİNSEL-BÜYÜSEL İÇERİKLİ İNANÇLAR, İŞLEMLER	208
2.18.1. Ziyaretler, Yatırlar, Türbeler, Mezarlar	209
2.18.2. Fal, Rüya Yorumu, Gelecektek Haber Verme	210
2.18.3. Byclk; Türleri ve Teknikleri.....	211
2.19. HALK TİYATROSU (GELENEKSEL TİYATRO).....	213
2.20. HALK OYUNLARI (DANSLARI)	218
2.21. HALK MÜZİĞİ VE MÜZİK ARAÇLARI.....	221
2.22. ÇOCUK OYUNLARI VE OYUNCAKLAR.....	223
2.23. HALK EĞLENCELERİ; SPORLAR.....	223
2.24. HABERLEŞME	227

2.25. ADLAR.....	231
2.25.1. İnsan Adları.....	233
2.25.1.1. Asıl Adlar.....	233
2.25.1.2. Lakaplar-Takma Adlar.....	235
2.25.2. Yer, Su, Dağ, Meydan, Cadde, Sokak, Ev Adları.....	238

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU’NUN HİKÂYELERİNDE HALK EDEBİYATI

UNSURLARI

3.1. DESTANLAR	242
3.2. MASALLAR	259
3.3. HALK HİKÂYELERİ	261
3.4. HALK ŞİİRİ.....	262
3.5. HALK TÜRKÜLERİ	285
3.6. FIKRALAR.....	290
3.7. ATASÖZLERİ-DEYİMLER.....	291
3.8. ALKIŞLAR, KARGIŞLAR.....	309
3.9. İLÂHİLER.....	314
3.10. MÂNİLER.....	315
3.11. GAZELLER.....	317
3.12. SEMAİLER.....	319
3.13. MERSİYELER.....	308
3.14. AĞITLAR.....	309
3.15. SÖZLÜK	322
SONUÇ	328
KAYNAKÇA.....	332
EKLER	338

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
REŞAD EKREM KOÇU’NUN HİKÂYELERİNDE HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARININ KULLANIMI
YILDIZ BİNGÖL
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
2022, (368) Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ (Danışman)
Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Üye)
Doç. Dr. Recai KIZILTUNÇ (Üye)

Türk halk kültürünü yansıtmaya çalışan Reşad Ekrem Koçu, 1905 yılında İstanbul’da doğmuştur. Doğduğu dönem halk arasında kahramanlıkların anlatıldığı, savaşların olduğu döneme denk gelir. Yaşadığı dönemin etkileri hayatı boyunca oluşturacağı eserlerin temelini oluşturacaktır. Tarih bölümünü okuması ve hocası olan Ahmet Refik Altınay’ın asistanlığını yaparken tarihi araştırmalar yapmaya devam etmiş, halkevleri olayı başladığında halkın değerlerinin ortaya çıkarılmasına destek olmuş ve hayatı boyunca gazete, makale, hikâye, inceleme yazıları, tarihi romanlar kaleme alarak katkıda bulunmuştur. Eserlerinde tarihi olaylara yer vermesi geçmişte yapılan düzensizliklerin getirilerini okuyabilmeyi ve geleceğe büyük bir kültür ansiklopedisi taşıyabilme imkânı tanır.

Çalışmamızda kültür unsurlarının kullanımı için Koçu’nun “Erkek Kızlar”, “Hatice Sultan ile Ressam Melling”, “Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş”, “Haydut Aşkları”, “Haşmetli Yosmalar”, “Kızlarağasının Piçi”, “Kafes Arkası Günahkârları”, Yusuf’un Borcu”, Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi”, Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi”, “İlk Kurşun”, “Altın Destan” adlı on iki hikâyesi ele alınarak değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme ise Sedat Veyis Örnek’in tasnifi kullanılarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde eserler içerisinde yer alan hikâyelere yer verilmiş, konu, zaman ve mekân, vaka, kişiler olarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümde halk kültürü unsurları tasnifiyle hikâyelerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Halk edebiyatı ana başlığı ise üçüncü bölüm olarak ayrıca değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında yapılan çalışmaya yönelik değerlendirilme yapılmıştır.

Çalışmamızda hikâyelerde yer alan ve kültür unsurlarının tamamlayıcısı olduğunu düşündüğümüz, önemli ressamların yaptığı ve Koçu’nun özellikle belirttiği resimlere de çalışmanın sonunda “Ek (Resimler)” kısmında yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reşad Ekrem Koçu, Halk Kültür Unsurları, Hikâye.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
REŞAD EKREM KOÇU'NUN HİKÂYELERİNDE HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARININ KULLANIMI

Advisor: Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

2022, (368 page)

Jury: Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ (Advisor)

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Member)

Assoc. Prof. Dr. Recai KIZILTUNÇ (Member)

Reşad Ekrem Koçu, who tries to reflect the Turkish folk culture, was born in Istanbul in 1905. The period when he was born coincides with the period when heroism is told among the people and there are wars. The effects of the period in which he lived will form the basis of the works he will create throughout his life. While studying the history department and assisting Ahmet Refik Altınay, who was his teacher, he continued to do historical research, supported the revealing of the values of the people when the community centers event started, and contributed by writing newspapers, articles, stories, reviews and historical novels throughout his life. Including historical events in his works allows him to read the results of the irregularities in the past and to carry a great cultural encyclopedia to the future.

In our study, for the use of cultural elements, Koçu's "Erkek Kızlar", "Hatice Sultan ile Ressam Melling", "Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş", "Haydut Aşkları", "Haşmetli Yosmalar", "Kızlarağasının Piçi", "Kafes Arkası Günahkârları", Yusuf'un Borcu", Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi", Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi", "İlk Kurşun", "Altın Destan" and his twelve stories were evaluated. This evaluation was tried to be classified by using Sedat Veyis Örnek's classification.

In the first part, the stories in the works are included and evaluated as subject, time and place, case and people. In the second part, the stories were evaluated with the classification of folk culture elements. The main title of folk literature is also evaluated as the third part. In the conclusion part, an evaluation of the study was made.

The paintings, which are included in the stories in our study and which we think are complementary to the cultural elements, made by important painters and especially mentioned by Koçu, are also included in the "Appendix" section at the end of the study.

Keywords: Reşad Ekrem Koçu, Elements of Folk Culture, Story.

KISALTMALAR

- KP:** Kızlarağasının Piçi
HS: Hatice Sultan ile Ressam Melling
EK: Erkek Kızlar
HA: Haydut Aşkları
AY: Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş
HY: Haşmetli Yosmalar
KG: Kafes Arkası Günahkarları
YB: Yusuf’un Borcu
FS: Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi
İK: İlk Kurşun (Milli Hikayeler)
KS: Kanuni Süleyman’ın Beş Fedaisi
AD: Altın Destan

ÖN SÖZ

Kültür, toplumun duyuş ve düşünüşünü ön plana alan geçmiş ve gelecek yaşantıları içerisinde iyi ve kötü, maddi ve manevi her alanda büyüyen bir bilgi birikimidir. Halk, toplumsal süreç içerisinde bazen kendi içerisinde etkilenecek bazen de başka medeniyetlerden etkilenecek ortaya halk kültürü unsurlarını çıkarır ve nesilden nesile unutulmadan aktarılması için çaba gösterir. Geleneksel giyim ve kuşamıyla, inançlarıyla, konuşmasıyla bir ulusun kimliği ortaya çıkar ve karakteri yüzyıllar boyunca oluşmaya devam eder. Dilinin gücü ve inancının gücüyle toplum, yaşamını düzenler ve değişimlere her zaman açık olur.

Çalışma konumuz olan “Reşad Ekrem Koçu’nun Hikâyelerinde Kültür Unsurlarının Kullanımı” başlığı altında incelenen hikâyelerde, kültürün toplum içerisinde ne kadar yaygın olduğu, nasıl yaşatıldığı ve günümüze kadar gelen etkileri var mı diye inceleyebilme fırsatı sunmaktadır. Koçu, özellikle İstanbul hayatına dair bilgiler verse de aslında tespit edilen örnekler tüm Anadolu yaşamı için de geçerli olmaktadır.

Reşad Ekrem, yaşadığı dönemin getirisi olan zorluklar arasında sadece tarih ile ilgilenmek ve meslek edinmekle kalmamış, tarihe bir saygı, geleceğe ise büyük bir hediye olarak genç, çocuk ve ilimle ilgilenen herkesin bu bilgilerden faydalanabilmesi fırsatını vermiştir. Sadece hikâyelerinde değil tüm eserlerinde tarihten aldığı konuları yazarlığıyla birleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminin kalıntıları ve yeni kurulan bir devletin ilk sancıklarına denk gelen yazar hem yanlış olduğuna inandığı tarihi olayları eleştirmiş hem de tarihi bilgilerin açığa çıkmasını sağlamıştır. Tarihte yaşanan olayların bilgisine ulaşırken yapılan tasvirler, dekorlar sayesinde de olayların zihninizde canlı bir portresinin oluşması mümkündür.

Çalışmamızda yer verdiğimiz kültür unsurlarını, Koçu’nun ele aldığı hikâyelerinde ve tarihi çocuk hikâyelerinde tespit etmeye çalıştık. Üç bölüm halinde ele aldığımız bu çalışmanın ilk bölümü, hikâyelerde yer alan konuların kısaca anlatılıp tanıtılmasına ayrılmıştır. İkinci bölüm Sedat Veyis Örnek’in “Türk Halk Bilimi Çalışmalarının Kadrosu” başlığı altında yer alan konu başlıkları ve alt başlıklarına uygun şekilde tasnif edilerek sınıflandırılmıştır. Birkaç ana başlık kadrolarının alt başlıkları örnek temin edilemediğinden çalışmamızda yer almamıştır. Üçüncü bölüm ise yine kültür unsurları içerisinde yer alan “Halk Edebiyatı Unsurları” başlığı ve alt başlıkları şeklinde tanıtılmıştır. Bazı alt başlıklar tespit edilen kültür unsurlarının türüne göre şekillenmiştir.

Çalışmamızın sonunda “Ek (Resimler)” bölümünde ise yer verdiğimiz resimler, hikâyelerin tamamlayıcısı olarak karşımıza çıkmakta ve dönemin portresini değerlendirebilmek açısından tezimizde yer almıştır.

Çalışma konusunun seçiminde, tez ile ilgili bilgilendirme ve anlayışını benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ’ye, yüksek lisans payesiyle mezun olduğumu hiç göremeyecek olan canım Babam’a, bilgisi ve sevgisi ile her zaman yanımda olan eşim Mustafa Bingöl’e ve sevgisiyle hep kalbimde olan kızım Duru’ya çok teşekkür ederim.

Yıldız BİNGÖL
Erzurum-2022

GİRİŞ

Tüm toplumların tarih sahnesinde yer almasıyla beraber kültür ve edebiyat ürünleri de yaşamaya ve nesilden nesile aktarılmaya başlamıştır. Tarihimizin içinden fıskıran bu ürünler, toplumsal yaşayış ve kültürün panoraması olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki kültür, insanın saygınlığını korumakla beraber, dün ile bugünü kıyaslayabilmeyi, içinde bulunduğumuz mekânı, coğrafyası ve insanıyla değerlendirme imkânı tanır. Böylelikle Gökalp'in tabiriyle halkın hazinesi olan kültür, "halkın gelenekleri, yerleşmiş görenekleri, örfleri, sözlü ya da yazılı edebiyatı, dili, müziği, ahlâkı, sanatsal ve ekonomik ürünleridir. Bu güzel şeylerin hazinesi ve müzesi halk olduğu için, kültür, demokratiktir."¹ diyebilmekteyiz.

Belirli etkileşimlerle kimliğimiz ve bu sayede de toplumumuz varlığını ortaya koyar ve kültür, dilini, edebiyatını hatta maddi manevi her ürünü işlemiş olur. "Kültür denilince daha ziyade bir milletin tarihi boyunca yarattığı eserler anlaşılır. Bu doğrudur. Kültürü teşkil eden unsurların hemen hepsi, tarih içinde, asırlar boyunca nesillerin işlemesi ile meydana gelir ve mükemmeliyete ulaşır. Dil, edebiyat, musiki, mimarî, din ve devlet müesseselerini inceleyince bu vâkıayı açıkça görürüz. Tarih binlerce yıllık deneme ve hayat tecrübesinin mahsulüdür. Tarihi en iyi şehirler, müzeler ve kütüphaneler gösterir."² Özellikle Etnografya müzelerinde sergilenen kültürel unsurlar incelendiğinde toplumun zevki, sanatı ve günlük yaşantılarına dair bilgilere ulaşılmaktadır. Koçu'nun eserlerinde yer alan şehrin ve insanın ayrıntılı bir biçimde aktarılması ise tarihi, canlandırılmış haliyle tanıyabilmemize olanak sağlamaktadır.

Dün ile bugünü kıyaslayabildiğimiz, sadece iyi ve kötünün çatışmasını değil tüm yönleriyle değerlendirebildiğimiz toplumumuzun, tüm kültürel unsurları, halk edebiyatı unsurları, dilinin gelişimini anlatabilmek Türk kültürünü ve edebiyatını daha da zengin hale getirmiştir. Reşad Ekrem Koçu'nun hikâyeleri tarihin içinden kesitler olarak; kişilerin giyim-kuşamlarıyla, dilinin ağız özellikleri, milli ve insani yönleriyle hatta şehir hayatının getirdikleri ve mimarisiyle karşımıza çıkıyor. Özellikle meddah hikâyelerinden, tarihi yazmalardan ve dönemin resmî gazetelerinde geçen vakalardan kesitler halinde alınan konuların yazarın ifadesiyle tuzunu biberini kattıktan sonra ayrıntılı tasvirleriyle anlatımı bu durumu kolaylaştırmıştır. Koçu'nun hikâyelerinin genelinde yer alan, olaylar üzerinde

¹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Alter, Ankara, 2011, 105.

² Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, 83.

duruluyor olması, kişilerin içsel değil dış görünüşlerine göre uzun tasvirler halinde sunulması incelemelerde ortaya çıkmaktadır. Tan'ın ifadesiyle "mahallî kültürü önce millî kültür, daha sonra da evrensel kültür hâline getirerek, insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaktadır."³ diyebiliriz.

Halk kültürü unsurlarının derlenip yazıya geçirilmesi gerektiği ve bu çalışmalar sayesinde kültürel unsurların yok olma tehlikesinin de ortadan kalktığı savunulabilir. Bunun içinde folklor (halk bilimi), araştırmalar yapıp, incelemelerini halk kültürü üstünde yoğunlaştırmaktadır. "Bir ülkenin, bir yöre halkının gelenek, görenek, örf, âdeti yanında tecrübe ile elde ettiği maddî ve manevî bilgileri folklorun konusunu teşkil eder. Düğün, bayram, gebelik, doğum, ad verme, kız çocuklarında kulak delme, erkek çocuklarında sünnet, evlenme, kadın-erkek ilişkileri, akrabalık ilişkileri, komşuluk ilişkileri, ölüm, cenaze, misafir ağırlama, cin, peri, büyü, efsun, muska gibi inanma şeklinde biriken bütün halk itikatları, türkü, masal, ninni, halk hikâyesi, halk temaşası, menkıbe, bilmece, oyun, atasözü, dua, beddua, yemin, halk hekimliği, halk veterinerliği, halk müziği, halk oyunları (dansları), halk tiyatrosu, halk dili, halk zanaatları vb. konular folklorun kapsamı içine girer."⁴ Edebiyat unsurlarımızın katkılarıyla kültürümüz, çok zengin ve incelendikçe kıymeti ortaya çıkacak ürünlerle doludur. Koçu'nun sayısız eserleri de bu araştırmada kıymetli ürünler olarak halk bilimine kaynaklık teşkil etmektedir.

Çalışmamızın amacı bu doğrultuda şekillenip kültür unsurlarının açığa çıkmasını ve unutulmaması için hikâyelerde yer alan örneklerin tespit edilip ortaya çıkarılmasıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Halk kültürü ve halk edebiyatı unsurları olarak iki ana bölümde hikâye kitapları incelenmiş ve halk kültürü unsurlarının kullanım yerleri tespit edilmiştir. İçerisinde çokça hikâye barındıran eserler ise şöyledir: Kızlarağasının Piçi, Hatice Sultan ile Ressam Melling: Tarihten Hikâyeler, Erkek Kızlar, Haydut Aşkları, Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş, Haşmetli Yosmalar, Kafes Arkası Günahkârları, ve tarihi çocuk hikâye kitapları adı altında: Yusuf'un Borcu, Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi, Milli Hikâyeler: İlk Kurşun, Kanuni Süleyman'ın Beş Fedaisi, Altın Destan olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın önemi olarak halk kültürü ve halk edebiyatı unsurlarının hikâyelerde yer alması ve bu unsurların bu çalışmayla ortaya çıkacak olması adına kıymetlidir.

³ Nail Tan, **Folklor (Halkbilimi) -Genel Bilgiler-**, Halk Kültürü Yayınları, İstanbul, 1985, 8.

⁴ Lütfi Sezen, **Halk Bilimi ve Derleme Metotları**, Eser Ofset, Erzurum, 2010, 20.

Çalışmanın amacı, yöntemi belirlendikten sonra çalışma sınırlarını belirlemek için Koçu'nun kitapları incelenmiş ve yayınlanan son eserler içerisinde hikâye kitabı olanlar tespit edilmiştir. Reşad Ekrem Koçu'nun hayatı ve eserleri üzerine yapılan tez, makale ve kitaplar incelenmiş, yine halk kültürü ve halk edebiyatı unsurlarının tespit ve yöntemlerinin belirlenmesi için tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Hikâyelerde yer alan kültür unsurları fişlenerek tasnif edilmiş ve gerekli bölümlerde yer almıştır.

Koçu'nun, hikâyelerinin tamamlayıcısı olarak gördüğü, kahramanları ve yaşanan olayların birer sahnesi olarak aksettirilen resimlerini ise Sabiha Bozcalı, Münif Fehim, B. Rodoslu tarafından çizilerek hikâyelere eklenmiştir. Kültür unsurlarının bir yansıması olan bu resimler çalışmamızın sonunda yer almaktadır.

Halk kültürü unsurları, Sedat Veyis Örnek'in halk kadroları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bazı bölümlerde değişikliğe gidilip halk edebiyatı unsurları ayrı bir bölüm halinde incelenmiştir. Sedat Veyis Örnek'in tasnifi şöyledir:

1. “Köy, kasaba ve kent yaşamı (monografiler)
2. Yerleşim- yerleşim türleri
 - A. Sürekli yerleşim (köy, kasaba, kent)
 - B. Geçici yerleşim (yaylak-kışlak)
3. Barınak-konut (Halk mimarisi)
 - A. Tipleri
 - B. Yapım teknikleri ve kullanılan araç-gereç
 - C. Ev eşyası; türleri, yapımı, kullanışı
4. Aydınlanma, ısınma
 - A. Işık elde etme; ışık araç ve gereçleri
 - B. Isı elde etme; ısı araç ve gereçleri
5. Taşıtlar taşıma teknikleri
 - A. Kara taşımacılığı
 - B. Hava taşımacılığı
6. Ekonomi Türleri

- A. Hayvancılık
 - a. Bakımı, beslenmesi, korunması
 - b. Çobanlık
 - c. Hayvansal ürünlerin elde edilişi
 - d. Hayvancılıkla ilgili araç-gereçler
 - B. Tarım-rençberlik
 - a. Ekme, biçme, ürün alma
 - b. Tarım araç-gereçleri
 - C. Avcılık
 - a. Av türleri (kara, deniz avları)
 - b. Av araçları ve teknikleri
 - D. Arıcılık
7. Halk ekonomisi
- A. Üretim
 - B. Tüketim
 - C. Pazarlama
8. Beslenme-mutfak-kiler
- A. Besin Türleri
 - a. Hayvansal besinler
 - b. Bitkisel besinler
 - B. Besin elde etme, hazırlama, koruma
 - C. Mutfak düzeni, araçları
 - D. Kiler, depo, mahzen
 - E. Yemek çeşitleri
 - F. Sofra düzeni
9. Ölçme, tartma, hesaplama birimleri; zaman ve mesafe kavramları

10. Halk sanatları ve zanaatları

- A. İşleme, örme, dokuma, basma işler,
- B. Ağaç, taş, maden, toprak, cam, deri işleri
- C. Halk resmi

11. Giyim-kuşam-süs

- A. Giyim-kuşam
 - a. Erkek giyimi
 - b. Kadın giyimi
 - c. Çocuk giyimi
 - d. Günlük giyim
 - e. Törensel giyim
 - f. Meslekleri ve yaş gruplarını belirleyen giyim-kuşam
- B. Süslenme

12. Halk bilgisi

- A. Halk hekimliği-halk baytarlığı
- B. Halk botaniği-zoolojisi
- C. Halk meteorolojisi-halk takvimi
- D. Halk hukuku

13. Halk inançları; törenler, adetler, gelenekler, görenekler

14. Geçiş dönemleri

- A. Doğum
- B. Çocuk
- C. Evlenme
- D. Ölüm

15. Bayramlar-karşılamlar- uğurlamalar

- A. Dinsel nitelikli bayramlar

- B. Yerel nitelikli bayramlar
 - C. Karşılama ve uğurlamalar
16. Kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler)-kalıp sözler ve sesler
- A. Günlük yaşamla ilgili olanlar
 - B. Törensel yaşamla ilgili olanlar
 - C. Isık çalma, çağırma, ses çıkarma
17. Dernekler, kuruluşlar; dayanışma ve yardımlaşma
- A. Esnaf dernekleri
 - B. Dinsel kuruluşlar (tarikatlal)
 - C. Cinse ve yaşa dayalı örgütler
 - D. Komşuluk
18. Dinsel-büyüsel içerikli inançlar, işlemler
- A. Ziyaretler, yatırlar, türbeler, mezarlar
 - B. Fal, rüya yorumu, gelecekten haber verme
 - C. Büyücölük; türleri ve teknikleri
19. Halk edebiyatı
- A. Destanlar
 - B. Efsaneler
 - C. Masallar
 - D. Halk hikâyeleri
 - E. Halk şiiri
 - F. Halk türköleri
 - G. Fıkralar
 - H. Atasözleri-deyimler
 - İ. Tekerlemeler
 - J. Bilmeçeler

- K. Alkışlar, kargışlar
- L. Ağıtlar
- M. İlâhiler
- N. Maniler
- 20. Halk tiyatrosu (geleneksel tiyatro)
- 21. Halk oyunları (dansları)
- 22. Halk müziği ve müzik araçları
- 23. Çocuk oyunları ve oyuncaklar
 - A. Temsili nitelikli oyunlar
 - B. Beceriye ve yeteneği amaçlayan oyunlar
 - C. Oyuncak türleri ve nitelikleri
- 24. Halk eğlenceleri; sporlar
- 25. Adlar
 - A. İnsan adları
 - a. Asıl adlar
 - b. Soyadları
 - c. Lakaplar-takma adlar
 - B. Yer, su, dağ, köy, meydan, cadde, sokak, ev adları”⁵

Halk kültürü unsurları sadece belirtmiş olduğumuz hikâyeler ile sınırlandırılmış ve verilen örnekler eserlerde yer aldıkları gibi aynen alınmıştır.

⁵ Sedat Veyis Örnek, **Türk Halkbilimi**, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2014, 17-20.

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU'NUN HAYATI, SANATI, ESERLERİ

1.1. HAYATI VE SANATI

Mehmet Reşad Ekrem⁶, 1905'te İstanbul'da doğmuştur. Babası Ekrem Reşit Bey, annesi ise Fatma Hanım'dır. Ekrem Reşit Bey, İstanbul Şehremaneti muhasebecilerinden Abdullah Reşad Bey ile Osman Paşa kızı Melek Hanım'ın oğluydu.⁷ Abdullah Reşad Bey'in işine dair bilgiler Koçu'nun Haydut Aşları kitabının içerisinde şöyle yer almaktadır: “Bu Kâşif Efendi Yemen ve Sivas defterdarlıklarında bulunmuş ve İstanbul Şehremaneti Muhasebecisi iken vefat etmiş Abdullah Reşad Beyin babasıdır, Reşad Bey'de R.E. Koçu'nun dedesidir.”⁸ Annesi Fatma Hanım için ise Bulgaristan sınırı içinde yer alan Eskizağralı olduğu hakkında aynı kitapta şöyle bir bilgi verilmektedir. “Tayyar Ağa ile Adeviye Hanım'ın Neveda adında bir kızı olmuştur, Neveda Hanım da Eskizağra âyanı Kapıcıbaşızade Emin Paşa'nın oğlu Şevket Bey'le evlenmiştir, onların kızı Fatma Hanım R. E. Koçu'nun anasıdır.”⁹

“Babası Ekrem Reşad Bey, İstanbul'da yayımlanan Tarih, Malûmat, Ceride-i Havadis gazetelerinde çalışır, daha sonra Konya Sanayi Mektebi müdürlüğüne atanır ve

⁶ “Eserleri de dahil olmak üzere birçok kaynaktan Reşad veya Reşat olarak geçen yazarın ismi, Alemdar Nüfus İdaresi'nde verilmiş 31.10.1931 tarih ve 850 no'lu Nüfus Hüviyet Cüzdanı Sureti'nde Mehmet Reşat Bey; 30 Haziran 1927 tarihli Bursa Erkek Lisesi şehadetnamesinde Ekrem Bey oğlu Reşat efendi; 15 Teşrinievvel (1931 tarih ve 135 no'lu İstanbul Darülfunun Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Diploması'nda Mehmet Reşat Bey; 11.04.1934'te Pertevniyal Lisesi Tarih Muallimi imzasıyla düzenlenen tercemeihal'de Reşat Ekrem Bey; 30.10.1935 tarihindeterhis olup 15.04.1936'adına düzenlenen askeri hizmet tezkeresinde Reşad Ekrem olarak geçmektedir.

Yazar, yayımlanmış olduğu kitap ve makalelerinde Reşad Ekrem Koçu (Yazar, çocuk romanları ile eserlerinde yer verdiği, kendisine ait resimlerde Ahmet Bülent Koçu ve Ulus Gazetesi'nde ‘Biliyor Muydunuz?’ köşesinde- 22.11.1963-24.08.1964 tarih ve 14441 – 14710 sayıları arasında – Ahmed Bülend Rek takma adıyla okuyucusu ile buluşur.) adını kullanır ve isminin “d” ile yazılması üzerinde ısrarla durur.”

Pembe Gürgenci Gözüdik, **Reşat Ekrem Koçu, Hayatı ve Eserleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, 14.

⁷ Reşad Ekrem Koçu'nun Erkek Kızlar adlı kitabından alınan bilgilerdir.

⁸ Koçu'nun Haydut Aşları adlı kitabının içerisinde yer alan “Kadın Korsan Despina ve Oğlanları” hikayesinde yer almaktadır.

⁹ Haydut Aşları adlı kitapta yer alan hikayelerden olan “Bulgar Balaban ile Dört Yosması ve İki Şıkırdımı” adlı hikâyenin içerisinde “Eskizağra'da Koca Halil Ağa kapısında çiftlik kâhyasının oğlu olarak doğmuş ve 1860-1870 arasında yaşı 80'i aşkın, yine o kasabada ölmüş bir Uzun Pertev Efendi vardır; Halil Ağa'ya, oğluna ve torununa yıllarca kâtiplik yapmıştır; bu zat Tarihçe-i Pertev-i Tâvil be Nam-ı Güldeste-i Ravza-i Halil adında şirin bir vakayiname bırakmıştır.” bu bilgiye yer verilmiştir. Gerçek bir tarihçeden alınan bu hikâyede Koçu'nun aile bilgilerinin yer aldığı bölümlerden de “... 17. Asrın Koçu Bey'in sülalesinden Eskizağra âyanı Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın torunu Emin Paşa'nın bendelerinden ve paşanın oğlu Gülyagcı Şevket Bey'in lalası Berili Mustafa Ağa'nın kızı idi...” bilgilerine ulaşılmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar bu görevde kalır. Bu yıllarda Babalık gazetesinde görev yapar. Konya'dan ayrılıp İstanbul'a dönünce 1925 yılında Cumhuriyet gazetesinin memleket haberleri servisinin başına getirilir ve hayatının sonuna kadar bu görevde bulunur.”¹⁰

Reşad Ekrem, Konya Anadolu İntibah Mektebi (1918) ve Bursa'da Bursa Erkek Lisesi'nde (1927) okumuş ve ardından İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirmiştir.¹¹ Bu bölümde hocası olan Ahmed Refik Altınay'ın asistanlığını yaptı ve kendisine tarihi sevdirep kendi yolundan gitmesi için bir ışık olmuştur. Tüm eserlerinde anlaşıldığı gibi hikâye oluşturma konusunda büyük başarılar elde etmiştir. 1933'te “Üniversite Reformu” sonucunda tasfiye edilene hocasıyla beraber üniversiteden ayrılıp emekliliğine kadar Kuleli Askeri, Pertevniyal ve Vefa liselerinde tarih öğretmenliği yaparak hayatına devam etmiştir.¹²

Hürriyet Gazetesi'nin “Neden Evlenemedik” köşesinde Reşad Ekrem Koçu ile yapılan bir röportajda ailesi ve kendi yaşamına dair şunları söylemektedir: “-Yaa..’ dedi. ‘Demek neden evlenmedim. Mamafih, sualinizi neden evlenmediniz şeklinde kabul ediyorum. İsteseydim evlenirdim. İstemedim. Bunun da sebebi, annemle babama ziyadesiyle düşkünlüğüm idi. Yani gerek ben, gerek rahmetli ablam Halet Ekrem Hanım, bir türlü geçinemiyen annemle babamın ayrılmasına mâni olmak için evlenmedik. Sonra da evlenecek çağlar geçiverdi...

Başından başından anlatalım. Üç kardeşlik. Büyüğüm kız, küçüğüm kız, ben ortancaları. Ablamla aram 1,5 yaş. Küçük kız kardeşimle aram 10 sene. Babam bir İstanbul beyefendisiydi... İkisi de güzel insan olarak doğmuşlar. İpek kadar naziktiler. Birbirlerinin sonsuz bir aşkla sevdiler, fakat birbirleriyle asla anlaşamadılar...

Sonra 1933'te yani ben 28 yaşına bir delikanlıyken babamı kaybettik. Evin bütün yükü omuzumdaydı. Ablamı, annemi, kardeşimi kendi hallerine bırakıp evlenemezdim. Hattâ düşünmedim bile.

Anacığım ise 1950'de toprağa verdik. Ablamla başbaşa oturuyorduk. O bütün yalnızlığını kedilere karşı aşırı bir sevgi ile giderirdi. Hem öyle bir kedi merakı vardı ki

¹⁰ Jale Gülgen, **Reşad Ekrem Koçu'nun Tarihi Romanları**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2006, 16.

¹¹ Sezin Oktay, **Reşad Ekrem Koçu'nun Eserlerinde İstanbul Folkloru**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, 3.

¹² Reşad Ekrem Koçu, **Hatice Sultan ile Ressam Melling**.

sormayın. Evde en azından 25-30 kedi beslerdi. Ölümüne yakın kediler, sanki o melaikenin uçup gideceğini anlamış gibi birer birer başlarını alıp kayboldular.¹³

Annesi ve ablasının ölümünün ardından tek başına yaşamaya devam eder ve yıllardır hasta olduğunu ve daha fazla yaşayamayacağını söyleyen Koçu, 1965 yılında bir gazeteciye: “... şu fâni dünyadan pek âni göçecekmişim gibi geliyor bana. Eh yaş 60, amma ben bunun çok çok üstünde ihtiyarladım. Kendimi hallice hissetmiyorum...” demiştir. Bir apartman dairesinde notları, kitapları, hatıraları arasında geçen bir ömür 6 Temmuz 1975 Pazar günü akşamı yine bu apartman dairesinde son bulmuştur. 9 Temmuz cenazesi kaldırılarak Sahrayı Cedid mezarlığında defnedilmiştir.¹⁴

Tarih öğretmenliği yapıyor olması ve yaşadığı dönemin etkilerinin hayatı boyunca oluşturacağı yazınları için temel oluşturmaktadır. Öyle ki Şakiroğlu o dönem için şu bilgileri vermektedir. “(...) Halkevleri olayı başlatılmış ve pek çok yerde halk içindeki değerler ortaya çıkarılırken, İstanbul’un merkez halkevi sayılan Eminönü Halkevi de, Mehmed Halid Bayrı’nın gayretleri ile bu müstesna beldenin halk değerlerini araştırmağa ve yayın organı haline gelen Halk Bilgisi Haberleri dergisinde yayınlamağa, Sermed Muhtar Alus da başta Akşam gazetesi olmak üzere, muhtelif yerlerde izlenimlerinin ve anılarını yazmağa, Osman Cemal Kaygılı da halk kesiminin romanını kaleme almağa girişmişti. İşte böyle müstesna bir atmosfer içinde gezdiği yerlerin bohem yaşayışına kapılan ve kendisini de o havaya kaptıran Koçu, kalemını konuşturmağa başlamıştı.¹⁵

Koçu, öğretmenlik yaptığı yıllarda dergi ve gazetelerde de yazılarını yazmaya devam etmiştir. Yazılarını kaleme aldığı gazetelerde makale, fıkra, hikâye, inceleme yazıları, tarihi romanlar yazar. Cumhuriyet, Yeni Sabah, Bugün, Milliyet, Hergün, Yeni Tanin ve Tercüman gibi gazetelerde ve Akbaba, Amcabey, Tef, 20. Asır, Hayat Tarih Mecmuası, Tarihten Sesler, Resimli Tarih Mecmuası, Tarih Dünyası, Hayat, Yeşilay, Büyük Doğu, Hafta, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul Enstitü Mecmuası, Türkiyemiz, T.T.O.K. Belleteni gibi mecmua ve dergilerde de yazılarını yazmaya devam etmiştir.¹⁶ “Binbirdirek Batakhanesi”, “Siyah Lâle”, “Budin Paşasının Kızı” Son Posta’da; “Osmanlı tarihinin Güzel Kadınları” Hafta Mecmuası’nda; “Osmanlı Tarihinde Türediler” 20. Asır’da; “Türk

¹³ Neden Evlenmedik, Röportaj: Metin Sosyal, Hürriyet, 22 Eylül 1965, 5.

¹⁴ Semavi Eyice, Aramızdan Ayrılan Bir İstanbul Tarihçisi “Reşad Ekrem Koçu”, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, “Taha Toros Arşivi”.

¹⁵ Mahmut Şakiroğlu, **Reşad Ekrem Koçu**, Türk Folkloru belleten, 1986 (2), 444.

¹⁶ Hasan Ulucutsoy, **Reşad Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi’nde Yeni Türk Edebiyatı İçeriği**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, 11.

Nüktedanları ve zarafet Ustaları” Amcabey, Tef ve Akbaba’da; “Bozgun” Türk Düşüncesi’nde; “Kösem Sultan” Hergün’deki seri yazılarıdır.”¹⁷

Hayatını devam ettirmek için yazmayı her daim sürdüren Koçu’nun büyük ölçüde çalıştığı, emek vererek tuttuğu notları, kitap ve tarih üzerine yaptığı ve derlediği çalışmalarıyla büyük bir kütüphaneye ve bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Fakat vefatının ardından “evlat edinip nüfusuna geçirdiği manevi oğlu Mehmet Koçu¹⁹, bütün kütüphanesini gazeteci Niyazi Ahmet Banoğlu’nun aracılığıyla Tercüman gazetesinin kitaplık ve arşivi dağıldığı için bugün, bu değerli belgelerin akıbeti bilinmiyor.”²⁰

Tarihe bu kadar yakın ve meraklı olması yazdığı yazılar üzerinden değerlendirildiğinde anlaşılmaktadır ki Koçu, eserlerini halkın anlayacağı dilde ve toplumun panoramasını çizecek ölçüde bilgiler ışığında kaleme almıştır. Özellikle günümüzle kıyaslandığında toplumun sefil ve sefalet içinde yaşamasından rahatsız olduğu²¹ düşüncesi eserlerinde hissedilmektedir.

Eski İstanbul yaşayışını Koçu’nun kitaplarından okurken kişilerin ete kemiğe büründüğüne kent yaşamlarından, giyim-kuşamlarından, örf âdetlerinden ve konuşmalarından tanık olmak mümkündür. Edebî yönünün dışında bir de bu tanıklık için eserlerinin, incelemelerinin kıymeti büyüktür. Özellikle tarih konuları üzerinden yazdığı

¹⁷ Mehmet Saylan, **Reşad Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi’nin Su Folkloru Açısından Sistematik Analizi**, İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, 11.

¹⁸ Bkz. Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş, 11. Bilgi birikimi için Reşad Ekrem Koçu kendi ifadeleriyle şöyle anlatmaktadır: “Ardımda elli yılı aşmış bir basın hatırası vardır, o temiz bir mazidir. Kimseden en küçük bir buluş alınmadan, avami tabiriyle kimseden en küçük bir “aparma” yapılmadan geçmiş bir mazi...”

¹⁹ Bkz. Neden Evlenemedik, Ropörtaj: Metin Sosyal, Hürriyet, 22 Eylül 1965, 5.

Evlenmeyen Koçu’nun evlat sahibi olma duygusunu da şöyle dile getirir:

“-Bekârlığın, daha doğrusu yalnızlığın acısını hissetmediniz mi hiç?.. Derin derin içini çekti:

-Etmez olur muyum... Hele bir evlât sahibi olamamanın acısı bana evvelce çok koyardı. Onu da Cenab-ı Hakkın bir lütfu ile hallettim...”

15 sene önceydi. Temiz, pak bir köylü çocuğunu evlât edindim. Bugün Mehmet 32 yaşındadır. Ticaret Okulunu bitirdi. Kendi kendine İngilizce öğrendi. İyi bir hayat adamı oldu. Şimdi Koçu Yayınları ismiyle bir yayınevinin sahibidir. Mehmet’in biri kız, diğeri erkek iki kardeşi ve ben, şu çatı altında mesut, tatlı bir aile havası içinde geçinip gidiyoruz işte... Cenab-ı Hak, ölmeden inşallah onların mürüvvetini görmeyi de bana nasip eder. Bütün arzum bu...”

²⁰ Eser Tutel, **Osmanlı Tarihinin Romancısı**, Popüler Tarih, 2001, 85.

²¹ Bkz. 146. Hatice Sultan ile Ressam Melling kitabında ünlü gazeteci Ebüzziya Tevfik Bey’in külhanbeylerinin toplumda oluşturduğu sıkıntıları Tasvir-i Efkâr adındaki gazetede yayımladığını ve Koçu’nun bu yayımlardan yola çıkarak yazdığı hikâyenin sonunda düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Günlük gazetelerde kayıp gençler ve çocuklar için verilmiş ilanların sayısı hiç de küçümsenemez. O ilanların çoğu da resimlidir. Resimlere dikkatle bakarsanız güzel güzel yüzler görürsünüz. Kaybolanlar bulunuyor mu?.. Evinden kaçanlar dönüyor mu?.. Meçhulümüzdür.

Niçin eli kalem tutar zabıta memurlarımız yoktur?.. Haneberduş, serseri, ev kaçağı çocukların ve gençlerin hayat hikâyelerini, onların itiraflarından toplayıp kaydedecek bir himmet sahibi çıkmayacak mı?.. Böyle bir notlar tomarı, bir gün toplum hayatımızın en mühim kütüğü olacaktır. Filozoflar, kriminologlar ve vazıkanunlara ışık tutacak bir eser olacaktır.”

eserleri için kendisi şöyle söylemektedir: “Hakikatleri zedelemekten, hakikatlere tecavüz etmeden tarih olaylarını, tarihin büyük şöhretlerinin hayatlarını romanlaştırmak çok zor işlerdendir. Konusu hayalden doğmuş hikâyeleri, geçmişin dekorları, kıyafetleri, günlük hayat cilveleriyle tarihe mal etmek de öylesine zordur. Kalemelerini o yollarda kullanan yazarların çok sağlam tarih bilgisine dayanması şarttır.”²²

“Koçu tarihi “insan” ekseninde anlatır. Bu yaklaşım ona vak’alardan ziyâde, dönemin ruhunu yansıtan ayrıntılara vâkıf olma yolunu açar. Koçu’yu diğerlerinden farklı kılan, tarihî bir zaman diliminde gündelik hayatın teferruatını, kullanılan giysilerin, takıların, eşyaların, mimarî yapıların vs... kısaca bir devrin manzarasını yansıtacak, okuyucuyu tarihin derinliklerine çekecek bütün dekor ve aksesuarların kendine has özelliklerini tanıması ve bunu romanlarına aktarmasıdır.”²³

Memleketinin tarihine ve yaşadığı toplumun yapısını merak edip tüm kaynakları kendisi araştırıp bulan Reşad Ekrem, Babıali’nin de ünlü simaları haline gelmiştir. Padişahları, vezirleri; esnaf, serseri, hırsız ve fahişeleri dahi merak edip araştırmıştır. Sadece 16. yüzyılı değil yaşadığı dönemi²⁴ dile getirmeye ve aktarmaya devam etmiştir. Halk şairlerinin şiir ve destanlarını toplayıp bizlere Üsküdarlı Razi veya Vasıf gibi sanatçıları da bizlere tanıtmıştır. Fotoğrafi sevmeyen özellikle Sabiha Bozcalı gibi ressamlardan vazgeçmemiş her daim başvurmuştur.²⁵ Sabiha Bozcalı,²⁶ Haşmetli Yosmalar’ı; Münif Fehim, B. Rodoslu ve A. Tunç Altın Destan’ı resmederek hikâyelerine görsel zenginlik de katmıştır. Hikâyelerinin kültür unsurları bölümünde yer alan monografi bölümü Koçu’nun verdiği bilgiler ışığında dönemin küçük resim portreleri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷

²² Bkz. Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş, 11. Tarihi konuları edebiyatçıların kaleminden çıkmasının şartını da şöyle ifade etmektedir: “Fransız romancısı Alexandre Dumas’ın ve İngiliz romancısı Walter Scott’un üniversite kürsülerinde profesörlerin tarihi romanlaştırma kudretleri olmamıştır, tecrübe etmeye de cesaret edememişlerdir.”

²³ Pembe Gürgenci Gözüdik, **Reşad Ekrem Koçu, Hayatı ve Eserleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, 12.

²⁴ Bkz. Tutel Eser, **Osmanlı Tarihinin Romancısı**, Popüler Tarih, 2001, 85. Yaşadığı dönemlerin sıkıntılarına karşı tepkisiz kalamayan Reşad Ekrem için anlatılan anıya yer verir. Dönemin siyasal olaylarının yaşandığı bir dönemde bir kalabalığın yürüyüşüne denk gelerek gidip bir gencin yakasına yapışıp “Çocuk! Kimsin sen! Benim için bir hiçsin! diye öfkeyle bağırırdı. Ardından da, “Senin vazifen çok çalışıp, adam olup bir an önce bu memlekete faydalı olmaktır! Bu yaptığın en kolay iştir! Önemli olan zoru başarmaktır” demiştir.

²⁵ İlber Ortaylı, **Üstadın Mirası**, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/ustadin-mirasi-1282206>

²⁶ Reşad Ekrem Koçu, **Haşmetli Yosmalar**, 13. “Kitaplarımın resimlendirilmesinde büyük yardımını gördüğüm asil ve necip sanatkâr Sabiha Bozcalı’ya sonsuz minnet ve şükranlarımı kaydetmekle müftehirim.” Yine bu kitapta Bozcalı’nın beş resmi bulunmaktadır. Anonim bir gravürden “Potifar’ın karısı ve Yusuf”; Louis David’in tablosunda “Helene ile Paris”; “Caesar ile Kleopatra, Nil üzerinde”; Jean Goujon’un heykelinden “Diane de Poitiers”; yine anonim bir tabloda “Markiz de Pompadour” adıyla hikâyeleri süsleyen eserleridir.

²⁷ Bkz. **Kafes Arkası Günahkârları**, 121. Birçok örneğine monografi bölümünde sıkça yer verilen örneklerden birini tarihi anlamak için burada söylemek gerekir: “En küçük zabıta vakasının faili, aç kalıp da

Kendisi de “Bu yazıları, tarihi istismar etmek niyetiyle yazmadım. Bunlar, tarihten çıkarılmış küçük küçük sahneler, portrelerdir. Modeller hakikidir, şahıslar uydurma değildir. Hadiseler, yazdığım gibi cereyan etmiştir. Fakat bunlar, bir fotoğrafla çekilmiş değil, fırça ve boya veyahut kalemle yapılmış resimlerdir. Öyle zannediyorum ki, bu resimler, gençler ve halk için faydalı olabileceği gibi “cemiyet ilmi”nin de işine yarayacaktır.”²⁸ diyerek ifade etmiştir.

Tarih konularını hikâyeleştirirken yararlandığı tarihi belgelere ve kaynaklara da yine eserlerinde yer vermiştir. Kızlarağasının Piçi²⁹ adlı eserinde yer alanlar: Mehmed Halîfe’nin Tarih-i Gılmani; Ahmet Refik (Altınay)’ın Samur Devri; Naimâ’nın Naimâ Tarihi; Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi; Selânikî Mustafa Efendi’nin Selanikî Tarihi; Katip Çelebi’nin Tuhfetü’l-Kibar fi Esfari’l-Bihar adlı eserler kaynak olmuştur. Yine dönemi çok iyi bilen halk şairlerinin anlatımları, dönemin vesikaları olan meddah hikâyelerinin, fıkraların, o devrin resmi devlet gazetesi olan Takvim-i Vekaayi ile iki Türkçe gazetesinden biri olan Ceride-i Havadis’ten, Ahmet Cevdet Paşa’nın kendi adıyla anılan Tarih-i Cevdet; vakanüvis Atâullah Efendi’nin Şânizade Tarihi; Uzun Pertev Efendi’nin Tarihçe-i Pertev-i Taviil be Nam-ı Güldeste-i Ravza-i Halil’i; Abdülhak Molla’nın Tarihi Liva’sı; Selanikli Mustafa’nın Selanikli Tarihi; Aziz Efendi’nin Muhayyelat-ı Aziz Efendi’si;³⁰ Katip Çelebi’nin Fezleke’si; Kara Çelebizade’nin Zeyli Ravzatü’l-Ebrar’ı tüm bu hikâyelere kaynaklık etmiştir. Öyle ki okuduğumuz bu kıymetli eserlerin hepsi tarihten kopup gelmiş okudukça yaşatılan değerli bilgilerdir. Geleneksel tiyatro ve hikâye toplumumuzun önemli değerleri arasındadır öyle zannediyorum ki Reşad Ekrem, tüm bu bilgileri hikâyeleştirirken de halka doğru bilgi ve geçmişi bu şekilde sevdirmeyi başarmıştır.³¹ Hatta anlattığı meddah

fırından bir somun çalan idam olunuyordu. Irz ve namus tecavüzü şöyle dursun, bir kıza kadına, bir gence harfendazlığın cezası ölüm olmuştu. (...) 1826 ile 1830 arası memleketimizde ve bilhassa İstanbul’da insan hayatının en ucuz olduğu devirlerdendir.”

²⁸ Reşad Ekrem Koçu, **Kızlarağasının Piçi**, 11.

²⁹ Kitabın ilk bölümünü “Tarihten Hikâyeler” olarak belirtmiş ve kitapta yer alan tarihi bilgilerin gençler ve halk için faydalı olacağını belirtmiştir. 11.

³⁰ Bkz. **Hatice Sultan ile Ressam Melling kitabı**, 173. Bu hikâye için Koçu şunları eserine başlamadan önce ifade etmiştir: “Eski hikâyecilerimiz, o arada meddahlar, yazdıkları veya anlattıkları hikâyelerin konusu Türkiye üzerine ise, kıyafetleri, dekorları, günlük yaşayış tasvir ederken tam hakikatçi olmuşlar, zamanlarının, muhitlerinin çok kıymetli notlarını vermişlerdir. O notlara tarih kaynaklarımızda rastlayamayız. Hayat Tarih Mecmuası için bir örnek vereyim dedim, Muhayyelat-ı Aziz Efendi adındaki eserden, zamanı verilmemiş bir hikâye seçtim.”

³¹ Bkz. **Hatice Sultan ile Ressam Melling**, 169. Tüm bu bilgiler detaylı şekilde araştırıp gün yüzüne çıkarılmıştır. Hikâyelerden birine kaynaklık eden hatırayı nereden öğrendiği bilgisini de paylaşmaktadır: “Üniversite kütüphanesinin Türkçe yazmaları arasında kıymetlerine baha biçilmeyen mecmualar ve risalelerden birinde, meçhul muharririn günlük masraf kayıtları, basur ve nasır ilaçları reçeteleri, yemek tarifnameleri arasında rastladığımız aşağıdaki hatırayı hiç değiştirmeden aynen istinsah ediyorum.”

hikâyelerini eserlerinde de yarıda kesip heyecanı sağlamak için başka konulara da yer vermektedir. Gazete tefrikaları, dergiler yoluyla da okuyucuyla buluşturulmuş birçoğu kitap haline getirilmiş hatta günümüzde tekrar yeni basımları yapılan eserleri gün yüzüne çıkmaya devam etmektedir.

Özellikle İstanbul üzerinde yoğunlaşan yazar, meyhaneler, hamamlar, esnaf ve çarşıları, giyim kuşam, yasaklar, tuhaf olaylarıyla harmanlayarak tarih ve kültür şehri olan İstanbul'u tüm özellikleriyle ortaya koymaktadır. Halk kültürünün etkisiyle, dilinin samimi bir gücünün ve halkın sahip olduğu atasözü, deyim, türkü, âdet, gelenek-görenek, tiyatrosu gibi folklorik malzemeye önemli bir yer edinmiş ve kuvvetli bir derlemeci olan Koçu'nun bir halk edebiyatçısı gibi davrandığını da gözlemleyebiliriz.³²

Dergi ve gazetelerde tefrika edilen eserleri şöyledir: “Son Posta’da: Binbirdirek Batakhanesi, Siyah lâle, Budin Paşasının Kızı, Yani Kaloyani’nin Kızı; Cumhuriyet’te: Türk İstanbul, Osman Gazi’den Atatürk’e 600 Senelik Tarih Panoraması; Milliyet’te: Türk Zaferleri, Tarihimizin Garip Vak’aları, Harun el Reşid, Türk Kahramanları, Alfabetik Hal Tercemeleri; Hafta Mecmuası’nda Osmanlı Tarihinin Güzel Kadınları, İstanbul Masallarının Güzel Kadınları, Türk Müverrihleri: Hal Tercemeleri ve Seçme Parçalar, Osmanlı Tarihi’nde Harikulâde Maceralar; 20. Asır’da: Osmanlı Tarihi’nde Türediler, Serseriler; Amcabey, Tef ve Akbaba’da: Türk Nüktedanları ve Zerâfet Üstatları; Türk Düşüncesi Mecmuası’nda (otobiyografik roman) Bozgun; Hergün’de: Kösem Sultan; İstanbul Enstitüsü yayını arasında: Bostancıbaşı Defterleri, Esircibaşı. Yavrutürk’te Son Yeniçeri, Kara Korsan Peşinde 248 Çocuk, Gizli Yol, Balabancık... (Ahmet Bülent Koçu adıyla) Tercüman’da: Tarihte İstanbul Esnafı, Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş; Cumhuriyet’te 1874’te İstanbul (Edmondo de Amicis) adlı eseri Yetmiş Sene Evvelki İstanbul başlığı altında Vakıf’te: 1655-1656 da İstanbul ve Türkiye (Jean de Thevenot) Şark Seyehatnamesinden notlar alarak; Milliyet’te: Topkapı Sarayı adlı eseri Topkapı Sarayı’nda Yüz Gün başlığı altında; Resimli Tarih Mecmuası’nda: Budin Paşasının Kızı; Tercüman: Kösem Sultan...”³³

“Ayrıca kütüphanemize kazandırdığı, bir anlamda tarihî kıyafetler ansiklopedisi olan, resimlendirilmiş ve otantik (mevsuk) oluşuna özen gösterilen önemli bir eseri de bugün

³² Pembe Gürgenci Gözüdik, **Reşat Ekrem Koçu, Hayatı ve Eserleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, 12.

³³ Gözüdik, 2003, 25.

tarih yazarlarının, tarihî tiyatro, film, senaryo yapımcılarının elinden düşmemesi gereken Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü'dür.”³⁴

Çok değerli bir diğer eseri de İstanbul Ansiklopedisi'dir. “Dünyada pek az görülen bir şeyi, bir şehrin her özelliğiyle anlatılmasını hedefleyen bir ansiklopedi olarak düşünülmüş olan İstanbul Ansiklopedisi de İstanbul'un yazar için ne derece önemli bir yere sahip olduğunu gösteren delillerden biridir. Onun İstanbul'a dair yapmış olduğu çalışmalardan en önemlisi olan İstanbul Ansiklopedisi'ni yıllardır biriktirdiği notlar ve yaptığı araştırmalar vücuda getirir. On bir ciltlik bu eser her cildiyle Reşad Ekrem'in İstanbul'u, zamanın vefasızlığına yenik düşen bütün unsurlarıyla “ölümsüzlüğe” kavuşturmak istemesine şahitlik eder. Kitap, büyük isimlerin yanında külhanbeyleri, terziler, bıçkın kayıkçılar, hamamcılar, şekerciler ve bunların yaşadığı mekanların anlatıldığı büyük bir “kent sözlüğü”dür.”³⁵

Koçu'nun diğer eserleri hakkında yayın yılları ve eser isimleri şöyle tasnif edilmiştir:

Hikâyeleri

1. Kızlarağasının Piçi (1933)
2. Hatice Sultan ile Ressam Melling: Tarihten Hikâyeler (1934)
3. Erkek Kızlar (1962)
4. Haydut Aşkları (1981)
5. Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş (2002)
6. Haşmetli Yosmalar (1963)
7. Kafes Arkası Günahkârları (2018)

Tarihi Çocuk Hikâyeleri

1. Yusuf'un Borcu (1947)
2. Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi (1971)
3. Milli Hikâyeler: İlk Kurşun (1965)
4. Kanuni Süleyman'ın Beş Fedaisi (1952)

³⁴ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı C. 5**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul, 1997, 35.

³⁵ Jale Gülgen, “Bir İstanbul Tutkunu: Reşad Ekrem Koçu”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 8 (16), 2010, 693.

5. Altın Destan

Tarihî Romanları

1. Esircibaşı: Lâle Devrinde Bir Aşk Romanı (1944)
2. Forsa Halil (1962)
3. Patrona Halil: Devlet Gücünü Zedelemiş Bir serserinin Romanlaştırılmış Hayatı (1967)
4. Kabakçı Mustafa: Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı (1968)
5. Kösem Sultan (I-II, 1972)
6. Bibirdirek Batakhanesi/Cevahirli Hanımsultan (2003)

Şiirleri

1. Acı Su (1965)

Tarihî Anlatıları

1. Eski İstanbul'da Meyhane ve Meyhane Köçekleri (1947)
2. Tarihimizde Garip Vakalar (1952)
3. Fatih Sultan Mehmed (1953)
4. İçinde Geçen Vakalar, Eski Saray Hayatı ve Teşkilatı ile Beraber Adım Adım, Köşe Köşe Topkapu Sarayı (1960)
5. Osmanlı Padişahları: Tarihimizde Büyük Şekavet ve İsyanlar (1960)
6. Dağ Padişahları (1962)
7. Osmanlı Tarihinin Panoraması (1964)
8. Yeniçeriler (1964)
9. Yangın Var! Eski İstanbul Tulumbacıları (1981)
10. Tarihte İstanbul Esnafı (2002)
11. Âşık Şair ve Padişahları (2005)

İncelemeleri

1. Mimar Sinan (1936)

2. Barbaros Hayreddin (1937)
3. Tarihteki Güzel Kadınlar: Taçlı fahişeler (1944)
4. İstanbul camileri (1948)
5. Osmanlı tarihinde Yasaklar (1950)
6. Türk Tarihinin 50 Büyük adamı (1953)
7. Türk İstanbul (1953)
8. Osman Gazi'den Atatürk'e: 600 Yılın Panoraması (1955)
9. Türk Zaferleri (1964)
10. Darülaceze 1895-1974 (1974)

İlmi Eserleri

1. Girit'in Fethi (1931)
2. Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923 (1934)

Yeni Yazıya Aktarım Çalışmaları

1. Seyyid Vehbi-Surname (1939)
2. Haşmet-Viladetname (1940)
3. Halil İbrahim Aşçı Dede-Hatıralar (1960)

Çocuk Edebiyatı Kitapları

1. Kotra ve Akdeniz'de Bir Gezinti (1932)
2. Timur ve Oğulları (1933)
3. Kontesin Pabuçları (1935)
4. Konuşan Eşek (1935)
5. Çocuklar: Hatıralar ve Hikâyeler (1938)
6. Gizli Yol (1944)
7. Eskici Baba (1944)
8. Kara Korsan Peşinde 248 Çocuk (1944)

9. Balabancık: İstanbul'un Taşı Toprağı Altın (1944)
10. Sihirli Şamdan (1953)
11. Murat Reis (1973)
12. Murat Reis'in Oğlu (1973)
13. Bağdat Kervanı (1973)
14. Son Yeniçeri (1973)

Çocuklar için Tarih Kitapları

1. Halk ve Çocuklar için En Eski Zamanlardan Bugüne Türk Tarih Bilgisi (1930)
2. Selçuk İmparatorluğu: Alparslan ve Bizanslılar, Kılıç Aslan ve Haçlılar (1933)
3. Büyük Deniz Kesitleri (1933)
4. Attila ve Hunlar (1933)
5. Sümer Türkleri: Eski Zaman Medeniyetlerinin İlk Ocağını Kuran Türk Ustaları (1933)
6. Cengiz ve Türk Moğol İmparatorluğu (1934)
7. Tarihin Ön Çağları (1938)
8. Sokullu Mehmed Paşa (1943)
9. İlkokulda Tarihe Giriş (1944)
10. Tarihimizde Kahramanlar (1960)

Derlemeleri

1. Ahmet Rasim Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları
2. Ahmet Refik Hayatı, Şiirleri ve Yazıları

Çevirileri

1. 1874'te İstanbul (1938)
2. 1869'da Trabzon'dan Erzurum'a (1939)
3. 1655-1656'da İstanbul ve Türkiye (1939)
4. 1717-1718'de Türkiye (1939)

5. 1786’da Türkiye (1939)
6. 1588’de Anadolu’nun Bir Köşesi: İzmit-Geyve-Torbalı- Mudurnu-Nallıhan-Beyazır-Sivrihisar-Gemlik (1949)
7. Gemici Sind Bad’ın Harikulade Maceraları (1942)

Uyarlamaları

1. Çocuklar Cumhuriyeti (1974)

Röportajları

1. İstanbul Konuşmaları

Sözlük ve Ansiklopedileri

1. Tür Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü (1967)
2. İstanbul Ansiklopedisi

1.2. ESERLERİ

1.2.1. Erkek Kızlar³⁶

Toplum karşısında var olmaya çalışan kadınların hikâyesini anlatmaya çalışan Koçu, kitabın isminden farklı olarak erkek olmak zorunda kalan ve hakkını arayan kadınların yaşadıklarını dile getirmektedir. Hikâyelerinin gerçek tarihî olaylardan alındığı bilgisine dayanarak o dönem toplumda yaşananların monografisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitap içerisinde 5 hikâye yer almaktadır. Bunlar: İbrahim Voyvoda, Emir Talha, Topçu Emin, Köçek İbo, Civelek Mustafa’dır.

İbrahim Voyvoda

Konu: Kilisa kasabasının zenginlerinden olan Hüsrev Ağa’nın dedikodu sonucu haksızlığa uğrayan ve sevdiği kişiyle kaçan Rebia Hatun’un haksız yere ailesinin öldürülmesi üzerine intikam almak için erkek kılığında dağlarda eşkıyalık yapıp bu vakayı kendi hukukuyla sonuçlandırmaya çalışır fakat kendi ölümü üzerine son bulan bir hikâyedir.

Zaman ve Mekân: Bu olay için yazar zaman ve mekân konusunda şunları ifade eder: “Vaka miladın 1634-1637 yılları arasında Bosna’da Kilissa ve Benaluka kasabaları ile o

³⁶ Reşad Ekrem Koçu, **Erkek Kızlar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016. (1. Baskı Koçu Yayınları, 1962, Doğan Kitap’ta 1. Baskı 2001)

memleketen ulu dağlarında, dağların derbentlerinde, ormanlarında geçti.”³⁷ Nitekim bu yerler için Evliya Çelebi’nin de tasvirine yer verir. “Her taraf sarp taşlık, yolları dağlarda beller, boğazlardır. Yayanın bir saatte vardığı yere atlı iki saatte varamaz. Çıkarken gökyüzüne tırmanılır, inerken yerin dibine gayya deresine inilir...”³⁸

Vaka: Kilissa kasabasının zengin bir ağası olan Hüsrev Ağa’nın erkek evladı olmamıştır. Bir tek kızı Rebia Hatun’u ise konuşmaya başladığından itibaren yanında tüm işlere götürmüş ve onu oğlan çocuğu gibi terbiye etmiştir. Yazar, Bosna Müslümanlarının kızlarını dokuz on yaşlarında örtü altına koyduklarını ve on üç on dört yaşlarında da evlendirdiklerine ve on altısına gelen kızların evde kaldıklarına dair gelenekleri hakkında bilgi vererek Rebia Hatun’un da bunun aksine örtü altına girdiğini ama kıyafetlerinin erkek giyimi gibi olduğundan bahseder. Öyle ki Rebia Hatun da on altı yaşına gelmiştir fakat evlenmemiştir. Erkek gibi yetiştirilen bu hatun için dengi bir eş bulmanın zor olduğu ortadır.

Rebia Hatun’u değirmen ırgatlarından İbrahim adında bir gencin aşık olduğu dedikodusu çıkar ve bu arada da Bosna Valisi Salih Paşa’nın oğlu Cafer Bey, Rebia Hatun’a gönül verir. Fakat Cafer Bey’in anası bu yaşa kadar evlenmeyen bir kızın kusuru olduğunu dile getirerek Salih Paşa’yı bu işten vazgeçirir ve Cafer Bey Bosna zenginlerinden Hacı Sinan’ın kızıyla nişanlanır.

Düğüne yakın Cafer Bey, Rebia Hatun’u alarak kaçır. Onların peşine düşen Salih Paşa’nın askerleriyle sabaha kadar çarpışırlar. Bu çarpışma sonucunda Rebia Hatun yaralanır ve Cafer Bey de şehit düşer. Yaralı olan hatunu Değirmenci İbrahim atlandırıp kaçıtır. Bunun üzerine oğlunun intikamını almak isteyen Bosna Valisi, Rebia Hatun’un tüm ailesinde erkekleri kasaba meydanında çınar ağaçlarına astırır. Kadınları ise aç sefil bırakıp peşlerine de namus, merhamet bilmez bekâr uşaklarını gönderir.

Tüm bunların intikamını almak isteyen Rebia Hatun, İbrahim Voyvoda adında tekrar ortaya çıkar fakat hiç kimse İbrahim Voyvoda’nın kadın olduğunu bilmez. İlk olarak Bosnasaray’ı şehrine giden bir kervanda 110 kişiyi ağaca astırıp içlerinden on delikanlıyı da anadan doğma soyarak işret sofrası etrafında köçek oğlanı gibi oynatır ve bir haberciyle orataya çıkışını Bosna Valisi’ne bildirir. “Hüsrev Ağa Hanedanı’ndan Kilissa sokaklarında bigünah olarak astığın kırk nefer masumun her birine karşılık yüz cana kıymak için aheddim. 4.000 can eder, bu gün 109’unu kestim, 3.891 kişi kaldı. Mertsen vilayetin askerini topla,

³⁷ Erkek Kızlar, 13.

³⁸ Erkek Kızlar, 13.

olduğum dağlara gel göreyim, kavuğunla kürkünle seni köçek oğlanı gibi oynatıp sonra kazığa vurdurmaya ahdim vardır. İmza: Bendevis Hüsrev Ağa İbrahim Voyvoda.” (EK, 22)

Üç yıl boyunca birçok vurgun yaşayan kasabalı korku ve dehşet içinde kalır. Salih Paşa İbrahim Voyvodayı yakalamak için birliklerini gönderir ve sonunda sağ olarak ele geçirilir. Tüm bunları yapanın on dokuz yaşında, daha bıyıkları bile terlememiş bir oğlan olduğuna şaşırılmışlardır fakat daha ilginç olan anadan doğma soyduklarında ortaya çıkar ki İbrahim Voyvoda Hüsrev Ağa’nın kızı Rebia Hatun’dur.

Rebia Hatun’u kulenin tepesinden çengellerin üstüne atmışlar ve çengellerden biri kalbine denk gelmiş ve bir anda ölmüştür.

Kişiler: Karun kadar zengin olan Rebia Hatun’un babası Hüsrev Ağa ve onun kızı Rebia Hatun, değirmenlerinde ırgatlık yapan Değirmenci İbrahim, Bosna Valisi Salih Bey ve oğlu Cafer Bey hikâyenin baş kahramanlarıdır. Rebia Hanım için yazar şöyle bahsetmektedir: “Rebia Hatun kusursuz güzel, hatta bin güzel içinde bir taneydi. Delikanlıları imrendirecek tığ gibi bir vücut yapısı vardı...” (EK, 15)

Yine Rebia Hatun’un gönül verdiği dedikodusunun yayıldığı Değirmenci İbrahim için ise, “Rebia Hatun’un kendi değirmen ırgatlarından İbrahim Voyvoda, güzellikte afeti devran ve pazı kuvvetinde merdi merdan bir delikanlıya...” (EK, 16)

“Bosna Valisi Salih Paşa’nın on dokuz yaşlarında Cafer Bey adında, güneşe “Ya doğ, ya doğayım!” diyen bir oğlu vardı. Akran ve emsali arasında silah kullanmada, ata binmede üstüne yiğit yoktu.” (EK, 17)

Emir Talha

Konu: Osmanlı İmparatorluğu himayesinde olan Suriye’de Maanoğlu Emir Fahreddin’in kırk sene boyunca imparatorluğa meydan okuması sonucunda akıbetinin ve ölümünden sonra sağ kalan kızı Sitti Zühre’nin Diyarbakır’da Şeyh Mahmut Efendi’ye sığınması ve idam edilmesi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: On yedinci asrın ilk yarısında yaşanan olaylar Suriye, Diyarbakır, Halep, Şam, Bağdat, Safad Sahrası, Şuf Dağı ve İstanbul’da geçmektedir.

Vaka: Osmanlı İmparatorluğu ve Emir Fahreddin arasında çeşitli çatışmalar yaşanır ve sonunda Emir Fahreddin Şuf Dağı’nda saklanır ve Küçük Ahmed Paşa mağaraların ağzını

kapatır ve Lübnan dağlarından getirttiği odun ve sirke ile “Nemrud ateşleri” yaktırıp dağın içindikileri böylece teslim alır.

Bu olaydan kurtulmayı başaran Sitti Zühre, Diyarbekir’e gider ve Hazreti Koç’a olanları anlatıp adını da Emir Talha olarak söyler.

Sultan Murad bu şeyhi sever ve korurdu hatta sefere giderken orduda bulunmasından ayrıca hoşnut olurdu. Bir gün müritlerinden Emir Talha adındaki gencin bakırdan altın yapabileceğini söyler ve devlete maddi anlamda kaynak olabileceğini ifade eder. Fakat Emir Talha’nın bildiği kimya ilmi değildir, babasından görüp öğrendiği bu işin İstanbul’da adi hokkabazlığın yaptığı bir ecza oyunu olduğu ortaya çıkar.

Bu olay açığa çıkınca IV. Murad, Emir Talha’nın kız olduğunu anlayıp onun namusuna el süren Şerbetçi Mustafa’yı, yanına alıp koruduğu için Şeyh Efendi’yi ve Sitti Zühre ve çocuklarını boğdurtarak öldürür.

Kişiler: Bir Arap beyi olan Maanoğlu Emir Fahreddin, çocukları Emir Ali, Emir Mesut, Emir Hüsayin ve Sitti Zühre (hikâyede erkek kılığına giren Emir Talha) olayların baş kahramanlarıdır. IV. Murad, Şam Valisi Küçük Ahmed Paşa, valinin kahyası İbrahim Kethüda, Şam yeniçerilerinden biri olan Deli Hüseyin, Davulcu Ahmed ve müritleri arasında lakabı “Hazreti Koç” olan Nakşibendi tarikatının şeyhi kişiler arasında yer alır.

“Emir Ali uzun boylu, tığ gibi, yaşı kırkın üstünde yakışıklı, hatta güzel bir adamdı, tek kusuru bir bacağının sakat, aksak oluşuydu.” (EK, 39)

Emir Fahrettin ve oğulları şöyle anlatılır: “Yaşı yetmiş aşmış, saçı sakalı bembeyaz ve saçları uzun, omuzlarına kadar dökülmüş, sakalı da göbeğinde, bembeyaz kaşlar altında iri kara gözlü, bakışları sert, uzun boylu, levent yapılı, müheyyel, muhteşem adamdı. Oğullarından Emir Mesud otuz, Emir Hüseyin ise ancak on iki- on üç yaşlarındaydı, ikisi de gayet yakışıklı ve güzeldi.” (EK, 42)

Topçu Emin

Konu: Bu hikâyemiz II. Mahmud’un Rami Kışlası’nda geçirdiği dönemlerde gelin olarak Darıca’dan gelen Emine’nin cinnet geçirerek evden kaçmasıyla başına gelen olaylar olarak anlatılmaktadır.

Hikâyenin kaynağı hakkında bilgiyi yazar bizimle paylaşmaktadır: “Bu vakayı bize nakleden Abdülhak Molla’dır, Sultan Mahmud’un Rami Kışlası’ndaki bir yıllık ikameti

üzerine kaleme aldığı Tarihi Liva adındaki eserinde anlatılmıştır. Biz noksan olan tuzunu biberini ektik ve sonunu da tatlıya bağladık.” (EK, 82)

Zaman ve Mekân: Sultan II. Mahmut’un 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nı kanlı olaylarla kaldırdığı ve 1826 ile 1830 arası memleketimizde ve özellikle İstanbul’da insan hayatının en ucuz olduğu devirde yaşanmış bir olaydır.

Vaka: Sultan Mahmud’un yerleştiği Rami Kışlası’na suçlu bir topçu neferi getirilerek olaylar başlamıştır. Topçu Emin adıyla sultanın karşısında evden kaçtıktan sonra başından geçen olayları anlatan Emine’nin hikâyesi, Bağdat valisinin anası Nimet Hanım’ın gerçekleri anlatmasıyla ortaya çıkar. Topçu neferi üniformasıyla evden kaçan Emin’in aslında gelin olarak Darıca’dan getirildiği ve kocası Tarakçı Mustafa’nın kocası olarak sorumluluklarını almadığı ve eşi ve kaynanasından türlü işkenceler gördüğünü anlatır.

Kaynanası ve eşinin abisi Cerrah İsmail Ağa kızın saçlarını kestikleri anda kız cinnet geçirip kendini İstanbul sokaklarında bulur ve başına gelen olayları da hatırlamadığı anlaşılır. Onu gemisine alan Kaptan Temel Reis askerin yanına götürerek teslim eder.

Sultan Mahmud kızı tımarhaneye gönderir ve eşi ve ailesinin de Erzurum’a sürdürür. Hastanede iyileşen kız, Temel Reis ile nikahlandırılır ve ikisi için Nimet Hanım’ın verdiği eşyayla Ayvansaray’da dört odalı bir ev döşenir.

Kişiler:

Sultan II. Mahmud: “Felaketli bir devirde büyük bir hükümdar olmasını bilmiş II. Mahmud irade, azim ve metanet sahibi adamdı. İki sene içerisinde düman karşısına çıkacak ilk kıtaları hazırlamaya muvaffak olmuş ve bu uğurda adeta bir tabur kumandanı gibi çalışmıştı.” (EK, 64)

Cerrah İsmail Ağa: “Cerrahlar arasında tanınmış bir sima olup, o sıralarda ordu hizmetinde bulunan bu zatı, seraskerlik emriyle çağırttı.” (EK, 72)

Nimet Hanım: “Cerrahpaşa’dan komşulardan biriymi, çağrılmadığı halde Serasker Paşa’ya gelmiş, bu meselede Hak yolunda şahitlik etmek istediğini söylemişti. Uyanık, güngörmüş, tecrübeli bir İstanbul hanımıydı.” (EK, 77)

Emine: “Emine fakir bir köylü kızıdır, gidip Darıca’dan aldılar; kızın hakkı vardır, babasına para verip cariye satın alır gibi getirdiler, sebebi var; benim bildiğim topçu neferi esvabı giyip evden kaçınca kadar Emine’nin bakire oluşudur.” (EK, 78)

Temel Reis: “Genç, yakışıklı bir Laz.” (EK, 81)

Köçek İbo

Konu: O dönem İstanbul halkının eğlencesi durumunda olan oyuncu kollarından birini kurup yönetmekte olan Baba Nazlı’nın, fakirliğe düşmemek için bulduğu bir gence Hint raksları öğretmesi fakat bu gencin aslında bir kız olduğunun öğrenilmesiyle yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: “On yedinci asrın ortasında yedi yaşında bir sabiyken babası Sultan İbrahim’in yerine Osmanlı tahtına oturan IV. Sultan Mehmed’in ilk saltanat günlerindeydi.; 1648 yılı ağustosunun ilk haftası, kurduğu bir oyuncu kolunu bin türlü zahmet ve yoksullukla devam ettirmeye çalışan Baba Nazlı bir gün Edirnekapı ile Karagümrük arasında bir kahvehanede...” (EK, 85) başlayan olaylar 30 yıl aradan geçtikten sonra 1678-1680 yıllarında İstanbul’a gelen bir çingene olayı ile sonlanır.

Vaka: “Köçek İbo’nun macerasının ilk defa olarak 1711 yılında Edirne’de Aynalı Kahvehane’de anlatan Meddah Burnaz Ali bu vakayı Derviş Hasan adında bir Mevlevi dedesinden dinlediğini, onun da Güllü Fatma’nın kocası Canbaz Kasım’dan dinlediğini söyler.” (EK, 103)

Bir oyuncu kolunu devam ettirmeye çalışan Baba Nazlı, birgün şoparların ayı oynattığı meydanda bir oğlanı seyretmiş ve ailesinden onun çok iyi bir çengi olacağını ve onu yetiştirmek için yanına almak istediğini söylemiştir. Bu gence iki yıl boyunca o dönemde İstanbul’da olmayan Hint rakslarını öğretmiştir. İstanbul halkının eğlencesi durumunda olan oyuncu kolları içerisinde köçek ve çengileri, hokkabazlık ve orta oyunlarını bir arada devam ettiriyormuş.

Köçek İbo, çocuk padişah IV. Sultan Mehmed’in on beş gün on beş gece sürecek sünnet düğününde bu aleme ilk adımını atar. Düğünün beşinci günü büyük bir üne kavuşan İbo’ya, Can İbo Şah lakabı takılır ve saraya davet edilir.

“Köçekli yolu bataktı. Bir delikanlının köçek olması için sırtından iffetin bembeyaz gömleğinin çıkarmış ve alnındaki ar ve namus damarını da çatlatmış olması şarttı. Köçeklerin hepsi bataklık çiçekleriydi.” (EK, 97) Bu yolda ilerleyen Can İbo Şah ve Baba Nazlı, paranın gücüyle akıbetlerinin farkına varamadan yollarına devam ederler. Diğer tüm kollar daha az para kazandığından onlarla ortaklık kurmayı ya da Köçek İbo’nun kendi kollarına geçmesini teklif ederler fakat İbo, Baba Nazlı’ya olan hürmetinden kabul etmez.

Teklifler reddedilince diğ er oyuncu kolları İbo'yu kaçırmak için plan yaparlar ama bu arada sarhoş amcasının kahvede aslında İbo'nun bir kadın olduğunu söylemesi  zerine Baba Nazlı bir ormanda  ld r lm    olarak bulunur ve Köçek İbo'da K  em Sultan'a sığınır. K  em Sultan Güçlü'y   am'a gönderir. Orada evlenip çok ünlü bir köçek olarak Güçlü Fatma adını alır. Yıllar sonra tekrar İstanbul'a dönen Güçlü'y , İstanbul safızmlle yargılar ve boğdurularak denize atılır.

Kişiler: Olaylar Köçek İbo (Güçlü), amcası ve babası, Baba Nazlı ve oyuncu kolları ve K  em Sultan etrafında şekillenmektedir.

Köçek İbo (Güçlü): “İbo'nun ince uzun yapısı, kemiklerinin inceliği, ellerinin ve ayaklarının büyük büyük olması, vücut kıvraklığı, hareket kabiliyeti bir k  ekte aranan meziyetlerdi. Fakat ayrıca bir de sihirkar cazibe lazımdı, “albeni” lazımdı, İbo'nun her halinde ve tavrında bu hal vardı.” (EK, 88)

Civelek Mustafa

Konu: “Kahramanlarından birinin akıbeti bakımından tarihimizde eşine rastlanmayan bir vakadır. On altıncı asrın büyük müverrihi Selanikli Mustafa Efendi anlatıyor; bu zatın kendi adına nispetle Selanikli Tarihi diye anılan muazzam vakayinamesinin en kıymetli kısmı maalesef basılmamı tır, kütüphanelerimizde el yazması halinde durur.” (EK, 107)

Hik yemizde dedesi yaşında bir imamla nikahlanan genç kızın yolda gördüğü bir yeniçeriye açık olup ona kaçması ve ölümlle sonuçlanan macerasını anlatmaktadır.

Zaman ve Mekân: “Miladın 1595 yılındayız; Sultan III. Murad'ın öldüğü ve Sultan III. Mehmed'in Osmanlı İmparatorluğu tahtına oturduğu yıl...” (EK, 107)     dar'da yaşanan olay.

“On altıncı asrın     dar'ı muazzam ve mamur beldeydi, Anadolu'nun en büyük  ehriydi, nefsi İstanbul'un nüfusuna yakın halkı vardı; günlük hayatı renkli, zengin, canlıydı. Halep'e,  am'a, Mısır'a, Bağdat'a, İran'a ve hatta Hindistan'a,  ini Ma in'e giden kervanlar oradan kalkardı.” (EK, 108)

Vaka: Yeniçeri Ocağı'nın disiplinin yeni bozulduğ  dönemlerde padişah emriyle ocağa alınan canbaz takımından kişilerin asayii i bozmaları ve uygunsuz kişilerin arttığı, İstanbul'un muhafazasının da yeniçerilere bırakıldığı bir dönemde bu olay ya anmı tır.

Bostancıbaşı Ferhad Ağa'nın Üsküdar'a gelerek avratların aklını çelen yiğit bir delikanlı aradığını söyler ve Zehir Ali adında bir delikanlının varlığını öğrenir. Fakat esnaf Zehir Ali'nin güzel olsa da kadınların namusunda gözü olmadığını söylemişlerdir.

Ferhad Ağa, Zehir Ali ve civeleğiyle Kolluk Hamamı'nda basmıştır. “Yeniçeri Ocağı'nın ananeleri arasında, ileride yeniçeri olacak tüysüz namzet gençlere “civelek” denilirdi.” (EK, 112) Ali, bu civeleği yanına hemşerimdir adı da Mustafa'dır diye tanıtmış. Ferhad Ağa Mustafa'nın belinden peştemali alınca aslında kız olduğu ortaya çıkar. Ve Hatice'yi hamamda boğdurtarak öldürmüştür.

Hatice, Aksaray'da Muradpaşa Camii imamı Hafız İlyas Efendi'nin üçüncü zevcesidir. Diğer kadınlarla hamama, çarşıya giderken Zehir Ali'yi görür ve âşık olur. Sabah namazı vakti eşini camiye gönderdikten sonra Ali'ye kaçmıştır.

Hamamda öldürülen Hatice'den sonra Zehirli Ali'yi de Tophane'de evvela ayak, bacak, diz kemikleri kırılır, belden aşağısı kanlı bir et külçesi haline getirilir. Sonra yağlı paçavralara sarıp bir havan topunun ağzına gülle gibi tıkayıp patlatmışlardır.

Kişiler: “Selanikli Mustafa Efendi sonu pek müthiş olan vakanın iki kahramanının isimlerini yazmıyor, “Bir yeniçeri ile bu yeniçerinin yanında gezdirdiği tüysüz bir genç” diyor. Bir tarih olayı zamanımızda takılacak iki isimle kıymetinden hiçbir şey kaybetmez.” (EK, 107)

Ferhat Ağa: “Aslen Bosna taraflarından, iki metreye yakın bir boyii kara yağız bir âdem ejderhasıydı. Mert adamdı; doğru adamdı. Müslüman adamdı; zalim değil, fakat kafasının hak bildiği yerde, doğru bildiği yerde suçluya karşı amansız şedit adamdı. Uğursuz, nursuz, şerir haydudun kahredici düşmanıydı. Hele ırz ve namus meselelerinde, İslam şeriatının haramdır, gınahtır dediği meselelerde son derece titizdi.” (EK, 109)

Zehir Ali: Üsküdar yeniçerilerinden 59'un Zehir Ali yirmi bir-yirmi iki yaşlarında erkek güzeliyd. Masallardaki tarifler gibi bir güneş parçası, güneşe “Ya doğ, ya doğayım!” diyen bir delikanlıydı. Afili, uçarlı, koşarlı, şahin başlı...” (EK, 110)

Hafız İlyas Efendi: “Altmışını aşmış olan imam efendinin hali vakti yerindeydi, vücut yapısı da çok sağlamdı, damızlık koç, boğa gibiydi.” (EK, 114)

Sadrazam Koca Sinan Paşa: Kendi çıkarlarından başka hiçbir şey düşünmeyen, bir koca kallaş, gaddar, zalim, kanlı adamdı, son derece kurnazdı...” (EK, 115)

1.2.2. Hatice Sultan İle Ressam Melling³⁹

Her biri birbirinden bağımsız tefrikalaşmış on yedi hikayenin yer aldığı bir eserdir. Hikâyelerde yine tarihi eserlerden konularını seçen yazar, şehir tasvirlerine ve geleneklere de yer verilmiştir. Kahvehane gecelerinde okunan önemli kitaplara da bu eser içinde yer verilmiştir: Envârü'l-Âşıkîn, Kuddusî, Muhammediye ve Ahmediye.

Bu eser içerisinde yer alan hikâyeler ise şöyledir: Alevler İçinde Oynayan Cin Kızı, Balıkçı Kız yahut Kumkapı Faciası, Begama Canavarı (Haydut Aşkları kitabının içerisinde Sağıncılı Veli hikâyesi olarak karşımıza çıkmaktadır.), Bozgun, Budin Paşasının Kızı, İstanbul Külhanbeyleri, Margaret Fehim Paşa “Hafiyenin Metresi”, Tırnova Cadıları, Bir Hazin Hikâye, Şekerci Güzeli Vakası, Öldürülen Gelin, Hatice Sultan ile Ressam Melling, Hibetullah Sultan, IV. Mehmed’in Sünnet Düğünü, III. Murad’ın Saray Düğünleri, III. Süleyman’ın Cülusu, Manav Güzeli Yusuf.

Alevler İçinde Oynayan Cin Kızı

Konu: Kilise önünde buluna bebeğin evlatlık olarak büyütülmesi ve başından geçenler anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: 1800 yılında Ayinos Nikolaos Kilisesi’nde başlayan serüven 1818 yılına kadar geçen süreyi kapsamaktadır.

Vaka: Kilise önüne bırakılan Evangeliki, Fenerli bir ailenin yanına bir papaz tarafından yerleştirilir. Büyüyüp genç kız olduğunda aile bu kızın başlarına bela olacağını düşünür çünkü erkek sevdalısı birine dönüşmüştür. Dedikleri gibi birgün Evangeliki’nin odasında konağın uşağı Laz Dimitri’yi bulurlar. Bu olayın duyulmaması ve kızıdan kurtulmak adına ikisini evlendirirler.

Birbirlerini sevmedikleri aşık olan bu evliliğin haftasında Laz Dimitri, Evangeliki’nin elmas yüzüğünü alarak evden kaçır. Evangeliki para kazanmak için sürtüklük yoluna çıktığında Zafiri Aleksandri ile tanışır. Aslında bir ihtilalci casus olan bu kişi kıza aşık olur ve konaklarında kaldığı ailenin yanına kız kardeşi diye tanıtılarak götürür. Fakat burada evin bekar oğlanı ile Evangeliki aşk yaşar.

Terk edildiğini anlayan Zafiri, koca konağı ateşe verip içindeki on beş kişinin yanmasına sebep olur. Bu olaydan sonra Evangeliki’nin yağlı boyasının yapıp yine aynı odada intihar

³⁹ Reşad Ekrem Koçu, **Hatice Sultan ile Ressam Melling: Tefrikalaşmış Hikâyeler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016. (1. Baskı: Doğan Kitap, İstanbul, 2003)

ederek ölmüştür. Yaptığı yağlı boya tablo ise “Zafiri Aleksandri’nin rakkasesi Babiâli’de Tomruk dairesinde 1826’daki büyük Hocapaşa Yangını’na kadar “Cin Kızı Resmi” adı altında durdu ve o müthiş ateş afetinde Babiâli binasıyla beraber yok oldu.” (HS, 25)

Kişiler:

Evangeliki: Annesi Rum milletinden, babası milliyeti ve dini meçhul Afrikalı serseri bir gemici olan Evangeliki, bir kilise önüne bırakılmış ve daha sonra Fenerli kibar bir ailenin yanında yetiştirilmiş bir kızdır.

“Fakat, nazlı, narin ve güzel kokulu yasemin ve zambak olmadı da, zehir gibi öd yeşili ve kirpi gibi dikenli bir çöl bitkisinin ateş renkli ve sırma saçaklı çiçeği oldu; güzelliğinin esrarengiz bir vahşeti vardı.” (HS, 11)

Laz Dimitri: Konağın genç ve güzel uşağıdır. Evangeliki ile yasak ilişki yaşadıktan sonra evlenmek zorunda kalır.

Zafiri Aleksandri: İhtilalci bir casus olan Zafiri, kendisini bir ailenin yanında kalabilmek için papaz olarak tanıtır ve Evangeliki ile tanıştıktan sonra başına aşk uğruna bahtsız işler gelir.

Kosti İpsilanti: Evangeliki ile aşk yaşayan konağın bekar delikanlısı.

Balıkçı Kız yahut Kumkapı Faciası

Konu: Sevdiği kişiyle evlendirilmeyen balıkçı kızı Makruhi’nin yaşadığı olaylardan sonra mutlu sona ulaşması kaleme alınmıştır.

Zaman ve Mekân: 1864 yılı yazının temmuz ayında Kumkapı semtinde yaşanan olayların devamı 1876 yılına kadar devam etmektedir. Tekirdağ, Erdek, Marmara Adası yine hikâyede yer alan mekanlar arasında yer alır.

Vaka: Fakir bir balıkçının kızı olan Makruhi, aşık olduğu Artin ile evlendirilmez ve babasının dul ablasının oğlu Hacı Apraham ile evlendirilir. İki genç de tulumbacıdır fakat Makruhi sevdiği genç ile evlenmek ister. Babası Artin’in bu şehirden gitmesini ustasına söylemiş ve ustası da iş için Artin’i Tekirdağ’a gönderir. Bunu fırsat bile Topal Haçık Ağa kızını ablasının oğluyla evlendirir.

Sevdiği kızı unutamayan Artin, İstanbul’a döndüğünde Hacı Apraham’ın karısını dövdüğünü ve sürekli sarhoş olduğunu öğrenir. Bunun üzerine birgün onu takip edip evinde şalvarına gazyağı dökerek yakmıştır. Karısının işkencelere dayanamayıp yaktıklarını düşünselerde Artin suçunu itiraf eder ve 20 yıl mahkûm olur ve Sinop Zindanı’na gönderilir.

Sinir buhranı geçirip iki yıl tedavi gören Makruhi ise hastaneden çıktıktan sonra Galata’da kötü evlerden birinde adı Deli Sürpik olarak şöhret olur. Yıllar sonra af ile çıkıp gelen Artin ile tekrar kavuşur herkesten uzakta yaşamaya başlarlar.

Kişiler:

Makruhi: “Mat beyaz üzerine kara gözlü, kara kaşlı ve örgülerinin çözüp saldığı zaman kalçalarına kadar inen kara saçlarıyla Kumkapılı Makruhi 1862’de on altı yaşında, semtinde bin kızın içinde bir tane Ermeni güzeliydi.” (HS, 28)

Hacı Apraham: Mahruki’nin kocası olacak bu genç oğlan yirmi yaşlarında tulumbacı ve balıkçıdır.

Topal Hçik Ağa: Makruhi’nin ayyaş ve fakir balıkçı babasıdır.

Artin: “... on dokuz yaşında balıkçı ve tulumbacı, tığ gibi şıkırdım Artin’in deniz yosunu perçemi Makruhi’nin gönül kuşuna ökse oldu.” (HS, 28)

Asadur Ağa: Küçük yaşta anasız babasız kalan Artin’e sahip çıkmış ve ona kayıkhaneye üstünde bekâr odalarında barınması için yardım etmiştir.

Bergama Canavarı

Haydut Aşkları eseri altında bu hikâye Sağıncılı Veli ile Voyvoda Kızı adı altında aynı hikâye olarak yer alır. Bu hikâye o bölümde değerlendirilmiştir.

Bozgun

Bulgarya’da yaşanan Türklerin içinde kaldığı harbin ve oradaki şehirlerin tasvirine uzun bir anlatıma yer veren yazar, yine bilgilerine Tarihi-i Cevdet’ten aldığı bölümlere ve kısa bir masal anlatımına da yer vermiştir.

93’teki Rum bozgununun Kırım bozgununun devamı olduğu ve dünyanın en büyük devleti kurulurken kaybettiğimiz bu toprakların aslında ne kadar da bize ait olduğuna dair bir özeleme de yer verilmiştir.

Budin Paşasının Kızı

Konu: İstanbul’da esir olarak satılan Yandım Ali’nin Sultan Murad tarafından affedilmesi ve Budin Paşası’nın Kızı ile yaşadığı aşk anlatılmıştır.

Zaman ve Mekân:1636 yılında Estergon gazilerinin büyük bir akına hazırlanmasıyla başlayan serüven Estergon'un Budin şehrinde, Gülbaba Tekkesi'nde, Muslu Beşe'nin Âyan Kahvehanesi, Kızılelma Sarayı ve Şeytan Pınarı bulundukları mekanlar olarak geçmektedir.

Vaka: Estergon, Budin eyaletinin bir sancağıydı. Akıncı gazileri burayı korumaktaydı. İçlerinden Yandım Ali adındaki yiğit Sultan Murad'ı kurtardığından affedilmiş ve Budin'e gönderilmişti.

Dört yiğit akıncı dinlenmek için kaldıkları bir handa Dertli Mehmed adında bir beyle tanışır ve Yandım Ali onu yanına alarak yolculuklarına devam ederler. Bu yiğidin cesaretini ölçmek için Şeytan Pınarı'nda dinlenirken bu pınardan gece su dolduranların başına kötü şeyler geldiğini söyleyip hangi yiğidin onlara su getirebileceğini konuşurlar. Hüseyin Efe su doldurmak için ormana gider peşinden ise Yandım Ali yardım için gider. Hüseyin Efe Şeytanı öldürdüm sanırken Yandım Ali'yi öldürmüştür. Aralarında erkek kılığında olan Dertli Mehmet aslında Budin Paşası'nın kızıdır ve Yandım Ali'nin öldüğünü anlayınca ormana cinnet haliyle koşar. Diğer yiğitler durumu anlar ve peşinden gitmezler. Sabah olunca ikisinin mezarını da aynı kabire koyup başlarına da iki kavak fidanı diktiler ve orası artık Şeytan Pınarı adıyla değil de Çifte Kavaklar diye anılır.

Kişiler:

Sarı Balaban: Aydın köylerinden bir ağanın oğlu, altın kâküllü, bıyıkları yeni terlemiş, on dokuz yaşlarında bir delikanlı. At oğlanının adı ise Balabancık'tır.

Gül Mehmed: Yaşı yirmi beşin üstünde olan bir çakıcının oğluydu. Sevdği kızı alamayınca serhat kalesi Estergon'a gelmiştir.

Karagöz Bey: Arapça, Farsça bilir, Ömer Hayyam'ın rubailerini tercüme eden yüzünde derin bir kılıç izi bulunan bir yiğitti.

Yandım Ali: Affedilerek Estergon'a gönderilen bu yiğit, Sultan Murad'ın mührünün olduğu bir gül yüzüğe sahipti. Budin Paşası'nın kızıyla yaşadığı aşkla bu hikâyenin kahramanıdır.

Kaya Hanım Sultan: Kendisini Dertli Mehmet Bey olarak tanıtan kahramanımız aslında Budin Paşası Gazi Mehmed Paşa'nın kızıdır. Yandım Ali'ye olan sevgisinden peşlerine düşer ve Şeytan Pınarı denilen yerde Yandım Ali ile aynı kabri paylaşır.

İstanbul Külhanbeyleri

Memeleketin sefil yetiştirmeye devam ettiği bir dönemde sefaletin sebepleri üzerinde kimsenin durmaması ve edep, ar, namus, iffet cevherlerini kaybetmiş delikanlılarla dolu İstanbul'da Külhanbeyleri tarikatını kurulmuş olması ve toplum burada büyüyen anasız babasız çocukların olaylarına maruz kalmaktadır.

Kayıp çocukların ve ailelerin cami önlerinde bıraktıkları çocuklar bu tarikatta toplanıp yaşatılmaya çalışılıyor. “Külhanbeyliği”, İstanbul'da 17. yüzyılın sonlarında kurulmuş bir apaşlar tarikatıdır. Bu bölümde yazar külhanbeyliğinin kuruluşunu, toplum içerisinde nasıl var olduğunu, tarikatın kendi içinde yaşattığı geleneklerden bahsetmektedir. Hatta kendilerine ait olan Lehçe-i Külhaniye adında Türk alfabesine göre sıralanmış bir sözlük oluşturulduğuna da yer vermiştir.

Külhanbeylerinden olan Evren, Arslan, Karayılan Sultanselimli sami ve Tophaneli Mehmed adında çocukların başlarından geçenler kısaca kaleme alınmıştır. Yazar Sultan Mahmud'un hamam külhanlarında kül üstünde yatan bu sefil çocuklar için hiçbir alaka göstermeyişine de ayrıca değinir.

Margaret Fehim Paşa “Hafiyenin Metresi”

Konu: 1900 yılında Konkordiya Tiyatrosu'na gelen cambaz İngiliz ailesinin ve özellikle kızları Margaret'ın ve kardeşi İngiliz Hidayet'in yaşadıkları anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: II. Abdülhamid'in son hükümdarlık döneminde İstiklal Caddesi'nde Konkordiya Tiyatrosu'nda geçmektedir.

Vaka: İstanbul'da cambazlık yapmaya gelen İngiliz ailesi Konkordiya Tiyatrosu'nda çalışmaya başlar. Burada ünü tüm İstanbul'a yayılan kızları Margaret'ı ve ailesini tanımak için sultanın sütkardeşinin oğlu hafiye Fehim Paşa görevlendirilir. Fehim paşa bu kıza aşık olur ve beraber yaşamak istediğini söyler.

Ailesi karşı çıksa da Margaret zengin olmak için Fehim Paşa'nın metresi olmayı kabul eder ve lüks bir yaşama adım atar. Fehim Paşa sadece Margaret'a değil ailesine de yardım eder ve onlarda bu zenginlikten faydalanır. Margaret, İstanbul'da türlü kıyafetler giyip pozlar vererek kartpostallarını satarak para kazanmaya başlar. Hatta Japon Rıza adında bir kayıkçıyı sürekli evine alır. Fehim Paşa'nın Bursa'ya gönderilmesinin ardından İstanbul'dan ayrılır. Kardeşi Charles Junior İstanbul'da sefil bir hayat sürer ve tulumbacı olur. Büyük bir sünnet düğünü sırasında sarhoş olan arkadaşları onu da sünnet ettirir ve adı

İngiliz Hidayet olarak kalır. Bunun üzerine Margaret kardeşine yaptığı yardımı da keser ve İngiliz Hidayet sefil hayatına devam eder.

Kişiler:

Morgan Ailesi: Bir İngiliz ailesiydi; “o tarihte tahmine kırk yaşlarında, uzun boylu, kumral palabıyıklı baba “Charles Morgan”, on sekiz yaşındaki büyük kızı “Margaret”, on altı on yedi yaşındaki ikizler, küçük kız “Mary” ile bir oğlan, o da Charles, “Charles Junior”. Dördü de kumral, beyaz tenli, gri ela gözlü, baba gayet yakışıklı, çocuklar güzelin güzeli, civelek, çalâk, sev, kokla,öp. Ama büyük kız Margaret, şen, şuh, işvebaz, dilbaz, afet-i devrandı.” (HS, 148)

Fehim Paşa: “1900’de Fehim Paşa yirmi yedi yaşında bir ferikti (tümgeneral). Şakır şakır sırmalı kordonla “hünkâr yaveri”ydi. Babası İsmet Bey, Sultan II. Abdülhamid’in sütkardeşiydi. Padişah sütkardeşinin oğlunu Harbiye Mektebi’nde zadegân sınıfında okutmuştu. Uzun boylu, etine dolgun, iriyarı, yukarı yukarı burma bıyıklı, kaşı gözü yerinde pek yakışıklı adamdı.” (HS, 150)

Tırnova Cadıları

Bulgaristan’ı Tırnova kasabasında Vaka-i Hayriye’den yedi sene sonra 1833 yılında, bir cadı türemiştir. Gün battıktan sonra evlere musallat olur, un, yağ, bal gibi yiyeceklere toprak karıştırır, yorgan, şilte gibi eşyaları açıp dağıtırmış. İslimiye kasabasında cadıcılıkla tanınmış Nikola isminde bir adam getirtilir.

Elinde resimli bir tahta ile mezarlığa gider bu tahtayı parmağı üzerinde çevirir ve resim hangi mezara bakarsa o mezarın ruhu habis olmuştur dermiş. Bu uygulamanın ardından resim Yeniçeri Ocağı’nın kanlı zorbalarından Ali Alemdar ile Abdi Alemdar’ın mezarlarında durur. “İki şakinin cesetleri yarım misli büyümüş, kılları ve tırnakları da üçer dörder parmak uzamış bulundu. Gözleri de açıktı, kan bürümüş kıpkırmızı, gayet korkunçtu.” (HS, 162)

Yeniçerilerin yaşarken yaptıkları kötülüklerden sonra halkın onlar öldükten sonra da bu korkuları yaşamasına sebep olmuştur. Bu cesetler mezardan çıkarılıp yakılır ve kasaba bu cadı şerrinden kurtulur.

Bir Hazin Hikâye

II. Abülhamit devrinde valiliklerde bulunmuş Faik Bey tüm servetini hasta ve fakir gençlere selsebil eden bir yaşlı bir delidir. Her gün tren ve vapurla yolculuk yapar herkes tarafından sevilirdi. Yaşlı ve hastaların ilaçlarını temin eder onlara kıyafetler alırdı.

Yelek ve ceket ceplerinde çamfıstığı yağı taşır ve öksüren gariplere verir şifa bulmalarını istemiş.

Bu yaşlı delinin öyküsü ise kardeşinin ölümünden sonra olmuştur. Mareşalin iki oğlunun en büyüğüdür. Avrupa'daki büyükelçiliklerin birine ateşemiliter olarak gönderilmiştir. Kardeşi ise genç ve güzel bir zabittir. İşinden erken ayrılıp evine geldiğinde üvey dayısı ile karısını beraber basmıştır. Üvey dayı onu kalbinden vurarak kaçmıştır. Kardeşi öldükten sonra da bu hale gelen ağabeyi ise kendisini ve bütün servetini hasta gençlere adamıştır.

Şekerci Güzeli Vakası

Tahtakale'de şekerci Veysel Ağa'nın yanına iş öğreysin diye verilen Ebruli Mustafa'nın güzelliği tüm İstanbul'a yayılmıştır. Fakat yeniçeriliğin hevesinden ustasından gizli gidip ocağa kaydolur.

Ayasofya vakfı kâtibi Üsküdarî Said Efendi kızını Ebruli Mustafa'ya vermek iste fakat Tahtakale'den uzaklaşmasını ister. Zaman sonra sultan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak için önüne geleni öldürmeye başlar. Bu durumdan üzüntü duyan ustası ve Said Efendi onu Bursa'ya göndermek için gemiye bindirirler. Fakat gemi İncili Köşk önünde parçalanır ve Mustafa bir tahta parçasına tutunarak kurtulmayı başarır. Fakat ocaklı olduğu öğrenilince cellat tarafından öldürülür ve tekrar denize atılır.

Öldürülen gelin

Bu hikâye Muhayyelat-ı Aziz Efendi eserinden alınmıştır. Yazar içerisinde yer alan Molla Emin hikâyesini kısaltarak ve parça parça kıymetlendirerek aktarmıştır. Bu hikâye “Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş” eserinin içerisinde yer alan “Atinalı Cevad” isimli hikâyedir. Burada tekrar değerlendirilmemiştir.

Hatice Sultan ile Ressam Melling

I II. Selim dönemini anlatmaya çalışan yazar yine bu dönemde üne kavuşan Ressam ve mimar olan Melling'den bahsetmektedir.

III. Selim ilme öneminden dolayı memlekette ilk defa Türk matbaası açmış ve Yalova'da kâğıt fabrikası kurmuştur. III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın tanıştığı ve Beşiktaş'ta Çırağan Sarayı'nı yapan ressam Melling, bu dönemin önemli isimlerindendir.

Melling ile beraber İstanbul'da zamanın kıymetli mimarı Mösyö Koffer'de bulunuyordu. III. Selim yeni bir sarayın yapılmasını da bu mimardan ister fakat Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı zapt etmesi üzerine bu iki mimarda İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalır.

Hibetullah Sultan

1172 yılında, Sultan III. Mustafa'nın bir kızı dünyaya gelir. Hibetullah Sultan şerefine yapılan donanma ve şehrayinlerde halk ve padişah çok fazla akçe, kandiller için zeytinyağları harcamış olmaktaydılar.

Bunların dışında böyle günleri seçen bazı kimseler ise halkın otoriteden korktuğunu bilerek çuhadar kıyafetler giyerek, esnafı azarlar affetmek için rüşvet alarak kandırıldıklarını yazar kaleme almıştır.

IV. Mehmed'in Sünnet Düğünü

Sultan IV. Mehmed'in cülusundan iki yıl sonra sünnet düğünü tertip edilir. 1059 Şevval'inin on dördüncü cuma gecesi küçük Mehmed sadrazam Kara Murad Paşa tarafından kucağına alınmış ve sünneti cerrah Derviş Ağa tarafından yapılmış. Cerraha ihsanda bulunulmuş ve ameliyat sırasında kullanılan kıymetli gümüş leğen ve ibrik hediye edilmiş.

Eğlendirilmeye çalışılan sultan yatağında kanlar içinde bulununca suikasta uğradıkları anlaşılır ve bu durumu suçlusu olan Kızlarağası Celalî İbrahim Ağa Mısır' a sürülür. Sultan ise tedavi edilir.

III. Murad'ın Saray Düğünü

III. Murad'ın saray düğünlerinin eleştirisi olarak yazar kaleme almıştır. Büyük gelenek ve paralar harcanarak yapılan bu törenler için aslında toplumda yaşanan yanlışlıkların görmezden gelinmesi üzerine anlamsız kaldığı ortadadır.

III. Murad, Vezir Sokollu Mehmed Paşa'yı sinsice suikastla öldürttükten sonra sarayda iki düğün yapar. Biri Sokollu'nun ölümünün ardından iki yıl sonra oğlu Şehzade Mehmed'in sünnet töreni, ikincisi ise Koca Mimar Sinan'ın ölümünden iki sene evvel kızının düğünün gerçekleşmesidir.

Şehzade Mehmed için elli beş gün süren bir sünnet düğünü yapılmıştır. Bu düğün için bütün hükümdarlar çağırılmıştı. Eğlenceler ve hazırlıklar altı ay önceden başlar, mutfaklar ve ocaklar kurulur. Şehzade Mehmed bir bir perşembe gecesini Vezir Mehmed Paşa tarafından sünnet edilir. Çeşitli hediyeler verilen paşaya ameliyatta kullanılan altın ibrik ve leğende hediye edilir.

Sultan kızını ise Vezir İbrahim Paşa ile evlendirir. Bu düğünde sünnet düğününden eksik kalmadan hediyeler ve eğlencelerle geçirilir. Yazarın sultan için eleştirisi ise bu düğünlerin yapılmasından önce daha kıymetli olan şeyler için bu kadar önemsenmiş olmaları üzerinedir. “Oğluna ve kızına eşsiz düğünler yapan aynı III. Murad, kendisine Süveyş berzahında kanal açılması için yapılan teklifi lakaydıyla karşılıyor, emektar ve kıymetli bir veziri hainane bir suikastle öldürtmekten çekinmiyordu. Aynı III. Murad, çocuklarının düğünlerinde kendisini eğlendiren ipsis sapsız baldırı çıplak hokkabaz, perendebaz ve cambaz makulesinin Yeniçeri Ocağı’na kaydediyor, sipahilikler veriyor ve bu suretle devletin iki büyük askeri kuvvetini en can alacak yerinden zehirliyordu.” (HS, 195)

III. Süleyman’ın Cülusu

1058 yılında Deli İbrahim hal ve idam edildiği zaman dört oğlundan en büyüğü olan IV. Mehmed tahta çıkmıştır. Diğer oğulları Süleyman, Ahmed, Selim ise hapsedilmiştir. Yaşları henüz çok küçük olan şehzadeler kırk yıl gökyüzü ve temiz hava alamadan yaşamışlardır.

IV. Mehmed’in tahtan neden indirildiğine dair bilgi vermeyen yazar, kırk yıldan sonra Süleyman’ın tahta geçmesinden bahseder. Kardeşleri Selim hapsedildiği yerde ölmüştür ve Ahmed’i ise kendi sultanlığı döneminde haremde ferah bir yere naklettirir.

Manav Güzeli Yusuf

17. asır ortalarında Manav Güzeli Yusuf isminde bir çocuk güzelliğiyle valide sultan’ın bile dikkatini çekmiştir.

Sultan vefat edince tahta geçen valide Turhan Sultan, narin yapılı, buğday tenli, Ukraynalı bir köylü kızıydı. Köyünü bir gün Kırım Tatarları basmış ve çocuklarla beraber kaçırıp İstanbul’a getirilmiştir. Burada da saray-ı hümayuna takdim edilmiştir.

Turhan Sultan bir gün halkın içinden arabasıyla geçerken manav dükkânı önünde dururlar ve Manav Güzeli Yusuf’un getirmesini isterler. Yusuf istediklerini verirken apar topar ata bindirilir ve saraya getirilir. Burada Turhan Sultan ile konuşur ve aslında kendisini

de Tatarlar'ın kaçırdığını söyleyince gerçek anlaşılır. Manav Güzeli Yusuf, Turhan Sultan'ın kardeşidir.

1.2.3. Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş⁴⁰

Yazar, bu kitapta dört eski meddah hikâyesini kendi kalemiyle yorumlayarak yazmıştır. “O defterlerdeki hikâyeler, onları bir kahvehanede veya bir konakta, sinema ve tiyatronun, gazetenin ve dolayısıyla tefrika yazılarının bulunmadığı devirde birkaç gece boyunca anlatacak meddahlara basit bir not şeklinde kaydedilmişlerdir. Üst tarafı meddahın hünerine, bilgisine kalır. Birini aynen alıyorum ki bu kitapta ilk hikâye olarak okuyacaksınız.” (AY, 12)

İsim hikâyesini de yine Koçu, kitabın ilk bölümünde açıklamıştır. “Kitaba bir isim koymak istedim: Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş dedim. “İstanbul'da neler olmuş” adını bize, Türklere roman okumasını öğretmiş Ahmed Midhat Efendi merhumdan aldım ve üstadın en kötü eserinden. Yetkisini aşarak tarih katkılarıyla, hakikatten çok uzak tarih katkılarıyla yazılmış, tökezleyen bir uzun hikâyesinden.” (AY, 11)

İçeriğinde yer alan bu dört hikâye şöyledir: Çerkes Rıdvan'ın Dolabı, Atinalı Cevad, Hammal Kızı, Bursalı'nın Kahvehanesi'dir.

Çerkes Rıdvan'ın Dolabı

Konu: Meddah defterinde yer alan bilgiler bu hikâyenin en başında aynen yer almaktadır. Hikâyede Yemenici Mustafa ile İncili Hanım'ın birbirlerine olan aşkları arasına giren maceralar anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: “Vaka 17. yüzyılın ilk yarısında, kanlı bir müstebit olan, fakat memleketi korkunç bir anarşiden kurtarmış ve Bağdat'ın ikinci fatihi olmuş Sultan IV. Murad zamanında geçer.” (AY, 14)

Vaka: Esnafın sevdiği Yemenici Mustafa ilimle ilgilenen haftada iki gün Şeyh Hüsameddin-i Karamanî'nin verdiği derslere devam eden bir gençtir. Bu derslere gidiş gelişlerinde yalının birinde Cevahircibaşı Ali Bey'in tek kızı İncili Hanım, Mustafa'ya âşık olur. Aralarında nameler götürüp getiren ve Mustafa'nın da kıza âşık olmasını Ebekızı Ayşe Dudu Kadın

⁴⁰ Reşad Ekrem Koçu, **Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş**, Doğan Kitapçılık (1. Baskı-Temmuz, 2002), İstanbul, 2015. (29 Nisan-8 Haziran 1971 tarihleri arasında Tercüman gazetesinde tefrika edilmiştir. Ayrıca Ulus Gazetesi'nde 24.11.1963-23.02.1964 tarihleri ve 14443-14531 sayıları arasında “İstanbul'un Aşk Masalları” adıyla bir bölümü tefrika edilmiştir.)

sağlar. Mustafa'nın çok yakın arkadaşı Müstecib Çelebi ise bu âşkın yaşanmayacağını Yemenici Mustafa'nın fakir, İncili Hanım'ın ise zengin bir ailenin kızı olduğunu düşünmektedir.

Yalıda Ali Bey'in evlatlık gibi büyüttüğü ve İncili Hanım'a âşık olan birisi daha vardır: Çerkes Rıdvan. İncili Hanım'ın başka birini sevdiğini öğrenince hemen bir plan yapar ve yalıda kendini seven Çerkes kızı Nakşigül'den yardım ister.

Yalıya İncili Hanımmış gibi Yemenici Mustafa'yı alacak ve Çerkes Rıdvan onları yalı halkına bastırıp İncili Hanım'a kavuşacaktır. Nitekim sonuç öyle olur ve Mustafa ve Nakşigül zindana atılır.

Bu arada Müstecib Çelebi ise IV. Murad'ın hastalığıyla ilgilenmektedir. Sultan Murad'ın karnı şişmiş, ateşi yükselmiş, nabızı da çok sık atarmış. Müstecib Çelebi'nin Hindistan'da getirdiği Anberiye bitkisiyle hastalığı iyileşmiştir. Bunun üzerine padişahın arkadaşının mevzusunu padişah çözsün ister. Sultanın huzurunda divan kurulur ve gerçekler ortaya çıkar, İncili Hanım ile Yemenici Mustafa'yı, Nakşigül ile de Rıdvan'ın nikahı kıyılır yalıda çifte düğün yapılır.

Kişiler:

Yemenici Mustafa: “Kasımpaşalı Yemenici Mustafa. 18-19 yaşında, gençliğin en ateşli çaığında, güzelliğin en revnaklı durağında idi. İstanbul'un bütün esnaf şehbazları gibi şahin başı keçe külahlı ve yalın ayaklı Cezayir fılarlı bir pırpırı cilasun afet olduğu halde akran ve emsaline uymamış, bıçkınlık yoluna sapmayarak okumaya, maarife, tahsile heves etmiştir.” (AY, 14)

Müstecib Çelebi: “Tıp ilmine merak sarmış, altınlarını kitaba vermişti; onda olan kitap hekimbaşında yoktu; ve hazineler harcayarak türlü ecza tedarik etmişti.” (AY, 16)

İncili Hanım: “Ali Bey'in dâr-ı dünyada bir tek evladı, kızı vardı; güzellikte melek gibi olup İncili Hanım diye meşhurdu. 14-15 yaşındaydı.” (AY, 16)

Ebekızı Ayşe Dudu: Yemenici Mustafa ile İncili Hanım'ın arasını yapmak için uğraşan ve olayları çözen yalıda yaşayanlardan biridir.

Nakşigül: Çerkes Kızı Nakşigül, Çerkes Rıdvan'ı çok seven ve onun için her türlü şeyi göze alabilecek saf bir kızdır. Olayın sonunda Rıdvan ile nikahlanır.

Şeyh Hüsameddin: Eyüpsultan’da Cami-i Kebir’de perşembe ve pazar günleri dersler veren bir zattır.

Atinalı Cevad

Konu: İstanbul’a gelen ünlü kimyager, eczacı, hekim olan Atinalı Cevad’ın, evlilik yolunda yüzü gülmemiş olan Molla Emin’e yardım edişi anlatılır.

Zaman ve Mekân: Zaman ve mekânın ikinci planda kaldığı bu hikâyede İstanbul ve Şam’da olaylar yaşanmaktadır. Zaman olarak yazar şöyle söyler: “Vakayı hangi devre koysanız yakışık alır.” (AY, 29)

Vaka: bütün dünyayı sarmış esrarlı yıldızlar âlemi ilminin, sihirbazlığın, büyücülüğün, tılsımcılığın üstadı Atinalı Cevad’ın İstanbul’a halk arasında, sohbet ortamlarında yaşamak için gelmesiyle olaylar başlar. Atinalı Cevad, İstanbul sokaklarında gezerken bir sabuncu dükkânında edilen sohbetin samimiliğine inanarak ortama girmiştir. Dükkân sahibi Sabuncu İbrahim ile zamanla birbirlerini sevmişlerdir. Yine bu sohbetlere Uşşakîoğlu Molla Emin’de katılmaktadır. Mahzun duran bu gencin ahvalini merak eden Cevad için Sabuncu İbrahim anlatır.

Babası ölen Emin’in kalan paraları harcanıp gitmesin diye Sabuncu İbrahim yardımcı olur ve yine babası ölmüş güzel bir kıza talip olurlar fakat bu kızın anası genci içgüveyi olarak damat istemektedir. Bunun kabul eden Molla Emin evlenir fakat bir yıl dolmadan kaynanasının ettiği işkenceler yüzünden dayanamayıp boşanır.

Bir gün yine Sabuncu İbrahim’in dükkânına bir ağa gelir ve kendini gedikli zaimlerinden Hacı Abbas Ağa olarak tanıtır. Konağına davet ettiği gün kızı Hayal Hanım’ı Molla Emin’e verir ve o gece nikahlarını da kıyar. Zifaf gecesinin sabahında uyanan Molla Emin Hayal Hanım’ı yerde parça parça olmuş halde ölü olarak bulur. Molla Emin zindana atılır. Sabuncu İbrahim ve tomruk ağasının araştırmaları sonucu bu kişilerin ve konağın olmadığı anlaşılır. Zindandan çıkıp dükkânına geldiğinde masanın üstünde bir name bulur ve tekrar eski karısıyla evlenmezse başına sürekli böyle şeylerin geleceğini söyler. Molla Emin tekrar evlenip aynı eve geri döner.

Atinalı Cevad olayları dinledikten sonra bir sihrin içinde olduğunu söyler ve kendi evine götürerek cebinden bir defne çubuğu çıkarıp, ucunu bıçağıyla bir şeyler okuyarak çentmiş ve Molla Emin’e vermiştir. Bu çubuğu evine gidip eşinin üstüne vurmasını söyler.

Dediklerinin yapan Emin eşinin karşısında bir acuzeye dönüştüğünü görür ve bu olaydan kurtulur.

Molla Emin'e yardımcı olmak için sihir ilmiyle Sabuncu İbrahim'i çok zengin Şam muhassılı İbrahim Ağa yapar, Molla Emin'i de onun gerçek evladı olarak Şam'a gönderir. Atinalı Cevad ise karşımıza Şeyh Cevad hazretleri olarak çıkar. Molla Emin burada gerçek Abbas Ağa'nın kızı Hayal Hanım ile evlenir ve Atinalı Cevad ise onlardan dua alarak yanlarına kölesini bırakarak ayrılır.

Kişiler:

Atinalı Cevad: "Kimyager, eczacı, hekim; bütün dünyayı sarmış esrarlı yıldızlar âlemi ilminin, sihirbazlığın, büyücülüğün, tılsımcılığın ustası Atinalı Cevad İstanbul'a gelmişti." (AY, 29)

İbrahim Çelebi: Sabunculukla uğraşan İbrahim Çelebi, evladı gibi sevdiği Molla Emin için elinden geleni yapar. Özellikle Atinalı Cevad ile tanıştıktan sonra hayatı değişir.

Uşşakîoğlu Molla Emin: Hikâyenin asıl kahramanı olarak karşımıza çıkmaktadır. "İbrahim Çelebi'nin dükkânının tam karşısındaki dükkânın sahibi 17-18 yaşlarında bir gençti. Adına Uşşakîoğlu Molla Emin derlerdi. Bazen o da İbrahim Çelebi'nin dükkânına gelir, meclise katılır, fakat pek az oturur, hiç konuşmaz ve kendi dükkânına giderdi." (AY, 30)

Kanlı Ayşe: Aslında "80 yaşında, iki kat kambur, ağzında diş yok, elek ve kabur satan, bakla falı bakan Çingene karısı heyetinde bir mülevves acuze..." (AY, 39) olan ve bekar gençlerin karşısına güzel kız olarak çıkıp onlara türlü eziyetler eden bir sihirbaz.

Hayal Hanım: Molla Emin'in hayaline âşık olduğu aslında Şam'da yaşayan Hacı Abbas Ağa'nın kızıdır.

Hammal Kızı

Konu: Üç olayın aynı hikâyede bağlantılı olarak anlatıldığı ve dürüstlüğü ön plana alındığı maceralar anlatılmaktadır. Bu üç olay en başta bir meddahlık hikâyesine sonra hikâyeyi dinleyenlerin akıbetini ve son olarak da yine dinleyenlerden bir kahramanın geçmişine dair bilgilerin açığa çıktığı bölüm yer almaktadır.

Zaman ve Mekân: "Vaka, otuz yıl padişahlık yapmış olan Sultan II. Mahmud'un ilk saltanat yıllarında, hatta tam kesin olarak Hicri takvimle 1230, Miladi takvimle de 1815 yılında geçer." (AY, 47)

Özellikle Çardak Kahvehanesi uzun bir betimleme yapılarak tanıtılır ve Karagümrük semti, Vefa Meydanı ve Muratpaşa Hamamı'ndan bahsedilmektedir.

Vaka: Yazar, olayları anlatmadan önce dönemin olaylarından asayişin bozulmuş olduğu ve gençler arasında yaygın olan “it modası” tarzının tüm İstanbul’da kullanıldığından bahseder. Her hikâyede olduğu gibi bu hikâyenin de iki kahramanı olduğundan bahsederek giriş yapar.

Dededen toruna kalan büyük bir zenginliğin sahibi olan Şalcıbaşı Süleyman Ağa’nın tek evladı olan Benli Elif ve onun kölesi Kara Hasan’ın Çardak Kahvehanesine gidip meddah hikâyesi dinlemeye başlamasıyla macera başlar. İlim tahsili almış fakat saf olan Benli Elif dinlediği bu hikâyenin gerçek olduğunu düşünür ve hikâyedeki kahramana yardımcı olmayı ve hatta evlenmek istediğini söyler. Anlatılan meddah hikâyesi şöyle anlatılmaktadır:

Çok fakir olan eskisi Ömer Ağa ve geçimsiz karısı Benli Safura’nın güzeller güzeli bir kızları vardır, adı Raşide’dir. Eskici karısının huysuzluğundan kurtulmak için sürekli çalışır. Bir gün karısı sultanın gelin hamamına katılır ve kızının da gelinlik çağı geldiğini düşünür ve eşinden ne yaparsan yap bir sırmalı hamam takımı al der. Parayı zor kazanan eskici rastladığı hırsızlardan yardım alır ve Fatih’te Mısırçarşılı bir zenginin konağına girer. Hırsızlığı fark edilince tüm olayları anlatır ve konak sahibi ona bir sırmalı hamam takımı hediye eder.

Bir başka gün karısı yine gelin hamamında gördüğü al atlastan bir gelinlik ister ve kocası yeniden hırsızlık yapar ve bu kez şeyhülislam efendinin konağına girer. Yine saf olmasından dolayı şeyhülislam efendi anlayış gösterir ve ona al atlastan gelinliği hediye eder.

Tüm bunları eşinin almasına şaşırان karısı nasıl yaptığını sorgulamaz ve bu kez de incili gelin yorganı ister. Eskici bu kez de sadrazamın sarayına girer, yakalanınca da tüm olanları anlatır ve sadrazam onun bu halini görünce güzeller güzeli kızıyla oğlunu evlendirir.

Bu hikâyeyi dinleyen Benli Elif ve annesi Hasibe Hanım böyle fakir bir ailenin güzel kızını almak için araştırmaya başlarlar. Sonunda da Hammal Receb Beşe’nin kızı Mihrişah’ı bulur ve beğenirler. Fakat nikahları daha kıyılmadan iftira atılır ve iş bozulur. Bunun üzerine Mihrişah babasından karşısına çıkan ilk kişiye kendisini vermesini ister. Karşısına bir derviş çıkan Hammal Receb ona kızını gösterir fakat derviş bunu şeyhine söyleyerek izin ister ve ayrılır. Aslında derviş padişahın kendisidir. Hammal Beşe’yi sarayına çğırtır ve onu “Kapıcıbaşı” görevini verir kızını ve karısını da çok güzel bir konağına yerleştirir.

Derviş, şeyhinden izin alarak gelir. Hammal Beşe verdiği sözü tutacağını fakat derviş kıyafetini çıkarıp yanına yerleşmesini söyler, derviş ise izin almak için tekrar yanından ayrılır. Bu arada da padişah Hammal Beşe'nin kızıyla evlenmek istediğini söyler. Hammal Beşe bir dervişe söz verdiğini söylemek için padişahın huzuruna çıktığında dervişin aslında padişah II. Mahmud olduğunu öğrenir. Mihrişah Haseki Sultan olarak kızı saraya gelin olarak girer.

Şalcıbaşı'nın konağında ise Kâhya Kadın kendi kızını Benli Elif'e vermek istediğini aslında onu seven Kara Hasan'ın buna layık olmadığını düşünür. Bu yüzden Benli Elif'in evliliğine iftirayı hazırlayan kişi olduğunu açıklar. Bunun üzerine tekrar Mihrişah'ı almak için gittiklerinde artık çok geç olduğunu görürler ve Kâhya Kadın'ın evden kovduğu Kara Hasan'a da ulaşamazlar.

Kara Hasan, konaktan ayrılır ve kayıkçı olarak çalışmaya başlar. Kayığa bir gün çok güzel bir kız ve annesi biner. Yeniçerilerin meşhur çorbacılarından Cellat Ahmet Ağa'nın karısı ve kızıdır. Kız ve oğlan birbirlerini beğenirler ve annesi de işte böyle bir delikanlı istediğini ve Kara Hasan'ın kendisini Cellat Ahmet Ağa'ya sevdirmesini ister. Ertesi gün Ahmed Ağa'nın karşısına çıkar. Ağa kendini ispatlamak için çorbacılar arasında yapılan kavgaya onun adına katılmasını söyler. Burada ağır yaralanan Kara Hasan'ı tedavi ettirirken sırtındaki işareti görünce karı koca bayılırlar.

Zamanında Silistre'de savaşıırken Osman'a bir mektup gelir. Bir çocuğu olmuştur. Parmak hesabı yapıp aslında bu çocuğun kendinden olmadığına karar verirler. Sonra İstanbul'a Osman değil de Ahmet gelir ve karısını ve oğlunu öldürmek ister. Fakat olayın yanlış anlaşıldığını anlayınca çocuğu caminin önüne bırakır karısını da yakınının yanına bırakır. Osman'a haber vermek istediğinde de onu ölüm döşeğinde bulur. Tekrar İstanbul'a döner ve Osman'ın karsıyla evlenir ve güzel kızları dünyaya gelir. Bu yara izinden anlaşılır ki Kara Hasan, Osman'ın oğludur. Kara Hasan tedavi olamadan ölür.

Kişiler:

Benli Elif: “Evet, adı da Elif, Hicri 1230, Miladi 1815 yılında 17 yaşında bir delikanlıydı. Kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün, kusursuzdu. Tek ve büyük kusuru aklındaydı, salakça bir gençti.” (AY, 50)

Kara Hasan: “Babası tarafından hizmetine verilmiş bir kölesi vardı, güzel ve zekş bir oğlan, Elif yaşlarında, adı Hasan, esmerliğinden kinaye konakta “Kara Hasan” derlerdi.” (AY, 50)

Hasibe Hanım: “Elif’in anasına semtte “Şişman Hasibe Hanım” derlerdi, rical ve kibar hanımları ise kocasının aşırı servetini kıskandıklarından “Şalcı’nın Şişko Hasibe” derlerdi.” (AY, 57)

Şalcıbaşı Süleyman Ağa: Servetleri kuşaktan kuşağa aktarılan devrin Karun hazinelerine sahip zenginlerinden, Benli Elif’in babasıdır.

Mihrişah: Hammal Beşe’nin güzeller güzeli kızı, padişahın eşi olan Mihrişah Haseki Sultan’dır.

Raşide: “Koyu kumral kirpikleri yanaklarında ve koyu kumral saçları da topuklarında Karagümrüklü Raşide on dördüne basmış gül goncasıydı, o eski devirlerde tam kocaya verilecek çağda.” (AY, 54)

Benli Safura: “Benli Safura boylu boslu, alımlı çalımli; gözünden sürmesi, kaşından rastığı, ağzından gıcırli sakızı eksik olmaz, feracesi kapı arkasında asılı ve takunyaları eşik önünde hazır durur sokak süpürgesi, eli maşalı mahalle karısıydı.” (AY, 55)

Ömer Ağa: Raşide’nin babasıdır, güzel huylu ve iyi niyetlidir.

Cellad Ahmet Ağa, Osman ve Kara Hasan’ın âşık olduğu kız Mihriban yine hikâyede geçen diğer kahramanlardır.

Bursalı’nın Kahvehanesi

Konu: Zor ve sıkıntılı bir dönem içerisinde dost olan arkadaşların birbirlerine olan yardımları anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: Vaka, Sultan IV. Murad döneminde geçmektedir.

“... 1633 yılından önce, Kadırga Meydanı İstanbul’un en şenlikli yerlerinden biriydi. Meydanın etrafı sıra sıra dükkânlarla çevrilmiş; onların arasında Bursalı Mehmed Çelebi’nin kahvehanesi meydanın yüz akı, İstanbul’da eşi olmayan bir kahvehaneydi.” (AY, 91)

Vaka: Ünlü hattat olan İbrahim Cevri Çelebi, birgün kahvenin yanındaki konakta Abdi Bey’i görür ve ona hayranlık duyar. Birkaç kez rüyasında kendinden yardım isteyen Abdi Bey’in resmini Venedikli bir ressama çizidir. Ressam da fakir bir kızın resmini yapmıştır ve bu iki resmi karşı karşıya koyarak onların muhabbetine eşlik eder. Bu kızın resmini gören Abdi Bey ona âşık olur ve bulup evlenmek ister.

Abdi Bey'in babası ölünce Cevri Çelebi ve Venedikli Ressam onun çok yakın dostları olurlar. Servetini gözü açık kimeler yemesin diye onu hep korurlar. Cevri Çelebi'nin hastalanıp yanına gidemediği bir dönemde bir kıza âşık olduğunu öğrenen yeniçeriler para alabilmek için Abdi Bey'i kaçıırırlar. Abdi Bey'i rüyasında tekrar gören Çelebi, başının dertte olduğunu düşünür ve onun yanına gider. Yolda yakın arkadaşına rastlar ve ondan yardım ister.

Venedikli Ressam resmini yaptığı kızı bulur, Abdi Bey kurtulur ve dostlukları devam eder.

Kişiler:

Abdi Bey: “Zengin adamın dâr-ı dünyada Abdi Bey adında 16 yaşlarında bir oğlu vardı. Babasının gözbebeği olduğu için, sanki Güngörmez padişahın oğluydu, sokak yüzü görmemişti.” (AY, 94)

Bursalı Mehmed Çelebi: “Kahveci ve berber Bursalı Mehmed Çelebi ise, bilmediği, öğrenmediği hüner ve marifet kalmamış bir hezarfen, ayaklı ansiklopedi, zevk sahibi ve cemal âşığı adamdı.” (AY, 94)

Yusuf Çavuş: “Fatih Sultan Mehmed devrinin ünlü şairi Veliyüddin oğlu Ahmed Paşa'nın torunlarındandı. Servetinin şanına yakışan ilim ve irfan sahibi adamdı, kahvehanenin mülk sahibi de o Yusuf Çavuş'tu.” (AY, 94)

Venedikli Ressam: İstanbul'un ihtişamını resimleriyle betimleyen bir ressamdır. Eskicinin kızı Rukiye ve Abdi Bey'in resimlerini de yapmıştır.

Rukiye: eskicinin güzel kızıdır. Olaylardan haberi olmayan bu genç kız sonunda bulunur ve Abdi Bey ile evlendirilir.

Abdi Bey için tuzak kuran yeniçerilerden Küpeli Ayvaz Şah ve birçok yeniçeri ismi hikâyede geçmektedir.

1.2.4. Haydut Aşkları⁴¹

Haydutlar ve aşklarını da unutmayıp yazıya geçiren Koçu, şöyle ifade eder: “Bu bedbahtların hayatında bazan bir kadın, güzel görünmüş bir kadın fırtınalar koparmış,

⁴¹ Reşad Ekrem Koçu, **Haydut Aşkları**, Doğan Kitap (1. Baskı), Mayıs 2017, İstanbul. (1. Baskı / Ana Yayınevi, 1981, İstanbul.) (Tercüman'da “Çalikkavak Dağı Haydudu” başlığı altında 19.10. 1968-13.11.1968 tarihleri ve 2519-2544 sayıları arasında bir bölümü tefrika edilmiştir. Ayrıca yine Tercüman'da “Kadın Korsan

cüretlerini alabildiğine kamçılarmış, fakat aşkları, çılgın haydut sevgisi bir gün olmuş onları maşukalarına karşı da bir canavar yapıvermiştir. Hadut, şaki aşkı bizim sevgimize benzememiştir. Bu konunun uzun tetkik ve tahlili benim işim değildir; onu mütefekkir romancılara, ruh hekimlerine bırakıyorum. Haydut aşkları üzerine birkaç vaka nakledeceğim. Pitoresk dekorları ile, bugün her yazarın kolaylıkla tarif edemeyeceği güzelim kıyafetleri ve tuvaletleri ile tarihi bir aşk ve macera romanının üzerinde çalışacak huzura sahip olmadığım için o vakaları derleyip, toparlayıp nakledeceğim.” (HA, 11)

Bu eserinde 5 hikâye yer almaktadır: Sağıncılı Veli ile Voyvoda Kızı, Bulgar Balaban ile Dört Yosması ve İki Şıkırdımı, Değirmenci İskender ile Aşıfteleri, Haydut Mekâreci Mustafa ile Paşa Kızı, Kadın Korsan Despina ve Oğlanları.

Sağıncılı Veli ile Voyvoda Kızı

Konu: Sığırtmaç Veli’nin fakirlikten voyvodalığa giden macerasının hırsla son bulmasının anlatıldığı bir hikâyedir.

Zaman ve Mekân: 18. asrın ortasında, Hicri 1164 ve Miladi 1750 yılında Bergama’da geçen olaylar üzerinden anlatılır.

Vaka: Konakçıoğlu Halil Ağa’nın sığırlarını güden Veli birgün karşısına çıkan Bergama Voyvodası Koca Araboğlu Elhac İsmail Ağa’nın bölükbaşlarından birine denk gelir ve ağaya kendisi gibi birine ihtiyaç duyduğunu söyleyerek hikâye başlar. Ağanın yanına girer kendine çeki düzen verip kâtipliğe kadar yükselmiştir. Bütün emeklerine karşılık Cemile’yi kendisine verilecek diye beklerken Cemile, Bergama eşrafından Abdülfettah Ağa’yla nişanlanır.

Cemile evlenir, İsmail Ağa’nın da vefatından sonra yerine oğlu İbrahim Ağa geçer. Fakat İbrahim Voyvoda hesap, gelir-gider işlerinden anlamıyordu. Veli Kâhya da bu ortamı değerlendirerek hiçbir yerden para gelmiyor tefecilerden para alıyorum diyerek voyvodayı kandırıyor tüm paraları kendi hesabına geçiriyor. Halktan vergi tahsilatı yapmakla kalmayıp köylüye voyvoda adına da zulüm yapmaya başlıyor. Halk bu durumu şikayet etmek istediğinde ise İstanbul’a padişaha etmeleri gerektiğini söylüyor.

Bu sayede İbrahim Voyvoda’nın idam fermanı gelir ve Sığırtmaç Veli yeni voyvoda olur. Artık Cemile’ye kavuşmak yakın diye düşünür. Tüm bu olanlar içerisinde Abdülatif

Kanlı Despina” başlığı altında 24.01.1969-03.02.1969 tarihleri ve 2614-2624 sayıları arasında diğer bir bölümü tefrika edilmiştir.)

Ağa ise ailesiyle İzmir'e gitmiştir. Karaburun Voyvodası'nın yardımıyla Cemile'yi Veli'ye nikâhlarlar. Fakat Cemile asla ona karşı sevgi dolu olmamıştır. Bu sevgiyi göremeyince de halka daha zulmetmiştir. Padişah bunları da öğrenince yerine voyvodalık için Abdülatif Ağa'yı tayin etmiştir.

Kaçmaya karar veren Veli, kendisine yar olmayan Cemile'yi de öldürerek gider. Sonunda yanında kendisi gibi yörük olan Kazdağlı Kiraz Ahmed adında bir gençle yakalanır, başları vurularak İstanbul'a gönderilir.

Kişiler:

Sığırtmaç Veli: İsmail Ağa'nın hizmetine giren, fakirlikten haydutluğa kadar giden bir maceranın kahramanıdır.

Cemile: Veli'nin âşık olduğu 13-14 yaşlarında ağa kızı.

Abdülfettah Ağa, İbrahim Ağa, Karaburun Voyvodası İvaz Ağa, Kazdağlı Kiraz Ahmed diğer kişilerdir.

Bulgar Balaban ile Dört Yosması ve İki Şıkırdım

Konu: Bu hikâye “Eskizağra'da Koca Halil Ağa kapısında çiftlik kâhyasının oğlu olarak doğmuş ve 1860-1870 arasında yaşı 80'i aşkın, yine o kasabada ölmüş bir Uzun Pertev Efendi vardır; Halil Ağa'ya, oğluna ve torununa yıllarca kâtiplik yapmıştır; bu zat Tarihçe-i Pertev-i Tavil be Nam-ı Güldeste-i Ravza-i Halil adında şirin bir vakayiname bırakmıştı.” (HA, 33) vakayinamede anlatılmış ve Koçu, oradan aldığı bilgilerle Bulgar Balaban'ın yaptığı haydutluk konusunu anlatır.

Zaman ve Mekân: 1256 senesinde Eskizağra, Karlova, Kızanlık, İslimye ve Yanbolu şehirlerinde dehşet saçan Balaban'ın, Koca Halil Ağa çiftliğinde başlayıp ölümüne kadar geçen on yıllık bir zamanı kapsamaktadır.

Vaka: Çiftlikte aynı kıza âşık olan Balaban ve ağanın oğlu Mito arasında başlayan olay Balaban'ın Mito'yu öldürmesiyle başlar. Yakalanmaktansa kaçır ve dağlarda haydut olarak hayatına devam eder.

Dağda Pop adında eski bir haydudun yanına sığınır ve onun sevdiği Ganoyla beraber olur ve Gano, Pop'u öldürür. Balaban ise artık Gano'ya güvenemez ve onu öldürür. Pop'un biriktirdiği tüm hazineye sahip olur.

Tekrat Eskizağra'ya dönmek isterken şehirde yaşanan bir olaydan dolayı zindana atılır. Zindandan çıktıktan sonra da bıraktığı hazinesini bulamaz. Halil ağa'nın köylerinden olan Hrısta köyüne gider ve orada çalışmaya başlar ve Tinke adında bir kıza âşık olur. Daha sonra bu çiftliğide ateşe verir, yanına da Tinke ve çalışanı kız Yuvan'ı alarak kaçır. Kendisi evde değilken Tinke'nin kendisini Yuvan ile aldattığını öğrenir ve ikisini de öldürür.

Tırnova Panayırı'nda âşık olduğu bir diğer kız ise Penbe'dir. Fakat bu kızı Tayyar Ağa da satın almıştır. Tayyar Ağa'dan kızı kaçıtır fakat sonunda geri alan balaban kızın kendisini uçurumdan attığını görür.

Eğlenmeye gittikleri yerde baskına uğrayan Balaban, kaçmak için yanına rehin olarak Zeynep adında bir kızı alarak kaçır. Zeynep'e tecavüz eder ve Zeynep de Balaban'ı bıçaklayarak öldürür. Zeynep ise Balaban'ın yanında erkek gibi gezinen Marike tarafından öldürülür.

Kişiler:

Balaban: 1812-1813 tarihleri arasında Kocabalkan'da Şıpka taraflarında doğmuş. Asıl adı Slav'dır. Balaban (iriyarı adam; genç irisi) lakabını da 1830'da Koca Halil Paşa'nın gül bahçelerinde amelelik yaptığı sırada almıştır.

Ruşunke: Balaban ve Mito'nun âşık olduğu gül bahçelerinde çalışan bir genç kız.

Mito: Halil Ağa'nın oğludur ve Ruşunke ile birbirlerini severler. "Ruşunke namında torlak kızına alaka peyda edip o nigâr-ı işvebaz ile oynaşan bizim çiftlik nazırının oğlu Mito namındaki nevcivan..." (HA, 33)

Todor: "... on günden beri çıkımcılık yaptığı Arnavutköyü çiftliğinde en çok yanaştığı bir ırgattı. Kendisinden iki üç yaş kadar büyüktü, yatağı olmayan Balaban'ı yanında yatıracak kadar dostluk göstermişti." (HA, 35)

Koca Halil Ağa: Zengin bir gülyağcısıdır. Oğlu Mito'nun ölümünden sonra Balaban'ın peşine düşer.

Pop: 50 yaşında, iki metreyi aşan bir boya sahip eski bir keşiş. Yol keserek, çiftlikleri basarak otuz kırk kişiyi boğazlayan bir haydut. Balaban'ı yanına alır fakat yine onun tarafından öldürülür.

Gano: “Gano, ince, uzun boylu bir çocuk, henüz 16 yaşında bir küçük fahişe idi. O küçük yaşında ve iki yıl gibi kısa bir zaman içinde Pop, Gano’nun tanıdığı ve beraber yattığı üçüncü erkekti.” (HA, 39)

Tinke: Boyu ince uzun, kara gözlü, Meryem Ana gibi masum yüzlü bir kız olan Tinke, 16 yaşında Hırta çiftliğinde yaşayan bir kızdır. Balaban ona âşık olur ve çiftlikten kaçıtır.

Kız Yuvar: Hırta çiftliğini yakıp çıktıklarında yanında götürdüğü mahbubudur.

Penbe: Tırnova Panayırı’nda salaş bir meyhanede rastladığı bir çengi kızıdır. Tayyar Ağa’nın da satın aldığı bu köçek Balaban’la aralarında yaşanacak olan kavganın sebebi olmuştur.

Tayyar Ağa: “O tarihlerde velinimetzademiz Hacı Tayyar Ağa 19-20 yaşlarında idi, dilaverlikte yekta ve hüsün ile melahatta müstesna feta idi. Velinimetimiz Halil Ağa’nın tek evladı, nur-i didesi olduğundan bir dediği iki olmazdı” (HA, 68)

Hacı Zübeyde Hanım: Tayyar Ağa’nın annesi ve tüm köyün sahibi, Balaban’ın da saygı gösterdiği kişidir.

Zeynep: “Bu yavrucuk, 17. Asrın Koçu Bey’in sülalesinden Eskizağra âyanı Kapıcıbaşı Mehmed Ağa’nın torunu Emin Paşa’nın bendelerinden ve paşanın oğlu Gülyağcı Şevket Bey’in lalası Berili Mustafa Ağa’nın kızı idi, daha o küçük yaşında iken “Güzel Zeynep” denilirdi, git gide bir afet-i devran olacaktı.” (HA, 78)

Yanbolulu Fedor (Marike): 16-17 yaşlarında tüysüz bir oğlan görünüşünde, vücut yapısı ise erkek yapılı bir genç kızdır. Asıl adı marike’dir. Güzel Zeynep’i kıskançlığından öldürmüştür.

Kayk Mustafa Ağa (Balaban’ı yakalamak için yardım eder), Rila Manastırına giden keşiş, yine tanınmış bir haydut olan Kiril, Hristo Danef (Gano’nun kocası) diğer şahıslar olarak geçer.

Değirmenci İskender ile Aşıfteleri

Konu: Bursa’da ortaya çıkan haydut çetesinin yaptıkları anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: “Miladın 1622 yılında Bursa’da koca şehre dehşet saçan bir haydut çetesi türemişti.” (HA, 85)

Vaka: Değirmenci İskender önderliğinde kurulan bu haydut çetesi Bursa’da evlere girip insanları öldürmeye başlamıştı. Garip olan tarafı bu evlerde pahalı ve değerli olan tüm eşyaların yerini biliyor gibi girip hemen almaları oluyordu. Bir süre de esnaf tabakasının eşleri kaçırılıp tecavüz edilir ve ölü bulunurdu. Sadece kadınlar değil erkekeler de aynı şekilde kaçırılırdı. Her gece yaşanan bu olaylardan sonra Bursa’da Hayranoğlu Safer çavuş adında bir sübaşı bu olayı çözmek için uğraşır.

Hırsızlık için şu yolu deneyen çete evlerin kapısını iki kadın çalarak kavun çekirdeği var mı diye sorup içeri girerek evde olanları Değirmenci İskender’in çetesine söylüyor ve hırsızlık öyle gerçekleşiyor. Sonunda tüm olaylar açığa çıkarılır ve Değirmenci İskender idam edilir.

Kişiler:

Değirmenci İskender: “Bursa’da tanımayan yok gibiydi. On yıl kadar evvel bir paşanın bölükbaşısı olarak Bursa’ya gelip yerleşmiş, paşanın sayesinde az bir para ile eline vakıf bir değirmen geçirmiş, tüyünü düzmüş çıkmıştı.” (HA, 98)

Subaşı Hayranoğlu Safer Çavuş: “Uzun boylu, pos bıyıklı, çatık kaşlı, heybetli adamdı.” (HA, 90) tüm olayları çözerek Bursa’yı rahata kavuşturan kişidir.

Tızmantırıl Mustafa: Değirmenci İskender’in adamlarından olan bu kişi olayların hepsini anlatarak devlet tarafından affedilir.

Raziye ve Müşerref: hırsızlığın gerçekleşmesi için evlere kavun çekirdeği var mı diyerek giren iki fahişedir.

Haydut Mekkâreci Mustafa ile Paşa Kızı

Konu: Yiğit bir gencin aşkı uğruna haksız yere ölümü anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: 17. Yüzyılın ikinci yarısında Kandiye Kalesi’nin fethi sırasında Edirne’de ve Belgrad Kalesi’nde geçer.

Vaka: Mekkâreci Mustafa babasının mesleğini devam ettirirken haftanın beş gecesini de Güreşçiler Tekkesi’ne giderdi. Bu tekkenin kadınlar içinde kafesli bir sofası bulunuyordu. Kaplan Mustafa Paşa’nın kızı burada Mustafa’yı görür ve aşık olur. Daye Hatun kızı yardımcı olmak için elinden geleni yapar. Kızın annesi durumu öğrenince böyle bir duruma kesinlikle karşı çıkar ve Daye Hatun’u İstanbul’a yollar.

Mustafa ise Belgrad'a kervanla gider ama akli paşanın kızında kalır. Belgrad Yeniçeri ağasına gelen bir fermanla Mustafa zindana atılır. Bu zindandan yeniçerilere kin duyan eski bir yeniçeri sayesinde kaçmayı başarır. Halk arasında abartılarak Mustafa'nın haydut olduğu yayılır. Fakat Mustafa dağa canının korkusuyla çıkmıştır. Bir süre sonra yanına da paşanın kızı çıkıp gelir. Mustafa, paşaya mektup yazıp ona hiç el sürmediğini söyler ve bağışlanma ister. Fakat paşa Mustafa'yı yine de idam ettirir.

Kişiler:

Mekkâreci Ahmed Ağa: Ayak takımından fakat namuslu olan bu kişi yıllarca kervan yollarında çalışmış ve para kazanmış sonunda da inzivaya çekilmiştir.

Mustafa: Ahmed Ağa'nın ortanca oğlu olan Mustafa, 19-20 yaşlarında babasının en itaatli çocuğu ve babasının mesleğini devam ettiren kişi.

“Mustafa şehbaz ve şehlevent, pençeli delikanlıydı. Esrarengiz bir güzelliğe sahip idi; kaşlarını çatdığı zaman, alnına bir tutam perçem döküldüğünde; gözlerini bir şeye hayretle açsa; gamzeleri, istihfaf ile gülüşü, bir dudak büküşü onu birden binlerce nevcivan içinde bir tane yapardı.” (HA, 105)

Kaptan Mustafa Paşa'nın kızı: Henüz 15 yaşında olan çok güzel bu genç kız paşa kızı olsa da Mustafa'ya aşık olur ve her şeyi göze alır.

Daye Hatun: Paşa'nın kızına yardımcı olan hergün diarı çıkıp Mustafa'nın ailesini araştıran ve birçok olayı çözen kişidir.

Şit Efendi: Belgrad'da âyandan baba dostu bir imam, Mustafa'yı evladı gibi sever ve gözetir.

Kadın Korsan Despina ve Oğlanları

Konu: “Despina Kaptan'ın hemşehrisi olup kendisini kızlığından tanıyan ve Galata'da Yağ İşkelesi'nde fermene terzisi olan Toma Tomaidis, Giritli Rum mühtedisi Ömer Efendi'ye bu yaman kadının geçmişi hakkında çok şeyler anlatmaktadır. Aslı Rum olduğu için Ömeraki lakabı ile de tanınmış Giritli Ömer Efendi, Fermeneci Toma'dan dinlediklerine, Despina'nın son maceralarını da ilave ederek “Korsan Despina Kaptan nam avretin serencamıdır” adlı bir risale yazmıştır. Böylece Despina Hanım'ın hayatının maceraları anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: 1820 ve 1840 yılları arasında yaşanan olayları kapsamaktadır.

Vaka: Babasının yanında kaptancılıkla meşgul olan Despina, yine bir kaptanla evlenir ve gelinliğiyle gemiye binmiş eşini sevmiştir. Fakat kocası iki yıl sonra ölmüştür. Artık bir

erkek gibi korsancılık yapmaya başlamıştır. Hakkında genç oğlanları gemisine alıp fahişelik yaptığı yönünde laflar çıkmıştır.

Bodrum’da saçlı Panayot ve yanında Selime adında bir kızı kayalıkların arasında bulurlar. Hacda tanışık çocuklarının evlenmesine karar verilen tüccar kızı Selime, kocası ve Hacı Mevlüd Efendi Eğriboz’dan Despina’nın gemisine binerler. Fakat gemide Hacı Mevlüt Efendi denize atılır ve kocasını da silahla öldürürler. Selime’ye tecavüz eden tayfalar gemide isyan çıkarırlar fakat gemide esir olan Tıryandafil’in yardım etmesiyle öldürülürler. Selime ve Panayot karaya çıkar, askerler gemiye gittiklerinde de Tıryandafil’in bağlı olduğunu Despina’nın ise ölmüş olduğunu görürler.

Kişiler:

Despina Kaptan: Petraki Kaptan’ın kızıdır. Babasının erkek evladı olmayınca Despina, babasının yanından ayrılmadan yaşanmıştır. On beş yaşında başka bir kaptanla evlendirilir ve yine gemilerde yaşamaya devam eder.

Pavli: Kaptan olan Pavli, Despina’dan otuz yaş büyük olan kocasıdır. Kanserden ölmüştür.

Saçlı Panayot: 18- 19 yaşlarında, tüm vücudu iri kıyım bir oğlandır. Bir rakkas gibi oynamasa da davudi bir sese sahip bir oğlandı.

Angeli Dimitri: 19 yaşında güzel bu balıkçıyı Despina, gemisine tayfa olarak almış ve onu çok sevmiştir. Despina onu gemiye aldığı zaman 28 yaşında idi.

Selime: tahminen 16 yaşlarında çok güzel bir kız. Eğribozlu’dur ve zengin bir tüccarın kızıdır.

Andon ve Apostol: Despina Kaptan’ın tayfalarıdır. İsyanı çıkaran da bu ikili olacaktır.

Tıryandafil: “Bu güzel oğlan kendisine kötülük etmek isteyen bir adamı öldürmüş ve korsan gemisine sığınmıştı, fakat sığındığı gemide, Andon’la Apostol’un nefis eğlencesi olmaktan kurtulamamıştı.” (HA, 133)

1.2.5. Haşmetli Yosmalar⁴²

“Cihan tarihinin ünlü birkaç aşk kadınının kısa hal tercümelerini yazdım, beraberce Taçlı Fahişeler adını verdiğimiz bu kitap büyük alaka gördü ve kısa zamanda tükendi.” (HY, 13) İkinci baskısını ise oğlu Mehmed Koçu tarafından yeni simlerde eklenerek Haşmetli

⁴² Reşad Ekrem Koçu, **Haşmetli Yosmalar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017. (1. Baskı: Koçu yayınları, 1963)

Yosmalar adıyla yayınlanmıştır. Bu eserin içerisinde yer alan beş resim de sanatkâr Sabiha Bozcalı tarafından resmedilmiştir.

İçerisinde yer alan her biri bir roman kahramanı olacak kişiler hakkında Koçu kısa bilgiler ışığında portrelerini kaleme almıştır.

Potifar’ın Karısı: Kardeşleri tarafından kuyuya atılan ve Mısır’a tayin olan Potifar’ın kölesi Yusuf’un, “Potifar’ın Karısı” tarafından kendisiyle beraber olmaya zorlanması ve iftira atılması anlatılan ilk hikâye olarak karşımıza çıkar.

Helene: Sparta Kralı Menelaos ile evli olan “Helene”nin yasak aşkı Paris ile sebep oldukları Troya harbi sonucunda, bütün Troyalılar kılıçtan geçirilir ve İlion şehri ateşe verilir.

Sappho: Lebos (Midilli) Adası’nda doğmuş olan Sappho, zengin bir ailenin iyi eğitim almış kızıdır. Fakat kendisi erkelerden değil de kendi cinsinden kişilerden hoşlanırdı. Sonunda adalı erkelerin hücumuna uğrar ve bir balıkçının yanına sığınır. Orada da kayalıklardan kendini atarak intihar eder.

Phryne: Yunan’ın en aşifte kadını şöhretini kazanmış Thespia’lı Phryne, asıl adı Uneraretea olan bu güzel kadın şehirde kara kurbağa manasına gelen Phryne adıyla anılmaya başlanmış. Aphrodite’ye benzeyen bu kadına fahişelik yaptığı için dava açılır fakat kadın bu davadan beraat eder.

Kleopatra: Mısırlıların ananesine uymak için erkek kardeşiyle evlene Kleopatra Mısır’a hâkim olma hırsı yüzünden devrin iki büyük imparatorluğunu entrika, ahlaksızlıkla birbirine düşürmüş ve sonunda bir engerek yılanının zehriyle intihar etmiştir.

Messalina: En adi bir hırsla altın, gümüş, elmas gibi maddelerin esiri, vücudunun hizmetçisi, sadece şehvetle meşgul olan Messalina, sonunda babasının bıraktığı bir hançerle ölmüştür.

Theodora: Bizans’ın en meşhur fahişesi İstanbul’dan kaçarak Afrika’ya gitmiştir. Fakat aradığı aşkı bulmayınca tekrar İstanbul’a döner ve sıradan bir hayat yaşamaya başlar. Bu sırada karşısına çıkan Prens Iustinianus ile evlenir. Vaktiyle yaptığı fahişelikler unutulur ve kraliçe olarak kanserden ölür.

Zoe: Aşk oyunlarına 13-14 yaşlarında başlayan Zoe, saray bekçilerinden, muhafız neferlerinden, zabıtlardan, at canbazlarından, kayıkçılardan genç rahiplerden, Arap, İranlı,

Tatar, Türk ve yüzlerce erkek odasına misafir olur. Yetmiş iki yaşında ölümüne kadar aynı hayatı devam ettirir.

Burgondiyalı Marguerite: Fahişelik yolunda odasına misafir ettiği erkeleri zehirleyerek öldürüyor, cesetlerini kuleden aşağı atan Marguerite, kocası tarafından zindana atılıp boğulana kadar kanlı aşk oyunlarına devam eder.

Lucrezia Borgia: Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Sultan Cem karşısına bile çıkarılan Borgia, katil papaz babasının ve kardeşinin kanlı fuhuş bataklığından Ferrara Dukası Alfonso d'Este kurtarmıştır ve 39 yaşında ölmüştür.

Diane de Poitiers: Taçsız kraliçenin 16. yüzyılda Fransa sarayında geçirdiği günleri, tahtı kaybedişi kaleme alınmıştır.

Catherine La Voisin: Çağdaşlarının dediği gibi 17. asrın meşhur falcı ve büyücüsü Şeytan'ın kızı, Paris'te yaşadığı dönemlerde muhteşem kıyafetler giyerek gelecekte haberler verirmiş. Hazırladığı merhem, tozlar için 14 yaşında bir erkek çocuğun beynine ya da küçük bir kızcağızın kalbi lazım oluyor diye şehirde 2.000 çocuğu evinin bahçesinde ya da fırınında yakmıştır. Diri diri yakılarak kendiside cezalandırılmıştır.

I.Katerina: Rusya'yı büyüten ve zenginleştiren imparator Deli Petro, esir olarak düşen Katerina'yla birbirlerine âşık olurlar. İmparatorun ölümüyle de tahta geçen Katerina da kahvesine koyulan zehirle öldürülür.

II.Katerina: Rusya İmparatorluğu'na 34 yıl boyunca hükmedip sayısız erkekle beraber olan bu kraliçe felç olarak ölmüştür.

Markiz de Pompadour: Hoppa ve hafifmeşrep bir anne tarafından kibar muhitlere sokulmak için yetiştirilmiş bir kız olan Pompadour, on dokuz yıl boyunca Fransa hükümdarının yanında kalmıştır. Kırk üç yaşında vefat etmiştir.

Leydi Hamilton: Sarayda hizmetçilik ederken 17-20 yaşları arasında saraya tanıtılarak leydiliğe kadar giden bir hayat hikayesidir.

Madam Recamier: Bu genç ve dilber kadın yarım asırdan fazla bir zaman bulunduğu meclislerin en nüktedanı ve çılgın aşığı haline gelmiştir. Edebi bir eser vermese de Fransız dilini en güzel konuşan yüksek edebi kültüre sahip bir güzide kadındır.

Lola Montez: İngiltere'de dünyaya gelen Montez, bir evlilik yaşar ve gürültülü şekilde boşanır. Kendini bu boşanmanın ardından keşfederek İspanyol dansözü Lola Montez adıyla

sahnelere çıkararak hayatını devam ettirmiştir ve ünü birçok ülkeye yayılmıştır. Hatta “Evvela “Güzellik Sanatı ve Kadın Tuvaletlerinin Sırrı” diye 1858’de bir eser kaleme aldı. Bundan, büyük bir para kazandı. Sonra konferanslarını topladı, son bir rötuştan geçirerek Lola Montez’in kendi Kalemikle Hal Tercümesi adı altında neşretti.” (HY, 86)

1.2.6. Kızlarağasının Piçi⁴³

“Bu yazıları, tarihi istismar niyetiyle yazmadım. Bunlar, tarihten çıkarılmış küçük küçük sahneler, portrelerdir. Modeller hakikidir, şahıslar uydurma değildir. Hadiseler, yazdığım gibi cereyan etmiştir. Fakat bunlar, bir fotoğrafla çekilmiş değil, fırça ve boya veyahut kalemle yapılmış resimlerdir.

Öyle zannediyorum ki, bu resimler, gençler ve halk için faydalı olabileceği gibi “cemiyet ilmi” nin de işine yarayabilecektir.” (KP, 11)

Tarihten aldığı hikâyelerin bilgilerini değiştirmeden bize aktaran yazar, bu kitabında kaynak olarak aldığı eserlerin isimlerini de belirtmektedir: Tarih-i Gılmanî, hocası Ahmed Refik’in Samur Devleti, Naimâ Tarihi, Selanikî Tarihi, Evliya Çelebi’nin eserleri, Kâtip Çelebi’nin Tuhfetü’l-Kibar fî Esfari’l-Bihar’ı bunların arasındadır.

Bu eser içerisinde yedi hikâye yer almış ve kitabında ismi olan “Kızlarağasının Piçi” ilk hikâye olarak anlatılmıştır.

Bu hikâyeler: Kızlarağasının Piçi, Bir Saray Bostancısının Hazin Macerası, Abaza Mehmed Paşa I, Abaza Mehmed Paşa II, Deli Hüseyin Paşa, Ester Kira, Buraya Kaptanpaşa Karışır.

Kızlarağasının Piçi

Konu: IV. Murad’ın ölümünün ardından Sultan İbrahim’in tahta geçişi ve çocuğunun olmaması sebebiyle yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: “Ve işte, Hicri 1049 Şubatının bu soğuk gecesinde, bütün İstanbul karanlıklara bürünmüş ve dehşet içinde uyurken, Saray-ı Hümayun’un...” diye hikâyede olaylara mekân ve zaman için yer verilmiştir.

Vaka: IV. Murad öldükten sonra tahta akli biraz zayıf olan Sultan İbrahim çıkar. Ne yaparlarsa yapsınlar bu padişahın bir çocuğu olmaz. Bunun üzerine Kızlarağası Sümbül Ağa saraya “misilsiz bir Gürcü dilberi olan” Zafire’yi alır fakat kız sanılarak alınan bu cariyeye

⁴³ Reşad Ekrem Koçu, **Kızlarağasının Piçi**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016. (1. Baskı Türkiye Matbaası, 1933)

sarayda bir erkek çocuk doğurur. Bu çocuğu ismine Sünbül Ağa “Osman” adını koyar, İstanbul halkı ise “Kızlarağasının Piçi” lakabını yakıştırır.

Osman’ın dünyaya gelişinden sonra ise Haseki Sultan bir erkek çocuk dünyaya getirir. Zafire’yi ise sütüne olarak saray halkına tanıtır. Sultan İbrahim’i Zafire’den kıskanan Turhan Sultan, birgün Revan Odası’nın önündeki mermer havuz kenarında sultanın Zafire’yi yanına oturttuğunu ve Osman’la oynadığını görünce ağır laflar etmiştir. Sultan İbrahim cinnet haliyle kendi oğlunu alıp havuza atar. Çocuk ölmeden kurtarılır.

Sünbül Ağa yanına Zafire ve Osman’ı alarak deniz yoluyla Mısır’a gitmeye karar verir fakat yolda Maltalı korsanlar tarafından ele geçirilirler. Osman’ ı sultanın oğlu zannedip tekrar bir Sultan Cem vakası gibi kullanılmak istenmiştir ama Girit Savaşı’nda orduya nifak sokmaya çalışırken vefat eder.

Kişiler:

IV. Murad: “IV. Murad iriyarı ve yakışıklı bir adamdı. Ok ve cirit atmakta üstüne kimse çıkamazdı. Sekiz Arnavut kalkanını ciritle delerek Budin’e, on iki cebeyi okla delerek Mısır’a göndermişti.” (KP, 14)

Sultan İbrahim: “Şehzade İbrahim Harem-i Hümayun’un bir odasında kapalıydı. Zaten hafif olan aklı üç kardeşinin feci ölümlerinden sonra büsbütün bozulmuş, çileden çıkmıştı.” (KP, 15)

Turhan Sultan: “Turhan Sultan, narin ve kumral bir Ukrayna güzeliydi, alnından başlayarak gözlerinin altına doğru serpilen bir çil, güzel yüzüne latif bir gölge gibi dökülüyordu.” (KP, 18)

Zafire: “Zafire ise, beyaz tenli ve kapkara gözlü esrarengiz bir güzeldi.” (KP, 15)

Hikâyede geçen diğer kişiler ise sarayda bulunan Kızlarağası Sünbül Ağa, Gürcü dilberi olan Zafire ve onun çocuğu Osman, Kösem Valide Sultan ve Turhan Haseki Sultan’dır.

Bir saray Bostancısının Hazin Macerası

Konu: “Harem-i Hümayun’daki kadınlarla haremağaları arasında bazı aşk maceraları gittikçe göze batan bir şekil alıyordu.” (KP, 21) Bu durumun yaşanması ve sonucunda suçsuz bir gencin adam edilişi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: “Hicri 1102 senesinin yaz mevsimiydi. II, Ahmed yeni cülus etmişti.” (KP, 21) Sarayda, Harem-i Hümayun’da olaylar geçmektedir.

Vaka: sarayda yaşanan bu olayların akıbetini sultan olmadan önce de bilen II. Ahmed, padişah olduktan sonra ilk olarak işi olmayan Arapların içeri girmemesini ve nöbetçi olanların ise gece kalmamasını emreder.

Bu durumu değiştirmek için haremdeki cariyeler ve haremağaları intikam almak için bir oyun oynarlar. Bu oyun cariyelerin duvarda erkek var diye bağırımları sonucunda haremağaları da Erderun gılmanlarının yaptığıı söyleyip onlara saldıracaklardı.

Tesadüfen yaz akşamı ağaca tırmanmış, erik toplayan bir genç bu olaydan yakananır, suçsuz olduğu kanıtlanamaz ve boynu vurulur. Cariyeler intikamlarını almış olurlar ve Harem-i Humayun'un duvarı civarında ne kadar ağaç varsa hepsi kökünden kesilir.

Kişiler: Haremdeki cariyeler, kızlarağası, Bostancıbaşı Süleyman Ağa ve II.Ahmed yer alan kişilerdir.

Abaza Mehmed Paşa (I-II)

Konu: Abaza Mehmet Paşa'nın hayatına dair bilgilerin anlatıldığı bir hikâyedir.

Zaman ve Mekân: Hicri 11. asırda Anadolu'da ve İstanbul'da yaşanan Celali eşkıyası olayları, Hicri 1060 senesi Recebinin ikinci ve üçüncü günleri yaşanan muharebe günleri, Abaza'nın idamından 14-15 sene geçtikten sonra 1056 Hicri seneleri Erzurum'da yaşanan olaylar.

Vaka: Yeniçerilerin Anadolu'da ve İstanbul'da kanlı sahnelerinin yaşandığı bir dönemde Canbuladoğlu Ali Bey ile Kuyucu Murad Paşa arasında kanlı bir muharebe yaşanmıştır. Kuyucu Murad Paşa bu isyanın bastırır ve kanlı olayın sabahında Yeniçeri Ağası Halil Ağa tarafından Canbuladoğlu'nun hazinedarı olan Mehmed'i kurtarır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en zengin vezirleri arasına giren Abaza Mehmed, Genç Osman'ın öldürölmesi olayından sonra yeniçerilere duyduğu kını ortaya çıkarmak için iyi bir fırsat olduğunu düşünür. Erzurum'dan başlayarak yeniçerileri katletmeye başlar. Sivas yeniçerilerinden üç namdar yiğidi (Kırkık Muslu, Hasan çebebi, Mahmud) develerin üstünde çarımha gerdirir. Omuzları oyularak balmumları geçirilir ve sokak sokak gezdirilirler.

Bu vakalardan sonra Abaza, Kayseri'de sadrazamla yaptığı büyük muharebeyi de kaybeder ve hazine sandıklarını alıp atına binerek kaçır. Erzurum' a ulaşır ve af diler tekrar affedilir. Fakat devletin İran'la yaptığı harpten faydalanarak tekrar Erzurum ve etrafında yeniçerileri tekrar öldürmeye devam etmiştir. Onu durdurmak için Hüsrev Paşa Erzurum'a

giderek teslim alır ve İstanbul'a getirir. Affedilince bu kez de Bosna ve Eflak eyaletine verilir. Tekrar İstanbul'a dönerek IV. Murad'ın en yakın arkadaşı olur. Fakat o dönem Abaza tarafından hapse atılan babasının kinini tutan Sinan Bazirgân'ın oğlu Bosnalı Mustafa, IV. Murad'ın silahtarıydı. Padişahın eğlendiği bir zamanda Abaza'nın idam edilmesi kararını verir ve boğazlanır.

İkinci hikâyede ise Abaza'nın idamından 14-15 sene geçtikten sonra tahta geçen Sultan İbrahim, aslında Abaza'nın ölmediğini ve gelip onun yerine geçeceğini haberini alır. Bunun üzerine bir korku hali yaşanır. Erzurum valisi Süleyman Paşa sanılan kişinin kellesini alıp İstanbul'a gönderir. Onu idam eden Cellat Kara Ali çağrılır ve gerçekten o olup olmadığını anlamaya çalışırlar ve öldüğüne karar kılınır. Bu mesele de böyle kapanır.

Kişiler:

Abaza Mehmed Paşa: “Mehmed aslen Abaza'ydı. Halil Ağa Mehmed'i yanına alınca “bahadır ve nevcivan olmakla hizmetini beğenmiş idi”. Biraz sonra Halil Ağa kaptanpaşa oldu. Abaza Mehmed'i derhal derya beyliklerinden birisine tayin etti. Nihayet Halil Paşa sadrazam ve Acem Seferi serdarı oldu. Veziriazam Mehmed'ini de yanından ayırmadı. Onu Maraş beylerbeyi yaptı. Cenabı Hak bir kere “Yürü ya kulum!” demişti. Abaa Mehmed yürümeye başladı. Erzurum beylerbeyi oldu. Biraz sonra uhdesine Sivas eyaleti de verildi. Abaza Mehmed Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun en zengin, en muhteşem vezirleri arasına geçmişti.” (KP, 26)

Kuyucu Murat Paşa, Kırkık Muslu, Hasan Çelebi, Mahmud, Canbuladoğlu Ali Bey, Yeniçeri Ağası Halil Ağa, (Abaza Mehmed Paşa'yı yeniçerilerin elinden kurtarır) Cellat Kara Ali diğer şahıslar olarak hikâyede yer almaktadır.

Deli Hüseyin Paşa

Konu: Acem elçisinin İstanbul'a getirdiği yayı gücüyle gerebilen bir yiğit olan Hüseyin'in maceraları ve akıbeti anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: Girit harplerinin olduğu dönem İstanbul'da ve Girit'te gerçekleşen olaylar.

Vaka: “Yirmi beş sene sürmüş olan Girit harpleri esnasında uzun müddet Türk ordusuna serdarlık etmiş olan, kahramanlığıyla düşmanların bile hürmet ve muhabbetini kazanan Deli Hüseyin Paşa'nın hayatı tıpkı ninelerimizden dinlediğimiz bir masal gibi başlar.” (KP, 37)

İstanbul’a Acem elçisinin getirdiği bir yayın hüner gösterilerek kemanının kırığını çıkarıp takmak için bir yiğit aranır. Tesadüfen yayla karşılaşan Hüseyin bu hüneri gösteren yiğit olur.

Zamanla kendisini sevdiren Deli Hüseyin vezirliğe kadar çıkar ve Girit’e gönderilir. Orada devleti ve padişahları için sevgi ve muhabbetini göstermeye devam eder. Köprülü Mehmet Paşa kendisine rakip gördüğü Hüseyin Paşa’nın açığını bulur ve devlete karşı sevgisinden uzaklaştırmak ister. Hüseyin Paşa parayı çok seven bir insandır. Deli Hüseyin Paşa oynanılan oyunlardan dolayı yakalanıp Yedikule Zindanı’na götürülür ve idam ettirilir.

Kişiler:

Deli Hüseyin: “Deli Hüseyin sadece harikulade bir kuvvete sahip olmakla kalmıyordu. Şuh tabiatlı, latifeci, “Nasreddinvari hikâye ve emsali mudhike” söylemekle nazirsizdi. Tam manasıyla “popüler” bir tipti. Fevkalade hazırcavap, aynı zamanda hovarda ve çapkındı. İstanbul halkının en çok sevdiği devlet ricalinden birisi de “Deli Hüseyin Paşa” olmuştu.” (KP, 39)

Diğer şahıslar ise: Acem elçisi, oda nöbetçisi Yahya Ağa, Kızlarağası, Köprülü Mehmed Paşa, IV. Murad, IV. Mehmed olarak geçmektedir.

Ester Kira

Konu: Kanuni döneminde Saray-ı Hümayun’a intisap eden ve İstanbul gümrüklerinin mültezimi olan Kira Kadın’ın sipahiler tarafından öldürülmesi hikâyesi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: “1800 senesi ramazanın ortalarına doğruydu. Bir cuma günü... Cuma namazından sonra camiden dağılan halk arasında kulaktan kulağa heyecanlı fısıltılar dolaşmaya başlamıştı.” (KP, 45)

Vaka: “Dört padişah zamanından beri, kanuni, Sarı Selim, III. Murad ve III. Mehmed, yarım asra yakın, sipahilerin Anadolu’da bıraktıkları karıları ve kızları toprak damlar altında otururken, Kira Kadın evinin mahzeninin hazineler yığıyordu.” (KP, 47)

Yahudi olan Kira Kadın Müslüman olup “Fatma Hanım” adını almış, III. Murad’ın zevcesi Venedikli Bafo (Safiye Sultan) ve hemşiresi Esmâ Sultan’ın muhabbetini kazanmış bir kadındır. Rüşvet ve bu muhabbetin etkisiyle elde ettiği bu gelir sipahileri rahatsız eder ve şeyhülislam başvurarak idamını isterler. Şeyhülislam Efendi “Bir zimmiye ve Yahudiye’nin katli caiz değildir; amma şehirden sürülsün, gitsin.” der. Bu durumu kabul

etmeyen sipahiler ise Kira Kadın ve oğullarından İlyâ'yı linç eder, Müslüman olan Yafes ise affedilir.

Kişiler:

Kira Kadın: “Kira Kadın, Osmanlı Sarayı’nın en şayan-ı dikkat kadın simalarından birisiydi. Saray-ı Hümayun’a ta Kanuni Süleyman’ın zamanında intisap etmişti. O zaman cidden genç ve güzel bir Yahudi dilberiydi.” (KP, 46)

III. Mehmed’in şeyhülislamı Sunullah Efendi, Kira Kadın’ın oğulları İlyâ ve Yasef, Venedikli Bafo (Safiye Sultan), Çavuşbaşı Ömer Ağa, Kapıcılar Kethüdası Nasuh Ağa, Halil Paşa ve III. Mehmet etrafında gelişen olaylar yaşanmıştır.

Buraya Kaptanpaşa Karışır

Kasımpaşa’nın anlatıldığı bu bölüm, bir gezi yazısı özelliği taşımaktadır.

“Fatih İstanbul’u alınca, Kasımpaşa’da birkaç göz tersane ile kaptanpaşa için bir divanhane ve bir cami yaptırmıştı.” (KP, 51) Yavuz Sultan Selim’de Gelibolu’daki tersaneyi buraya taşımış ve Kasımpaşa büyümüş ve halkı da çoğalmış.

“İstanbul’a sadrazam hükmederdi. Fakat Kasımpaşa’ya kaptanpaşa karıştırdı. Kaptanpaşadan sonra en büyük hâkimleri tersane kethüdası ile subaşıydı.” (KP, 51) Hikâyenin ismini aldığı ve Kasımpaşa’nın tasvirinin yapıldığı bir gezi yazısıdır.

1.2.7. Kafes Arkası Günahkârları⁴⁴

Osmanlı Dönemi toplumunda dul kalan kadınların yaşamlarını nasıl devam ettirdiklerine dair anlatılan birçoğu meddahlık hikâyesine konu olabilecek yazılar kaleme alınmıştır. Bu eserde on birbirinden bağımsız on sekiz hikâye yer almaktadır. Silahşor Kızı Rabia Hanım, Kırk Kocalı Şamlı Dürdane, Vefalı Hanım, Koca Katili, Kosko’da Bir Paşa Kızı ile Üvey Anası, Güngörmez Lebibe Hanım, Yarım İstanbul Cevriye Hanım, Tüccarbaşının Kızı, Hint Güzeli Dürdane Hanım, İki Nâzenin Hanımefendi, Mısırlı Hanım, Darıcalı Emine, Yeniçeri Kızı Güzeli Ebe, Dereköylü Emine, Viznezadeli Benli Hürmüz, Çeçen Paşa Kızı, İsimleri Bilinmeyen Üç Yosam, Saraylı Hanım yer almaktadır.

⁴⁴ Reşad Ekrem Koçu, **Kafes Arkası Günahkârları**, İstanbul, 2018. (10 Ocak 1968- 4 Nisan 1968 arası Tercüman gazetesinden derlenmiştir.)

Silahşor Kızı Rabia Hanım

Konu: Rabia Hanım ve Hacudursunoğlu Yusuf'un kendi hayatlarının yıkıntıları sonucu karşılaşmaları ve tekrar mutlu sonla bite bir macera ele alınmıştır.

Zaman ve Mekân: On sekizinci yüzyılda yazılmış IV. Murad Zamanını ele alan bir meddahlık hikâyesidir.

Vaka: Rabi Hanım babası ve eşlerinden kalan mirasla evlenmektense genç ve güzel oğlanları bulup konağına alır, onlarla işret sofraları kurup eğlendikten sonra koyunlarına altınlar koyarak gönderir. Rabi Hanım'a Hacıdursunoğlu Yusuf'tan bahsederler. Babasından kalan mirası içki sofralarında bitirip aç ve sefil halde sokaklarda kaldığı bir dönem Rabia Hanım'ın konağına davet edilir. Zengin kadın sayesinde tekrar iyi ve zengin günlerine döneceğini düşünürken konakta hanımın cariyerinden birine gönül verir.

Fakat hanımın tek sevmediği şey kendisinden başka bir kadınla ilgilenilmesidir. Önce cariyesini kölelerine öldürtmesini ister fakat köleler onu bir dağ başına bırakır. Sevdığı kızın peşinden tekrar konağa gelen Yusuf'u da öldürmek ister. Konakta kâhya kadın Yusuf'a aşık olduğundan onu kurtarmak için gizli bir geçitten bir paşanın konağının bahçesine çıkarır.

Bu konağın bahçesinde uzun suredir Yusuf'u arayan Yeniçeri Ağası Hasan Halife, Yusuf'un sadık ve güzelliğinin IV. Murad'ın kulağına gitmiş ve böyle bir dost aradığını söylemiş. Padişahın huzuruna çıkan Yusuf, başından geçenleri anlatır ve Rabia Hanım'ın çok iyiliğini gördüğü için affedilmesini ister. Yusuf sevdiği kız Letaif ile Rabia Hanım ise başka bir uşağı Laz Temel ile evlenir.

Kişiler:

Rabia Hanım: Gençliğinden bahsedilmese de yaz-kış mekân değiştiren üç eş değiştiren ve gönlü hep genç oğlanlarda olan hanım.

Canbulad Bey: Altını kürekle küfeye doldurup kantarla tartan zengin bir Mısır tüccarının oğludur ve o da bütün servetini tek evladı olan Rabi Hanım'a bırakmıştır.

Hacıdursunoğlu Yusuf: Babasından kalan mirası harcayan başından geçen maceralara rağmen IV. Murad'a dost olan kahramandır.

Bekir Ağa: Yusuf'un babasının dostu olan bu ağa Yusuf'a babasının yadigarı diye sahip çıkmaya çalışmış ve yanında aşçı yamağı olarak çalıştırmıştır.

Letaif: Rabia Hanım'ın konağında cariyeye olan Letaif, Yusuf ile birbirlerini severler ve başlarından geçen olaylar sonucunda kavuşurlar.

Sansar Hasan, Tilki Mustafa, Hayratyikan Zülüflü Veli, Laz Temel hikâyede yer alan diğer kişiler arasındadır.

Kırk Kocalı Şamlı Dürdane

Konu: Kırk kocalı Dürdane'nin dönemin şairleri tarafından kayda alınan kocalarından bahsedilmektedir.

Zaman ve Mekân: İstanbul Hasköy'de bir konakta geçen olaylardır. Hikâyenin tamamı Dürdane Hanım'ın tüm yaşantısını kapsamaktadır.

Vaka: 15 yaşında dul kaldıktan sonra 28 yıl içinde başından 38 nikâh geçen Dürdane Hanım, altı ayda bir bir koca eskitmiştir. Âşık Razi, Vâsıf Hoca gibi şairler kocalarından bazılarını şiirleriyle kayıt altına almışlardır. Bunlar arasında Yemenici Çakır Mustafa, Kalyoncu Mestâne Veli, Kara Fettah, Sübhandaglı Dilaver, Topuklu Cemal Bey, Gümüştöpek Cemal, börekçilik yapan Safranbolulu bir delikanlıdır. Dürdane Hanım'ın ölümü ise kensine karşılık vermeyen Kızanıklı Kız Memiş olmuştur.

Şamlı Dürdane Hanım: Taze oğlan ve güzel yiğit sevdalısı bir hanımefendidir. İri yarı, dev anası gibi bir Arap karısıdır. Aileden kalma mirasıyla geçinmektedir.

Vefalı Hanım

Konu: Kırk yaşına gelmiş bir hanımın genç oğlanlarla baskın yemesi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: 1880-1890 yılları arasında İstanbul Sinekli Mescit civarında yaşanan olaylardır.

Vaka: Dönemin şairlerinden Âşık Razi ve Vâsıf Hoca'nın Vefalı Hanım'ın mumcu çırağı ve kahveci çırağıyla basılmasının destanının yazılması anlatılmaktadır.

Kişiler:

Vefalı Hanım: Kırk yaşını aşmış genç ve yiğit oğlanlardan hoşlanan, çarşı Pazar gezerek onları ayartmaya çalışan bir hanımdır.

Koca Katili

Konu: Paşa karısının konağın uşağıyla aşk yaşaması ve kocasını öldürmesi anlatılmaktadır.

Bu macera İstanbul'da o devri resmi devlet gazetesi olan Takvim-i Vekaayi ile iki Türkçe gazetesinden biri olan Ceride-i Havadis'ten öğreniyoruz.

Zaman ve Mekân: 15/16 Şubat 1860 bir perşembeyi cumaya bağlayan gece yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

Vaka: İbrahim Bey Yanya'dan getirdiği Hüseyin adlı uşağı konağına yerleştirir. İlk başlarda hanım istemezken zamanla uşak yüzünden karı kocanın arası açılır ve İbrahim Bey konaktan kovar. Hüseyin ise bir dükkan açıp tütüncülük yapmaya başlar.

Emine Hanım, Hüseyin ile aşk yaşamaya devam eder ve birgün kocası uyurken uşağı konağa alır ve onu bıçakla öldürür. Başka biri tarafından öldürüldüğüne inandırılmaya çalışılan zabıta memuru iki gafta içinde olayı çözer ve Emine Hanım ile Hüseyin idam edilerek öldürülürler. Olayı bilip müdahale temeyen çocuklarına ise devlet işlerinde görev verilmeyecek diye karar verilir.

Kişiler:

İbrahim Paşa: Konağın sahibi olan İbrahim Bey,

Emine Hanım: Konağın hanımı olan Emine Hanım ilk başlarda sevmediği Hüseyin ile aşk yaşayan ve kocasını öldüren kişidir.

Hüseyin: Eli ayağı düzgün Krebneli Hüseyin'i, İbrahim Bey konağına Yanya'dan getirmiştir.

Kosko'da Bir Paşa Kızı ile Üvey Anası

Konu: Genç kadın ve üvey anasının âşık olduğu bir tulumbacı oğlanın suçu yokken idam oluşu anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: Miladi 1883-1884 yahut 1885-1886 yılları içinde İstanbul'da yaşanan bir olaydır.

Vaka: Üsküdarlı Vâsıf Hoca'nın yazdığı destanda anlatılan hikâyede Kahveci Numan evlat olarak aldığı Bahaeddin'i çok iyi yetiştirir ve Yangın Tulumbacı Sandığı'na yazdırır. Bu genç ve güzel delikanlıya paşanın güzel kızı ve kızın üvey anası âşık olurlar. Öncelikle üvey ana çocuğa haberci gönderir ama karşılık alamaz.

Tulumbacıya sevdasından yataklara düşen paşa kızının derdini dadısı öğrenir ve üvey anasına söyler. Üvey ana kendisine karşılık vermeyen bu pırpırı oğlanı kocasına söyler ve

kızımıza dengi olmayan bir tulumbacı aşık olmuş peşimizi bırakmaz der. Paşa tuttuğu üç Kürt hamal ile bu tulumbacı çocuğu bıçaklatır. Öldü olarak bırakılan Bahaeddin tüm olayların gerçek yüzünü çevresine anlattıktan sonra vefat eder. Gerçeği öğrenen halk paşanın konağını taşlar, suçu işleyenler de idam edilir. Evden kaçan paşa kızı ise birkaç ay sonra veremden ölür.

Kişiler:

Mahzun Bahaeddin: Ana babasını küçük yaşta kaybeden Bahaeddin'i Kahveci Numan Ağa yanına alarak evlat gibi büyütülmüştür. Dindar ve namuslu bir genç olarak yetiştirilmiştir.

Kahveci Numan: Bahaeddin'in babalıdır ve çok iyi bir evlat yetiştirmiştir.

Güngörmez Lebibe Hanım

Konu: Güzelliği dillere destan olan Lebibe Hanım'ı görmek için oynanan oyun anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: Olaylar, II. Sultan Mahmud zamanında 1808 ile 1826 yılları arasında yeniçeriliğin son yılları döneminde geçmektedir.

Vaka: Güzelliği halkın diline düşmüş fakat hiç kimsenin görmediği Lebibe Hanım'ı komşuları biraz dışarı çık, gez, dolaş derler. Fakat kocası izin vermediği için hiçbir yere gidemez. Kahvecioğlu Bindallı Mustafa bu Lebibe Hanım'ı çok merak eder ve İstanbul'un çöpçatan acuzesinden yardım alarak Lebibe Hanım'ı görmek ister. Bindallı Mustafa Rıza Bey'in dükkanına giderek entarilik kumaş satın alır ve kapatması bir yosmaya hediye edeceğini söyler.

Sürtük Zehra, Lebibe'nin evine bir su içimi için girip kumaşı orada bırakır akşam eve gelip kumaşı gören kocası Lebibe Hanım'ı boşar. Acuze Lebibe Hanım'a büyü yapıldığını söyleyerek Koç Baba diye Bindallı Mustafa'ya götürür. Mustafa, oynadığı oyunda Lebibe'yi üç gün misafir ettikten sonra Rıza Bey'e giderek acuzenin yanlışlıkla su içtiği evde kumaşı unuttuğunu söyler ve Rıza Bey koşarak gider eşinden özür diler.

Bindallı Mustafa Lebibe'yi görmüş olur, Güngörmez Lebibe Hanım ise artık sokağa adım atmaya başlar.

Kişiler:

Lebibe Hanım: "... ilk kısmeti geri çevrilmeyip koca eline verildiğinde 15 yaşındaydı. Kiraz dalı boy, kirpikler yanakta, saç topuklarda, kulaklarının pembesinden memelerine, el ve

ayaklarının sedef tırnaklarına varınca güzel kızdı fakat değeri, âkibet bir gün solup uçacak güzellikten ibaret değildi.” (KA, 74)

Rıza Efendi: Sandal Bedesteni'nin namı tüccarlarından Ali Hoca'nın tezgahtar yeğeni ve Lebibe Hanım'ın kocasıdır. 35 yaşında, uzun boylu, iri yapılı ve demir pençe bir adamdır.

Bindallı Mustafa: 15-16 yaşlarında Çengili köçekli ortamlarda yaşayan gezip tozmalara doymayan tüysüz bir oğlandır.

Sürtük Zehra: İstanbul'un çöpçatan acuzelerindendir.

Yarım İstanbul Cevriye Hanım

Konu: Dul kaldıktan sonra evine aldığı uşaklar tarafından öldürülen hanımın hikâyesi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: Zamanı belirtilmeyen hikâyenin mekânı İstanbul'da Süleymaniye Elmaruf Mahallesi'nde geçmektedir.

Vaka: 15 yaşında evlenen Cevriye Hanım eşi ölünce dul kalmış ve evine genç uşaklar almaya başlar. Süleymaniye Elmaruf Mahallesi'nde bir konağın uşağı olan Niğdeli Mehmet adında bir genci evine almaya başlar ve ayrılırken de koynuna altınlar koyar gönderir. Bu konağa haftada bir gün bir kalyon neferi gelir. Kalyoncu Bekir de Cevriye Hanım'ın konağına gelip gider ve bir zengin dul bana abayı yaktı diye herkese söyler.

Evinde ölü bulunan Cevriye Hanım davasında Giritli Ahmet Paşa komutasında Akdeniz'e sefere çıkmadan önce Kalyoncu Bekir bu hanımı kuşağıyla boğarak öldürmüş ve tüm altınlarını alarak kaçmıştır.

Kişiler:

Cevriye Hanım: Genç yaşında dul kalan Cevriye Hanım, halk tarafından “Yarım İstanbul Hanım” lakabı takılmıştır.

Tüccarbaşının Kızı

Konu: Güzel kızı Nazike'yi kimselere veremeyen babası, yıllar sonra öldüğü sandığı kızına kavuşma hikâyesi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: “Kafes arkası âleminin gönül oyunları üzerine on sekizinci yüzyılda yazılmış bir meddah hikâyesidir.” (KA,87)

Vaka: Çok sevdiği eşini bebekleri dünyaya geldiği yıl kaybeden tüccarbaşı Süleyman Sebati Efendi, kızını büyütmüş ve onu evlendirmeye layık kimseleri bulamamıştır. Evlere eskiden su taşımak için görev yapan sakalar, büyük iş görür herkesin işini kolaylaştırmış. Bunlardan biri olan Saka İlyas’a Nazike aşık olur. Fakat fakir olan bu gence Nazike’yi vermezler diye Nazike ve Dadı Kalfa bir oyun oynarlar. Sevda Bacı denilen bir büyücüden yardım isterler. İçtiği toz kızı öldürecek üç gün sonra uyanacaktı. Kızın tek vasiyeti anasından kalan yeşil yakut yüzük ile gömülmekti. Öldü sanılan kız üç gün sonra mezardan çıkarılır ve evlenirler. Yıllar sonra çok zengin olarak aynı mahallede bir konak satın alırlar. Sokakta bir çocuk gören Süleyman Sebati Efendi kızı ölmeseydi böyle bir torunu olacağını düşünür ve pişmanlık yaşar. Sebati Efendi kızının yaşadığını yine yeşil yakut yüzükten anlar ve kızı ve torununa kavuşur.

Kişiler:

Süleyman Sebati Efendi: Yirmi yaşında evlenmiş ve karısını genç yaşta kaybetmiş genç ve güzel bir delikanlıdır.

Saka İlyas: Bir Apollon, Adonis heykeli kadar güzel bir saka oğlanıdır.

Sevda Bacı: Gayet bilgiç Bir şeyh kızıdır. Cadı olur süpürgeye biner ya da ölüyü bile diriltebilecek kadar nam salmıştır.

Hint Güzeli Dürdane Hatun

Konu: Bozacı güzeliyle evlenmek isteyen Dürdane Hanım’ın babasına oynadığı oyun meddahlık hikayesi olarak anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: On sekizinci yüzyılda yazılmış bir meddah hikayesi yazarın, “vaka hangi devre konulsa yakışık alır.” sözleriyle zamanı belirtilir. İstanbul’da Saraçhanebaşı’nda seksen odalı bir konakta ve çevresinde yaşanır.

Vaka: Bozacı güzeli Mustafa’ya âşık olan Dürdane Hanım evlenebilmek için babasına bir oyun oynar. Mustafa’nın da bu olaydan haberi olmaz. Ayyar Züleyha Mustafa’yı güzelce giydirir ve aradan birkaç ay geçtikten sonra İstanbul’a Dağıstan’lı Hanlar Hanı Karabudak Han’ın şehzadesi Şebçırağ Yakub Han olarak gelmesini sağlar. Tüm halk bu genci görür beğenir. Evlenmek isteyen genç Dürdane’ye talip oldu diye etrafa yayılır. Sonunda tüm masrafları Behmen Pûr tarafından karşılanan düğün sonrasında Mustafa konağa içgüveyi olarak girer. Birkaç ay sonra bir haber gelir ki tüm ailesi harptan ölmüş tüm malları müsadere

edilmiş. Dövnüp ağlayan gence Behmen Pûr sahip çıkar fakat Nazike ağlamamasını oyunu zaten kendisinin oynadığını Ayyar Züleyha ile yaptıklarını söyler.

Kişiler:

Hacı Zafirullah Behmen Pûr: İstanbul'un kalburüstü zenginlerindendir.

Dürdane Hanım: Güzelden güzel, zarafet ve nezakette bibedel, zekâda aklı evvel bir kızdır.

Ayyar Züleyha: Dürdane Hanım'ın yardımcısı bir dadıdır.

İki Nazenin Hanımefendi

Konu: Beraber yaşamaya başlayan iki hanımın başka bir cariyeye alıp kendilerine erkelik etmesi için işkenceler yaptıkları olaylar üzerine kaleme alınmıştır.

Vaka: Evlilik hayatlarında mutsuz olan iki hanımın aynı konakta yaşamaya başlaması ve kendi yaratılışlarından farklı bir cariyeyi bulup satın almalarıyla başlar. Bu cariyeye işkence eden bu hanımlar daha sonra onu Miskinler Tekkesi'nin kadınlar bölümüne götürüp bırakırlar. Devrin padişahı II. Sultan Mahmud'a giden bu olay sonunda başka şehirlere sürülseler de tövbe ettirilip tekrar İstanbul'a dönerler.

Kişiler: Lebibe Hanım, Züleyha Hanım ve uzun boylu, iri kemikli Gürcü cariyeye olan Çıgal kahramanlar arasındadır.

Mısırlı Hanım

Konu: Kocasının ilgisizliği yüzünden başka erkelerle beraber olan hanımın hikayesi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: 1861 ile 1866 yılları arasında İstanbul'da yaşanmıştır.

Vaka: Meşkûre Hanım'ı evlendikten sonra kocası başka kadınlarla aldatır ve eve hergün sarhoş gelmeye başlar. Bu duruma alışan hanım hergün cebine harçlığını koyarak içki meclislerine gönderir. Sonunda bir kış günü kar üstünde sızıp kalan bu adam orada ölür ve Meşkûre Hanım'da evine aldığı hallaç çırağı Hıdır ile basılır. Karakola götürüldüklerinde imam bu ikisinin nikahını kıyar.

Kişiler:

Meşkûre Hanım: Adı İstanbul'da dillere destan olmuş kibar yosmalarındandır. Fuhuş yoluna da kocasının hata ve kepazelikleriyle sürüklenmiştir.

Ahmet Bey: Henüz on beş yaşında Babıalı’de Amedi Kalemi kâtiplerinden olan Ahmet Bey Meşkure Hanım’ın kocasıdır. Zamanın alafranga şıklığı ve güzelliğiyle meşhur olmuş uzun kara kirpiklerinden ötürü “Sürmeli Ahmet” lakabını almıştır.

Şumnulu Mestan ve Kazdağlı Ali konakta uşaklık yapan kişiler ve hallaç çırağı Hıdır da diğer kişiler arasında yer alır.

Darıcalı Emine

Bu hikâye Erkek Kızlar adlı kitabın içinde “Topçu Emin” adlı hikâye olarak anlatılmaktadır.

Yeniçeri Kızı Güzel Ebe

Konu: Ebe kızı olan Hacer Dudu’nun bahtsız evliliği ve sonunda başka erkelerle birlikte olmasının cezası olarak oğlu tarafında öldürülmesi anlatılır.

Zaman ve Mekân: 1783’te Fatih’te Çukur Haman Sokağı’nda başlayan 34 yıllık bir dönemi kapsamaktadır.

Vaka: Anasından öğrendiği ebelik mesleğini devam ettiren Hacer Dudu, yeniçerilerden Kara Mustafa ile evlenir ama hiç ilgi göremez. Bir erkek çocuğu doğduğu zamanlarda yeniçeri olan babası ve kocasını harpte kaybeder. Annesi de vefat edip yalnız kalınca iyice mutsuz olur, oğlunu dahi sevmez.

Yeniçeriler sokakta gördükleri bu oğlan çocuğunu alıp bir iş öğrenmesi için götürürler. Bu duruma sevinen Hacer Dudu, doğum yaptırmaya gittiği yerdeki uşakla beraber uzun süreli birliktelikler yaşar.

Birgün evinden doğum var diye kaçırılır ve zina için götürülür yolda zabıta memurları yakalar ve sorguya çekerler. Serbest bırakılınca bu olayın duyulmasından korktuğu için şehirden gitmek isterken her şeyi öğrenen oğlu namus meselesi deyip bıçaklayarak öldürür.

Kişiler: Ebelik yapan Hacer Dudu onun kocası Kara Mustafa, babası Hasan Beşe ve oğlu Süleyman baş kahramanlar olarak geçer. Hacer Hanım’ın aşığı uşak Kerem de kişiler arasında yer alır.

Viznezadeli Benli Hürmüz

Konu: Güzel ve cahil bir kız olan Hürmüz’ün etrafındaki erkelere umut ışığı vermesi üzerine yaşanan tasız olaylar anlatılmaktadır.

Âşık Razi'nin bu konu üzerine yazdığı “Bostan Vakası” adlı bir manzumesi hikâyede yer alır.

Zaman ve Mekân: İstanbul'da Beşiktaş'ta Viznezade Çıkmazı'nda 1879'da yaşanıp devam edenler olaylar yer almaktadır.

Vaka: Elibayraklı Zehra adında evini geçindiren bir hanımın güzel bir kızı vardır. Tüm mahallede dolaşır ve erkelerle sohbet eder. Bu erkeler içinde bostanda çalışan bir gence âşık olur ama diğer erkelerin kız için çıkardıkları kavgalar halk arasında sıkıntı çıkarır. Bu durum üzerine Bursa'ya gönderilen Hürmüz ve sevdiği genç evlendirilir.

Kişiler:

Elibayraklı Zehra: Yarı erkekleşmiş yırtık bir mahalle karısı olan Zehra, bekâr çamaşırcılığı yapan, sağ yanağında derin bir yara izi olan bir hanımdır.

Benli Hürmüz: “... konserve tenekesi içinde yetiştirilmiş sakız sardunyası gibiydi, güzeldi, çok güzeldi, muattardı fakat sokakta büyümüşü.” (KA, 159)

Sağ yanağı üstünde olan beni tek süsüydü.

Doyranlı Veli: on dokuz yaşlarında, bıyıkları yeni terlemiş bir yanaşmadır ve Arnavut gencidir. Hürmüz'e âşık olan bir gençtir.

Fenerci Numan: Pençeli, Koşarlı, uçarlı tulumbacı da Hürmüz'e âşık olmuştur.

Çeçen Paşa Kızı

Konu: Çeçen Paşa kızının hayırsız bir gence âşık olması ve evinin korsanlar tarafından soyulması anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: 1885- 1890 yılları arasında Ayvansaray'da bir yalıda geçen olaylardır.

Vaka: 50-55 yaşlarında olan hanım evine bir hayırsız genç alırmış sonunda sürekli para isteyip bıktırdığı için bu oğlanı evinden kovmuştur. Oğlan intikam almak için korsan arkadaşlarından yardım ister ve eve baskın için girdiklerini söyleyip evi soyarak çıkarlar. Fakat Laz Dilaver zabıtalara yakalanır. Paşaya yalvaran kadın bu gençle evlenip onu kurtarır.

Kişiler:

Çeçen Paşa Kızı: hem kendi adı hem de babasının adı beli olmayan bu hanım 50-55 yaşlarındadır.

Harun'un Laz Dilaver: Kayıkçı olan kara donlu, kara mintanlı, kara puşulu, yalınayaklı, yarım pabuçlu, pırpır, haylaz, delişmen bir çocuktur.

İsimleri Bilinmeyen Üç Yosma

1885-1890 yılları arasında tulumbacılarından bir kayıkçı olan Hopalı Mustafa, gerek vücut yapısı gerekse yüzünün kaş göz nakışları ile bir erekek güzelidir. Biri Zeyrek'te, biri Fil Yokuşu'nda, biri de Hokadem Mahallesi'nde üç yosmayla baskına uğrar. Akran ve mesali arasında kepaze olan bu genç sandıktan kovulur, iskeledeki kayığı da elinden alınarak İstanbul'da duramayıp memleketine kaçar.

Saraylı Hanım

1865-1870 yıllarında asıl adı bilinmeyen hanım Fındıklı'da set üstünde konakta oturmaktadır. Kocasından genç yaşta dul kalınca Ethem adında bir genç konağına misafir olmaya başlar. Ethem bu hanımın yanında kendini sürekli naza çektiği için Saraylı Hanım kendine başka bir Laz hallacı bulmuştur.

Kendini affettiren Ethem'i, intikam almak için Laz hallaç bıçaklayarak öldürür.

1.2.8. Yusuf'un Borcu⁴⁵

Altı hikâyeden oluşan bu eserin ilk hikâyesi yine bu isimle başlamaktadır. Bu hikâyeler ise şöyledir: Yusuf'un Borcu, Gemici Yunus, Ateş Mehmed, Kara Rahman, Mahmut Kaptan ve Arkadaşları.

Yusuf'un Borcu

Konu: Nadin Beyi'nin köşkünde at uşaklığı ayapan Yusuf'un güzel bahtının anlatıldığı bir hikâyedir.

Zaman ve Mekân: 1632 yılında Adriyatik kıyısında Dalmaçya'da Nadin Bey'in evinde geçen bir hikâyedir.

Vaka: İstanbul'da Dalmaçya'ya Kapucubaşı denilen büyük bir saray subayı gelir. Askerleriyle beraber Nadin Bey'in konağında kalırlar. O zamanlar adetten kim ilk koşup atı alırsa onunla ilgilenir, tımarını yapar ve misafirler giderken de bahşişi alırdı.

⁴⁵ Reşad Ekrem Koçu, **Yusuf'un Borcu**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1947. (2. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1950; 3. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1954; 4. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1957; 5. Baskı: Çocuk kitabevi, İstanbul, (?); 6. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1961; 7. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1971.)

Nadin Bey gelen misafirleri çok güzel ağırlarken Yusuf'ta atları çok güzel temizlemiş ve teslim etmiştir. Fakat subay bir kese altını Yusuf'a değil de başka bir uşağa veririr ve Yusuf'u da Kâhya'ya tutup götürün der. Hamamda yıkanıp temiz kıyafetler giydirilen Yusuf'u Bey yapıp Kapucubaşı yanına alıp İstanbul'a götürmüştür.

Yıllar sonra Kaptanpaşalığa yükselen Yusuf, Nadin Bey'ine bir mektup gönderir. Yıllar önce soğuktan üşüdüğü bir anda ayağına bir çift kundura giydiren hanımı bulmaları ve bu kunduraların karşılığını ödemek istediğini söyler. Hanımı bulur ve gönderileni verirler, içinde kunduralar vardır ama ağzına kadar altınla doludur.

Gemici Yunus

Konu: Gemici Yunus adında bir gencin denizde yaşadığı bir olaydan sonra kahraman olması anlatılmaktadır.

Vaka: Karadeniz kıyılarında Recep Reis'in Deniz Yıldızı adında bir takası vardı. Bir de on dört on beş yaşlarında Yunus adında bir tayfası da vardı. Bir Trabzon seferi sırasında bir fırtına tutulurlar ve taka suya gömülür, Yunus kurtulur ama Recep Reis sulara gömülür. Yüzerek suyun üstüne çıkan Yunus birkaç saat sonra bir kotraya denk gelir. İçine çıktığında ise yaşlı birinin içinde uyuduğunu gördü. Kapalı bir sandığın içinden gelen boğuk sesleri fark edince çivilerini söküp attı ve içinden küçük bir erkek çocuk çıkmıştı.

Ahmet adındaki bu çocuk aslında çok zengin bir tüccarın oğluydu. Babasını yanlarında çalışan Temel Reis suya atmış oğlunu da fidye için sandığa kapatmış. Sarhoş olup sizan bu adamı Yunus bağlamış ve İstanbul'da polislerle teslim etmiştir.

Ahmed'in annesi mükafat olarak büyük bir para vermek istemiş fakat Yunus kabul etmemiş. Bu kahramanlığı gazeteden okuyan emekli bir amiral Yunus'u evlat olarak yanına alır ve Deniz Lisesi'ne gider.

Zaman ve Mekân: Zamanı hakkında bilgi verilmeyen bu hikâyede mekân olarak Karadeniz kıyılarındaki şehirler geçmektedir.

Ateş Mehmet

Konu: Venedik gemisinde esir olan balaban ve küçük Mehmet'in gemiden kurtuluşu ve Üsküdar'a ulaşmaları anlatılmaktadır.

Vaka: Venedik gemisinin Forsa ambarında Arap ve Türkler'den oluşan iki yüz elli kürek esiri zincirlerle tutuluyordu. Özellikle boyu uzun, eli ayağı büyük, omuzları geniş bir genç oğlan vardı ve yanında da insan kılığında bir dev; esmer derili bir adam oturuyordu.

Gardiyanlar bu esirlere fazlasıyla işkence ediyorlardı. Özellikle de Balaban'a vurmaktan keyif alıyorlardı. Bir işkenceden sonra yere kapanan Balaban, gemi limana yaklaştığında kendine gelir ve gardiyanları öldürür. Diğer esirleri de kurtarmaya çalışır. O sırada da bir esire gardiyan kıyafeti giydirir ve güvertedekilere esirlerin gemiyi batırdıklarını söyler.

Filikalara binip gemiyi terk eden Venediklilerden sonra esirler güverteye çıkar fakat tek bir filikayla on kişi kıyıya çıkmak için uğraşır. Üsküdar'a kadar diğer filikalardaki Venediklilerle savaşarak kıyıya çıkarlar ve Türklerle dostluk kurup İstanbul'un fethinde beraber savaşır.

Zaman ve Mekân: “Zamanımızdan tam dört yüz doksan beş yıl kadar evvel, 1452 yılı temmuzunun çok güzel bir gününün akşamı, bir Venedik kadırgası, Marmara'dan, Şark İmparatorluğu'nun büyük merkezi İstanbul'a doğru ağır ağır ilerliyordu.” (YB, 23)

Kara Rahman

Türklerin Bizans kapılarında oldukları bir dönemde Rahmancık, “Uzun boylu, şahin bakışlı, kurt yürüyüşlü, esmer, kara kaşlı, iri kara gözlü, bıyıkları henüz terlemiş bir yiğitti.” Böyle bir yiğit olarak karşımıza çıkar.

İstanbul yolu üstünde Alem dağının arkasında Aydos Kalesi'ni Orhan Gazi fethetmek ister. Oraya gönderdiği iki yüz kadar cenkten en gençlerinden biri de yörük çocuğu Rahman'dır.

Aydos Kalesi'nin kılıç ve sapan taşıyla fethedemeyeceklerini anladıkları bir zamanda kaleden Rahman'ın önüne bir mektup düşer. Aydos Beyi'nin kızı bir rüya gördüğünü ve onu bu delikanlının kurtardığını söyler. Eğer kaleye girmek istiyorlarsa üç gün sonra tekrar kalenin oraya gelmelerini ve sarkıtacağı ipten kaleye girip fethedebileceklerini söyler.

Gerçekten de kaleye girerler ve fethederler. Rahman'da beyin kızıyla evlenir ve bir oğulları olur, adını da Kara Abdürrahman koyarlar.

Mahmut kaptan ve Arkadaşları

Sakarya Meydan muharebesinin yaşandığı yıllarda Mahmut Kaptan ve arkadaşları düşman filolarına karşı büyük bir kahramanlık örneği göstermişlerdir.

Türk ordusunun sonsuz kaynakta cephaneliği yoktu. Elindeki tek bir fişegın bile kıymeti çok büyüktü. Trabzon'da bulunan cephaneliğinde Samsun limanına getirilmesi gerekiyordu. Fakat gemileri dahi yoktu.

Samsun limanında gümrük idaresinin elinde bulunan bir romörkörü vardı. Onunla Trabzondaki cephaneyi memlekete götürmek için tüm cephane yüklendi. Fakat romörkör Ordu limanına geldiği zaman Yunanlıların bir torpidosunun Türk limanlarını uğraya uğraya ilerlediğini öğrendiler ve cephaneyi halkla beraber kıyıya indirdiler. Gemiye de sığ suya yanaştırırlar.

Yunan torpidosu gemiyi far edince ateş eder, tekrar ateş edeceği sırada Türkler geminin musluklarını açıp gemiyi biraz batırıp güvertede de yalancı bir yangın çıkarırlar. Bunu gören Yunanlılar oradan uzaklaşır ve cephane Anadolu'ya ulaştırılır.

Bu olaydan sonra da yine cephane taşıdığı bir sırada Yunan gemisi tarafından batırılan 4 numara, halkın gözyaşları içinde sulara gömölür.

1.2.9. Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi⁴⁶

Bu eserde yine aynı isimli anlatılan hikâyeyeyle beraber beş hikâyenin anlatımı yapılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Beş Fedaisi, Budin Kalesinin Çocuğu, Gemici Hasan Çocuğuın İstiklâl Madalyaları, Turak Reisin Oğlu, Porsuk Köprüsünün Çocuğu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Beş Fedaisi

Konu: Sultan Süleyman'ın ordusunda bulunan çocuk askerlerden olan beş fedainin düşman tarafından esir düşmeleri ve şehitliklerini anlatan bir kahramanlık hikâyesidir.

Zaman ve Mekân: Yazar, zamanımızdan dört yüz otuz yıl kadar evvel diyerek anlatmaya başlar ve Kanuni'nin Macaristan'ı fethettikten sonra Viyana önünde fetih için beklediği bir döneme ait bilgiler paylaşır.

⁴⁶ Reşad Ekrem Koçu, **Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi**, Tan Matbaası, İstanbul, 1952. (2. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1955; 3. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1958; 4. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1963.)

Vaka: Kanuni Sultan Süleyman bütün Macaristan'ı fethetmiş ve Viyana önüne ordusunu getirmiştir. Çocuk askerlerin fazla olduğu bu orduda özellikle beş fedaiyi birbirlerinin dostudur.

Avcılığı çok seven bu beş dost Tuna kenarındaki bir koru içinde ava giderler. Fakat düşman askerleri orada tuzak kurmuştur, birkaç Türk yakalayıp ordunun güç ve sayısını öğrenebilmek için.

Yakalanan bu beş fedaide asla ağızlarından bir şey kaçırmazlar ve bu uğurda tek tek uçurumdan atılarak şehit edilirler.

Kişiler:

Sarı Hüsrev: “On beş yaşında, altın saçlı, mavi gözlü, ince uzun yapılı bir çocuktur. Güzel saz çalardı, türkü ve gazel okurdu. Yaman bir avcı idi, cenge giderken şahinini de omuzunda götürmüştü. Semendire Sancak Beyinin oğlu idi.” (KS, 7)

Benli Yahya: “Sarı Hüsrev’in kan kardeşi idi. On beş yaşında kara kaşlı, kara gözlü bir esmer güzeli çocuktur. Sağ yanağında kara biber büyüklüğünde bir beni vardı. Semendireli bir şehit sipahinin oğlu idi.” (KS, 7)

Gazi Celâsin: “Namlı akıncılardan Malkoçoğlu Ali beyin oğlu idi. On altı yaşında samur saçlı, kızıl tunç derili güzeller güzeli bir çocuktur. Babasının yanında dokuz yaşından beri akınlarda dolaşmağa başlamıştı. Üç gün üç gece dolu dizgin at sürebilirdi. Binicilikte parmak ile gösterilirdi. Namlı at burcundan kendisini Tuna kayalıkları üzerine bırakamazlardı. Celâsin Beyin gösterdiği hünerleri gösteremezdi. Biri omuz başında, ikisi kolunda, ikisi de baldırında beş kılıç ve mızrak yarası vardı; onun için kendisine arkadaşları “Gazi” diye hitap ederdi.” (KS, 7)

Kara Selman: “Gazi Celâsinin kankardeşi idi, 16-17 yaşlarında bir çocuktur. Malkoçoğulları kapısına sığınmış kimsesiz bir çocuktur. Celâsin, omuz başındaki son kılıç yarasını aldığı zaman, kan kardeşinin başucunda, kendisine gelinceye kadar, tam dört gün, gözlerini kırpmadan, ağzına bir fırda atmadan ve bir yudum su içmeden beklemişti. “Ölürse ardından yaşayamam!..” diye and içmişti.” (KS, 9)

Bülbül Mustafa: “On beş yaşında, Anadolu’da Şebin Karahisarından bir çiftçi çocuğu idi. Babasının dokuzuncu ve sonuncu oğlu idi. Akıncıların kahramanlık destanlarını dinlemiş, kafasına akıncı olmağı koymuş ve bir gün baba ocağından kaçmıştı.” (KS,9)

Budin Kalesinin Çocuğu

Konu: Karanfil Ahmed'in oğlu Mehmet'in kahramanlığı anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: Zamanımızdan iki yüz altmış yıl kadar evvel, Macaristan'ın başşehri Budin'de yaşanan olaylardır.

Vaka: Akıncı bir babanın yiğit oğlu Mehmet, 15-16 yaşına gelince ahlakı, gücü ve aklıyla kendini göstermeye başlar. Budin Paşası ve onun silahşoru Deli Arslan onu çok sever ve yanlarından ayırmazlardı.

Avusturyalılarla on iki yıldır bir savaş halinde olan Türkler, Viyana şehri önünde bozguna uğrar. Bunun üzerine Polonyalılar, Ruslar ve Venedikliler de Türklerle savaş açmıştır. Dört cephede de hücumu uğrayan Türkler Budin şehrinde de savunma için hazırlık yapmaya başlamıştır.

İki yıl sürecek olan bu savunmada birçok yiğit şehit olmuş. Mehmet ise yanındaki fedailerle düşmanın elinde bulunan “çarkıfelek” adında bir mancılığı ele geçirip kaleye taşırlar. Büyük bir savunma yapılsa bile iki yıl sonunda içlerinde Mehmet'in de bulunduğu çok fazla şehir verilmiş ve kale düşman eline geçmiştir.

Kişiler:

Karanfil Ahmed: “... namı akıncılardandı. Uzun boylu güçlü kuvvetli, arslan yavrusu gibi bir yiğitti, güzelliği dillere destan olmuştu; fakat henüz yirmi beş yaşlarında iken, Karaorman dağları memleketine yapılan bir akından geri dönmemişti, iki bin beş yüz akıncı arasında Karanfil Ahmet de şehit olmuş.” (KS, 15)

Mehmet: “Serpilmiş, süğlün gibi yakışıklı, güzel bir çocuk olmuştu... Esmer, kara saçlı, kara gözlü bir çocuktur.. Çelik kadar sağlam ve su gibi kıvrak bir vücut yapısı vardı.. Eli ayağı bir erkek çocuğa yakışacak şekilde büyüktü.” (KS, 15)

Budin Paşası: Kara Mehmet adında tecrübeli ve bilgili bir kumandan.

Deli Arslan: Kara Mehmet Paşa'nın ihtiyar, doksanlık silahşorudur. Yaşlandıkça çocuklaşan bu insanla Deli Mehmet çok iyi anlaşır ve birbirlerini severlerdi.

Kurt Ali: Güreşte Mehmet'in rakibi olan Mehmet gibi bir yiğittir.

Gemici Hasan ocuğun İstiklâl Madalyaları

Konu: Kahveci ırağı olan yetim Hasan'ın kahramanlığı ve yiğitliğiyle ileride bir Türk armatörü oluğu ve vefalı oluğuunun hikâyesidir.

Zaman ve Mekân: Millî Mücadelenin yeni başladığı dönemlerde Trabzon'da bir kahvecide başlayan olaylar, daha sonra Şaban Reis'in gemisinde ve son olarak da İstanbul-Samsun arasında yaşanan olaylarla son bulur.

Vaka: Yetim olan Hasan, bir kahvede Ali Dayı adında yaşlı ve topal bir adama ıraklık ediyor. Fakat kahvehane sahibi bu çocuğa çok kötü davranır. Birgün su doldurmaya gittiği sırada ayağına cam batar ve merhametli bir adam ona yardım eder. Masum çocuğu çok seven Şaban Reis onu yanına evlatlık olarak almak istediğini söyler. Hemen kahvecinin yanına giderek Hasan'ı kendi yanına aldığını söyler. Kahvehane halkı bile bu duruma sevinir çocuğun hayatı kurtulduğu için.

Şaban Reis'in yanında iki yıldan sonra iyi bir gemici olan Hasan, Millî Mücadele döneminde İstanbul'dan yükledikleri cephaneyi Anadolu'ya ulaştırmak için yola çıkarlar fakat yolda düşman harp gemisi tarafından durdurulmuştur. Çocukken Rum ocuklarla oynarken öğrendiği Rumca onları bu düşmandan kurtarmıştır. Şaban Reis bunun üzerine Hasan'ı daha da çok sevmiştir.

Samsun limanına zar zor ulaştıklarında dalgalar yüzünden kıyıya tam yanaşamayınca denizle gemi arasına bir köprü yaptılar. Düşman gelmeden bu cephanenin boşaltılması gerekirdi. Bir anlık dikkatsizlikle bir mermi denize düşer ve Şaban Reis de sinirlenerek Hasan'ı kamçılamaaya başlar fakat Hasan hiç ses çıkarmaz. Bu duruma üzülen Hasan denize atlar, peşinden giden üç tayfa onu ve mermiyi denizden çıkarır. Yaptığına pişman olan Şaban Reis ise gemisini Hasan'a bağışlar.

1952 yılında Türk armatörü olan Hasan konuşmasında Millî Mücadele döneminde sırtına aldığı iki kamçı yarasını İstiklal madalyası olarak kabul ettiğini ve babasının bağışladığı o geminin büyüyüp kocaman bir Şaban şilebi olduğunu dile getirmiştir.

Kişiler:

Ali Dayı: gençliğinde attan düşmüş, bir bacağı kırılmış olan bu kahveciye Topal Ali derler. Kahvesinde ıraklık işi olmasa da ayakta duramadığından yanına Hasan adında yetim bir ocuk alır.

Hasan: Yüzü ve vücut yapısı çok güzel olan zeki ve çalışkan bir çocuktur. İşten hizmetten hiç yılmadan her işe koşar, tez canlı halleriyle kahvede yaşardı.

Durak Reisin Oğlu

Yunanistan'ın Türklerin elinde olduğu zamanlarda deniz seferleri yapılacağı zamanlarda İnebahtı Sancak Beyleri de katılmış. O dönemin Sancak beyi ise Durak Bey'dir. Babası ve dedesi de burada sancak beyliği yapmıştır. Çekirdekten gemici olduklarından biricik oğlu Doğan'ı da gemici olarak yetiştirmiştir. Doğan sadece babasının değil tüm İnebahtlı'nın gözbebeği olmuştu.

Türkler, Venediklilerden Girit'i almak için savaş başlatırlar. Bu savaş yirmi beş yıl sürmüştür. Tamamen ele geçirmek için sadece Kandiye kalesi ve küçük Standiye adacığı kalmıştır. Yirmi beş yıl süren bu savaşın son yılında büyük bir deniz savaşı yaşanır. Gece olunca birbirine giren gemilerden 12 geminin dokuzu batmış, içindekiler Durak Bey de dahil olmak üzere şehit olmuşlardır. Üç gemi Venediklilerin eline geçmiştir.

İçlerinde Durak Bey'in de gemisi olan u güzel gemiyi süsleyerek Standiye adasına götürürler. İçine gezmek için kumandan, zabıt ve askerler bindiği sırada hala içinde olan Doğan Bey, gemiyi havaya uçurur.

Porsuk Köprüsünün Çocuğu

Konu: Kurtuluş Savaşı döneminde sayısız kahramanın yaptığı gibi yiğit Kadir'in de kendini feda etmesi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: Millî Mücadele dönemi Porsuk Köprüsü üstünde yaşanan olayın, 1951 yılının mayıs ayında tekrar hatırlanarak anlatıldığı bir zamandan bahsedilmektedir.

Vaka: 1920 yılında ahşap bir köprü olan Porsuk Köprüsü'nü korumak için Yüzbaşı Ahmet görevlendirilmiştir. Fakat Yunanlılar, bu köprüyü ele geçirmeyi başarırlar. Komutanın emri ya köprüyü vermeyecekler ya da havaya uçuracaklar olmuştur. Bunun için görevlendirilen Kadir gizlice köprünün altına dinamitleri İsmail ile birlikte yerleştirir.

Tam kaçacakken silahla vurulur ve ardında da köprü havaya uçar. Kadir'i bulup bir çatal kavak ağacının dibine gömerler.

Yıllar sonra karşılaşan yüzbaşı ve İsmail bu anı hatırlarlar ve yüzbaşı İsmail'e bir levhaya yazdırmasını istediği şeyleri söyler ve Kadir'in mezarının başına koydurmasını ister.

“Ey Yolcu

Burada on beş yaşındaki şehit Kadir Çavuş yatıyor.. Millî Mücadelede Porsuk köprüsünü dinamitle atarak bir Türk bölüğünün şerefini kurtarmış olan bu kimsesiz çocuğun ruhuna bir fatiha okumadan ve küçük şehidin kabrinin bir iki damla göz yaşıyla sulamadan geçme!..” (KS, 62)

Kişiler: Millî mücadele döneminde silah arkadaşlığı yapmış olan Yüzbaşı Ahmet ve İsmail, köyü düşmanlar tarafında yakılmış on dört on beş yaşlarında bir çocuk olan Kadir kişiler arasındadır.

1.2.10. Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi⁴⁷

Konu: Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethedeceği zaman yaşadıkları ve ona gönülden bağlı çocuk fedailerin hayatına yer verilmiştir.

Zaman ve Mekân: 1452 yılının mayıs ayının ilk günlerinde başlayan olaylar kronolojik olarak yer almıştır. Özellikle fetih yılı ve fetihten önce yaşanan Edirne şehri, daha sonra ise İstanbul şehri yer alır.

Vaka: Edirne şehrinin dışında kırlarda dolaşan Sultan Fatih, kavak ağacı altında yatan bir çocuğa adamlarıyla (Mahmut Bey ve Zağanos Paşa) beraber rastlar. Adı Yetim Ahmed olan bu çocuk Fatih’in İstanbul cengine katılmak için yollara düştüğünü söyler. Daha sonra karşılaştıkları kişilerden birinin Fatih Sultan Mehmed olduğunu öğrenir ve sultanda çocuğu severek onu top döküm yerine götürerek ustalara emanet eder.

Fatih Sultan Mehmed’in ordusunda ona gönülden bağlı ve savaşın başlamasını sabırsızlıkla bekleyen askerlerle doluydu. İçlerinde yüzlerce çocuk olan bu askerlerden yalnızca on kişiyi sultan tanımaktadır: Manisalı Üveys, İskender, Sarı Şahin, Akyazılı Mehmet, Aydoğdu, Samsa, Yörük Hüsnü, Deli Ramazan, Deli Bayram, Yetim Ahmet.

Manisalı Üveys ile Manisa’da valilik yaptığı dönemde babası Sultan Murat vefat ettiğinde Edirne’ye dönerken yolda bulur ve yanına aldırır.

Sultanı sevenler onun arkasından ilerleyip Boğaz’ı geçmek için bindikleri gemilerin birinde ise Sultan Fatih, Şahin adlı bir çocuğun dua etmesi üzerine yanına aldırılmış.

⁴⁷ Reşad Ekrem Koçu, **Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi**, Kardeş Matbaası (4. Baskı), İstanbul, 1971. (1. Baskı: Tan Matbaası, İstanbul, 1953; 2. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1957; 3. Baskı: Çocuk Kitabevi, İstanbul, 1959.)

Gemilerle Gelibolu'ya geçerken balıkçı oğlu Aydoğdu ile tanışır ve onu da Sarı Şahin gibi fetih gemilerinden birine kaptan yapar.

Fetih için gönüllü olarak yaşadıkları dağ köyünden gelen iki kardeş Deli Ramazan ve Deli Bayram'da Fatih'in sevdiği çocuklar arasına girmiştir.

Bu çocuklar fetih için öyle gönülden istekliyidiler ki Fatih sultan Mehmed onları tanıdıkça şöyle hissetmeye başlamıştır: “Ey ulu Tanrım!. Demişti. Askerlerimin içindeki çocuklar bile böyle düşünüyorlar be böyle konuşuyorlarsa, sen bana peygamberimizin müjdelediği büyük günü göstereceksin!” (FS, 14)

Fatih Sultan Mehmed, bu güçle beraber surları yıkmak için sağlam toplar ve İstanbul Boğazı'nın en dar kısmına yaptırdığı Anadolu Hisarı sayesinde elli üç gün süren bu cengin sonunda İstanbul fethedilmiştir. Yetim Ahmet hariç diğer çocuklar ise şehit olmuşlardır. Fatih Sultan Mehmed'in ve onun bütün kahraman askerlerinin ruhları şad olsun.

“Nihayet, 28/29 Mayıs gecesi, gece yarısından sona saat birde bütün askerle, 250.000 kılıç eri ile son büyük bir hücum yapıldı ve dört saat süren bu hücum ile Türkler İstanbul'a girdiler. 1453 yılı mayısının 29 uncu salı günü doğan güneş Türkleri İstanbul'da buldu.” (FS, 30)

1.2.11. İlk Kurşun⁴⁸

Kitapla aynı ismi taşıyan bir bölümün dışında ayrı olayların anlatıldığı iki bölüm daha yer almaktadır. İlk Kurşun, Grijgal Palangası Yolunda, Şanlı Tarihimizin Dört Kahramanlık Destanı diye adlandırılarak belirlenmiş bölümlerdir.

İlk Kurşun

Bu bölümde dört ayrı olay anlatılmaktadır: Niğdeli Etem Onbaşının Kahramanlık Destanı, Yozgatlı Ahmet Çavuşun Mertlik Destanı, Koçhisarlı Kadir Oğlu Sadık'ın Destanı, İlk Kurşun.

Konu: Cihan Harbi'nde kahramanların destanları ve savaş bittikten sonra Anadolu'da düşmana karşı silah kullanılmayacak emrinin getirdiği olaylar anlatılmaktadır.

⁴⁸ Reşad Ekrem Koçu, **Millî Hikâyeler: İlk Kurşun**, Akın Kitap, İstanbul, 1965. (Tarihten Sesler Mecmuası'nda “İlk Kurşun” başlığı altında hikâyenin bir bölümü 8cilt 1, sayı 1, Birincikanun 1943, 16-18) ile “Kavakdere Köylü Fatma” başlığı altında diğer bir bölümü (cilt 1, sayı 2, Şubat 1943, 35-36) yayımlanır.)

Zaman ve Mekân: “Kırk altı yıl evvel, 1919 senesi Mayısının 17 inci gününün sabahı, Ödemiş’in Adagide bucağının Hacı İlyas köyünde...” (İK, 3)

Vaka: Cihan Harbi sonrası -1919 yılı Mayısının üçüncü haftası Türk Tarihinin kara günleri-Padişah Vahdettin’in Mondros Ateşkes Antlaşması’nın getirililerinin kabul etmesi sonucunda halkın telaşa düşmesi ve halk namusun, vatanın düşmana böyle teslim edilmemesi gerektiğini savunmaya başlar. Böyle günlerde Hacı İlyas Köyü’nde bir kahveye gelen Âşık Garip adında bir saz şairiyle beraber Cihan Harbi’nde kahramanlık gösteren yiğitlerin destanları anlatılmaya başlanır.

İlk destanı Çakır Efe anlatır. “Niğdeli Etem Onbaşının Kahramanlık Destanı”: Çakır Efe ile Niğdeli Ethem Balkan muharebesinde asker arkadaşlarıdır. Ethem, bölüğün onbaşısıdır. Bu bölük Kırklareli önünde bir sabah Bulgarların saldırısına uğrar ve bölükten yalnızca dört kişi kalır. Ethem, Çakır Efe, Konyalı Mehmet ve İstanbul’dan mektepli bir gönüllü bu dört kişidir. Çakır Efe dizinden vurulmuş, Konyalı Mehmet ve gönüllü çocuk şehit olmuş, Ethem ise boğazından vurulmuştur. Düşman zabiti ona yardım etmek istese de Ethem kabul etmez ve orada şehit olur.

“Yozgatlı Ahmet Çavuşun Mertlik Destanı” nı ise Hacı Efe anlatır: Gazi Osman Paşa’nın bölüğünde olan Hacı Efe, Tuna taraflarında küçük bir kasaba olan Plevne’ye kapanmışlardır. Küçük yer olması sebebiyle de erzakları tükenmiştir. Öyle ki acıktıklarında mısır koçanlarını haşlar, ezerler ve ekmeklerini koklaya koklaya ona banarak yerlermiş. Bu bölüğü Baştabya denilen en ileri sipere gönderirler ve kumandanları ise Ahmet çavuş adında bir delikanlıdır. Plevne’nin yakınlarında Giriviçe adında bir köyden ölümü göze alan bir kadın, bir çanak yoğurt getirmiştir. Düşman savaşmak bir yana dursun, Türkler’in açlıklarıyla da uğraşmışlardır. Sipere peksimet atan düşmana karşı Ahmet Çavuş da bir çanak yoğurdu onlara fırlatmıştır.

Çakır Efe yine söze başlar ve bu kez de “Koçhisarlı Kadir Oğlu Sadık’ın Destanı”nı anlatır: Kahveci Ali’nin oğlu Hüseyin ile arkadaş olan Sadık, Çanakkale’de şehit olmuşlardır. Sadık birgün siperden çıkıp düşmanın attığı patlamamış kara torpillerinin toplar ve düşman siperinin önüne yığar. Sonra kendi siperine gelerek ateş edip hepsinin patlatır. Bu arada da yaralanmış bir İngiliz askerinin sabaha kadar inlemesine dayanmayarak gidip almış tam sipere getirdiği sırada düşman kurşunuyla şehit olmuştur.

Tüm bunların ardından Hacı İlyas Köyü’nde Mustafa Efe önderliğinde düşmana karşı gelinmiştir. Padişahın silahları bırakın emrine uymamış memleketi düşman elinden

kurtarmak için bir mücadele başlamıştır. Bu yüzden “Bugün Türkiye haritasında Hacı İlyas köyünü arasanız.. bulamazsınız.. O köyün adı haritamızda “İlkkurşun” diye yazılıdır.” (İK, 29)

Kişiler:

Kahveci Ali, Hacı Efe, Kahveci Ali’nin torunu yetim Mehmed, Âşık Garip, Çakmakçı Recep Efe, Karabıyık Ahmet Efe de hikâyede bulunan diğer kişilerdir.

Grijgal Palangasının Yolunda

Konu: Akıncı olan Balaban’ın yanında her yere götürdüğü uşağıyla beraber Grijgal Palangasına giderler ve bu yolculukta ona hem akıncılığın kurallarını öğretir hem de belirli mekanları tanıtır.

Zaman ve Mekân: “Zamanımızdan dört yüz sene kadar evvel... o zamanlar bütün Balkan memleketleri ve Macaristan Türkiye toprakları içinde idi.” (İK, 31)

“Macaristan’da Tuna boyunda Budin şehrinden Grijgal Palangasına giden yolda iki atlı dolu dizgin at sürüyordu.” (İK, 31)

Vaka: Sınır bekçisi küçük kalelerden olan Grijgal palangasına gitmek için yola çıkan Balaban ve at uşağı Balabancık, yolculukları için önce Çiftekavaklar denilen yerde öğle yemeği yiyip daha sonra Gaziler hanında dinlenip sonra palangaya ulaşacaklarının planını yaparlar.

Çiftekavaklar’a gelip sofralar kurarlar ve Balaban Bey burada Budin Paşası’nın kızının âşık olduğu Yandım Ali ile birlikte öldüklerini ve birbirlerini çok seven bu iki âşığı oraya defnedip başlarına da kavak ağacı diktiklerini söyler.

Daha sonra gidecekleri yer olan Filek Kalesi’ni Mustafa paşa’nın pehlivanı olan Demirbaş Hasan’ın kaleye girip fethettiklerini anlatır.

Grijgal palangasına ulşatıklarında çocuğu palanganın bulunduğu sahrada selvi ağaçlarının altında bulunan şehitliğe götürür. Burada on sekiz kabir bulunur yalnız bir tanesinde iki taş dikilmiş olduğunu gösterir. Deli Mehmet ve Deli Deli Hüsrev adında iki kahramanın mezarıdır o iki taşlı kabir. Savaş sırasında düşmanın Deli Mehmet’in başını gözdesinden ayırması üzerine yerinden fırlamış ve düşmandan başını almış ve şehit olmuştur. Sonra Deli Hüsrev de bu mezarlığa konulmuştur.

Kişiler:

Balaban Bey: "... esmer, kara kaşlı, kara gözlü ve yağız yüzlü bir erkek güzeliydi..." (İK, 35)

Balabancık: "Balabancık da buğday benizli, koyu kumral saçlı ve koyu kestane gözlü bir erkek çocuk güzeliydi... Balaban Bey bu çocuğu Anadolu'dan sipariş üzerine getirtmişti..." (İK, 35)

Şanlı Tarihimizde Dört Kahramanlık Destanı

Ulubatlı Hasan

Konu: İstanbul'un fethinde yer alan Ulubatlı Hasan'ın hikâyesidir.

Zaman ve Mekân: "1453 yılının 28-29 Mayıs gecesi İstanbul'da olan bir kahramanlık hikâyesidir.

Vaka: İstanbul surlarının üzerine ilk çıkan Ulubatlı Hasan ve arkasından otuz kadar yiğit Bizanslıları ok ve ateş yağdırmaların aldırmadan fetih için mücadele ederler. Ulubatlı'nın yanındakilerin hepsi şehit olur ve Ulubatlı Hasan'da yaralı halde surlara Türk bayrağının diker ve şehit olur.

Kişiler:

Ulubatlı Hasan: "Yeni terlemiş ince kara bıyıkları, çenesinin yeni yeni sarmağa başlamış sakalı ile, kalın bir boyun üzerine oturtulmuş güzel bir koç başı.

İki metreden fazla bir boy.. Üzerine basıp atladığı cesetlerin kaburga kemiklerini ezen müthiş ayaklar.. Ve arslan pençesi eller.." (İK, 53)

Estonıbelgradın Dokuz Fedaisi**Konu:**

Zaman ve Mekân: On altıncı asır sonlarında Macaristan'ın Estonıbelgrad Kalesi etrafında yaşanan olaylardır.

Vaka: Almanya İmparatorluğu ile Türkler arasında Macaristan'ı paylaşmak adına savaşlar oluyordu. Almanlar Türkler karşısında dayanamıyorlar fakat kış olunca ordunun Edirne kışlasını çekilmesini fırsat bilerek kaleye saldırırlar. Yiyecek ve su sıkıntısı yaşayan kaledekiler için Almanya İmparatorluğu vire yapmayı teklif eder. Vire, muhasara edilen bir ordunun değerli olan eşyalarını bırakıp açılan bir yoldan zarar görmeden geçip gitmesidir.

Bu durum karşı çıkan Yahya Ağa yanında dokuz askeriyle orada aklır ve düşmanla savaşı ve orada şehit olur.

Kişiler:

Yahya Ağa: “Yeniçeri ocağının en namlı cenk erlerinden biri, “Adam ejderhası” lâkabı ile anılan yiğitti; asıl adı Yahya idi ama, unutulmuştu. İki metreyi bulan iri gövdesinde, kolları birer çınar dalına, yumrukları demirci balyozuna benzeyen ve pekçe bastığı yeri çökerten, bilek kalınlığındaki demir çubukları incecik bir tel ile oynayormuş gibi kıvrırıp bükebilen “Adam Ejderhası” zamanının eşsiz bir ok atıcısı idi. O iri yapılı vücudün bütün adaleleri çelikten yapılmış birer zemberek gibiydi, koca Yahya, bir ceylan kadar da çevikti.” (İK, 54)

Kanijenin Esir Mehmetçiği

Konu: Kanije Kalesi’nde esir olan kahraman Türk2ün kaleyi Türkler ele geçirebilsin diye taptığı kahramanlık anlatılır.

Zaman ve Mekân: Macaristan’da Berk ırmağının ortasında yer alan Kanije Kalesi’nde geçen bu olay Milâdın 160 yılında yaşanmıştır.

Vaka: Kanije üzerine gönderilen Türk ordusu, Almanlarla burada savaşırmaktaydılar. Fakat bu kalenin etrafı sazlık ve bataklık olduğu için kaleyi sadece dışardan topa tutabiliyorlardı. Kalenin içinde ise esir edilmiş Türkler vardı. Hasar alan sur duvarlarını yine bu eserlere tamir ettiriyorlardı.

Türk esirleri her gece zindandan çıkarılıp barut mahzeni önünden geçiyorlardı. Askerlerin içinden bir Türk açık gördüğü bu mahzene girip Alman askerini öldürdükten sonra mahzeni ateşe verir. Büyük bir patlama yaşanır ve kale duvarlarında bir delik açılır. Türkler buradan içeri girip fethederler.

Topçu Kara Mehmed

Konu: Venedik ve Türkler arasında yaşanan deniz savaşlarının kaderini değiştiren kahramanlık hikâyesi anlatılmaktadır.

Zaman ve Mekân: On yedinci yüzyıl ortasında başlayan harp hareketi ve 1656 yılı baharında Çanakkale Boğazı, Bozcaada, Limni adası çevresinde yaşanmaktadır.

Vaka: deniz ve donanma hakimiyeti konusunda çok güçlü olan Venediklilerle Girit’i ele almak için uğraşan Türkler her defasında bozguna uğramışlardır. Amiral Lazaro Moçenigo ve donanması Çanakkale Boğazı2nı da geçerek İstanbul’a doğru ilerler. Kumburbu önünde

demirleyen bir çok gemi ve askerler onların geçişini izlemek zorunda kalır. Bu sırada o güne kadar tek bir gülle atmamış olan Kara Mehmet, Venedik gemisine bir gülle atar. Barut anbarına düşen bu gülle sayesinde iki gemi de ateş alır. Bunu gören Köprülü Mehmet Paşa, Kara Mehmet’i alnından ve gözlerinden öper.

Kişiler: Venedik baş amirali Lazaro Moçenigo, savaşın kaderini değiştiren Topçu Kara Mehmet ve Köprülü Mehmet Paşa hikâyede adı geçen kahramanlardır.

1.2.12. Altın Destan⁴⁹

Reşad Ekrem bu kitabında resimlerinin Münif Fehim ve B. Rodoslu tarafından resmedilmiş Türk kahramanlarına yer vermiştir. Bunlar arasında Tozkoparan İskender, Ulubatlı Hasan, Deli Mehmed İle Deli Hüsrev, Deli Mehmed ile Deli Hüsrev, Estonibelgradın Dokuz Fedaisi, Demirbaş Hasan, Dilsiz Mehmedcikler, Budin Kalesinin Çocuğu, Kanijenin Esir Mehmedciği, Gemici Kara Mehmed, Topcu Kara Mehmed, Giresunlu Abdullah Onbaşı, Plevnenin Ahmed Çavuşu, Niğdeli Edhem Onbaşı, Urfalı Fahreddin Onbaşı, Çallı Hüseyin Çavuş, Koçhisarlı Kadiroğlu Sadık, Sakarya Yolunun Mehmedciği, Ödemişli Haznedaroğlu Mustafa, Kavakdereköylü Fatma, Yozgatlı Durmuşoğlu Veli adında kahramanların kısa bilgilerine yer vermiştir.

Milli Kütüphaneler arşivinden temin edebildiğimiz bu kitabın içerisinde Demirbaş Hasan adlı hikâyeye ulaşamamış, sayfa sayısının fotokopi yüzünden belli olmaması gibi bilgilerin de eksik olduğu anlaşılmaktadır.

Ulubatlı Hasan (İK, 52)”, Deli Mehmed ile Deli Hüsrev (İK, Başını Vermeyen Şehit başlığıyla sf. 49), Estonibelgradın Dokuz Fedaisi (İK, 54), Kanijenin Esir Mehmedciği (İK, 58), Niğdeli Edhem Onbaşı (İK, 10), Topcu Kara Mehmed (İK, 61), Koçhisarlı Kadiroğlu Sadık (İK, 19), Plevnenin Ahmed Çavuşu (İK, 14, Yozgatlı Ahmet Çavuşun Mertlik Destanı adıyla anlatılan hikâyedir.) Ödemişli Haznedaroğlu Mustafa (İK, 24, “İlk Kurşun” başlığı altında anlatılmaktadır.) Dilsiz Mehmedcikler (KS,5, Kanuni Sultan Süleyman’ın Beş Fedaisi başlığında anlatılmaktadır.), Budin Kalesinin Çocuğu (KS, 15) adlı hikâyeler belirtilen eserler içerisinde değerlendirildiği için ayrıca burada değerlendirilmemiştir.

⁴⁹ Reşad Ekrem Koçu, **Altın Destan**, Tan Matbaası, İstanbul, 1947.

Tozkoparan İskender

Tozkoparan İskender, Fatih Mehmed ve İkinci Beyazıd zamanında yaşamış, on beş yaşlarındayken “Tozkoparan” lakabını takmıştır. Tozkoparan İskender, İkinci Beyazıd döneminde Kaptan Küçük Davud Paşa ile sefere çıkmış, İnebahtı önünde Venediklilerle büyük bir cenk yaşanmıştı. Venedikli bir asker Türk gemisine geçip sancağı denize atmıştır. Bu sırada Tozkoparan İskender bir okla askeri kalbinden vurur ve denize atlayarak başını gövdesinden ayırır. Sancağın gövdesine astığı kesik başla beraber Davud Paşa’ya verir.

Gemici Kara Mehmed

350 yıl kadar önce Venediklilerle Girit’te savaşırken on iki Türk gemisi Türk ordusuna cephane taşırken Venediklilerle deniz savaşı yapmak zorunda kalırlar ve bir iki tanesi dışında tüm gemiler batırılır. İçerisinde askerimizde şehit olurlar. Bu gemilerin içinde en güzeli olan İnebahtılı Durak Bey’in gemisidir. Bu gemiyi Venedikliler Standiya Adası’na çekerler ve bayraklarla donatırlar. Venedikli kumandan, zabir, asker bu gemiye çıkarlar fakat gemiyi tüm Türk askerler terk ederken içlerinden bir asker, Kara Mehmet, atlamaz ve bu gemiyi düşmana teslim etmem der. Gemi düşman askerleriyle dolu olduğunda barut fiçilerinden birini ateşe vererek gemiyi ateşe vermiştir.

Giresunlu Abdullah Onbaşı

Kırım Harbi başlangıcında beş kalyon ve bir vapurdan oluşan Türk filosu, Anadolu ve Rumeli sahillerini korumak için Hüseyin Paşa ve Osman Paşa’nın kumandasında Karadeniz’e çıkmıştır. Fakat fırtınaya tutulunca Sinop Limanı’na yanaşmışlardır. Bu haberi alan Rus amirali büyük bir deniz savaşına sebep olacak bir cenk başlatmıştır. “Nâvegi Bahriye” adında kalyonun kaptanı İmam oğlu Ali Kaptan gemisi düşman eline geçmesin diye cephaneyi ateşe vermiştir. Yine aynı kahramanlığı yapan Giresunlu Abdullah ise kumandasını ele aldığı Feyzi Mahmut adındaki kalyonu son kalan neferin suya atlamasını isteyerek cephaneyi ateşe vermiştir.

Urfalı Fahreddin Çavuş

Fahrettin Çavuş, Birinci Dünya Savaşı’nda makineli tüfek bölüğünün komutanıdır. Düşman mermisinin bulundukları sipere gelip üç arkadaşını şehit etmesi üzerine siperlerini bulmuş bir gözcü yuvası olduğunu düşünür ve yerini tespit eder. Düşman bataryasına ulaştığında bir düşman zabitanın telefonla bilgi paylaştığına tanık olur. Belinde taşıdığı seyyar telefonun kablosunu düşman telefonuna bağlar ve tüm bilgilere erişmiş olurlar.

Fahrettin Çavuş, Galiçya’da 1916 yılında şehit olunca gömüldüğü tepeye de Fahrettin Çavuş Tepesi adı verilmiştir.

Çallı Hüseyin Çavuş

Birinci Dünya Savaşı’nda Çallı köylü Hüseyin Çavuş ve arkadaşı Ali Usta, komutanlarını kurtarmak için siperlerinden ayrılıp düşmanla savaşırlar. Bir grup düşmanı yendikten sonra asteğmenleri Cemil Efendi’yi Hüseyin Çavuş sırtına alır fakat karşlarına yeniden düşman askeri çıkar. Ali Ustayı şehit ederler. Hüseyin Çavuş düşman askerleriyle savaşı ve komutanını kendi siperlerine taşıyarak sıhhiyeye teslim eder.

Sakarya Yolunun Mehmedciği

Millî Mücadele döneminde Sakarya’da küçük bir köylü kafilesi kağnılarla cepheye cephe taşımaya çalışıyordu. Öküzlere yük olmamak için ihtiyar, genç ve çocuklar yaya gidiyorlardı. Fakat bir delikanlı kağnısına yüklediği cepheyle beraber arabada oturuyordu. Bu sırada cepheden gelen bir atlı bu delikanlıya yaşlılarının cephede olduğunu kendisinin neden burada olduğunu sorar. Bu genç Çanakkale muharebesinde bir bacağını kaybetmiş birçok Türk gencinden biriydi. Adı Mehmet’ti ve gidemediği cepheye arkadaşları için cephe taşıyordu.

Kavakdere Köylü Fatma

Cihan Harbi sonunda Ödemiş’in küçük köylerinden birinde bir çete çıkmıştır ve başında da Mehmet Efe vardır. Cihan Harbi’ne katılmış köyüne döndüğünde ise komşusunun kızı Fatma ile evlendirilmiştir. Bu çete harpten sonra Yunan askerlerinin Türk köylerine geliyor olmalarıdır. Köylü harbin bitmiş olmasından dolayı neden düşman askerinin olduğunu anlayamaz ve köyün namusunu kurtarmak için Yunanlılarla savaşı. Bir gün Fatma çeteye erzak taşıdığı sırada düşman askeri tarafından fark edilir ve takip ederler. Fatma bulduğu ilk köşede düşmanlarının kafalarına taşla vurarak öldürür. Heyecanlanan Fatma için yazar, sevinç gözyaşları döker, demiştir.

Yozgatlı Durmuşoğlu Veli

Henüz on yedi on sekiz yaşındayken Cihan Harbine katılan Veli önce Kafkas Cephesi’nde daha sonra Çanakkale Cephesi’nde savaşı. Kafkas Cephesi’nde tipiye tutulduğu için ayak parmağını kaybeder. Çanakkale’de ise artık Bombacı Veli diye anılır. Düşman siperlerine yaklaşıp bombalar atar ve kendi siperlerine gelen bombaları birkaç saniye içinde geri fırlatır. Bir bomba elinde patlar, elinden ve başından ağır yaralanır. Daha

sonra Sina Cephesi'ne gider. Burada da ağır yaralanan Veli birçok cenk madalyası alır ama bunları takamadan Cihan Harbi biter ve köyüne döner. Yaşadıklarını burada köy halkına ve çocuklara anlatır.

Ahmed Kaptan ve Arkadaşları

İşgal altında olan İstanbul'da Türk denizcileri Anadolu'ya yardım ulaştırabilmek için "Muaveneti bahriye Deniz Yardımı" adıyla gizli bir cemiyet kurmuş ve düşmanın el koyduğu silah ve cephaneyi alıp Anadolu'ya kaçırmaya çalışmışlardır. Bu cemiyetin binbaşı Ahmed Kaptan Ankara'dan bir emir alır: "Sakız Gambotunun on buçukluk Şnayder kış topunu hemen sökerek Anadolu'ya gönderiniz!" (AD, Ahmed Kaptan ve Arkadaşları). Bunun üzerine tersaneye giden Ahmed Kaptan ve arkadaşları her an çatışma çıkabilir ihtimaline hazırlanırken yine cemiyete bağlı şoför Haydar da bu gemiye yakın bir yerde bozulan motoru tamir etmeye çalışıyordu ve motordan müthiş gürültüler çıkıyordu. Bunu fırsat bilerek topu söküp Anadolu'ya göndermişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU'NUN HİKÂYELERİNDE HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

2.1. KÖY, KASABA, KENT YAŞAMI (MONOGRAFİLER)

Köy ve kent yaşamları hakkında edindiğimiz bilgiler, halk kültürü unsurlarının tümünün bir panoraması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bize toplumun zaman derinliği içerisinde yaşatmaya devam ettirdiği ve unutulmaya yüz tutmuş değerlerinin, inançlarının korunması ve yaşatılması açısından önem taşımaktadır. Bu unsurların değerlendirilmesinde yaşanan çevrenin sosyo-kültürel yapısının, tarihi, ekonomik yapısı gibi özelliklerinin bilinir ve değerlendirilir olması gerekmektedir. En eski kültürel unsurların, derlenip bir araya getirilmesiyle halk kültürü dinamikliğini koruyacaktır. “Her millet; dil, kültür, tarih mirasıyla dünyada yerini alır. Bireylerin kökleşmesi ve toplumsallaşmasını sağlayan kültür mirasları geçmişin tanıklarındır. Bu yönleriyle geleceğin şekillenmesinde etkindirler. Sosyal yapı, ait olduğu toplumun kültür öğeleriyle şekillenir. Sosyal yapı, bir değerler ve kurumlar bütünüdür meydana getirdiği, gelişme özelliği gösteren, kişileri ortak noktalarda birleştiren bir sosyal yaşam biçimidir.”⁵⁰

“Milletleri millet yapan, onu tarihiyle, gelenek görenekleriyle, tıbbi ve çeşitli inanışlarıyla, konuşma üslubuyla, kullandığı kelimeleriyle, diliyle, mukaddes değerleriyle, diniyle, oyunuyla, eğlenceleriyle, müziğiyle, mimarisiyle, takılarıyla, el, süsleme ve bezeme işleriyle, yaşama mekanı tasarımıyla, destan, mani, ağıt, mitoloji, efsane, menkıbe, vb.leriyle, edebi zevkiyle, sanat felsefesiyle, temayülleriyle, teamülleriyle, insan, hayvan, bitki ve cansız varlıklara, karşı davranışları, ve onlara yüklediği değerleriyle, sosyolojisiyle, ticaret anlayışıyla, ziraat biçimiyle, yemek kültürüyle, başka milletlere bakışıyla dünyayı algılayışıyla, görgü kurallarıyla başka milletlerden ayıran, toplumun fertlerinin birbiriyle kaynaşmasını sağlayan; onları kederde, tasada, kıvançta ortak duygu ve düşünceye sevk eden kısacası onun hayatini devam ettiren, birlik beraberlik içinde yaşamasını temin eden kültür milleti başkalarına karşı ayrıcalıklı kılan en önemli unsurdur. Kültürün ortadan kalkması veya yozlaşması milletin kendini hor, başkalarını üstün görmesi, benliğini

⁵⁰ Kemal Tural Sadık, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, 14.

kaybetmesidir. Tarih boyunca yüzlerce, binlerce millet bundan dolayı yeryüzünden silinmiştir.”⁵¹

Köy ve kent yaşamı statik olmayan neslin her dönemde yeni bir şeyler katarak kültürü harmanlamasına olanak sağlar ve bu durumun sonucu olarak mahalle kültürünün milli kültür olmasını sağlar. Çalışmamız içerisinde yer alan hikayelerin kültür monografileri özellikle İstanbul yaşamına yer verse de toplum içerisinde yer aldığı savaşların, yoksullukların, inançların geri dönütleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu geri dönütler arasında yaratıcı ve zengin bir kültür karmasının yaşanması olağandır. Zengin halk kültürünün korunması için Çobanoğlu şöyle ifade etmektedir: “Monografiler, halkbilimi çalışmalarında geçen yüzyılın yarılardan itibaren kullanılan tek konulu çalışma türü olarak son derece yaygın araştırma ve yorumlama araçlarıdır. Türk halkbilimi çalışmalarında da başarıyla kullanılan motif, tür esasına dayalı monografilerin yanı sıra bir köy, kasaba veya kent monografisi olarak adlandırılan çalışma tarzı yaygınlaşmış durumdadır. Analitik tahlile yönelik olan alan araştırmasıyla derlenen malzemenin kendi iç bütünlüğünü taşıyan ve içinde yer aldığı sosyo-kültürel ve fiziki çevreye dair bilgilerle birlikte sistematik olarak tasnif edilmesi bakımından monografiler son derece önemli bir halkbilimi çalışma türüdür.”⁵²

Koçu’nun hikayelerinde monografi örnekleri, dönemin savaş zamanlarında şekillenen halk yaşayışı, suç ve cezalar, toplumun yaşanan olayları kendi içinde değerlendirip ceza vermesi, önemli günlerde bir arada olup verdikleri tepkiler bütününden oluşur. Ülkenin ekonomik durumu, padişahların toplum üzerinde bıraktığı iyi-kötü tüm durumlar ve Osmanlı İmparatorluğu’nun eski gücünü kaybettiği dönemlerin toplum yaşayışına yansımaları ele alınmıştır. Özellikle eserlerde yer alan resimler de birer kültürel fotoğraf olarak bu örnekler arasında yerini almıştır.

Kent yaşamı içerisinde etkileşimi artıran en önemli mekanlar olarak kahvehaneler, meyhaneler ve çarşı içinde yer alan esnafın bu sosyo-kültürel yaşamı devam ettirdiği görülmektedir. Bazı dönemlerde padişahlar tarafından yasaklarla kapatılmaya çalışıldığı fakat halkın alışkanlıklarını devam ettirdiği şeklinde örneklerle rastlanmaktadır. Sözlü kültürün bu etkileşimine bir de yaşanan çevrenin tasvirleri de eklenerek anlatım güçlendirilmiştir. Özellikle İstanbul sokaklarının, kaldırımlarının nasıl oluştuğuna örnekler

⁵¹ Lütfi Sezen, **Halk Bilimi ve Derleme Metotları**, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum, 2010, 5. (Ağustos 2010 tarihli Prof. Dr. H. Ahmet Kırkkılıç’ın kitap için yazdığı sunuş bölümünden alınmıştır.)

⁵² Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, 35-36.

kent yaşamına dair bilgiler içermektedir. Ekonomik hayatla beraber toplumun nabzını tutmaya çalışan esnaflar büyük önem taşımaktadır. Halen daha İstanbul için iş ve ticaret yerleri açısından öneminin devam ettirildiği Eminönü, Tahtakale, Bahçebaşı, Demirkapı, Unkapanı gibi mekanlar o dönemden günümüze kalan kent yaşamına katkısı olan yerlerdir. İstanbul belediye nizamnamesinin içerisinde yer alan kahvehane uşakları ve berber çıraklarının yaz-kış çorap giymemesi gibi maddeler de bu kültürel yaşantının eseri olarak karşımıza çıkar.

Kültürel canlılığı sağlamak için İstanbul'un en şenlikli mekânı olarak tasvir edilen Kadirga Meydanı, İstanbul sokakları, oyuncu kolları, meyhane köçekleri ve zamanın en çok oyuncusuna sahip yıllarının 1820'ler olarak karşımıza çıkması toplumun, kendi yaşam içerisinde eğlenceden de kopmadığına kanıt olarak sunulabilir.

Yazar, monografik bir tutum sergilediği hikâyelerinde İstanbul (Üsküdar, Tarabya, Kumkapı, Cerrahpaşa...) ve Anadolu'nun birçok şehrinden (Bursa, Edirne, Erzurum...) kesitler sunarak o dönemin sarsıntılı hayatına da yer vermektedir. Bu durumu kanıtlaması açısından Celali İsyanları, Yeniçeri Ocağı'nın toplum üzerinde kurduğu baskı ve zulümlerden, haydutlar, ayaktakımının işlediği hırsızlık ve tecavüzlerden, hırsızlık ve rüşvetten, 1826-1830 yılları arasında insan hayatının en ucuz olduğu dönemlerin, bir dönem etkileşimleri ve ahlakıyla anılan esnafların artık namusa iftira atan ve hilekâr olarak anıldığı olaylar kent yaşamının aslında hiç görmek istemeyeceğimiz bir bölümü olarak dile getirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemlerini ele alan yazar, tarihin insandan ibaret olduğunu ve baskı, zulüm, toplumda görülen bozulmalar, hile ile yapılan tüm işler, çete ve haydut içerisinde kültürünü devam ettirmeye çalışan bir kent yaşamı portresi çizmektedir. Şahısların duygularına yer verilmeden sadece olay üzerinden değerlendirilip hikâyelerin sonunda genel anlamda cezalandırılan bir toplum yaşamına tanıklık edilmektedir.

Köy ve kent yaşamına dair tespit edilen örnek cümleler şöyledir:

“Büyüdükçe o zengin konağını ve konak halkının alafranga hayatını, o devirde kibar İstanbul Rumlarını büyülemiş Fransız muaşeret adabı ile Fransız tuvaletlerini yadırgadı.” (HS, 11)

“Orada gün görmez, en sūfli tabakadan insanların oturduğu, bir çatı altında beş altı ailenin barındığı Lūleci Sokağı’nda handan farksız kagir bir evin bir odasında yerleştiler.” (HS, 13)

“Kızın geliři, o mūlevves karanlık sokakta ve o batakl semtte derhal bir hadise oldu...” (HS, 13)

“Bataklılar, Evangeliki’nin lordunu görmek için o üç günü iple çektiler; hepsi sözleşmişti, karılar ve pelasporeler içindeki yarı çıplak piçleri yolun iki kenarına dizilecekler, lordu semtlerinin şanına denk tantanayla karşılayıp selamlayacaklar.” (HS, 16)

“Bir kargaşalıkta İstanbul sokaklarına bir anda yüzlerce sahte yeniçeri ve kalyoncu dökülebilirdi.” (HS, 17)

“İşbu 1233 sene-i hicriyesi cemaziyelahirinin on dokuzuncu gecesı (Miladi takvimle 16 Nisan 1818 Perşembe gecesı) Boğaziçi’nde Tarabya’da sabık Eflak Voyvodası İpsilantı Yalısından ateş çıkıp o koca bina çarçabuk kül oldu ve içinde on beş kimse yanıp berbat oldu.” (HS, 24)

“Zafiri Aleksandri’nin rakkasesi Babıâli’de Tomruk dairesinde 1826’daki büyük Hocapařa Yangını’na kadar “Cin Kızı Resmi” adı altında durdu ve o mūthiř ateř afetinde Babıâli binasıyla beraber yok oldu...” (HS, 25)

“İstanbul’un Kumkapı’sı çok eskiden beri balıkçı yatağıdır. Geçen asrın ortalarında Kumkapı’nın iç sokaklarında ve deniz boyunda balıkçı kahvehaneleri, balıkçı meyhaneleri, küçük ahşap balıkçı evleri direklere, ağaçlara asılmış, serilmiş balık ağlarıyla ve küçücük limanını dolduran balıkçı kayıkları, alamanlar ve gırgırlarla, iskelesine gelmiş, kömür, soğan, kum gemileriyle içinden dışından görünüşü şirin yerdı; canlı, hareketli, sesli, renkli semtti.” (HS, 27)

“Kumkapı’nın bozuk, bakımsız, kaba taş döşeli yahut toprak sokaklarında yarım pabuçlu, takunyalı, yarı tabanlı, çıplak ayaklar dolaşırdı.” (HS, 27)

“Halkının büyük çoğunluğu da Ermeni’ydi.” (HS, 27)

“Kumkapı’nın ayaktakımı arasında sivrilmiş ve zengin olmuş balıkçı reislerinden Asadur Ağa...” (HS, 28)

“Bir gün Cerrahpaşa’da yangın oldu. “Kumkapı Kiliseliler” yangına giderken Makruhi, Artin’i tulumba sandığı kolu altında tulumbacı kılığında gördü, önünden koşarlı ayaklarıyla geçerken bir yangın da kızın gönül evinde çıktı.” (HS, 29)

Makruhi sanki evlenmedi; bir haydut pençesinde dağa kaldırılmış ve bıçak altında cebren ırzına geçilmiş kıza döndü. Böyle başlayan aile hayatında artık karıkoca sevgisi, mahremiyet ve samimiyeti kurulamazdı.” (HS, 33)

“1864 yılı yazının temmuz ayında, bir gece Kumkapı halkı dehşet içinde ayaklandı ve tüyler ürperten bir facianın şahidi oldular.” (HS, 34)

“Kocasını yakan Kumkapılı Ermeni karısının davasını dinlemek için mahkeme günü adliye dairesinin önüne mahşeri bir kalabalık toplanmıştı.” (HS, 37)

“Matlubi’nin destanı bütün İstanbul’a yayılmıştı.” (HS, 37)

“Balıkçı Artin Garibyan, “Asadur Reis’in şıkırdımı” o yıl, Sultan II. Abdülhamid’in Osmanlı İmparatorluğu tahtına oturması şanına ilan edilen afta Sinop Zindanı’ndan çıkmıştı.” (HS, 41)

“Bergama Voyvodası Elhac İsmail Ağa’nın sekiz bölükbaşısı vardı ve her birinin yüz nefer askeri vardı: anaya asi, babaya asi, ağaya asi, başında kavak yeli delikanlılar.” (HS, 45)

“Halk yıldı, bir esnaf ayaklanması olmadı, fakat çarşıda kaçış başladı, çırak ve kalfa namusu korur ustalar gençleri İzmir’e, Aydın’a yolladılar. Onlarla beraber İbrahim Voyvoda’nın ahvali de etrafa yayıldı.” (HS, 49)

“Ve sabahın alaca aydınlığında Bergama sokaklarına dağılan dellarlar, “Vacibü’l-izale zalim ve gaddar ve şaki Araboğlu ile etrafındaki hazele ve erazilin padişah fermanıyla katledildiklerini, voyvodalık ile Bergama âyanlarına Veli Kahya’nın tayin edildiğini” halka ilan etti.” (HS; 53)

“O gün Bergama halkı hamam baskınıyla meşgul oldu, vakayı türlü türlü anlattılar. Halk bilhassa esnaf ve köylü şikayetçiler bu kadar müthiş bir vakaya yol açtıklarını görmekte cinayetin ağırlığını omuzlarında duymaya başlamıştı.” (HS, 54)

“Rüşvetin devlet kapılarından davul zurna çalarak girdiği o devirde meydan Veli gibi, İvaz gibi haydutlarındı.” (HS, 55)

“Asur İmparatoru Sardanapal, taht şehri Ninova’yla beraber devletin çöktüğünü görünce, düşman eline geçmemesi için zevcelerini adamlarına bıçaklatarak öldürtmüştü.” (HS, 57)

“Bozgunu yazmak zordur. Doksanüç’ün delikanlıları, gelinlik kızları kaç kişi kalmıştır? Bozgun, bir harbin halk dilindeki adı değildir. Bozgun, destan içinde destandır.” (HS, 59)

“Ensesi şimal canibinde dağlardır, mafevki bağlardır. Edirne şehrine kadar 24 ılgar ile gidilir ki arası mamur ve abadan kura ve büldan ile müzeyyen sahradır. Zagra, bu sahranın şimalinde vaki olmuştur. Şehir hanelerinin revzenleri kıbleye nazır olup tahtanî ve fevkanî saray-ı âlilerdir.” (HS, 59)

“Bulgarya Türkleri, gülyâğını, çiçeğinin Türk şiirindeki saltanatına layık merasimle istishal ederlerdi.” (HS, 60)

“İlıcaya, menekşeler açarken, kirazda, karpuzda, bağlar bozulurken gidilir; en kalabalık ve cümbüşlü olanları da, büyük çiftçi olan Zagra ayan ve eşrafının işsiz zamanına rastlayan kiraz ve bağbozumu gidişidir; gününü âyan ve eşraf karıları, hanımlar kararlaştırır, esnaf takımı da onlara uyar; her seferinde de iki hafta, tadımlık kalınır.” (HS, 63)

“Yola gece yarısı çıkılır; uyuyan kasabanın İslam mahalleleri, birkaç dakika içinde fenerler ve araba gıcırtilarıyla dolar; buna hoppa ve delişmen tazelerin gülüşmelerini, Zagra ağzının “mari”lerini, “kızanım”ları, “abe”lerini katmak lazımdır.” (HS, 63)

“Peygamberin ana karnına düştüğü gece, kasabada bir şehrayın olurdu; irili ufaklı sırık ve el fenerleriyle camilere gidilir, sokaklar fener ve meşalelerle donanır, fişekler atılır, çoluk çocuk, kız ve oğlancıklar cıvıl cıvıl oynayırdı.” (HS, 71)

“Cehalet başlamıştı; Rumeli müstakbel felaketleri duyamadı; cenk bitince ayan beyan oyun başladı, günler alışverişle geçti; ev, konak, dükkan, kahve ve sokaklarda dedikodular oldu.” (HS, 75)

“13. Hicri asrın ilk yirmi yılı, Tuna yalısının ve Aşağı Balkan’ın en karışık devirlerinden biridir. 1212-1215 yılları, dağlı eşkıyasının azgın ve şenî tecavüzlerini görmüştür.” (HS, 76)

“Evvela Lofçalılar, dağlı eşkıyasını memleketlerine sokmadılar. Bu parlak müdafaa, Rusçuk, Hezargrad, Yeni Zagra, Eski Zagra, Kızanlık gibi şehirler halkını da heyecana getirdi.” (HS, 77)

“Aşağı Balkan’ın yontulmamış elmaştan apul apul pehlivan yürüyüşlü, gözlerinde saf vahşet patlayan tüvana adamları, İstanbul’da bir hükümet darbesinde kullanıldı.” (HS, 77)

“Şöyle ki kimsesiz oğlan çocukları, tüysüz küçük delikanlılar korkunç serserilerin, kalenderlerin pençesine düşerek dilencilik ve hamallık yollarında çalıştırılmışlar; topluluklarının, tarikatın türlü merasimi, nizamı ayinleri olmuş, süfli ve sefil bir tekke hayatı yaşamıştır.” (HS, 119)

“Sekiz on sene içinde, analarını yüz karası olup devrin adetince cami avlularına bırakılmış ve yaşayabilenleri haneberduş, serseri güruhuna katılmış çocuklar fevkalade çoğalmıştı.” (HS, 121)

“Eski İstanbul sokakları ortası çukurumsu yapılırdı; bir su yatağını andırırdı. Devamlı yağışlarda bataklık halini alan sokaklarda çıplak ayaklı külhanbeyleri ayak bileklerine kadar sokak çamuruna girerler, süpürgeleriyle sokağın çamurunu ortasındaki çukurumsu kanala süpürüp akıtırlar, yolun iki kenarında yayalara ayak basacak yer açarlardı, bu hizmetlerinin karşılığı olarak da o sokak üstündeki evlerden para toplarlardı. Külhanbeyleri için İstanbul’un ilk temizlik ameleleri denilebilirdi.” (HS, 128)

“Ege memleketlerinin en eski yedi beldesinin kendi hemşehrileri olduğunu iddia ederek öğündükleri, büyük şair kör Homeros’un, bugün bütün dünya dillerine çevrilmiş bulunan İlyada adındaki cenk destanında anlattığı Troya Harbi’ne güzel bir kadının aşkı ve fuhşu sebep olmuştur.” (HY, 19)

“Meşhur Thebai şehri Büyük İskender tarafından baştan başa tahrip edildiğinde, Phryne, Thebai’lilere haber göndermiş, şehrin kapısına “Bu beldeyi İskender yıktı, Phryne yeniden yaptı” cümlesi yazılmak şartıyla şehirlerini kendi hazinesinden yaptırmayı teklif etmişti.” (HY, 27)

“Bu sırada, Doğu Akdeniz bölgesinde çok mühim vakalar oluyordu: Cihana hükmetmek isteyen Romalılar, gözlerini Mısır, Suriye ve Anadolu’ya dikmişlerdi. Roma’nın en namlı generallerinden Julius Caesar siyasi rakiplerinden Pompeios’u mağlup ederek

Mısır'a kaçırmış, kendisi de peşi sıra İskenderiye'ye giderek Mısır'ın bu namı başşehrini zaptetmişti.” (HY, 29)

“Henüz çocukken, ailesiyle beraber İstanbul'a gelmiş ve Şark İmparatorluğu'nun ahlak fesadı içinde yüzen payitahtında, en gürültülü bir muhitte, Hipodrum'da büyümüş, yetişmişti.” HY, 39

“Yirmi bir sene sürmüş olan saltanatında, imparator ve İstanbul halkı üzerinde çok derin bir nüfuz sahibi oldu. Bilhassa saltanatlarının ilk yıllarında payitaht halkının çıkardığı büyük ihtilalde, Nika İhtilali'nde, cesareti, bir kahramanlık derecesine yükseldi.” (HY, 40)

“Halk, Boyar adını taşıyan bir zadeğân sınıfıyla mujik denilen köylü sınıfına ayrılmıştı. Mujiklerin hali esirden farksız, acınacak bir şekilde idi.” (HY, 66)

“Bir vezir teferrüce gelmiş... Otağını kurmuş... Halk bir kenara çekilmiş... Koca çayır o devletli vezirin adamlarıyla dolmuş...” (AY, 40)

“Gündüz Eminönü, Yemiş İskeleyi, Tahtakale, Bahçebaşı, Demirkapı, Unkapanı gibi yoğun iş ve ticaret yerlerinden ırz ehli bir kadın geçemezdi. Omuzlandığı gibi bir bekâr hanına veya odalarına kaldırılır, kaçırılırdı. Hangi ırz ehli “kadın”, erkek çocuklar; esnafın ırz ehli ile o haşarat arasında her gün bir dövüş ve sık sık kanlı vakalar olurdu.” (AY, 48)

“Büyük İstanbul'da her yeniçeri kolluğunun yanında çorbacıya vakfedilmiş bir kahvehane mutlaka bulunurdu. İşte o kahvehanelerdir ki “yeniçeri kahvehanesi” denilirdi., müşterileri yeniçeriler olan kahvehaneler demek değildi. Hepsinin de kapısının üstünde, hangi ortanın çorbacısı tarafından işletiliyorsa o ortanın nişanı bulunurdu...” (AY, 52)

“Devrin en lüks kahvehanesiydi. Sadece eşyası, döşemesi, dayaması, türlü türlü süsleriyle değil, hizmetkârlarının, çırak uşaklarının giyim kuşamlarının şatafatıyla da lükstü. Hepsi seçme toplanmış ve Cezayir kesimli gençlerdi, hepsi kollarına, pazılarına birer kadirga resmi dövdürmüş “yeniçeri taslakçısı”ydı.” (AY,52)

“O zamanlar İstanbul'da ayrıca berber dükkânı da yoktu. Her kahvehanenin bir köşesi berber dükkânı olarak tanzim edilirdi. Kahvehanelerin zeminleri taş döşeliydi, peykeler, sofalara pabuçlar çıkarılıp çoraplı veya çıplak ayakla çıkılır, oturulurdu.” (AY, 53)

“O kanlım müstebit padişahın tütününü, içkiyi ve halk arasında toplantıları yasak ederek bütün kahvehane ve meyhaneleri kapattığı, tütün tiryakilerini ve içki düşkünlerini

amansızca idam ettirmeye başladığı 1633 yılından önce, Kadirga Meydanı İstanbul'un en şenlikli yerlerinden biriydi. Meydanın ertafı sıra sıra dükkânlarla çevrilmiş; onların arasında Bursalı Mehmed Çelebi'nin kahvehanesi meydanın yüz akı, İstanbul'da eşi olmayan bir kahvehaneydi." (AY, 91)

"Evvela İstanbul Kadılığı'nın emri, yani belediye nizamnamesinin bir maddesi: "Yaz ve kış kahvehane uşakları ve berber çırakları asla çorap giymezler; dükkân içinde çıplak ayaklarında nalınla dolaşırlar." (AY, 93)

"O zamanlar İstanbul'da, İstanbul'un her semtinde, çeteler halinde toplanmış birtakım çapkınlar, külhaniler vardı. Hepsi kaldırım kopuğu, ama hepsi de dilbaz, şeytan türlü adamlardı." (AY, 98)

"İstanbul kayıkçılarının çoğu Rizelidir. Rize çocukları denizin içinde, kayıklarda ve takalarda büyürler." (YB, 14)

"İstanbulda, gazeteler, günlerdenberi, zengin, tüccar ile oğlunun esrarengiz bir surette kaybolmaları vak'asından bahsediyorlardı. Polis Karadenize motörler çıkarmıştı. Kotra, Boğazdan girer girmez bir polis motörü tarafından önlendi. Çocuklar olup biteni anlattılar. Polisler haydut Temeli alıp götürdüler." (YB, 21)

"Bu Venedik gemisinin forsaları, hep Müslümandı; Faslı, Cezayirli; Tunuslu, Trablusgarplı, Mısırlı ve Anadolu, arap ve Türk gençleriydi." (YB, 26)

"İstanbulu rumların elinden almak için cenk hazırlığına başlamış olan ikinci Sultan Mehmed, Türkiyenin her tarafından gönüllü cenk erleri toplatırken, baba ocağına veda edip koşup gelmiş, Sultan Mehmedin en namlı komutanlarından Kara Mehmed Beye asker yazılmıştı." (YB, 47)

"Sakarya Meydan muharebesinin en şiddetli günleriydi. Yurdunu adım adım, karış karış müdafaa eden Türk ordusunun elindeki cephaneye, büyük silâh fabrikalarının sonsuz kaynaklarına dayanmıyordu. Değil bir top mermisinin, bir piyade tüfeğine sürülecek bir tek fişegin bile kıymeti çok büyüktü." (YB, 52)

"Köyün küçük mescidinin bir müezzini vardı ama, beş vakitte ezanları, hevesli çocuklar ve delikanlılar okurdu. Hele, alaca karanlıkta sabah ezanı okumak için âdeta yarış edilirdi... Derin bir sessizliğin içinde körpe bir çocuk sesinin veya gür bir delikanlı sesinin dalga dalga yükselerek meyva ağaçları arasına gömülmüş köyün üzerindeki yayılışı ne tatlı ne güzel bir şeydi." (İK, 3)

“1919 yılı Mayısının üçüncü haftası Türk tarihinin kara günleri idi... Türkiye İmparatorluğu ile müttefikleri Birinci Cihan harbinde yenilmişti... Fakat o zamanki düşmanlarımız bizi büsbütün yok etmek, Türkiye devletini ortadan kaldırmak istiyorlardı; koca Türk milletini esirlik zincirine vurmak istiyorlardı... Türk ordusunun silâhlarını bırakmasını fırsat bilen düşmanlar 1 Mayıs günü İzmir limanına asker döktüler ve yurdumuzun içerlerine doğru yürümeğe başladılar.” (İK, 5)

“İşte.. Türk yurdunun ve milletinin kurtuluşu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile sona erecek Milli Mücadele, Ödemişin Hacı İlyas köyünde Karabıyık oğlu Mustafa Efenin silâhından çıkan bu kurşunla başladı.” (İK, 29)

“Millî Mücadelenin yeni başladığı sıralarda idi. O zamanlar, İzmir, Aydın, Bursa, Balıkesir, Edirne ve İstanbul illerimize düşman girmiş idi. Yurdumuzun kara günleri idi. Yedisinden yetmişine kadar, erkekli kadınlı, büyük küçük, çocuk delikanlı bütün Türkler gücünün yettiği kadar vatanın bu güzel köşelerini düşman pençesinden kurtarmak için çalışıyordu. Bu uğurda herkes ölümü göze almıştı.” (KS, 26)

“Hicri 11. asır, Anadolu içi bir felaket ve sefalet ve açlık asrı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, kadın entrikaları, cahil, mürteşi ve zalim vezirlerin korkunç idaresiyle bir felakete doğru sürükleniyordu. Anadolu halkı aç ve sefil, bıçak gırtlığına dayanmıştı. Zavallı Anadolu köylüsü bir taraftan padişahın valileri, diğer taraftan padişaha isyan eden mütegalibelerle “Celali eşkıyası” durup dinlenmeden, ardı arkası gelmeden soyuyorlardı.” (KP, 25)

“Erzurum’da yer yerinden oynadı. Abaza’nın bütün kadim dostları gene etrafına toplandılar. Vali Süleyman Paşa, Abaza Mehmed Paşa’nın “cümle tayinatını ihsan etmeye” mecbur kalmış fakat el altından da İstanbul’a haber uçurmuştu.” (KP, 34)

“Geçen asrın ortasında sevdiği genç bir uşakla birlikte kocasını öldürmüş bir paşa karısıdır. Günahkâr kadının kanlı macerasını, bütün tafsilatı ile İstanbul’da o devrin resmi devlet gazetesi olan Takvim-i Vekaayi ile iki Türkçe gazetesinden bir olan Ceride-i Havadis’ten öğreniyoruz.” (KG, 59)

“Zira o devirlerde gece hırsızları girdikleri evlerde karşılarına çıkanları aman vermeden öldürürlerdi.” (KG, 61)

“1826 ile 1830 arası memleketimizde ve bilhassa İstanbul’da insan hayatının en ucuz olduğu devirlerdendir.” (EK, 63)

“On yedinci asrın ortasında İstanbul yalnız Türkiye’nin değil, cihanın en zengin ve muhteşem beldesiydi. Bir cihan imparatorluğunun taht şehri ve âlemi İslam’ın medar-ı iftiharıydı. Dünyayı dolaşmış seyyahlar “Yeryüzünde bunun gibi mamur, kalabalık ve zengin şehir görmedik” derlerdi.” (EK, 88)

“O devirde İstanbul’un nüfusu bir milyonun üstünde tahmin ediliyor, muharrirler “Beni Âdem deryasıdır” diyorlar.” (EK, 89)

“İstanbul halkı devletlerine, nimetlerine mağrur oldular. Hak yolundan ayrıldılar, nefis havasına düştüler. Birbirini aldatır, biri öbürünün elindekini almaya çalışır. Namusa iftira atarlar, leke sürerler. Bütün esnaf hilekâr. Yeniçeriler tuğyan halinde, her türlü rezaleti uluorta, sokak ortasında yapıyorlar. Ulema ilmin faziletini unutmuş, avam ise zina ve livataya düşmüş... İstanbul’un üzerinde bir bela-yı asumani dolaşıyor, böyle devam edemez; ya bir merhametsiz kılıç sahibi kesecek, ya bir salgın gelip kıracak, ya bir ateş düşüp yakacak; varlık içinde aklını ve ahlakını kaybeden insanları kül üstünde çırılçıplak bırakıp yaptıklarına pişman kılacak.” (EK, 92)

“O günden sonra bütün İstanbul kibarları ve zenginleri ve devlet ricali düğün mürüvvetlerine Pehlivan Ahmed Kolu’nu çağırır oldular.” (EK, 94)

“Şam, taşı toprağı zevk u sefa, aşk u muhabbet ve hatta hatta fuhşu rezaletle yoğrulmuş bir tarihi beldeydi. Şam saraylarının ve konaklarının haremlerinde sıırım gibi esmer bir delikanlıdan farksız Güllü Kız’a öyle sıcak kucaklar açıldı ki, rakkase paylaşılamadı...” EK, 102

“On altıncı asrın Üsküdar’ı muazzam ve mamur beldeydi, Anadolu’nun en büyük şehriydi, nefsi İstanbul’un nüfusuna yakın halkı vardı; günlük hayatı renkli, zengin, canlıydı. Halep’e, Şam’a, Mısır’a, Bağdat’a, İran’a ve hatta Hindistan’a, Çini Maçin’e giden kervanlar oradan kalkardı.” (EK, 107)

“Bu Kiril, 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başında Rumeli’ni kasıp kavurmuş “dağlı eşkıyası”nın son artıklarındandı; yaşı 70’i aşkındı. Kırk yıl evvel meşhur şaki Hasköylü Kara Feyzi’nin en seçkin adamlarındandı. Çetebaşları padişah fermanı ile af edildiğinde Kiril de dağdan inmiş ve bu ıssız Derbent’te haydut uğrağı bu meyhaneyi açmıştı.” (HA, 39)

“Hırta köyü çiftliği yangını ve güzel Tinke’nin kaçırılması evvela Eskizagra kasabasında, sonra bütün Bulgaristan’da akisler yapmış ve şaki Balaban, birden büyük bir şöhet olmuştu.” (HA, 57)

“Miladın 1622 yılında Bursa’da koca şehre dehşet saçan bir haydut çetesi türemişti. Vakasız gece geçmiyordu; bir evin soyulduğu, bir veya birkaç kişinin de yaralandığı, öldürüldüğü muhakkak duyuluyordu.” (HA, 85)

“Bir anarşi devri idi. İstanbul’da kanlı bir yeniçeri ihtilali ile I. Sultan Mustafa tahta oturmuştu, bir mecnundu; devlet sözü ayağa düşmüş, meydan eşirra ve erazile kalmıştı. Bilhassa ayak takımı fuhuş ve şenaat yolunda azgın bir halde idi. Taht şehri İstanbul’da yeniçerilerin ve kapıkulu sipahilerinin arasındaki hayta güruhu, yalın tabanları yarık ve baldırları çıplak, alınlarında ar damarları çatlamış eclaf, korkusuz ve pervasız, “Av” adını verdikleri nigâr ve mahbup masum kurbanlarına sokaklarda cebren ve kahren ve alenen tecavüz ederken Bursa şehrinin başında da böyle bir bela vardı.” (HA, 87)

“Bu dükkânın iki şöhreti vardı. Biri, Bursa’nın en eski şekerçi dükkânı idi, yüz yıllar boyunca namı bütün Osmanlı ülkesine yayılmış, yedi türlü baharla yapılan “devaimisk” şekeri bu dükkânda icat edilmişti. Mucidi Fatih Sultan Mehmed’in babası Sultan Murad’ın helvacıbaşısı Hacı Üveys idi.” (HA, 90)

“O sabah Bursa’da kıyamet koptu. Koca şehir halkı işini gücünü bıraktı. Kahvehanelerde, cami avlularında, yol kavuşakları köşe başlarında toplandı, her ağızda tek konu Fıstırık batakhanesiydi. Herkes, şurada bir işittiğine beş adım ötede, başka bir kümede on katarak anlatıyordu. Dedikodu ağacı durmadan dalbudak salarak büyüyordu.” (HA, 101)

“Belgrad nimetleri bol ganimet şehriydi; kışları katı olurdu. Şehrin iki yanından birleşen Tuna donar, Sava donar, evlerin saçaklarından kol kol buzlar sallanır, Belgradlılar kış aylarını ocakları gürül gürül yanan odalarda, kahvehanelerde sazla sözle, can sohbetleri ile geçirirlerdi. Garip dostu, âşık-ı sadık kimselerdi.” (HA, 112)

“O devrin adamı Evliya Çelebi bu zindan için: “Kanlı Kule dedikleri zindana kanlı mücrimleri atarlar. Cehennemde Gayya Kuyusu yahut Babil’de Kahkaha Kalesi’dir, içi üç bin adam alır, kesme çakmak kayasıdır. Mücrimleri bellerinden iple bağlayıp kuyu dolabı ile sallarlar...” diyor. Bir kere içine girenin diri çıkması imkânsızdı.” (HA, 113)

“1820 ile 1840 arası İstanbul’da meyhane köçeklerinin corum devridir. O tarihler arasında yeryüzünde hiçbir belde bu kadar çok ve hepsi de hünerli ve gayetle dilber oyuncu oğlana sahip değildi...” (HA, 121)

Hikâyelerde yer alan diğer köy-kent-kasaba yaşamı örnekleri için bakınız:

Hatice Sultan ile Ressam Melling: (34, 37, 44, 50, 54, 55, 59, 64, 71, 74, 77, 84, 122, 125, 128, 133, 161, 167, 179, 189, 204)

Erkek Kızlar: (23, 24, 36, 39, 40, 41, 46, 71, 108, 115)

Kızlarağasının Piçi: (1314, 19, 25, 28, 33, 34, 37, 40, 42, 43, 47, 48, 52)

Kafes Arkası Günahkârları: (16,47, 61, 68, 85, 89, 121, 122, 148, 166)

Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş (14, 37, 39, 41, 44, 47, 51, 57, 67, 76, 79, 94, 95, 100, 105, 114)

2.2. YERLEŞİM-YERLEŞİM TÜRLERİ

Kültürel yaşantılarımız fiziki çevrenin etkileriyle şekillenmekte ve özellikle konargöçer olan toplumumuz yerleştiği toprakların özelliklerini taşıyıp, coğrafi konum, iklim gibi sebeplerle göç edebilir; yaz ve kış yayla ve ovaları sık kullanıp, balıkçılık, çiftçilik, hayvancılık gibi geçim kaynaklarını coğrafi şartların yaşamımız üzerindeki etkileriyle devam ettirir. Yalnızca toplumsal olayların gerçekleşmediği kültürel yapılanmanın da nasıl olacağına karar veren bir olgudan bahsetmekteyiz. “Bir ülkenin, bir yöre halkını, bir etnik grubun yaşamının bütününe kapsayan ve temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren bir dizi beceriyi, beğeniyi, yaratıyı, töreyi, kurumu, kurumlaşmayı göz önüne sermede; bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla zamanımıza uzanan gelenekler, görenekler, adetler zincirini saptamada; bu zincirin köstekleyici ya da destekleyici halkalarını tek tek belirlemede; halk kültürünün atar damarlarını yakalayarak bunların özgün ve çağdaş yaratmalar çıkarmada halkbiliminin rolü ve önemi birinci derecedir.”⁵³

Yerleşim halkının, doğup büyüdüğü kültürel ortamın karakteristik özelliklerini alması ve bu ortamdan çevresine bakış açısı ve hem geçmişinin hem geleceğinin kültürel devamlılığını sağlamada önemli rol oynamaktadır. Geçmiş kültürlerinden getirdiği bilgilerle yaşadığı ortamı isimlendirerek yaşatmaya hatta yerleşim türleriyle hem ekonomik hem de sosyal yaşamı idame ettirmeyi başarmıştır. Köy, kasaba, şehir yaşantılarına sadece yaşamı

⁵³ Sedat Veyis Örnek, **Türk Halkbilimi**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, 16.

devam ettirmek anlamında bakmak önemli kültürel değerlerin yaşatıldığı ortamları göz ardı etmek demektir. Hikayelerde yerleşim örneklerine sıkça yer verilmiştir fakat Ahmet Kutsi Tecer'in kıymetli şiirinin iki mısraı ile genel olarak bir örnekle ifade etmek gerekirse:

Orda bir köy var, uzakta

O köy bizim köyümüzdür.

2.2.1. Sürekli Yerleşim (köy, kasaba, kent)

Hikâyelerde geçen olaylar özellikle İstanbul'da geçtiğinden daha çok yerleşim türü olarak İstanbul ve semtleri karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın fethettiği yerler ve tabi ki Anadolu'daki şehirler sürekli yerleşim özelliğiyle hikâyelerde yerini almıştır. Birçok ırktan insanı aynı kültürün içinde sentezleyen Osmanlı dönemi özellikle İstanbul'un köy ve mahallelerinde Ermeni halkının ya da Rum halkının yaşamını devam ettirdiği yerleşim yerleri olarak yer alır. Özellikle Arnavutköy ve Hırsta'da, Bulgarlar'ın ve birçok semte yayılmış olan Yahudiler'in yaşadıklarından bahsedilmektedir.

İstanbul ve Anadolu'nun yerleşim yerlerine bazen somut şekilde sadece isimleri verilerek aktarılmış, bazı bölümlerde köy yerleşmelerinde yer alan monografik özellikler belirtilmiş, özellikle tarihi araştırmalarını ortaya çıkaran yazar, Evliya Çelebi'nin de ayrıntılı olarak yer verdiği Bulgaristan'ın Eski Zagra semtinden bilgilere yer vermiştir. Bu sürekli yerleşim alanları özellikle kültürel aktarımın yoğun olduğu ve semtlerin kendilerine özgü bilgileriyle günümüzde de yerini aldığı görülmektedir. Pilevne, İnebahtı, Gelibolu gibi önemli kilit noktaları ve Millî Mücadele dönemine tanıklık edip kahramanlıklarıyla yaşamaya devam eden Hacı İlyas köyü gibi nice sürekli yerleşim bölgelerimiz unutulmaması açısından kültürel unsurlarımız arasında yerini alır.

Tespit edilen örnekler şöyledir:

“... ve haftasında Evangeliki'nin elmas yüzüğünü de çalarak Karadeniz kıyısındaki memleketine kaçtı.” (HS, 14)

“Sonra, ben şu kara papaz kisvesini atıp seninle Fransa'ya kaçacağım, belki daha uzaklara, Yenidünya'ya gideceğiz.” (HS, 17)

“Geçen asrın ortalarında Kumkapı'nın iç sokaklarında ve deniz boyunda balıkçı kahvehaneleri, balıkçı meyhaneleri, küçük ahşap balıkçı evleri direklerle, ağaçlara asılmış, serilmiş balık ağlarıyla ve küçücük limanının dolduran balıkçı kayıkları, alamanalar ve

gırgırlarla, iskelesine gelmiş, kömür, soğan, kum gemileriyle içinden dışından görünüşü şirin verdi; canlı, hareketli, sesli, renkli semtti.” (HS, 27)

“Artin, iki ay Tekirdağ, Erdek, Marmara Adası arasında gezdi dolaştı.” (HS, 32)

“... konargöçer Yörük taifesinde Veli adında on altı on yedi yaşlarında bir oğlan Bergama civarında Sağınca köyünde bir ağa kapısına sığırtaç olarak girmişti.” (HS, 43)

“Taht şehri İstanbul’da padişah etrafında ve hükümet başında bulunanlara gönderdiği rüşvetler şikayetçilerini dinlettirmez, basit bir voyvodalık unvanı altında Elhac İsmail Ağa Bergama’da saltanat sürüyordu.” (HS, 44)

“Küçücük yaştan sıkı talim ve terbiyeyle yetiştirilirlerdi ve imparatorluğun, başta İstanbul, Edirne, Bursa bütün zengin şehir ve kasabalarına gönderilirdi.” (HS, 52)

“Abdülfettah Ağa’nın karısıyla birlikte İzmir’de olduğunu Sığırtaç Veli’ye haber verdi.” (HS, 55)

“Evliya Çelebi, bugün Bulgarya’nın Galiba bir vilayet merkezi olan Eski Zagra’yı seyahatnamesinin üçüncü cildinde anlatır: “... Ensesi şimal canibinde dağlardır, mafevki bağlardır. Edirne şehrine kadar 24 ılgar ile gidilir ki arası mamur ve abadan kura ve bülđan ile müzeyyen sahradır. Zagra, bu sahranın şimalinde vaki olmuştur. Şehir hanelerinin revzenleri kibleye nazır olup tahtanî ve fevkanî saray-ı âlilerdir.” (HS, 59)

“İki yüz haneli, bağlı bahçeli mamur zeamet olup Müslüman ve Bulgar köyüdür.” (HS, 60)

“Arnavutköyü, ana babasının yedi köyünden biriydi; öbürlerinin adı, Büklümük, Hrista, Müsellim, Söğütlüdere, Güreci, Canbaz köyleriydi.” (HS, 60)

“... hemen hepsi, Küpeli Ayvaz, Saçlı Demir, Gümüş İbo gibi lakaplı olan bu delikanlılar, Kızanlık’tan, Tırnova’dan ve Hasköy’den getirtilir.” (HS, 63)

“Kapıcıbaşı vakfiyesindeki Doksanüç’ten evvelki birkaç mahalle, adı yazılmaya değer; İmaret, Hacegî, Kasımpaşa-i cedit, İbni Ayvaz, Haydar Fakih, Derviş Efendi, Alaca Mescit, Tabakhane, Mihaliç Türk, Zimmiyan İmaret, Zimmiyan Havaceki, Hacı Turhan, Bulgar mahalleleri...Yahudiler galiba bir mahallede toplanmamışlardı; Konak Havaceki mahallesinde.” (HS, 67)

“Bu akıncı yiğitlerinin bir kısmı da, Anadolu’nun Aydın, Manisa, Bolu ve Kastamonu gibi vilayetlerinden kopup gelmiş...” (HS, 85)

“Yusuf’u Mısır’a götürdüler.” (HY, 15)

“Soppo da pek sevdiği vatanından Sicilya adasına kaçtı, Siraküza civarında yerleşti.” (HY, 24)

“Bu güzel delikanlı, imparatoriçeyi de avlamak için, köyünden küçük kardeşi Mihael’i de saraya getirtmişti.” (HY, 44)

“1761 yılına doğru İngiltere’nin Great Neston kasabasında doğmuş Emma Lyon adında fevkalade güzel ve çok fakir bir kızcağız...” (HY, 77)

“...yeni yapılmakta olan Petersburg şehrinden Lehistan’a giderken Riga’da Livonya valisi ve sevgili gözdesi Menşikofun evine inmişti.” (HY, 65)

“Süleymaniye civarında Kirazlımescit Mahallesi’nde yirmi odalı bir konağın kiralınması, döşenmesi, kılık kıyafetlerin değişmesi, cariyeler ve kölelerin esir pazarından satın alınması, sair hizmetkârların bulunup tutulması birkaç günlük iş oldu.” (AY, 42)

“Yelkenli devrinde Marmara’nın Silivri, Tekirdağ, Gelibolu, Çardak, Bandırma, Mudanya, Karamürsel gibi yalı kasabalarına “çırnık” denilen küçük yelkenliler gidip gelirdi.” (AY, 52)

“Çardak, Çanakkale Boğazı’nın Marmara ağzına yakın ve boğazın Anadolu yakasında bir kasabadır.” (AY, 52)

“... iri taşlar döşenmiş sokaklardan hayvanlarının nallarından şişekler çıkararak Dalmaçyada Nadin kasabasına girmişlerdi.” (YB, 3)

“Hepiniz bilirsiniz, Rize, Karadeniz kıyısında bir kasabamızdır.” (YB, 14)

“Konstantaniyenin karşısında Üsküdar şehri ise Türklerin elinde idi.” (YB, 28)

“Yüzyıllar boyunca tepeden tırnağa silâhlı efeler yetiştirmiş olan Hacı İlyas köyünde bu emirden kimse bir şey anlamamıştı...” (İK, 6)

“Bizim tarafardan, Niğdeden gelirim.. Niyetim İzmir’e kadar gitmekti. Dün Kavaklıdere köyünde bir kara haber aldık.” (İK, 7)

“Pilevneye kapandık.. Pilevne dediğin, Tuna taraflarında küçücük bir kasaba..” (İK, 14)

“Mümkünse dağ köylerinden olsun, demişti. Bu arkadaşı da gezmiş dolaşmış Taşköprü’nün dokuz evli Çalıcı dağ köyünden Ateş oğlu Mehmed’i bulmuştu...” (İK, 35)

“İnebahtı, Güney Yunanistan’ın en büyük limanlarından biri idi. Şirin, güzel bir kasaba idi.” (KS, 47)

“... Kastamonunun dağ köylülerinden olan bu iki çocuk da köylere kalkmış, gün batısına doğru haftalarca yol yürümüş...” (FS, 13)

“Kalesi bir kayanın üstüne yapılmış olan Karahisar gayet güzel bir şehirdi.” (KP, 28)

“Yavuz sultan selim zamanında, tersane Gelibolu’dan kaldırılarak Kasımpaşa’ya nakledilince burası birdenbire büyümüş, halkı çoğalmıştı. Kanuni Süleyman devrinde ise muaazam deniz seferleri başladığından “Kasımpaşa bir âdem deryası kesilip omuz omuzu sökmez olmuştu.” (KP, 51)

“Kasımpaşa’nın Türk mahalleleri yirmi beşi mütecavizdi. Ahalisine gelince üç firkadan mürekkepti.” (KP, 53)

“Bursa’ya gidersin ve ömrünün sonuna kadar orada ırzınla, edebinle oturursun.” (KG, 43)

“Güllü Şam’da yerleşmişti.” (EK, 101)

“Köyüne de gitme, doğru Karlıova’ya git...” (HA, 36)

“O sahrada Despot yaylasının eteğinde Tatarpazarcığı kasabası vardı, halkının büyük ekseriyeti Müslümandı.” (HA, 47)

“Arnavutköyü, o tarihlerde ancak yirmi hane Bulgar’ı olan Türk köyü idi. Yetmiş hane olan Hırta ise tamamen Bulgar köyü idi, hatta öyle ki, Halil Ağa çiftliğinde ağanın ve haremın hizmetçileri bile Bulgar oğlanları, Bulgar kızlarıydı.” (HA, 54)

Kavakdere köyü, Ödemişin küçük köylerinden biridir; on beş yirmi evlidir, bağlar, bahçeler arasında bir efe yatağıdır.” (AD, Kavakdere Köylü Fatma hikâyesi)

“Millî mücadelenin Sakarya yolunda bir yaz günü idi.” (AD, Sakarya Yolunun Mehmetçiği hikâyesi)

2.2.2. Geçici yerleşim (yaylak, kışlak)

Yaylak ve kışlak olarak ayrıntılı olarak yer verilmeyen geçici yerleşme örnekleri, içerisinde eğlence için kullanılan mesire alanları, isimleriyle beraber hikâyelerde yer almıştır. Çiftlik, mandıra ve ağıl gibi geçici yerleşmelerin isimleri yine bu bölüm örnekleri

olarak tespit edilmiştir. Geçici yerleşim türleri içerisinde bulunan örnekler çiftlik ve mesire alanları olarak tespit edilmiştir ve şöyledir:

“... Bergama çarşısı dükkânlarının yarısı; beş çiftlik; şu kadar mandıra, ağıl, şu kadar baş koyun, sığır; beş değirmen; şu kadara bin dönüm tarla; iki han iki hamam Koca Araboğullarının serveti kanlı gözyaşlarından bir temel üstündeydi.” (HS, 48)

“İki yosma güzelliği dillere destan olmuş Rüstem adında genç ve toy bir arabacının koçusuna binerek, devlet yasağına rağmen şimdi Küçük Çamlıca dediğimiz Bulgurlu Dağı mesiresine giderler.” (HS, 138)

“Gönlüm bir mesireye gidip biraz gezmek, dolaşmak istiyor... Duydum ki Haydar Paşa Mesiresi çok kalabalık oluyormuş...” (AY, 39)

“Kasımpaşa’nın, Tirendazlar tekkesi, Söğütçük Ayazması, Boşnakbağı mesiresi, Hacıahmed Bostanı, Dede Bostanı gibi birçok mesire ve teferrücgâhları vardı. Fakat bunların içinde en meşhurları “herkesin yârânıyla sözleşüp ve ahitlerine vefa idüp âlem-i ağıyardan hâlî can sohbetleri ettikleri” Ayazma mesiresiydi.” (KP, 53)

Hikâyelerde tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Erkek Kızlar: (13, 14, 21, 39, 41, 45, 78, 82, 87, 92, 94)

Kafes Arkası Günahkârları: (24, 43, 45, 53, 57, 59, 84, 109, 117, 122, 141, 146, 154, 157, 159, 160, 171, 179)

Hatice Sultan ile Ressam Melling (16, 44, 45, 67, 87, 92, 110, 121, 137, 145, 154, 155, 156, 158, 161, 206)

Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş (14, 15, 19, 23, 27, 29, 37, 39, 40, 45, 47, 51, 58, 84, 86, 88, 95, 114)

2.3. BARINAK-KONUT (HALK MİMARİSİ)

Somut olmayan kültürel mirasımız olarak geleneksel mimarimizin, yazılı ve sözlü kaynaklarımızda olduğu gibi oluşumunu ve sürekliliğini sağlayan insandır. Temel korunma içgüdüğü olarak başlayan barınak düşüncesi, duygularımız sayesinde kültürümüzün birer yansıması olarak yaşamaktadır. “Halk mimarisi, yaratıcısı olan halkın ihtiyaçlarına göre

şekillenip biçimlenen, toplumun yaşam tarzını, ilişkilerini, üretim ve tüketim biçimlerini, inanış ve geleneklerini en yalın biçimde ortaya koyan kültürel bir olgudur.”⁵⁴

“Herhangi bir mimari eserin halk mimarisi kategorisi içinde yer almasını sağlayan kıstas onun adı, tipi, büyüklüğü ya da fiziki olarak bulunduğu yer değildir. Kıstas, o yapının üretilmesi sürecine hâkim olan felsefi düşünce ile yaratıcılarının dünyaya bakış açısıdır. Bundan dolayı halk mimarisi ürünleri merkezi iradenin ya da toplumun ortak eğilimlerinden kopuk elitist sınıfların otorite, güç, zenginlik ve ihtişamlarını simgeleyen; bir parça da olsa “ölümsüzlük iksirinden” pay almayı uman mimari yapıtlardan kesin olarak ayrılır. Endüstriye dayalı yapay malzemelerden ziyade yakın çevrede kolaylıkla ulaşılabilen doğal malzemelerin kullanılmasından dolayı (ormanlık alanlarda ahşap, volkanik bölgelerde taş, bozkırda çamur) ortaya çıkan ürünler de içerisinde yer aldıkları doğaya ve iklime uyumludur.”⁵⁵

Halk mimarisi, inançlarımız, geleneksel yaşantımız, akrabalık ve komşuluk bağlarımız ile bağlantılı olarak kültürel yaşantımızı yansıtmış olmaktadır. Anadolu toprakları üzerinde yaşam şartlarına bağlı kalınarak ortaya koyulan eserler, o toprakların insanına dair bilgi vermektedir. Yaşanan ve yaşatmaya devam ettirilen bu kültürel birikim insan hayatlarının birer tanığı olmaya devam eder. Sadece tanık olmakla kalmayıp, “günlük hayatın her anı ve her işlevi için doğal dekor oluşturan halk mimarisi örnekleri, çeşitli araç-gereç ve her türlü kullanım eşyasını da beraberlerinde yaşatan doğal ve canlı bir etnografik müze durumundadır.”⁵⁶ Yok olmasına engel olunması gereken kültürel yapıtlarımız, yapı tarzlarıyla, süslemeleriyle, kullanım şekilleri ve içerisinde barındırılan maddi kültür eşyalarıyla zengin halk kültürümüzün örneklerini taşımaktadırlar. Özellikle mimari içerisinde yer alan ev eşyası, ya da kullanılan maddi kültür ürünleri günümüze ulaşmasıyla geçmişin motiflerini yansıtan manevi ürünler olarak önemini korumaktadır.

Elde edilen örnekler alt başlıklar olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

⁵⁴ Mahmut Davulcu, “Makedonya Yörüklerinde Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme”, **Türk Dilleri, edebiyatı ve Türkçesi veya Türkçesi Tarihi için Uluslararası Süreli Yayınlar**, 8 (9), 2013, 1019-1044.

⁵⁵ Mahmut Davulcu, “Sakarya Yöresi Kırsal Yerleşmelerinde Konut Mimarisi ve Ustalık Geleneği Üzerine Bir İnceleme”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 17 (2), 2009, 688.

⁵⁶ Mine Baran, “Halk Mimarisinin Halk Bilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği”, **Milli Folklor**, 18 (72), 2006, 141.

2.3.1. Tipleri

Toplumumuz yaşantılarını ve hislerini içinde yaşadığı mimarının iç ve dış özelliklerine de yansıtarak kültürümüzü kendi yaşantısına adapte etmiştir. Han ve hamamlarda kimsesiz ya da bekar uşaklarının yaşantıları, ibadetler için camiler yaptırmanın ve sultanların zevklerine göre saraylar inşa ediliyor olması yaşamın içinde topluma eşlik etmiştir.

Muhabbet ortamının devamlılığını sağlayan evler, sözlü kültürün yaşatıldığı kahvehaneler, toplum içerisinde kimsesiz ve bakıma muhtaç olan kişilerin barındığı han ve hamamlar hatta Külhanbeyliği tarikatının içerisinde yaşatmaya çalıştığı gençlerle dolu olan birçok hamam isimleriyle beraber bu eserlerde yer almıştır. Halk inancının devamlılığını sağlayan yapıtlar için mescit ve camii isimleri de sıkça bahsedilmektedir. Osmanlı dönemi önemli ölçüde hikâyelerde yer alırken sadece toplumsal olaylar değil saray ve mimari yapıya meraklı olan sultanların yapıtları da dikkat çekicidir. Hatice Sultan ile Ressam Melling hikâyesi mimari yapının güzel örneklerini veren mimarları da unutmamış ve yer vermiştir.

Özellikle belirtmek gerekir ki boğaz içerisinde yer alan yalılar İstanbul için ve sultanlar için önem taşımaktadır. Yaz ve kış yer değiştiren halkın önceden yalıya geçtiklerine dair bilgi veriyor olmaları ve padişahların boğaz gezisi yaparken yalılarda kimlerin yaşadığını kaydettirdiği görülmektedir. Mekke şerifinin, paşaların sahip olduğu yalılar sadece mimari özelliğiyle de değil kültürel yansımamız olarak da gerekli önemi günümüzde de tarihi yaşantılara tanıklık etmesi açısından sürdürmektedir.

Mimari yapı tiplerinin hikâyelerde yer alan tespitleri şöyledir:

“Orada gün görmez, en süfli tabakadan insanların oturduğu, bir çatı altında beş altı ailenin barındığı Lüleci Sokağı’nda handan farksız kâgir bir evin bir odasında yerleştiler.” (HS, 13)

“Birkaç yıl ağılta, mandırada, ahır sekisinde yattı.” (HS, 43)

“Gene çarşı içinde Yeni Cami, Noktacı Camii, Nalbey Camii, Alipaşa Camii, Tekye Camii, bu beş cami birer minareli kâgir bina ve kubbelerle areste mabetlerdir.” (HS, 59)

“Gülaphane, ortası savan, iki başında iki oda bulunan bir binadır.” (HS, 61)

“Hünkâr Kapısı’ndan girilince, birinci avlu yahut mescit alanı gelir; ortasında, taşra halkının beş vakit namazı cemaatle kıldığı Süleymanağa Mescidi vardır ki, aslında Hacıkadın hayratı iken kapıcıbaşının babası Süleyman Ağa yeniden yaptırmıştı.” (HS, 68)

“Harem, büyüklü küçüklü seksen kadar oda, iki hamam, bir mutfak, havuzlu fiskiyeli sofalar, bir cihannüma kulesi, sanat eseri kapı ve tavanları, lacivert ve laal zemin üzerine altın yazıları, tarih kitabeleri, oymalı ve çiçekli saçaklarıyla en az iki asrın mahsulü bir yapıydı.” (HS, 68)

“Budin’de çarşı içinde Muslu Beşe’nin Âyan Kahvehanesi, yalnız Budin’in değil, belki bütün Rumellerinin en mükellef kahvehanesiydi.” (HS, 95)

“O meşhur eğlence yeri, tiyatro, gazino, lokanta, bahçe 1905’te temelinden kaldırılmış, yerine Saint Antoine Kilisesi yapılmıştır” (HS, 148)

“Eskiden dükkânlar yol seviyesinde değildi, dükkânlara birkaç basamak merdivenle çıkılırdı, sokakta giyilen pabuçlar ayaktan merdiven başında çıkarılıp bırakılırdı.” (HS, 174)

“Bugün, Hatice Sultan ve III. Selim zamanından kalma, Boğaziçi’nde yalnız üç tane yalı, sahilsaray vardır: Emirgân’da Mekke şeriflerinin yalısı, Kandilli’de Cemaleddin Efendi’nin sahilsarayı ve Tarabya’da III. Selim’in Fransa’ya hediye etmiş olduğu kırmızı aşı boyalı İpsilantilerin büyük yalısı.” (HS, 183)

“II. Henri, gözdesi için devrinin en güzel binalarından biri olan küçük Anet şatosunu yaptırırken, Jean Goujon gibi büyük bir Fransız heykeltıraşı da bu şatonun parkı için avcı Diana heykelini hazırlıyordu.” (HY, 58)

“Fransa’nın en namlı mimarları, kralın zevkine uygun küçük daireler, köşkler inşa ettiler: gizli koridorlar ve merdivenler yaptılar; duvarlara, her tarafı görebilmek için endam aynaları yerleştirdiler, kapılara, pencerelere, merdivenlere gizli çingiraklar takıldı.” (HY, 74)

“Dün içine girdiğimiz o koca konaktan eser yok... Yerinde köhnemiş, kulübe gibi bir ev var...” (AY, 35)

“İki katlı ahşap bir yapıydı. Geniş saçaklı ve kiremit örtülü çatısıyla köşke benzerdi; içinde kanaryalar gibi ötüşecek, kumrular gibi öpüşülecek bir muhabbethane.” (AY, 91)

“Sınır bekçisi küçük kalelere palanga denilirdi. Palangalarda üçyüz, dörtyüz akıncı yiğitler oturur, gece ve gündüz Türk sınırına gözcülük ederlerdi.” (İK, 32)

“Şu karşıda gördüğün küçük kale Anadolu yakasında dedem Yıldırım Sultan Beyazıt merhumun yaptırdığı Güzelce Hisar... Berideki büyük kale de Rumeli yakasında benim yaptıracağım yeni kale... adı (Boğazkesen kalesi) olacak!...” (FS, 20)

“Bu kale, ikisi tepede, biri deniz kenarında üç büyük kule arasında çekilmiş kale duvarları ve burçlarla muazzam bir yapı idi.” (FS, 22)

“On iki tane cami vardı. Fakat içlerinden en meşhurları Koca Kasımpaşa Camii ile Koca Piyalepaşa Camii’ydi. Birincisi şehrin en işlek yerinde olduğu için cemaatinin çokluğu, ikincisi de binasının metanet ve güzelliğiyle meşhurdur.” (KP,52)

“Kasımpaşa’nın bundan başka maada birçok mescitleri, tekkeleri ve “ciğergûşe püseran-ı ebcedhan” için de yedi tane mekteb-i sıbyanı vardı. (...) Kasımpaşa sarayları içinde Piyalepaşa Sarayı, Karahoca Sarayı, Kurtçelebi Sarayı, Şıcanhalife sarayı meşhurdur.” (KP,52)

“Ustasının dükkânı Çemberlitaş’ta, Romalılardan kalma o muazzam abidenin karşısında, Sultan Hamamı’nın yanında idi.” (KG, 97)

“Her biri sanat şaheseri ulu ulu camiler, sayısı bini aşan küçük cami ve mescitler, medreseler, mektepler, şeddadi hanlar, muazzam hamamlar, içlerine Karun hazineleri yığılmış bedestenler, çarşılar... Her sokağında gürül gürül akan çeşmeler... Her sokağında birkaç konak, her semtinde bir iki saray...” (EK, 88)

“Ve mesela Süleymaniye’de bir Siyavuşpaşa Sarayı... Meraklısı çıkmış, cephesindeki pencereleri saymış: 1.200. Biri de içindekilere sormuş: “300 oda ve divanhanedir ve 15 hamamı vardır!” demişler.” EK, 89

2.3.2. Yapım Teknikleri ve Kullanılan Araç-Gereç

Halkın uzun zaman geçirdiği mekanlar, avluları ve bu avluların içini şadırvan ve havuzlarla süslemeleri ön plandadır. Bu bölümler uzun tasvirler halinde karşımıza çıkmaktadır. Kubbeli yapılar, mermer ve ahşabın başrolde olduğu yapıtlar, tespit edilen örnekler içerisinde yer almıştır ve kullanılan ahşap malzemeler için de en özel ağaçlar seçilmiştir. Dikkat çeken bir başka durum ise sarı ya da kırmızı demir cevherinden elde edilen doğal boya olan aşıboyasının kullanılıyor olmasıdır.

Sedir, gül, ceviz ağaçlarının sık kullanıldığı, uzun tasvirler halinde sunulan genellikle taşlık ya da mermerden oluşan giriş bölümleri ve bu alanlarda yer alan şadırvan, havuz ve fiskiyeler dikkat çekicidir. Somaki sütün denilen genellikle damarlı ve sert bir mermer çeşidi, Malta taşı, İznik çinileri ve Osmanlı yapılarında metal ya da mermerden yapılan parmaklıklar olarak bilinen şebekeler günümüze kadar ulaşmış ve hala somut kültür olarak

yaşamına devam etmektedir. Özellikle oryantalist tasarım olarak hayatımıza abartılı süsleme olarak Türk kültürüne uyarlanmış haliyle çıkan “rokoko” tarzı hikâyelerde yerini almıştır.

Hikâyelerde yer alan örneklerin tespiti şöyledir:

“Leb-i deryada bu büyük ahşap yalının garip bir planı vardı. Zemin katı, boydan boya alan gibi bir taşlıktı, bu taşlıktan tek bir ahşap merdivenle üst kata çıkılıyordu. Üst kat, o alan gibi taşlığa belki kırktan fazla kalın ahşap sütunlarla bindirilmişti.” (HS, 16)

“O güne kadar, ortasında fiskiyeli şadırvan ve tavanında altın topuna ve kanarya kafeslerine varınca gayetle müzeyyen ve mükellef olan bu konak kahvehanesinin eşliğinden atlamış değildi.” (HS, 46)

“3.000 adet kiremitli hane-i zibası vardır.” (HS, 59)

“... bu avlunun, dereye bakan boyu, ikişer katlı ahşap odalardı; yirmi kadar odaydı, han yapısıydı, avlu önü, boydan boya parmaklıklı savandı, avludan bu savana üçer basamaklık merdivenlerle çıkılırdı; odalar üç, hatta dört aile yerleşecek kadar büyüktü, yakın akrabalar bir odaya inerlerdi,; alt kat hizmetçi odası, üst kat hanım odasıydı.” (HS, 64)

“Hamamlar ikişer kubbelidir; birinci kubbenin altı, bir koca taşlıktır, kaba taş döşelidir, burada sıra sıra kahve ocakları vardır. Tokmaklı hamam kapısıyla ikinci kubbeye, asıl ılıcaya girilir: serapa mermerdir, ortası havuz, etrafı çepçevre bir settir.” (HS, 64)

“Kapıcıbaşı Konağı, birbirinden duvarlar, merdivenli setler, havuzlarla ayrılmış avlu ve bahçelerin üzerinde, köprülü yollar ve taşlıklarla eklenmiş birer ikişer katlı ahşap yapıları.” (HS, 67)

“Hamam köşkü nispeten yeniydi. Kapıcıbaşının damadı Çubuktar Mehmed Bey tarafından yaptırılmıştı, “rokoko” meleziydi.” (HS, 68)

“Etrafı derin ve geniş bir hendekle çevrilmiş dört köşe bir hisardı, hendeğin üzerinde her gece zincirlerle kaldırılır ahşap bir köprüsü vardı.” (HS, 84)

“Ortasında, fiskiyeli havuzu ile bir taş avlu vardı. Etrafı iki basamak halinde ve ikişer metre genişliğinde mermer setle çevrilmişti.” (HS, 92)

“Türbe, tekkenin bahçesinde bir çiçekli sofaydı. Üstüne kiremitli bir çatı çekilmişti.” (HS, 93)

“Kızılelma Sarayı, taş döşenmiş büyük bir meydana karşı mermer bir saraydı. Cephesi yüzlerce somaki sütun ve bu sütunlar arasında mermer heykellerle müzeyyendi.” (HS, 99)

“Divanhanenin zemini Malta taşı döşenmişti, duvarları da en güzel İznik çinileriyle kaplıydı.” (AY, 91)

“Porsuk köprüsü.. şimdi beton bir köprüdür.. 1920 yılında ahşap bir köprü idi.” (KS, 57)

“... dolaplarda, kapılarda, merdiven korkuluklarında, pencere kafes ve çevrelerinde sedir ağacı, ceviz ağacı, gül ağacı kaplamalar, altın, gümüş, sedef, mercan kakmalar, somaki sütunlar, mermer şebekeler, havuzlar, fiskiyeler ve her türlü eşyası ile bu yalı müflis mirasyedinin o ana kadar görmediği ve hatta tahayyül bile edemediği bir âlem.” (KG, 26)

“Kayıkçı Vefalı Hanım’ın tarifi üzerine Sinekli Mescit’e gidip aşı boyalı konağı eliyle koymuş gibi buluyor.” (KG, 57)

“Evleri ahşap, damları kiremitsiz tahta kalas, bahçeleri havuzlu, fiskiyeli, çardaklı; sokakları kaba taş döşeli, temiz, şirin bir kasabaydı. En güzel, en büyük konağı da Hüsrev Ağa Konağı’ydı.” (EK, 21)

“Tek katlı ahşap yapı, önü boydan boya sundurma ve kapıları bu sundurmaya açılan dört beş odadan mürekkep çiftlik köşkünün önünde...” (HA, 55)

2.3.3. Ev Eşyası; Türleri, Yapımı, Kullanılışı

Toplumsal en özel yaşam yeri olan evlerin eşyaları da bir o kadar mütevazı ve işleve dayalı olarak tasarlanmıştır. Somut kültürümüz açısından önemi olan ev eşyalarımız, zamanının büyük bir bölümünü evlerde geçiren halk için en özenilen alanlardan biri olmuştur. Hikâyelerin genelinde rastlanılan ev eşyalarının tespitinde karşımıza çıkan örnekler içinde inci işlemeli kumaşlar, altın sırmalı örtüler, ipek halılar, seccadeler, altın ve gümüş eşyalar yer almaktadır. İşleve dayalı kullanılan eşyalar arasında ise saat, endam aynaları, mangallar, şamdanlar, perde, minder ve yatak yerini almaktadır.

Tespit edilen örnekler ise şöyledir:

“Zafiri, gözleri duvardaki saatte, vakit yaklaşınca yüreği atmaya başlıyor...” (HS, 20)

“...bir yatak boyu genişliğindeki bu setlere hasırlar, üstüne de kilimler serilir, onun üstüne de şilteler döşenir.” (HS, 64)

“Şam dokuması, beyaz üzerine sarı ipekli perdeler toplanmış, hemen minder hizasında alçak pencerelerin tahta kanatları...” (HS, 79)

“Birinci setin üzeri, hasır ve kilimlerle döşenmişti, ılıcaya yıkanmaya gelen Budinliler burada soyunurlardı.” (HS, 92)

“Konakta en sevdiği şey endam aynalarıydı.” (HS, 12)

“Sandığında kalmış ufak tefek şeyler yağma edildi; Froso da boş sandığı sırtlayıp odasına götürdü.” (HS, 18)

“Zafiri, gözleri duvardaki saatte, vakit yaklaşınca yüreği atmaya başladı.” (HS, 20)

“Odanın ve gelin döşəğinin ne kadar muhteşem olduğunu dille tarif edemem...” (AY, 34)

“Her taraf altın ve gümüş eşyayla parıl parıl. Altın sırma işlemeli örtüler, çevreler, ipek halılar ve seccadeler, mangallar, şamdanlar, saatler...” (AY, 65)

“Tabaka tabaka müşterilere ayılmış firdolayı peykeler, peykelere üçer basamak merdivenle çıkılır, merdiven başında da ayaklardan pabuçlar mutlaka çıkarılır; he peykeye “sofa” denilir: “maarif ve hüner sahipleri sofası”, “ihtiyarlar sofası”, “gençler sofası” ... Üç büyük camlı dolap, her birinde boy boy, çeşit çeşit çubuklar, lüleler, nargileler, fincanlar, tabaklar, gülabdanlar, buhurdanlar.” (AY, 91)

“Divanhanedeki sofalar ve cihannüma en güzel Mısır hasırlarıyla döşenmişti ve üstüne çeşitli kumaşlardan şilteler konmuş, yastıklar dayanmıştı.” (AY, 92)

“Kabartma çiçek nakışlı ve altın yaldızlı tavanlar, duvarlar, tavanlardan sarkmış avizeler, altın toplar, şalları utandıran halılar, perdelerde, şiltelerde, yastıklarda atlas dibâ serâser, türlü isimler altında som altın veya gümüş veya sıvamam inci işlemeli kumaşlar...” (KG, 26)

“Selamlıkta uşak odasının yanındaki bir odaya bir demir karyola kondu.” (KG, 116)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Erkek Kızlar: (48, 50, 56)

Kızlarağasının Piçi: (13, 14, 21, 32, 45, 51)

Kafes Arkası Günahkârları: (26, 49, 80, 89, 90, 97, 144)

Hatice Sultan ile Ressam Melling (13, 16, 20, 24, 28, 33, 45, 46, 48, 62, 64, 67, 68, 88, 93, 95, 97, 140, 166, 167, 180, 182, 183, 186, 194, 204)

Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş (14, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 25, 27, 30, 34, 48, 51, 68, 77, 90)

2.4. AYDINLANMA-ISINMA

Gözün görme yeteneğini bozmadan rahat ve hızlı görebilmeyi sağlayan fizyolojik aydınlatma yöntemleri, günlük hayatta, özel günlerde, bayramlar ve zafer kutlamalarında kullanılmıştır. Bu aydınlatma yöntemleri içerisinde mum, şamdan, kandil, fener gibi hayatı kolaylaştıran aydınlatmalar kullanılmıştır.⁵⁷ “Osmanlıların gece yapılan şenliklerde meydanlar kandillerle aydınlatılmış ve unutulmayan eğlenceler düzenlenmiştir.”⁵⁸ “Gündüz güneş ışığının yeterli olmadığı zamanlarda ve geceleri aydınlatmayı sağlamak için, yapay aydınlatma araçları kullanılmıştır. Modern aydınlatma araçlarında doğalgaz ve elektriğin kullanılmasına kadar geçen sürede tarihi yapılarımızda çıra, mum, kandil ve gaz lambaları gibi araçlarla aydınlatma sağlanmıştır.”⁵⁹ Akşam olunca meydanların ve sokakların aydınlatılması suç olaylarının önüne geçilmesi anlamında önemlidir. Öyle ki hikayelerimizde konusu geçecek olan IV. Murad döneminde, yatsı vakti sonrası dışarı fenersiz çıkmanın ve geceleri yatsı namazından sonra evlerde ışık yakmanın yasak olduğu ve bu durum karşısında halkın cezalandırıldığı dönemler de yaşanmıştır.

Aydınlanma dışında önemli bir husus da insanoğlunun yapılışına emek verdiği meskeni ısıtması konusudur. Böylece evin mimarisi kadar ısıtılması durumu da önem taşımaktadır. “Bir mekânın “ısıtılması” için önce gerekli “ısı”nın üretilmesi, sonra da bunun uygun şekilde dağıtılması lâzımdır. Bunda da bu iş, “adamına göre” oluyor, yani her türlü maddi olanaklarla (az da olsa göreneklerle) bağlantılı olarak çözümleniyor. İnsanoğlunun ürettiği araçlar, maddi manevi ortamın kendisine uzattığı hammaddelerle gerçekleşiyor.”⁶⁰

⁵⁷ Oktaç, a.g.e., 27.

⁵⁸ Metin And, **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1982, 101.

⁵⁹ A.Deniz Oktaç, **Anadolu Türk Mimarisinde Aydınlatma Detayları ve Aydınlatma Araçları**, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992, 26.

⁶⁰ Burhan Oğuz, **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 3**, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., İstanbul, 2001, 449.

2.4.1. Işık Elde Etme; Işık Araç ve Gereçleri

Işık kullanımının hayatı kolaylaştıran bir etkisi olsa da toplumun, akşam saatlerini bir arada geçirmesinin sonucunda edebi kültürün yaşanmasına ve devam ettirilmesine de dolaylı etki etmektedir. Elektriğin olmadığı dönemlerde kullanılan gaz lambaları, şamdan, mum ve kandiller hayatın akışını kolaylaştırmıştır. Sünnet törenleri ve düğünlerde şehrin kandillerle süslenmesi, gemilerin yollarını bulmaları için yaktıkları fenerler de tespit edilen ışık aletleri içerisinde yer almıştır.

Elektriğin olmadığı dönemlerde zamanını gaz lambaları altında geçiren halkın, şehrayinlerde, törenlerde, fener, meşale ve kandil kullanması toplumsal yaşamın akşam saatlerinde de muhabbet ortamı içerisinde geçirdiğinin kanıtıdır. Mum ve fenerleri ise gidilecek yolları aydınlatması ve ev halkının sıkça kullandığı birer araç olarak görmekteyiz.

“Evangeliki önünden ne zaman geçse, konaktaki Meryem Ana tasvirinin mumunu, üflenerek söndürülmüş bulurlardı.” (HS, 12)

“Artin çıplak ayaklarıyla sessiz, ama elinde fener, Gedikpaşa Yokuşu’nu ağır ağır çıktı.” (HS, 30)

“Evde gaz lambası yakmayız, mum ışığında otururuz, evimizde gazın damlası yoktur, bütün komşularım bilir.” (HS; 37)

“O sırada Agop’un bir teneke ibrikten lambaya gaz koyduğunu gördüm. Oğlan, ‘Ağabey, ben karanlıkta uyurum, hiç lamba yakmam, kapı arkasına koyacağım, sen gelince yakarsın’ dedi.” (HS, 39)

“Orta kubbeye büyük bir kandil çekilmiş, sofaların kemerlerine fenerler asılmış, feerik ışıklar ve gölgeler vücutların hatlarına esrarengiz güzellik vermişti.” (HS, 53)

“...ılıcanın gecesi sefalıdır; mum ışığında, su, kızıl kehribar olur, dal vücutlu civanlar, pullanır, kınalanır.” (HS, 64)

“Hamamların içi kocaman fenerlerle donatılır; burada her iki ılıcaı da tasvir etmek gerektir.” (HS, 65)

“Peygamber’in ana karnına düştüğü gece, kasabada bir şehrayin olurdu; irili ufaklı sırık ve el fenerleriyle camilere gidilir, sokaklar fener ve meşalelerle donanır, fişekler atılır, çoluk çocuk, kız ve oğlancıklar cıvılcıvılcı oynayırdı.” (HS, 71)

“Afet Hanım anlatırmış; konakta kendisine hamam odası hizmeti verilmiş, geceleyin kalkar, bir mum yakıp hamama iner, bir kurna başına oturup ağlar...” (HS, 81)

“Kış ve yaz, meydanlarında şamdanlar, çırağlar, kandiller, buhurdanlar bulunurdu; mutfağında çorbası, pilavı ganiydi.” (HS, 93)

“İç kubbeden sarkan büyük bakır kandil indirilmiş, yerine beş yüz çanaklı altın yaldızlı muhteşem bir top kandil asılmıştı...” (HS, 100)

“Kandillerin yarısı sönmüş, öbürleri yağlarının son katreleriyle sönük ışıldıyorlardı.” (HS, 101)

“Hanın ikinci katına çıkan taş merdivenin üst başında kocaman bir yağ kandili vardı.” (HS; 109)

“Külhan-tekkenin demirbaş eşyasından üç kollu bir demir şamdan vardı o gece bu şamdana dikilip uyandırılan üç büyük yağ mumuna “Layhar’ın gözü”, “Layhar’ın kalp gözü”, “Layhar’ın kalbi” derlerdi.” (HS, 124)

“Beyler yattıktan sonra baba(külhancı) üç kollu şamdandaki mumları uyutup (söndürüp) destebaşı ile külhanbeylerini karanlıkta bırakıp kendisi külhan yanındaki odasına çekilirdi.” (HS, 127)

“O zamanlar elektrik yok, gaz lambaları yakılır, güneş batmak üzereyken, aslında çamlar arasına gömülmüş olan köşke bir loşluk çöktü ve genç zabıt elinden kalemini bırakarak koltuğunda biraz dinlenmek istedi.” (HS, 167)

“Zengin, fakir, herkes, kapısını ve pencerelerini donatmak için kandiller almıştı.” (HS, 186)

“Paşakapısı (Babîâli) rengârenk kandiller, “heyakıl-i garibe ve temasil-i acibe”yle donanmıştı.” (HS, 186)

“Bundan başka sen niçin kandillerini Ruşen ve lebriz-rugan etmedin ve şu mahalle yirmi beş kandil asacak iken niçin on beş kandil yaktın, fitillerini niçin bu kadar ince yaptın?” (HS, 188)

“Saraydaki aziz tasvirlerinin mumlarını kendi eliyle yakardı.” (HY, 44)

“O gece sofradan kalkınca, Petro, önündeki şamdanı Katerina’nın eline verdi.” (HY, 66)

“... oğlan ki odaya girdi, hemen mumu söndürüp kaçarsın.” (AY, 21)

“Elindeki şamdanın mumunu söndürüp kaçmak isteyen Nakşigül odanın kapısı önünde Rıdvan tarafından yakalandı...” (AY, 23)

“Divanhanenin nakışları altın yaldızlı, tavanında da Venedik billurundan büyük bir avize vardı, kırktan fazla mumları ramazan gecelerinde uyandırılırdı.” (AY, 92)

“Denize tutulan meşaleler de daha ziyade dev Balabanın işine yarıyordu.” (YB, 36)

“Çocuk bir aralık arkasını döndü, gökyüzünde, kırmızı renkli üç tane kocaman fener sallanıyordu...” (YB, 36)

“Uzun sırtlara takılmış fenerlerle donanmış olan bu kayıkların her birinde en az üç yahut beş tane...” (YB, 39)

“İki yanındaki yeşil ve kırmızı fenerlerini ve direğinin tepesindeki fenerini yakmamıştı. Gece, gemilerin bu işaret fenerlerini yakmadan yola çıkması yasaktı.” (KS, 35)

“Bir küçücük kibrit yalımı... Bu küçücük ışıpta, Kadir çocuğun güzel yüzü son defa görölüyordu.” (KS, 60)

“İki kocaman şamdandan kol kalınlığında üçer mumdan altı mum yanıyordu.” (FS, 19)

“Yedişer kollu gümüş ve altın şamdanlarda yanan balmumları titrek ve donuk ışıkları, odanın esrareniz bir içkiyi andıran mor ve yeşil renkli çinileri üstüne bir mersiye gibi dökölüyordu.” (KP, 15)

“Yol ağzı da o bahçede o gece mükellef bir içki sofrası kurulmuş, kandiller ve meşalelerle donatılmış bir kameriyenin tam karşısına rastlıyordu.” (KG, 41)

“Kapıyı, yatağından kalkmış, fakat bıçağını iç donunun uçurluğuna sokmayı unutmamış iri yarı, kara sakallı, kırklık bir uşak açtı, elinde bir fener vardı.” (HA, 52)

“Hancının karısı elindeki şamdanın mum ışığında yüzünü yalnız Balaban’a göstererek göz kırptı...” (HA, 53)

“Zübeyde Hanım, hemen kalkıp elinde fener gece yarısından sonra selamlığa geldi.” (HA, 75)

2.4.2. Isı Elde Etme; Isı Araç ve Gereçleri

Somut örnekler ışığında, ısınma için kullanılan aletlerin yalnızca isimlerinin geçtiği örnekler tespit edilmiştir. Özellikle yemeklerini bu araçlar üzerinde yapabildikleri ve ortamın da ısınmasını sağlayan sofalarda bulunan mangallar dikkat çekmektedir. Isı elde etmek için kullanılan ocak ve mangal örnekleri şöyledir:

“Gülaphanede ocaklar, dış taraftan yanar. Dal odun yakılır. Kazanlar ocaklara hep birden konulur. Her ocağın başında ocakçı adıyla iki delikanlı bulunur. Hepsinin başında da ateşçi vardır. Gülaphane ocaklarında dal söğüt ve gürgen yakılır.” (HS, 62)

“Bir köşede “berber”, bir köşede “kahve ocağı”, ikisinin ortasında da, kışın içinde kütükler yakılır “büyük ocak” şömine...” (AY, 91)

“Her sofada bir de güzel pirinç mangal vardı, kışın ateşle doldurulurdu: “Mangal kış gününün lalezarındır.” (AY, 92)

“İşte bu sıralardaydı, saraya yeni gelmiş acemi bir baltacı, Anadolu’nun Yenişehir kasabasından Deli Hüseyin, mevsim kış olmak dolayısıyla, kızlarağasının odasındaki ocağa odun taşıyordu.” (KP, 37)

“Altı konak ileride de yeni yapılmış büyük bir ocak ve ocakta sıcak kül bulundu.” (EK, 28)

2.5. TAŞITLAR-TAŞIMA TEKNİKLERİ

Kültürün dinamik yapısı sayesinde halk, kültürel değerlerini yeni bilgilerle harmanlayarak devamlılığını sağlamaktadır. Bu kültürlenme sayesinde hayvanların evcilleştirilmesiyle başlayan durum, araba taşıtlarında hayvan gücünün kullanımına hatta gücüyle orantılı olarak anılmasına kadar devam etmiştir. Yani Ögel’in tanımıyla arabayı “bir hayvan koşma kültürü”⁶¹ haline getirmiştir.

Kullanılan kara ve deniz taşıtları kültürel monografi açısından da araştırma yapılacak bir alan imkânı sunmaktadır. Koçu’nun eserlerinde taşıtların kullanımına bağlı olarak değinilen bir konu ise halkın kullanımına getirilen yasaklardır. Arabaya ve ata binme yasağı, çingenelerin ata binme ve kısarak besleme yasağı, kadınların kayıklara erkeklerle binme yasağı gibi örneklerle ulaşmak mümkündür. “Tanzimat’tan evvelki devirde, İstanbul’da, padişahın başka ancak üç kişi, eğer atı tercih ederlerse arabaya binmek hakkına sahip idiler.

⁶¹ Ögel, 1978, 395

Bu üç kişi de ilmiye sınıfının en yüksek simaları olan şeyhülislam, Rumeli kazaskeri ve Anadolu kazaskeri efendiler idi. Vezirler, devlet ricali ve zata mahsus bahşolunan bir imtiyaz ile akalliyet ayan ve eşrafı ancak ata binebilirlerdi. 17. asrın ilk yıllarına kadar ricalden sayılmayan memurin, serveti ne olursa olsun halk, büyük şehir içinde ata da binemezdi.”⁶²

Kara ve deniz taşımacılığı konusu, alt başlıklar halinde değerlendirmeye alınmıştır.

2.5.1. Kara Taşımacılığı

Taşıma araçları için arabanın icadından önce halk, hayvan gücünden ve insan emeğinden yararlanmış daha sonra ise fayton ve arabalarla bu taşımacılık sağlanmıştır. Türk’ n kanadı olarak görülen atlar ise yine taşımacılık konusunda ön plandadır. Bazen faytonların ilerlemesinde bazen ise kişiye özel olarak sahiplenilen bir hayvan olarak karşımıza çıkar.  k z arabaları da yine halkın en işlek kullandığı taşımacılık yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dört tekerlekli, gezme aracı olarak karşımıza çıkan “ko ular” ise yine kullanılan araçlar içerisinde yer almıştır. Millî mücadele dönemine gelindiğinde ise artık halkın kullandığı taşıma araçları içerisine kamyon ve arabalarında dahil olduğu görülmüştür. Yine büyük bir önemi olan trenin tercih edilen taşımacılık yöntemi olarak Anadolu ile İstanbul arasında kullanımından büyük bir fayda sağlanmıştır.

Tespit edilen örnekler ise şöyledir:

“Eski Zagra ılıcası, kasabaya öküz arabasıyla altı saattir...” (HS, 63)

“Eşya ve erzak ve sekiz yaşından k  k oğlancıklar, kadınlarla beraber arabalardadır; erkekler, silahlanıp atla giderler.” (HS, 63)

“İki yosma güzelliği dillere destan olmuş Rüstem adında genç ve toy bir arabacının ko usuna binerek, devlet yasağına rağmen şimdi K  k Çamlıca dediğimiz Bulgurlu Dağı mesiresine giderler.” (HS, 138)

“Numarasız, lastik tekerlekli bir de kira faytonu kapısının önünde.” (HS, 154)

“Konaktan Sirkeci İstasyonu’na yine Halil Ağa’nın arabasıyla gittik.” (HS, 156)

“Birinci mevki tren biletini, Viyana’ya kadar, ben aldım.” (HS, 156)

⁶² Reşad Ekrem Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, 151.

“...birinci mevki abone karneleriyle üçüncü mevki vagonlarda iki üç sefer Haydarpaşa’ya gidip gelir, sonra vapura biner, yine birinci mevki biletle ikinci mevkide Köprü’ye geçerdi.” (HS, 165)

“Avrupa’dan telgrafla çağrılan ataşemiliter ağabey o zamanın vasıtası olan trenle şu kadar günlük yolu uykusuz geçirdi ve kardeşini yatakta görebildi.” (HS, 167)

“Ara trenleri Erenköy istasyonunda düdük öttürmüyordu; posta ve marşandiz makinistleri de Erenköy’den gayet ağır ve düdüksüz geçiyorlardı.” (HS, 168)

“Delikanlı bir muntazam beygire bindirilip iki çuhadarla hamama gönderildi.” (HS, 176)

“Kalabalığın arasından, bir arabanın altın yaldızlı kubbesi belirmişti. Ağır ağır ilerliyor, valide sultan ağaları iki yana avuç avuç çil kuruş serperek arabaya yol açıyorlardı.” (HS, 204)

“Ertesi sabah altın yaldızlı ve gümüş tekerlekli bir saray arabası Karagümrük’te hamam kapısı eskici Ömer Ağa’nın kulübesi önünde durunca Raşide ile anası ne yapacaklarını şaşırdılar...” (AY, 66)

“İskelenin üzerine yığılan silâhları, barutları, kurşunları ve mermileri de, limana üşüşen halk, geriye, askerî depo önündeki arabalara naklediyordu. Bunlar, hemen, İç Anadoluya, cepheye doğru yola çıkarılacaktı.” (KS, 43)

“Tepeleme yüklenmiş koca bir kamyon Porsuk çayı köprüsünden geçer geçmez, şoför fren yaptı ve kamyon durdu.” (KS, 55)

“Tasadüfen, bir köylü öküz arabasıyla beraber padişahın geçeceği yolu kapamıştı.” (KP, 31)

“Bir semerli beygir getirildi. Kira bu beygire bindirildi ve Paşakapısı’na götürülmek üzere yol çıktılar.” (KP, 48)

“Hacıdurmuşoğlu o yok kavşağına gelince atları sürdü, her tarafı çiçek nakışlı ve altın yaldızlı konak arabası genç neferin yolunu kesti.” (KG, 15)

“Baba Nazlı Kolu’nun davet edildiği yerlere de ustasıyla beraber, düğün sahibinin gönderdiği bir koçuya binerek gidiyordu.” (EK, 98)

“Çalgıcıların arkasına atlılar, onların peşi sıra da öküz arabaları dizilir.” (HA, 76)

2.5.2. Deniz Taşımacılığı

Hikâyelerde yer alan olayların geçtiği mekânlar, özellikle İstanbul ve semtlerinde yaşandığından deniz taşımacılığı da büyük ölçüde önemini korumuş ve kullanılan araçlar tespit edilen örnekler içerisinde yer almıştır. Meslek olarak yapılan kayıkçılık, boğazın iki yakası arasında sürdürülmüş, harp sırasında ve ticaret amaçlı kullanılan gemilerden de bahsedilmiştir. İmparatorluk topraklarının büyük bir kısmı denize sınır olsa da deniz üstünde büyük bir hakimiyet sağlanamadığına dair bilgiler ve deniz savaşlarını kaybetme nedenleri de bu bilgiler içerisinde yer almıştır. Deniz taşımacılığında kullanılan araçlar arasında sal, kayık, tekne, kadirga gibi günlük hayatı kolaylaştıran araçlar karşımıza çıkmaktadır. Millî mücadele döneminde zor koşullar altında dahi olsa halkın devlete ait, büyük gemilerin manevrasına yarayan römorkörleri, Anadolu'ya cephane taşımakta kullanmaları gibi bilgilere ulaşılmaktadır.

Tespit edebildiğimiz deniz taşımacılığı örnekleri ise şöyledir:

“Limanda o günlerde kalacak gemi bulamadı.” (HS, 55)

“Meclisi terk etmekle de kalmadı, o gün limandan çıkacak olan beylik bir gemiye atlayıp İstanbul'a kaçtı.” (HS, 56)

“Oğlanın marazı dahi güzel bahane olup Sirkeci'de Mudanya iskelesinden gemiye binüp Bursa taraflarına gitmek ve üç beş sene nam ve nişanını kaybetmek gerektir.” (HS, 171)

“Muazzam salları vücuda getirilmiş, üstlerine kandiller ve avizelerle tezyin edilmiş zarif köşkler kurulmuş, sonra, bu nuranur salları, Haliç'in ve Boğaz'ın çapkın ve hovarda sularına bırakılmıştı.” (HS, 186)

“Nil üzerinde, altın kaplamalı bir gemi ile bir balayı seyahatine çıktı.” (HY, 31)

“Tarsus mülakatına yelkenleri erguvan renkli atlastan, teknesi altın kaplama bir gemi içinde gitti.” (HY, 31)

“Tersaneyi ve harp gemilerini sık sık ziyaret eder, tayfalarla şakalaşır, o çıplak ayaklı kaba adamları sofrasına alırdı.” (HY, 68)

“... Kasımpaşa kayıkçılarından biri derede, dükkânın önünde Yemenici Mustafa'yı beklerdi. Onu aldıktan sonra, adam başı bir akçeye Kasımpaşa'dan Eyüpsultan'a ilk dolmuş seferine çıkardı.” (AY, 15)

“Karanlıkta, iki usta elin sessiz ve denizi yakamozlandırmadan çektiği hırsız küreğiyle bir kayık geldi.” (AY, 22)

“İstanbul’dan İskenderun’a kadar gemiyle gidilecekti.” (AY, 42)

“Uzakta bembeyaz yelkenleri ve beyaz teknesiyle bir kotra belirmişti.” (YB, 18)

“Forsalar, sayısı elliye yakın kayık ile sarılmıştı; bunlar, büyük limanda işleyen rum kayıklarından vak’a yerine koşanlar ile galata limanındaki Venedik ve Ceneviz gemilerinin filikalarıydı.” (YB, 34)

“Samsun limanında gümrük idaresinin bir romörkörü vardı. Adı; 4 numara idi. İşte Trabzondaki cephaneyi memlekete getirmek vazifesi, bu “4 numara” ya verildi.” (YB, 52)

“Küçük motorlu bir gemi, karnlığa gömülmüş, Boğazdan Karadenize çıkıyordu.” (KS, 35)

“Bir kadirge nedir bilir misiniz?. Yirmi beş çift kürek ile büyüyen bir gemi.. Öyle kürekler ki tekini beş kürekçi çeker.” (KS, 49)

“Bu melunu kayığa koyun, Tophane’ye götürürüm, dedi.” (EK, 118)

“Kâşif Efendi Eğriboz’da Giritli Çavuşoğlu Mehmed Kaptan’ın Hecin-i Bahri adında sandal denilen ve ancak bir tayfası bulunan küçük yelkenli gemisinin kiraladı...” (HA, 129)

“Kırım Harbinin başlangıcında, beşer kalyon (yelkenli cenk gemisi) ve birer vapurdan mürekkep Türk filosu...” (AD, Giresunlu Abdullah Onbaşı)

2. 6. EKONOMİ TÜRLERİ

Ekonomi türleri, aslında toplumun kültürel değerleriyle yani gelenek ve görenekleriyle beraber örgütlenerek halkın gereksinimlerini ve ihtiyaçlarını giderme çabasıdır. Bu çaba bazen toprakla ilgilenerek bazen de hayvancılıkla sağlanmaktadır. Tüm bunların kültürel sisteme dahil olması için uğraşanların belirli bir kültürel birikime sahip olması ve bu durumu paylaşıyor olması gerekir. Kültürel birikim; toprağın bereketi için yapılan ritüeller, yağmur duaları, hayvanların uzuvlarının bereket getirdiği inancı, bakımı yapılan hayvanların ve ekilen ürünlerin kutsal ve değerli oluşu gibi inançlarla hatta toprağın şiirlere konu olmasıyla yaşamına devam eder. Böylelikle halk kültürü unsurları içerisinde ekonomik uğraşlar insan ilişkileri arasındaki ahengi de devam ettirmiş olacaktır. “Her kazanç ve sermaye birikimi insan emeğiyle sağlanır. Kazanç sanayi vasıtasıyla elde edilirse, bu kazancın emek sarfetmeyi icap ettirdiği bellidir. Hayvandan, bitkiden ve madenlerden

istifade suretiyle kazanç elde edilirse, bunun da insan kuvvetiyle ve emek sarfetmekle olacağı meydandadır. Emek sarfedilmeden bir şey elde edilemez ve faydalanmak imkânı hasıl olmaz.”⁶³

Ekonomi türleri, hayvancılık, çobanlık, tarım ve rençberlik gibi alt başlıklara dair örneklerin tespiti ile değerlendirmeye alınmıştır. Türlerin detayına girilmeden sadece isimleri ile halk yaşamı içerisinde yer aldığı şekliyle değinilmiştir. Osmanlı dönemine ait bilgilere bakıldığında çok fazla geçim kaynağı olmadığı ve belli ekonomik faaliyetlerin halk arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Tespit edilen örnekler her biri kendi alt başlığında altında değerlendirilecek şekilde şöyle yer almıştır:

2.6.1. Hayvancılık

Toplumun büyük bir kısmının geçim kaynağı olarak sürdürdüğü hayvancılık, hayvanların bakımı ve kullanılan aletler ile kültürün bir parçası olmuştur. Atların tımar edilmesi, koyunların bakımı ve sığırların otlatıldığı örneklerin tespiti şöyledir:

“Sığırları dağda bıraktı Veli, akşam olunca yolu bulur dönerlerdi.” (HS, 45)

“...yarende ede ede ve iki gece kırdı yattılar, bölükbaşının kepeneği ikisini de örtecek kadar genişti.” (HS, 45)

“O yaşa kadar, saçlarını koyun makasıyla kırklamışlardı.” (HS, 45)

“...etrafı çepçevre ahırlar, üstü ırgat, seyis ve uşak odalarıydı, samanlık, arabalık hamam külhanı ve bir ırgat hamamıydı.” (HS, 68)

“Serhat gazilerinin can yoldaşları, atları ile birer sevgili at oğlanlarıydı; atları o tımar ederdi, ağasının bütün hizmetlerini o görürdü.” (HS, 85)

“Bre Alicik, tiz heybeleri hazırla... Ahıra var, atları tımar et, eyerleri vur...” (HS, 106)

“Bir tarafta, dört at oğlanı avluda atları gezdirerek terlerini kurutuyordu.” (HS, 108)

⁶³ İbn Haldun, **Mukaddime**, (Çev. Zâkir Kadirî Ugan), Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Şark-İslam Klâsikleri: 25, C. II, 2. Baskı, İstanbul 1968-1970’den aktaran: Hassan, Ümit; İbn Haldun-Metodu ve Siyaset Teorisi, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, AÜSBF Yayını, Ankara, 1982, 155.

“Atluların eyer takımları en kıymetli köseleden yapılmış, incili püsküller, altın telli nakışlar ve kadife örtülerle süslenmişti. Üzengi ve zincirleri gümüşlendi. Hayvanların alınlarında kıymetli mavi taşlardan yapılmış altın çerçeveli nazarlıklar vardı.” (YB, 4)

“Önce kaba tarak, sonra ince tarak vurdum... Sonra her tarafını çuha ile oğup sildim... Yelesini, kuyruğunu kız saçı gibi taradım... Tırnaklarını fırçaladım... Gözlerinin çapaklarını sildim...” (YB, 7)

2.6.2. Çobanlık

Hayvancılığın yaygın bir ekonomi türü olması halkın genel yaşamı ve mesleki tercihlerini de şekillendirmiştir. Sığırtmaç adı ile karşımıza çıkan çobanlık, zengin ailelerin yanında sahip oldukları hayvanlarına bakımı ve koruması adına yapılan bir meslek olarak karşımıza çıkmıştır. Sığırları güden anlamına gelen sığırtmaç kelimesi ise kültürümüz içerisinde yaşatılmaya devam etmektedir.

Ayrıntılı bilgi verilmeyen çobanlık mesleği için örnek cümleler şöyledir:

“...konargöçer Yörük taifesinden Veli adında on altı on yedi yaşlarında bir oğlan Bergama civarında Sağıncı köyünde bir ağa kapısına sığırtmaç olarak girmişti.” (HS, 43)

“-Kimin sığırını güdersin?

-Konakçıoğlu Halil Ağa’nın...” (HS, 44)

“Ve bir gün, dağda sığır güderken önüne bir atlı çıktı...” (HS,43)

“Birgün Yusuf, Hebron Deresi civarında babalarının sürüsünü otlatırken kendisini kıskanan kardeşleri tarafından tutuldu.” (HY, 15)

“Balaban bir yıl kaldığı Rila dağı manastırında manastırın sığırını gütmüş, çobanlık yapmıştı.” (HA, 38)

“... sabahın alaca karanlığında manastır kapısındaki iki keşişle mutat bir şakalaşmadan sonra azık torbasını alarak sığır gütmek üzere çıkıp gitmişti.” (HA, 39)

“Bir gün sığır güderken dağda karşılaştığı ve emrine itaat ettiği Pop da bir keşişti...” (HA, 46)

“Garip tesadüflerdendir, o günlerde Despot yaylasında bir genç çobana tecavüz etmişler ve oğlanı katledip sürüyü de kaldırıp götürmüşler.” (HA, 47)

“Yalnız çobanlardan öğrendik ki, çetesini dağıtmıştır, yanında on iki nefer hınzır kalmıştır...” (HA, 79)

2.6.3. Tarım-Rençberlik

Hikâyelerde özellikle insan ilişkilerine yer veren yazar, şehirler ve yaşam şekillerinden bahsettiği bölümlerde halkın tarımla uğraştığına dair bilgileri bağlar, bahçeler ve ırgatların olduğundan bahsederek ele almıştır. Tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu toplum için tarlalarda çalışmak için belirli dönemlerde ırgatların tutulduğu ve bu ırgatlar arasında yaşanan olaylara kadar anlatan yazar, özellikle gül bahçeleri için gülcü kızlar ve oğlanlara ait hikâyeye yer vermiştir. Verimli topraklar üzerinde hakimiyet kuran Osmanlı toplumu çalışkanlığı ile sabah namazı ile bahçelerini, bağlarını güzelleştirmek ve verimi artırmak için emek vermişlerdir.

Çalışmamızda elde ettiğimiz tarım örnekleri sıralanmıştır.

“Büyük çiftçiydi; köy, koru, çayır, tarla ve bahçe toprakları atla, haftalar içinde ancak dolaşılabilirdi.” (HS, 60)

“...irat gelirinden de o faizleri kendi kesesine indiriyordu.” (HS, 50)

“İrat masrafı kapatmaz, bizim voyvoda bir sefi müflistir.” (HS, 51)

“Bey’in, yalnız Arabacıköyü ve Ayıköyü’ndeki gül bahçeleri 100 dönümden fazlaydı.” (HS, 60)

“Gülcü kızlar, Balkanlar’dan orağa inen Momeler ile kasabadan gelen fakir Bulgar kızları ve köy kızlarıdır.” (HS, 61)

“Gül devşiren kızların parmaklarında, gül çamuru birikir, bu, yapışkan, kara bir çamurdur.” (HS, 61)

“Gülcü kızlar ile oğlanlar gündelik hesabıyla gelirler.” (HS, 61)

“İlcaya, menekşeler açarken, kirazda, karpuzda, bağlar bozulurken gidilir; en kalabalık ve cümbüşlü olanları da, büyük çiftçi olan Zagra âyan ve eşrafının işsiz zamanına rastlayan kiraz ve bağbozumu gidişidir...” (HS, 63)

“Baba, işlerini oğula bıraktı; oğul, tarlada, bahçede, koruda, değirmende ırgat gibi çalıştı; çiftliklerinin toprak mahsulleri her yıl kabardı, değirmenler yavruladı, korular

köpürüp fişkırdı; hayvan alım satım çok kârlı işti; elinin, ayağının, alın terini ve söz sahibi oluşunun hakkı olarak Eski Zagra ve civarının en büyük toprak sahibi oldu.” (HS, 75)

“Mehmet Ağa’yla beraber tarlalarda, harmanlarda, mandıra ve ağıllarda gezip dolaşmıştı.” (HS, 76)

“Amma etrafı bağ ve bostanlarla müzeyyendi. Bostanlarının da lahanası meşhurdu...” (HS, 85)

“Birkaç gün evveline gelinceye kadar, sabah namazını kılan köylüler, tarlalara, bağlara, bahçelere dağılırdı. Oraları yurdumuzun en zengin, en verimli toprakları idi. Seksenlik, doksanlık ihtiyarlardan sekiz dokuz yaşındaki çocuklara kadar, on parmaklarının emeği ile o tarlaları, bağları ve bahçeleri cennete dönüştürmüşlerdi.” (İK, 6)

“Çiftliklerinde, mandıralarında, değirmenlerinde, bağlarında, bahçelerinde, rençber, ırgat, yanaşma, arabacı, işçi, çoban, üçyüz dörtyüz can barınıp geçinirdi.” (İK, 24)

“Bu bostanın yeri Beşiktaş’ta İhlamur Caddesi üzerinde, İhlamur’a doğru giderken sol kola rastlayan ve zamanımızda Beşiktaş Bahçesi denilen yerdı. 1878-1880 arası içinde yirmiye yakın bahçıvan ve yanaşma işler, gayet mamur bir bostandı.” (KG, 160)

“Güller gün doğmadan, alaca karanlıkta, bir de akşam serinliğinde toplanır. Gülleri bu iş için bilhassa tutulan gülcü kızlar ve gülcü oğlanlar toplar.” (HA, 31)

“Todor, on günden beri çıkımcılık yaptığı Arnavutköyü çiftliğinde en çok yaklaştığı ırgattı.” (HA, 35)

“Kader o güzel oğlanı ırgatlık yolunda aç adamların arasına atmıştı, toydu ve tecrübesizdi...” (HA, 66)

2.6.3. Avcılık

Tabiat ile iç içe bir yaşam halinde olan halkın ve padişahların özellikle de IV. Mehmed’in avcılığa olan merakı tarihi bilgiler içerisinde yer alır ve yazar tarih kaynaklarından edindiği bilgileri bize sunarken örneklerine az rastlansa da avcılık yapıldığına dair bilgileri ele almıştır. Bu örnekler ise eserlerde şöyle yer almıştır:

“Kumkapı’nın ayaktakımı arasında sivrilmiş ve zengin olmuş balıkçı reislerinden Asadur Ağa, o güzel oğlanı tayfa olarak kanadı altına alınca...” (HS, 28)

“...derenin karşı yakasında Namazgâh tarafındaki bayırlara çıkarlar, silah atarlar, avlanırlar, çayırda güreşirler; birbirlerine gönül sırlarını dökerler.” (HS, 65)

“İştîp’in avcı çakıları meşhurdu...” (HS, 87)

“Meğer Yandım Ali de o gece oralarda bir av peşindeymiş...” (HS, 89)

“IV. Mehmed Istranca ormanlarında av peşinde dolaşırken, ...” (HS, 197)

“Beş arkadaş, birgün Tuna kenarındaki bir kuru içinde ava gittiler.” (KS, 9)

“İstanbul’u yarı terk etmiş, Edirne’de yerleşmiş olan devrin padişahı IV. Sultan Mehmed havai meşrep ve çılgın bir av meraklısı idi, tarihimizde “Avcı Sultan Mehmed” diye anılır.” (HA, 110)

2.7. HALK EKONOMİSİ

Halk ekonomisi, halkın geçimini sağlamak amacıyla giriştiği çabaların tümünü kapsamaktadır. Halkın geleneksel manada parasını değerlendirmesi ve pazarlama –ticaret– anlayışını ortaya koymaktadır. Kısaca belirtecek olursak genel manada halk ekonomisi, halkın paraya ve ekonomiye olan bakış açısını ve ekonomi sahasındaki yapılanmalarını ifade etmektedir. Aynı zamanda halk mimarisinden halk inançlarına kadar birçok halk bilim dalını da etkilemektedir.⁶⁴

Halk ekonomisi başlığı altında, ekonomi terimleri, çarşı-pazar mekanları ve ticareti yapılan ürünler hakkında örneklere yer verilecektir. Bu örnekler üretim ve pazarlama alt başlıklarına dair tespit edilen örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

2.7.1. Üretim

Eski Zagra ilinin ayrıntılı tasvirine yer veren yazar, buradaki günlük yaşamın gül bitkisinden elde edilen gülyağı ve gülsuyunun üretimiyle devam ettiği bilgisine yer vermiştir. Bu üretimlerde elde edilen her bir malzeme ise değerlendirilmiş, fistan ve iplerin boyanması için kullanılmıştır. Üretimi yapılan yiyecekler ise karpuz, kavun, erik, buğday, mısır gibi temel kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halkın üretimini tarımdan elde ettiği sebze ve meyve ürünlerinden bahsedilmesi tespit edilen örnekler içerisinde yer almıştır.

⁶⁴ Ali İhsan Kürekçi, **Mirza Fetali Ahundov’un Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015, 72.

“Zagra’nın biricik gülyağcısıydı.” (HS, 60)

“Güller, gün doğmadan, bir de, akşam serinliğinde toplanır.” (HS, 60)

“Bugün, ağzı balmumu ve muşambalarla sarılmış, elindeki son kocaman kesme billur şişenin içinde eski Türk usulüyle takdir edilmiş bir miktar gülyağı...” (HS, 60)

“Birinci şişe gülsuyuyla dolarken, onu alıp, kapak borusunun ucuna, tülbentlerle ikincisini bağlar. Her kazandan iki şişe su alınır. Birincisine baş şişe derler, boyunlarına birer mavi boncuk bağlanır. İkincilere ayak denilir.” (HS, 62)

“Ayrıca, boyacılıkta da kullanırlar. Köylüler, fistanlarını ve ipliklerin gül cibresi çukurlarına atarlar.” (HS, 62)

“Her gün on kazan, gülsuyu için kurulurken iki kazandan da yağ alınır.” (HS, 63)

“Sabahleyin döşeğimizi topladıktan sonra o terlikçi tezgâhını kurar, terlik dikmeye başladığı; diktığı terlikleri, on çift olunca, bir zenbile doldurur, beni de yanına alıp, çarşıda bir kavafa götürüp teslim eder, parasını alır, dönerdik.” (HS, 140)

“Gemicilik, kasabanın başlıca geçim yoludur.” (YB, 14)

“... dağlar arasında mamur vadilerinde olan buğdayın başağı hünkâr sorgucu gibidir; bir buğday tanesi hurma çekirdeği kadardır denilse mübalağa olmaz; sulu ve tatlı kirazının bir tanesi ceviz kadar, sekiz dirhem gelir. Ayvasını, elmasını bunlara kıyas etmeli. Lahana kazan kadar olur ama her yaprağı güllaçtan naziktir. Toprağın taşına bet bereket sinmiş memlekettir.” (EK, 13)

“Bereketli vadilerinde mısırların bir adam boyunun üstünde yeşil cennet fiskiyeleri gibi fişkırdığı...” (EK, 14)

“Eriklik ki üç yüz dönümden ziyadedir, karış karış arandı; yukarı başında dere kenarında kanlı bezler bulundu.” (HA, 34)

“Kavun karpuz zamanı, Bursa’da her gün, her evde en azdan üç dört kavun kesilir...” (HA, 92)

2.7.2. Pazarlama

Pazarlama seçenekleri kısıtlı olan halkın daha çok tarımdan elde ettiği ürünlerin ticaretini yaptığı ve meşhur olan halı ve kilim ticareti yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle halk arasında köle satılması ve bu durumun yaygın olması, bu kölelerin saraya ve toplum

yaşamına eşlik ettiği tespit edilen örnekler içerisinde yer almıştır. Pazarlama mekânları olarak Mısırçarşısı, Kapalıçarşı, han ve çarşı içerisinde esnaf tabakasıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprak genişliği pazarlama imkanını da artırmaktadır. Mısır ticareti, Rumlarla yapılan zeytinyağı ve sabun ticaretleri pazarlama olanağı sağlamaktadır. Koçu, İslimye kilim ve kebelelerine, İstanbul'da ticareti yapılan havyarcılığa ve toplum içerisinde uzun yıllar devamlılığını sağlayan Yeniçeri Ocağı'nın kendine ait ortalarının çorbacılarına, çarşı içerisinde yer alan bakkal, kasap, kuyumcu gibi alanları da ele almıştır.

Tespit edilen pazarlama örnekleri şöyledir:

“Bazen de borcun anası faizi hikâyeleriyle İbrahim Ağa'ya bir değirmen, bir çiftlik, dükkânlar sattırıyor, satılanları da el altından kendisi alıyordu.” (HS, 50)

“855 adet dükkân ile müzeyyen olup Unkapanı'ndan aşağı Uzun Çarşı'sı gayet mamurdur. Kârgir bina metîn bedestanı, anka bezirgânlar ile memlu bir bazar-ı hüsündür.” (HS, 59)

“Aşağı tüccar elinde gülyağına ıtırşahi karıştırılır.” (HS, 60)

“Gül çamuru gülcü kızların hakkıdır. Biriktirip satarlar.” (HS, 61)

“Yağ ikinci taktirde alınır: Birinci taktirde baş şişelerde bir miktar yağ vardır. Buna “çiğ yağ” derler. Gülyağcılıkta fevkalade makbuldür. Hediyeiktir.” (HS, 62)

“Esirciler tarafından kaçırılmış, esir pazarından, Binbirdirek batakhaneşi sahibi Hançerli Esmâ Hanım Sultan satın almış.” (HS, 89)

“Yeni gelenin sırtından alınan eşya destebaşının olur ve hemen o gün onun tarafından bitpazarına götürölüp satılırdı. Hepsi bir mangır etse yine satılırdı.” (HS, 123)

“Tepsi dolaştırmadılar, ellerinde birer kartpostal destesiyle dolaşarak ezberledikleri tek kelime Türkçeyle “Hatıra!..” diyerek kart satmaya başladılar.” (HS, 149)

“Beyoğlu'nda Cadde-i Kabir'de büyük kırtasiye mağazası işleten Viyanalı Musevi Leoffler Fruhtermann'la anlaşmış olan Margaret ...” (HS, 154)

“Üzerinde olan alaca entariyi çıkarttılar, kendisini oradan geçen bir kervandaki bezirgânlara yirmi parça gümüşe sattılar. Bu bezirgânlar Mısır'a baharat ve güzel kokular götürüyordu.” (HY, 15)

“Kuvvetli bir donanmaya ve büyük bir ticaret filosuna sahipti. Ada toprakları mahsuldar, şehirler ve köyler mamur, ve Lesbos’lular zengin, refah içinde idi.” (HY, 23)

“Nihayet bir gün , imparatoriçe, mareşale, 100 bin altın rubleye bir konak satın aldı, bir o kadar daha masraf edip döşettirdi...” (HY, 71)

“Evvela Güzellik Sanatı ve Kadın Tuvaletlerinin Sırrı diye 1858’de bir eser kaleme aldı. Bundan, büyük para kazandı.” (HY, 87)

“Mustafa nasıl bir esnaf şehbazı ise, Müstecib Çelebi de mısır tüccarı olan babasından kalmış servetini...” (AY, 16)

“Mısırçarşısı’nda attar Hacı Hasan’ın şekerçi ustası Hacı Muhiddin’in, büyük Kapalıçarşı’da cevahirici Mehmed Efendi’nin, halıcı İranlı Firuz Ağa’nın, Bağdat valisi falan paşanın, esirciler kâhyası falan efendinin, akla gelen her tabakadan kimselerin genç oğulları, İstanbul’a yeni gelmiş, bir iş tutmuş...” (AY, 49)

“İşte bu büyük kahvehane ve yanındaki deniz hamamı 56. Orta’nın çorbacılarına vakfedilmişti. Çorbacı ağa onları işletir ve gelirini de cebine atardı. Hiç küçümsenmeyecek bir gelirdi.” (AY, 52)

“Nihayet Danimarka’dan Portakal kralının gemicilerine satılmıştı. O zamanlar Şark ticareti Portekizlilerin elindeydi.” (KP, 34)

“Kanuni Süleyman bir ferman-ı mahsusla İstanbul gümrüklerinin iltizamını ona verdi.” (KP, 46)

“Kırk iki yerde emlaki defter olunmuştu. Bundan maada tüccar depolarında ve gemilerinde “mal-ı ticaret ve sermayelerin” çıktı.” (KP, 49)

“Emine Hanım oynası Hüseyin’e sermaye verdi ve Hüseyin Divan Yolu’nda bir dükkân tutarak tütüncülük yapmaya başladı.” (KG, 60)

“İstanbul’da Saraçhanebaşı’nda seksen odalı konak sahibi olan karabiber ve çay tüccarı Serendipli Hacı Zafıullah Behmen Pûr...” (KG, 97)

““Halkı bir çarşıcık beslermiş, içinde kasabı, bakkalı, fırını, kahvehanesi, berberi, attarı, cerrahı, bezzazı, saracı, kavafı, terzisi, kuyumcusu varmış...” (EK, 89)

“Üsküdar hanları her zaman için gelen giden yolcularla tıklım tıklım dolar boşalırdı; bir kervanın kalkması, konması, adamlarının, eşyasının yoklanması, kaçak mal, madde,

cariye ve köle aranması öyle dağdağalı, zor, her türlü hileye, yolsuzluğa müsait işlerdi ki...” (EK, 109)

“O zamanlar İslimye’nin kilimleri ve kebeleri meşhurdu, kasabanın en zengin gelir kaynağı idi. Her sene Sofya’ya, Filibe’ye, Eskizagra’ya, Vidin’e, Edirne’ye, İstanbul’a denk denk kebe ve kilim gönderirdi. Çalikkavak dağında İslimye’nin en zengin tüccarlarından Kebeci Hacı Simeon’un güzel bir dağ evi vardı.” (HA, 58)

“İstanbul’da havyarcılık yapan bir ortağı da oradaki sermayesini alıp Avrupa’ya kaçtı.” (HA, 122)

“Velinimetim zeytinyağı ve sabun işi ile meşguldü. Malların çoğu Rum kaptanların gemileri ile gelirdi ve o kaptanların çoğu da Türkçe bilmezlerdi.” (HA, 124)

“... sonra Kalyopi Osmanlı bayrağını çekerek namuslu bir tüccar gemisi gibi bir limana giriyordu.” (HA, 129)

Erkek Kızlar (22, 28, 39, 48, 66, 88)

Hatice Sultan ile Ressam Melling (27, 154, 155, 156, 169, 170, 173, 179, 183, 185, 203)

2.8. BESLENME-MUTFAK-KİLER

Mutfak kültürü kavram olarak, beslenmeyi sağlayan yiyecek ve içecek çeşitleri, bunların hazırlanması, pişirilmesi, saklanması ve tüketilmesi sürecini; buna bağlı olarak mekân, ekipmanları ve yemek geleneği ile toplumun sosyokültürel, ekonomik durumuna, tarihsel kimliğine, yeme içme alışkanlıklarına, tarım üretimine göre şekillenmiş mutfağını da içine alan kendine özgü kültürel bir yapıyı anlatır.⁶⁵ Her mutfağın kendine göre kuralları, inançları ve ekonomik yapılarıyla orantılı bir düzeni ve işleyişi vardır. “Yemek bireysel ve toplumsal yönleri olan ve birçok sair etkileyicisi olan bir kültürel unsurdur. İnsan fizyolojik yapısı itibarıyla yemekle doğrudan ilgisi olduğu gibi sosyal yönüyle de yaşadığı kültürün etkisi altında bir yemek anlayışına sahiptir. Hülâsa şeklindeki değişme ve dönüşüm yemek kültürünün de değişmesine sebep olmaktadır. Bu bakımdan yeme içmede göçebe ve yerleşik

⁶⁵ A. R. Uzel, “Geleneksel Mutfak Kültürü ve Tarımsal Ürün Çeşitliliğinin, Üniversite Öğrencileri Beslenme Durumu Üzerine Etkisi”, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 55 (1), 37-44)

biçimde farklılıklar görülmekte, bu farklılık yeme kültürüne de önemli ölçüde tesir etmektedir.”⁶⁶

Türklerde yemek, yalnızca insanları doyuran bir ihtiyaç değildir. Yemek topluluk düzeniyle, disiplin ve onurları da kuran bir vasıta, sembol olmuştur. Oysa ki herkesin atası soylu ve herkes aynı düzeyde idi. Ancak hizmet ve onurla insanlar arasında bir derecelendirme oluyordu.⁶⁷ Önemli günlerde, bayramlarda, iftar, düğün ve eğlence sofralarında karşımıza çıkan yemek kültürümüz, özel yemeklerin sunumları ve ikram edilmesiyle kültürün sosyalleşmeye olan katkısını yadsıyamaz. Mutfak kültürümüz bu sosyalleşme sonucu ve Osmanlı mutfağının başka coğrafyalarla olan iletişimi ile birçok yaratıcı yemek çeşitleri ve uygulamalarını da beraberinde getirmiştir. Çalışmamızda örneklerine yer verilen yine geleneklerimiz içerisinde pişirilmesine kadar önem gösterilen kahve de içecek kültürümüz içerisinde yer almaktadır. Sözlü kültürümüzü de eş zamanlı olarak etkileyen içecek kültürümüz olarak varlığını devam ettirir.

2.8.1. Yiyecekler

Temel yiyecek ürünleri dışında Osmanlı mutfacı zengin yemek çeşitleri ile günümüze kadar ulaşmaktadır. Ziyafet sofraları kurulurken, misafirler ağırlanırken yiyecek çeşitlerinin en özeli sunulmaya çalışılır. Et ve balık çeşitlerinin daha fazla görülmesi, toplumun hayvancılık ile uğraşıyor olması ve boğazın getirisi olan deniz ürünleri yine bu yiyecek ürünlerine kaynak olmaktadır.

Tespit edilen örnekler şöyledir:

“Ekmekçi çırağı ekmeği bıraktı ve para lafını ağzına almadan kaçır gibi döndü.” (HS, 15)

“Tandırda kuzu başının, balık çorbasının, çöpte midye tavaşının en âlâsı Kumkapı meyhanelerinde yenilirdi.” (HS, 27)

“Beyaz ekmeği, ayvası, sarı balı, nohutlu çöreği, tavuk böreği, beyarmudu, hüsnüyusuf armudu, şırası, elvan kirazı meşhurdur.” (HS, 60)

“Mekik, tavada şırlağanla kızartılmış bir hamur işidir.” (HS, 70)

⁶⁶ Altan Çetin, “Memluk Devletinde Yemek Kültürüne Genel Bir Bakış”, **Milli Folklor**, Geleneksel Yayıncılık 18 (72), 108.

⁶⁷ Bahaeddin Ögel, “Türk Mutfağının Gelişmesi ve Türk Tarihi Gelenekleri” Türk Mutfacı Sempozyumu Bildirileri, Kültür Turizm Bakanlığı, **Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları**, Ankara, 1982, 15-18.

“Dindaşlarımıza, yoldaşlarımıza yoğurt ve ayran ve ekmek ve atlarınıza arpa, nal verelim.” (HS, 92)

“Bağlara, bostanlara gidildi mi, evvela, bir derenin, değirmen arkının üstüne bir kebab dolabı kurulurdu, kesilip yüzülmüş, hazırlanmış kuzu, ağaç şişe geçirilmiş, ateşin iki kenarındaki çatallara oturtulur, şişin bir ucuna bir tahta makara takılır, makara bir iple su üstündeki dolaba bağlanır, dere akarken dolabı, dolap da ateş üstündeki şişe ve kuzuyu çevirdi.” (HS, 111)

“...mabutların oturduğu Olympos Dağı’nda bir büyük ziyafet verdi: kevser şarabı içiliyor ve kudret aşısı “anberiye” yeniliyordu.” (HY, 25)

“Kulübemsi evlerinde et tenceresi kaynamazdı, hatta mutfak yoktu o iki odalı meskende, mangal üstünde pişerdi her şey; yedikleri de kışın lahana, kuru fasulye; yazın kabak, domates, peynir, zeytin, yoğurt... Ve ekmek... Ve sade suya ya bulgur ya börülce çorbası; pirinç kibar harcıydı.” (AY, 71)

“Nadin Beyi, o sabah, Kapıcıbaşı ile adamlarına yağ, bal, börek, tavuk, yumurta ve sütle kahvaltılık sofraları donatmış, ayrıca yolluklar hazırlatmıştı.” (YB, 5)

“Bir gün Giriviçeli bir köylü kadın birkaç çanak yoğurt yapmış ve ölümü göze alarak kasabaya gelmiş...” (İK, 16)

“Önümüze nar gibi kızarmış bir peksimet düştü..” (İK, 18)

“Taze soğanları ve sarmısakları da vardı... Kıymalı börekleri vardı... Tatlı olarak da içi fıstıklı ve bademli Budin baklavaları vardı.” (İK, 36)

“İki somonu, gözleri karardığı zaman birer lokma koparmak suretiyle yedi gün idare etti.” (HA, 37)

“Kulübenin gerisindeki izbeden kocaman bir şarap testisi aldı, domuz pastırması doğradı, kapı ağzına oturarak içmeye başladı...” (HA, 45)

“Tinke de güzel bir yahni yaptı, kısmetin varmış ki geldin, şarapla iyi gider... dedi.” (HA, 64)

“Kollarını göğsünün üstünde kavuşturmuş, billur kavanozlardaki rengârenk ağız tadı akidelerin yanında duruyordu.” (HA, 91)

“... kavun çekirdeklerinden âlâ sübya yapılır. Bursa’nın sübyası da pek meşhurdur.” (HA, 92)

“... içinde fasulya piyazı, lahana, biber turşusu, leblebi gibi mezeler bulunan tabaklar dizilmiş dururdu.” (HA, 120)

“Lavirentos’un bilhassa balık ve et yemeklerinde usta aşçıları vardı. Mesele mürekkepbalığından yapılmış kapkara bir yahninin şöhreti Napoli’ye, Marsilya’ya, Kadiz’e kadar gitmişti...” (HA, 121)

2.8.2. İçecekler

İçecekler bölümünde incelediğimiz örnekler içerisinde muhabbete kaynaklık eden kahvenin ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle kahvehaneler ve ev ortamlarında özenle pişirilen kahveler toplumun bir kültürü haline gelmiştir. Toplumun aksaklıklarına hikâyelerinde yer veren yazar, haydutların, çetelerin yaptığı ahlaksızlıkları anlatırken de içecekleri olan rakı, şarap gibi türlerden bahsetmektedir.

Tespit edilen bu örnekler ise şöyledir:

“Bize buyurmaz mısınız, bir sabah kahvesi pişireyim, dedi” (HS, 15)

“Ayyaşın rakı binliği kahve ocağında dururdu.” (HS, 28)

“Çubuk ve nargile içenler ellerindeki çubukları ve marpuçları bıraktılar.” (HS, 46)

“Molla, kendi eliyle yalnız efendisiyle hanımının kahvelerini pişirdi, Kapıcıbaşızade E... Paşa, sabahları anberli kahve içerdi.” (HS, 69)

“Şarab-ı erguvandır şahım. Eflâtun-u Yunani’den kalmıştır. Akla cila, ruha safa verir, bir katresini içen yüzünden hicabını atarak tamam zevk-u muhabbette olur.” (KG, 18)

“Sofusu bal suyu, Şahbaz dilaverleri nane rakısı içerler, ama bade ehli edep ehlidir, hüsün âşığıdır.” (EK, 14)

“Pop, bu ine, belki bir yıllık erzak ve şarap yığmıştı.” (HA, 45)

“Bir şerbet içecekti, azıcık dinlenecekti ve gelip geçeni seyir bahanesiyle düşünecekti.” (HA, 90)

“... ve şarap oradan evvela tahta kovalar, çömleklerle alınır, sonra testilere doldurulurdu. Rakı da kocaman hasırlı damacanlarla mahzende dururdu, dinlenirdi.” (HA, 119)

“Tezgâh üstünde, ayakta bir iki tek atıp gidecek olanlar için hazırlanmış rakı kadehleri, şarap bardakları...” (HA, 120)

“... İstanbul’a gittin mi Lavirentos’ta Avşa şarabı içeceksin ve mürekkepbalığı yahnisi yiyeceksin denilirdi.” (HA, 121)

2.8.3. Mutfak Düzeni, Araçları

Mutfak düzeni başlığı altında değerlendirmeye alınan eşyalar arasında tencereler, fincanlar, bakır takımları, havan ve özellikle tercih edilen gümüş eşyalar ön plana çıkmaktadır. Mimari yapıların içerisinde yer alan mutfak için eşyaların düzeni konusunda da bilgiler paylaşılmıştır. Camlı dolap içerisine yerleştirilen gümüş eşyalar bu durumu örneklendirmektedir.

Tespit edilen örnekler ise sınırlıdır ve hikâyelerde şöyle yer almaktadırlar:

“...tam karşısında büyük mermer havuz ile mutfak ve kiler ve hamam köşkü bulunuyordu.” (HS,68)

“Haremde bir de Kuşhane mutfağı vardı.” (HS, 68)

“Fincanın dibine küçücük bir gül goncası gibi gümüşten bir hokkacık oturtulmuştur, içine amber konulur ve delikli kapakçığı kapanır, amber kokusunu kahveye verir...” (HS, 69)

“Pilav ve helva tencereleri ve lengerleri külhan-tekkenin demirbaş malıydı.” (HS, 124)

“Mutfakta çalınmaya değer büyük ve güzel bir tunç havan gördü. Fakat havanın içinde dövülmüş karabiberi vardı.” (AY, 58)

“İçleri raf raf camlı dolaplar antikacı dükkânı gibiydi; fağfuri fincanlar, altın ve gümüş telkâri zarflar, başları kehrübadan ve lüleleri ayrı ayrı güzellikte yasemin ve kiraz çubuklar, gümüş küllükler, gümüş masalar, gümüş başlıklı billur nargileler, billur şerbet bardakları, billurdan yahut fağfuri ve gümüş su tasları.” (AY, 92)

“Evleri, halısından, kiliminden mutfaktaki bakır takımına varınca soyuyorlardı...” (İK, 6)

2.8.4. Sofra Düzeni

Tespit edilen örnekler Türk toplumunun misafirperver olduğunu ve elinde ne varsa bunu komşusu ve yakınlarına kurduğu sofralarda paylaştığı bilgilerine ulaşılmaktadır. Mutlu oldukları zamanları işret sofraları ile birlikte kutlamış, yolculuk gibi durumlarda ise bulundukları mekânlarda sofralar kurup azıklarını paylaşmışlardır.

Tespit edilen örnekler ise şöyledir:

“Zafiri aile sofrasına gitmediği zamanlar aranmadığını da hisseder gibi olmuştu.” (HS, 21)

“Yalıdan niçin kovulmadığının sebebini bir gün suret-i mahsusada çağrıldığı akşam yemeği sofrasında öğrendi.” (HS, 21)

“Zafiri’nin irade hâkimiyetinden çıkmış eli, o alafranga sofranın üstünde bir altın bıçakla oynuyordu.” (HS, 22)

“Bu sırada Balaban Bey de bir meşe altına kilim serdi ve sofrayı hazırladı...” (İK, 36)

“Balaban Beyle Balabancık ellerini yıkadılar, kollarını sıvadılar ve bağdaş kurup sofranın başına geçtiler... Hem iştah ile yemek yiyorlardı... Hem de konuşuyorlardı...” (İK, 36)

“Mutfağa girip yemek pişirdi, hamur açtı, ekmek yoğurdu ve tekne başına geçip çamaşır yıkadı...” (HA, 58)

“Açılır kapanır bodur sofa iskemlesi üstünde kalaylı büyük bakır sinilerle sofa kurulurdu ve sofa başında yine bodur iskemlelerde oturulurdu.” (HA, 120)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Hatice Sultan ile Ressam Melling (92, 96, 98, 101, 108, 109, 111, 120, 123, 124, 128, 141, 143, 152, 174, 205)

2.9. ÖLÇME, TARTMA, HESAPLAMA BİRİMLERİ; ZAMAN VE MESAFE KAVRAMLARI

Halkın etkileşim ve iletişimleri sonucu özellikle dilin sağladığı imkanlar doğrultusunda kültürümüze zenginlik katan ölçülerimiz, mesafe kavramlarımız mantık dışı olmayan, günlük hayatı kolaylaştırmayı sağlayan özellikler doğrultusunda ortaya

koyulmuştur. Dilimizin dil yapısından etkilenecek kelime hazinemizi genişleten, hatta deyim ve atasözlerinin söz grupları içerisinde yer alan, kullanılan eşyalarında ölçüt olarak yer aldığı değerli bir kavramlar birliği olarak önemini korumaktadır. Metin Ekinci, “halk bilgisi ürünlerine farklı bir kalite ve özellik kazandıran, onların taşıdıkları özelliklerin aynı halkın birer üyesi olan fertler tarafından bilinmesi”⁶⁸ düşüncesiyle bu değerlerinde unutulmaya yüz tutsa bile nesilden nesile aktarılacağını da kanıtlamaktadır.

“Her millet kendi dilinin imkânlarından faydalanarak ve günlük yaşantıdaki ihtiyacına dayanarak kendine göre bir ölçü terminolojisi oluşturmuştur. Bu da ya dilin kendi gramer unsurlarıyla ya farklı kelimeler türeterek, ya mecaz kullanımlar ya da yabancı dillerden alıntılama yoluyla sağlanmıştır. Bugün kullanılan ortak metris sistemlerin kabulüne kadar Türkler de farklı ölçü terimleri kullanmışlardır. Dilin en aktif kullanılan sözcükler grubuna giren ölçü terimleri, tarihi devirler boyunca sosyal ve iktisadi hayatta, milletler arası ticari ilişkilerde bir ihtiyaç olarak doğmuştur. Her milletin kendi oluşturduğu ölçü sistemini kullanmasıyla oluşan karmaşa, zamanla bu siyasi ve ticari ilişkilerde uluslararası bir ortaklığın sağlanmasını gerekli kılmıştır.”⁶⁹ Bu gereklilik sonucu büyük bir kültürel zenginliğe sahip ölçme birimleri Çobanoğlu’nun tabiriyle “Halk Ölçme ve Tartma Bilgisi”⁷⁰ sadece halk arasında kullanılıp yaşatılmış fakat bu konu hakkında fazla bir çalışma yapılmaması bu alanın unutulmaya başlanmasına sebep olmuştur.

Günlük yaşantılarını kolaylaştıracak terimler için halk, fiziksel özelliklerini ölçme ve tartma işlemlerinde kullanmış, hava durumlarına göre işlerini ayarlamış, günün belli saatlerine göre zamanını bölmüş ve kendine özgü hesaplama birimleri oluşturmuştur. Toplum içerisindeki iletişimin çok güçlü olduğu tespit edilen ölçme-tartma örneklerinin fazlalığıyla kanıtlanabilir. Halk, fiziksel özelliklerini ölçme ve mesafe kavramları üzerinden adım, karış, bilek kalınlığı, adam boyu, akıncı atı ayağı gibi ifadelerle belirtilmiş; gece yarısı, namaz vakitleri gibi zamanın belli bölümlerini işlerini halletmek için kullanmış ve metre, okka, mil, arşın gibi ölçme ügelerini kullanarak yaşamlarını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Öyle ki bu durum kültürel etkileşimin etkisiyle günümüze kadar ulaşmıştır.

⁶⁸ Metin Ekici, “Halk, Halk Bilgisi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme”, **Milli Folklor**, Feryal Matbaacılık, 45, 2000. 2-9.

⁶⁹ Gülsine Uzun, “Kırgız Türkçesinde Uzunluk ve Mesafe Ölçümünde Kullanılan Metaforlar ve Antropometrik Birimler”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 68, 2020, 245-260.

⁷⁰ Özkul Çobanoğlu, **Halk Bilgisi**, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü 3, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, 163-165.

Tespit edilen örnekler ise şöyledir:

“Yalıda İpsilantı Bey’in ihtiyar anası, on dokuz yaşında bir mürahik oğlu, gelinlik çağda bir kızı, iki teyzesi ve beşi oğlan, üçü kız sekiz teyze çocuğu, iki hizmetçi, iki uşak, on yedi nüfus vardı. Papaz hocayla on sekiz kişi.” (HS,16)

“...merdiven ateş içinde çöküp yok olmuş, yukarı katın yüksekliği 12 ziradan ziyade (10 metre kadar) idi...” (HS,24)

“...semtinde bin kızın içinde bir tane Ermeni güzeliydi...” (HS, 28)

“Bu gece sizin bahçeye geleceğim... Gece yarısından sonra...” (HS,30)

“Bu gece buluşmaları fasılasız bir ay kadar sürdü, gün aşırı, iki günde bir.” (HS, 30)

“Reiste birikmiş yüz altın kadar parası vardı, o zamanlar için bir servet...” (HS, 32)

“Hafta, ay değil, yıl boyunca.” (HS, 48)

“1774’te Sığırtmacı Veli Kâhya, artık Karun hazinesine sahipti.” (HS,50)

“...o dostlardan Hacı İsmail Ağa zamanında üç alana beş göndermişti...” (HS,51)

“Bir gün kuşluk vaktine doğruydu, İbrahim Ağa’nın huzuruna çıktı.” (HS,52)

“Mayıs sonuna kadar yirmi beş yirmi altı gün kaynar.” (HS, 60)

“Her kazana on okka gül ve on şişe su konulur.” (HS,62)

“Kadınlar ılıcasının önünde, çevresi yiğit adımıyla iki yüz adım bir avlu vardı; bu avlunun, dereye bakan boyu, ikişer katlı ahşap odalardı...” (HS,64)

“Öğleden ikindiye kadar, ılıca, hizmetçilerin, uşakların, ırgatların, çalgıcılarındı.” (HS,65)

“Bozgun arifesinde, bu hanedanın kapısında, yüz elliden fazla insan yaşıyordu.” (HS,68)

“...Çadırın içinde bir büyük teraziyle beyaz akçe ve altın tartılıp bu altın ve akçeleri varillere doldurmaktadırlar.” (HS,74)

“Bostanlarının da lahanaları meşhurdu, Kızılhisar lahanalarının her biri mirimiran kavuğu kadardı.” (HS,84)

“Başlarına beş arşın, yedi arşın şal sarıp sineleri üryan ve baldır bacakları çıplak ...” (HS, 170)

“Güneş bir buçuk mızrak boyu yükselmişti. Saat alaturka üçtü.” (HS, 200)

“İskenderiye’ye kadar üç gün üç gece geminin kışında dümen yanında oturdu.” (HY, 32)

“Miladın 6. Asrı ortalarına doğru, bir rivayete göre Kıbrıs’ta bir rivayete göre de Suriye’de doğmuştu.” (HY, 39)

“General Belisarius, saray muhafızlarıyla, ihtilalci halk üzerine saldırarak, kadın ve çocukları ayırt etmeden 50.000 kişiyi kılıçtan geçirmiş...” (HY, 41)

“La Voisin senelik geliri birkaç sene içinde 50.000 altını bulmuştu... Sonra, iki misline fırladı, 100.000 oldu; nihayet 200.000 altını buldu.” (HY, 61)

“Boyu iki metre dört santim idi...” (HY, 65)

“General Bonaparte 500 gemi ve 50.000 askerle Toulon limanından şarka doğru hareket edince...” (HY, 78)

“Delikanlının yüzü güldü, çünkü ecza dolabında bir tutam kadar anberiye vardı, iki yüz altına getirtmişti.” (AY, 25)

“Babası bir sene evvel öldü, tek mirasçısı olan Emin Çelebi’ye bir konak ile 100 kese nakit akçe bıraktı.” (AY, 30)

“Gece yarısından sonraydı ki uyku galebe çalmış, dalmışım, ikimiz de uyumuşuz... Sabah olmuş...” (AY, 34)

“Yarında sonraki cuma günü üçümüz oraya gidip bir eğlenelim... dedi” (AY, 39)

“Şalcıbaşı Süleyman Ağa için, “Karun hazinesine sahiptir... Gökteki yıldızlar sayılır mı?.. Denizdeki balıklar sayılır mı?..” derlerdi. İşi yolunda gitmiş de çok para kazanmış değildi, kökten zengindi.” (AY, 49)

“... o eli maşalı karısından öylesine yılgındı ki sabah namazı vakti evinden çıkar, akşam ezanı vakti kulübesine titreyerek dönerdi.” (AY, 55)

“İki cahil yeniçeri parmak hesabı yaptılar ve karar verdiler ki Osman’ın sefere çıkarken karısını gebe bırakmasına ihmal yoktu.” (AY, 83)

“Zamanımızdan üç yüz yıl kadar önce, o vakitler dünyanın en büyük devleti olan Türkiyenin Avrupa topraklarındaki batı sınırları, Viyana önlerinde ve Adriyatik Denizine dayanmıştı.” (YB, 3)

“Kapıcıbaşı ile Nadin Beyi, yarım saatten beri, avluda, birer iskemle atıp oturmuşlar...” (YB, 11)

“Aradan on beş, yirmi yıl kadar geçmişti.” (YB, 12)

“Beş on kulaç atınca sandala ulaşiverdi, bir saniye içinde tırmanıp içine atladı.” (YB, 16)

“Geminin bir tek küreğini beş forsa çekiyordu, küreğin sapına kollariyle sarılmışlardı...” (YB, 23)

“Bu köprünün üzerinde üçer beşer adım ara ile sekiz on tane gözcü tayfa dolaşır...” (YB, 23)

“Bu filikayı denize indirmeğe uğraşan ondan fazla gemici idi; denize bir avuç çakıl taşı atılmış gibi, bu tüyler ürpertici sesi işitince, sulara atıldılar.” (YB, 34)

“... zaptettikleri filika dört çifte idi, fakat bir çift küreği, denize inerken düşmüştü...” (YB, 34)

“İki metreye yaklaşan uzun boyu dimdik dururdu...” (İK, 3)

“Nah.. şöyle.. iki karış ötemde ruh teslim etti..” (İK, 9)

“Ekmeğimiz adam başına yarım tayına indi...” (İK, 15)

“Zamanımızdan dört yüz sene kadar evvel...” (İK, 31)

“Yarın şafak vakti yola çıktık mı.. Öğleye doğru Grijgaldeyiz..” (İK, 32)

“Meşe ormanının ağaçlarını üç kişi, dört kişi elele verseler ancak kucaklayabilirlerdi.” (İK, 36)

“Şöyle, iki okkalık söğüş bir kuzu buduçıkardı... Sekiz yumurta çıkardı. Bir kalıp da yağlı beyaz peynir çıkardı...” (İK, 36)

“Akıncı atı ayağı ile bir buçuk günlük yoldur.” (İK, 44)

“Türk toplarıyla hırpalanmış Bizans surları üzerine saldıran askerler evvelâ iki metre yüksekliğinde bir hendek duvarı, sonra 7,5 metre derinliğinde ve 20 metre genişliğinde su dolu bir hendek, sonra 2 metre yüksekliğinde ikinci bir hendek duvarı...” (İK, 52)

“Zamanımızdan iki yüz altmış yıl kadar evvel, Macaristan Türklerin elinde idi.” (KS, 15)

“Günde yarım okka ekmek alır bana..” (KS, 31)

“Küçük gemi dalgalara gömüle çıka saatte on bir mil sür’atle ilerliyordu.” (KS, 36)

“Yerden iki adam boyu kadar yükselmişti ki, küçük elleri iki dinamit kümesinin fitil uçlarını buluverdi...” (KS, 60)

“Yirmi dört saat su yüzünde kalabilirdi ve on sekiz çifte bir kalita ile meselâ elli kulaçlık bir mesafe için yarış edebilirdi.” (FS, 12)

“Bilek kalınlığında bir demir çubuğu iki ucundan iki pençesine alın da dizine dayadı mı tel gibi bükerti.” (FS, 30)

“1800 senesi ramazanın ortalarına doğruydu.” (KP, 45)

“Kanunî Süleyman üzere senevî ücretleri 3.000 keseydi. Bunu üçer aylık olarak tersane divanında kaptanpaşa huzuruna gelerek alırlardı.” (KP, 53)

“Hicri24/25 Recep 1276 (Miladi 15/16 Şubat 1860) bir perşembeyi cumaya bağlayan gece ezanî saatle 2 sularında (vasatî-batı ayarı saatle 19-20 arasında) emekli feriklerden İbrahim Paşa Fincancılar Yokuşu’ndaki konağında içinde katledilmiş ve katil kaçmıştı.” (KG, 59)

“Kes bakalım üç arşın! Arşını 100 altın! 300 altın sayılacaktı.” (KG, 77)

“... ben ona nankörlük edemem, rızkı Allah taksim eder, herkes taksim edilmiş rızkını alır, dedi.” (EK, 97)

“Divan-ı Hümayun’un bu tevkif emirleri şayanın şehre yayılmasından yirmi dört saat kadar sonra verilmişti.” (EK, 99)

“Fakat gece yarısından sonra Todor çiftliğe dönmüş, sabahleyin yakalayıp ağaya getirdiler.” (HA, 36)

“Dere boyu hayli uzaktı. Yarım saatlik yoldu. Dağ evinden dereye inen bir keçi yolu, asırlardan beri balta görmemiş bir ormandan geçiyordu.” (HA, 60)

“Zümrüt renkli billur su içinde çırılçıplak Tinke’si, şimdiye kadar gördüğünün yüz bin misli güzeldi.” (HA, 63)

“Todor ertesi gün yaşları 20 ile 30 arasında o dört genci nalbant dükkânında topladı. Dördü de Balaban adının kanlı şöhreti ile büyülenmişlerdi.” (HA, 70)

“Kasabadan çıkılınca kızlar ve tazeler arabalardan inerler, artık ılıcalara kadar altı saat yürürlerdi.” (HA, 76)

“Ayı Kaynağı, yarı yoldur. Sabah namazı burada kılınır ve gece artta kalanlar beklenir.” (HA, 77)

“Üç gün içinde firdolayı beş konaklık mesafe teşkil eden bir muhasara çemberi vücuda getirildi.” (HA, 79)

“...kırkar ellışer okka gelen manda derisinden yağlı kisbetler asılı dururdu.” (HA, 106)

“Mekkâreci Mustafa, içi üç bin mücrim alan kesme çakmak taşından o zindan kuyusunda ancak bir ay yattı...” (HA, 113)

“Aralarında yirmi adımdan fazla mesafe vardı.” (HA, 137)

“Düşüncesinde aldanmamıştı; elli adım kadar ilerisinde, bulunduğu yer ile Türk siperleri arasında...” (AD, Urfalı Fahreddin Çavuş)

“2,5 saat süren bu deniz cenginde on iki Türk gemisinden 11 gemi ve ...” (AD, Giresunlu Abdullah Onbaşı)

“Tam bu sırada, otuz metre kadar ilerideki rıhtım üzerin de...” (AD, Ahmed Kaptan ve Arkadaşları)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Erkek Kızlar (13, 15, 22, 24, 27, 28, 40, 42, 50, 54, 56, 65, 72, 90, 93, 100, 109)

Kızlarağasının Piçi (19, 22, 25, 26, 31, 33, 37, 40, 47, 49, 52)

Kafes Arkası Günahkârları (13, 23, 24, 25, 30, 46, 59, 61, 77, 81, 83, 85, 97, 104, 110, 114, 116, 139, 145, 148, 153)

Hatice Sultan ile Ressam Melling (14, 15, 17, 19, 32, 45, 73, 132, 140, 145, 149, 155, 156, 162, 174, 175, 193, 194)

Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş (14, 15, 16, 21, 24, 27, 29, 41, 45, 51, 53, 59, 68, 84, 85, 97, 113)

2.10. HALK SANATLARI VE ZANAATLARI

Halk zanaatları ortaya koyulurken toplumun kültürel sanat anlayışı da her yapılan ürünün özgünlüğü bağlamında ortaya çıkmaktadır. “Halk sanatları, insanoğlunun var olduğu ilk günden itibaren ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu, tabiat şartlarının kötü etkisinden korunmak amacıyla giysi, silah gibi ilk ürünleri ortaya koymuş, zamanla ortaya koyulan ürünler geleneksel çeşitlenmeyle halk sanatlarını doğurmuştur. Halk sanatları, halkın kendi bilgi ve becerisine dayalı olarak kendi ruhundan üflediği, doğal koşullara ve geleneksel kültürüne bağlı olarak oluşturduğu, eldeki doğal hammadde ve araç-gereçlerle yaptığı, estetik boyutu ağır basan ürünlerdir. Genel manada işleme, örme, dokuma, basma işleri; ağaç, taş, maden, toprak, cam, deri işleri ve halk resmi halk sanatı olarak değerlendirilir.”⁷¹

2.10.1. İşleme, Örme, Dokuma, Basma işleri

Giyim ve kuşamın önemli olduğu ve hanımların evlerinde dokuma ve örme işleriyle ilgilendikleri, kumaş ve ipliklerle el işçiliğinin ortaya çıktığı örnekler tespit edilmiştir. Kadınların vakitlerinin çoğunu ev ortamlarında geçirmeleri sonucunda çorap, dantel örmeleri, yün sokmanlar yapmaları, kanaviçe nakış gibi kültürün bir parçası haline gelmiş ürünler bu örnekler içerisinde yer almıştır. Osmanlı Devleti’nin birçok toprak üzerinde yaygın olması neticesinde Şam dokumaları, Cezayir kesimi ürünlerin de yaşamın içerisinde yer aldığı dikkat çekmektedir.

“Makruhi’nin babası Haçik en usta meremmetçilerden, ağ tamircilerindendi.” (HS, 28)

“Köylüler, fistanlarını ve ipliklerini gül gül cibresi çukurlarına atarlar.” (HS,62)

“...bu döşekler de, limon küfü, karanfil alı, vişne çürüğü, renk renk, sırma işlemeli, bindallı örtülerle gelin köşesi gibi süslenir.” (HS,64)

“...donun paçalarına kendi kumaşından kırmalı saçaklar yahut dantela dikilebilir, pembe topuk ve kınalı parmaklar üzerine serpme dantela pek yaraşır.” (HS,65)

“...önünde küçük bir gergef, rengârenk iplikler çile çile, sap sap dökülüp saçılmış, gerilmiş bir kanaviçeye nakış iğne batırmasını öğreniyordu. Şam dokuması, beyaz üzerine sarı ipekli perdeler toplanmış...” (HS,79)

⁷¹ Ali İhsan Kürekçi, **Mirza Fetali Ahundov’un Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015.

“Odanın bir köşesinde, konağın uslularından bir kadın, bir yer minderine diz çökmüş çorap örüyordu.” (HS,80)

“Mermer sedir peykelere evvela bir kat hasır, üstüne ipek seccadeler, onun üstüne de işlemeli atlas ve kadife şilteler döşenmişti.” (HS, 95)

“Çar, tek başına ve birdenbire, iki prensesin birçok genç kızlarla beraber el işledikleri salona girdi.” (HY, 67)

“...gayet güzel dantela örür, şık ve zarif enfiye kutuları yapar, güzel kahve ve yemek pişirirdi.” (HY, 73)

“Güzel Raşide de bohçaya şaşkın şaşkın bakıyordu: şakır şakır sırmalı havlular, sırma püsküllü ibrişim peştamaller, sedef kakmalı şimşir nalınlar, biri gümüş biri altın yaldızlı iki tas, bürüncük keseler, sabun bezleri...” (AY, 59)

“Sırtlarında bir gömlek, mintan ve onun üstünde bir cepken... Gömlek beyaz ketenden veya ipekten.. Mintan dallı çiçekli ağır ipeklilerden kesilirdi.. Cepkenlere gelince, renkleri en tatlı kadifelerden ve çuhalardan yapıldı.. ve cepkenin göğüsleri, omuzları, kolları, şakır şakır, altın ve gümüş sırma telleriyle işlenirdi.” (İK, 33)

“Demirci, marangoz, kunduracı, terzi.. bir sanatkârın yanına girse de bir sanat öğrense..” (KS, 29)

“Terziler Cezayir biçimi esvap biçerler ve öyle iğne vururlardı ki, İstanbul üstatları parmak ısırırlardı. Sanbola Zindanı’ndaki forsalar ve kürek mahkûmları nakışlı eldiven ve çoraplar işlerlerdi, Frengistan malları bunların yanında sönük kalırdı.” (KP, 53)

“Balkanlardan inen dağlı kızları, kadınları, “Torlak Momeleri” köylerinde el tezgâhlarında dokunmuş “yün sokman” giyerler.” (HA, 32)

2.10.2. Ağaç, Taş, Maden, Toprak, Cam, Deri İşleri

Daha çok esnafın yapabildiği el emeği işlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Deri, demir ve maden gibi malzemelerin değerlendirildiği tespit edilmiştir. Fildişi kabzası üzerine kıl kalemle yapılan sanat örneği de yine bu anlamda büyük bir emek veren esnaf halkının olduğunu kanıtlamaktadır. Demir malzemesinin çakı, zil ve savaş topu yapımında kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Def zillerinin ve köçeklerle çengilerin parmaklarına geçirdikleri zillerin en iyileri Kumkapı’da dökülür, yapılırdı.” (HS, 27)

“İştîp’in avcı çakıları meşhurdu; Gül Mehmed, Küçük Emir Sultan Köprüsü altından akan Pergaliçe Nehri’nin kenarındaki çarşıda çakıcı esnafından birinin oğluydu, babası parmakla gösterilen sanatkârlardan biriydi.” (HS, 88)

“Büyük merasim merdiveninden çıkarken, altın yaldızlı bir çerçeve içinde büyük bir levhayla karşılaştılar, talik hatla deri üzerine Kanuni Sultan Süleyman tarafından yazılmıştı...” (HS,99)

“Hançerin fildişi kabzası başlı başına bir servetti, bir sanatkârı en azdan on yıl uğraştırmış bir nefiseydi, pertavsız altında kıl kalemle çalışılarak ne güller, goncalar, yapraklar yapılmıştı...” (HS,103)

“...üzerinde güzel bir sülüs hat ve sanatkârın adını okudu: “Amel-i Sultan Murad bin Sultan Ahmed.” Bu yazı, hançerin çelik kısmının devrin padişahının elinden çıktığını gösteriyordu.” (HS, 104)

“Ayaklarına ceylân derisinden yapılmış yemeni giyerlerdi. Yahut ceylân derisinden çizme giyerlerdi. Bazan da çarık giyerlerdi.” (İK, 34)

“Bir top kalıbı iki parçadan mürekkep idi. İç kalıp ve dış kalıp.. Dış kalıp gayet sert ağaçtan tahtalarla boru şeklinde bir fiçî gibi yapılıyordu. Bu tahta dışından demir çemberlerle sarılıyor, onun da dışı taş ve harçla dolduruluyordu. Sonra bu dış kalıbın içine iç kalıp yerleştiriliyordu. İç kalıp, yine gayet sert ağaçtan boru şeklinde bir kütüktü. Bu iki kalıbın arasında boru gibi bir boşluk kalıyordu. Mâden işte bu boşluğa dökülüyor ve bir tunç yahut bir demir topun namlusu elde ediliyordu.” (FS, 18)

2.10.3. Halk Resmi

Kişilerin birbirlerinin resmini görüp âşık olma hikâyelerine yer veren yazar, bir hikâyesinde de ressam Melling’in tarihi kaynaklara dayandırılarak önemini ortaya koyduğu olayları kaleme almıştır. Koçu’nun da resme önem verdiğine hikâyelerini önemli ressamların resimleriyle tamamlamasıyla kültürün ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Anlatımıyla tüm kahramanların canlı bir portresine sahip olduğumuz kişilerin bir de resimlerine böylelikle ulaşmış olmaktadır. “Halkın düş gücünü, özlemini ve beğeni çizgisini açığa vuran her türden halk resimleri; bir kenti, bir yöreyi, bir semti

asıllarına sadık kalarak yansıtan gravürler, resimlendirilmiş el yazması kitaplar, aile albümleri, afişler, el ilanları vb. halkımızın geçmişteki yaşamının değerli belgeleridir.”⁷²

Halk resmi konusunda tespit edilen örneklerimiz şöyledir:

“Evangeliki önünden ne zaman geçse, konaktaki Meryem Ana tasvirinin mumunu, üflenerek söndürülmüş bulurlardı.” (HS,12)

“Ve duvar üstüne Zafiri’nin yaptığı resmini göstererek, “ressam” kelimesini unuttuğu için: -Aynacıymış, dedi, bakın, tıpkı ben!..” (HS,16)

“En son duvardaki resim karşısında toplandılar ve bir müddet onu hayran hayran seyrettiler.” (HS,18)

“Evangeliki’nin yağlıboya bir resmini yapmıştı; güzel kadın bir rakkase olmuş, çıplak ayaklarıyla cehennemi bir ateşin dil dil yalımları içinde oynuyordu.” (HS,25)

“Birkaç harem “portre”si, Bulgarya Türklerinin eski hayatının üzerinde konuşmak fırsatını verir.” (HS,68)

“...onların dikişlerini diker, onlara dikiş, nakış, dantela örmesini, çorap örmesini ve bütün ev işlerini öğretirdi...” (HS,69)

“Eflatun feylesofun vatani olan Atina beldesindeki sanemhanenin duvarlarındaki delikanlı tasvirlerine benziyordu; elleri ve ayakları, bir insan yapısını tamamlayan uzuvlar olarak kalmıyordu, birer mücevher halindeydi.” (HS, 110)

“Melling, İstanbul’da kaldığı müddetçe, Hatice Sultan’dan gördüğü fevkaalede teveccühten istifade ederek İstanbul’un her tarafını gezmiş, Türklerin günlük hayatını, düğünlere, alaylara, merasime, abidelere, İstanbul’un ve civarının tabiî manzaralarına dair birçok resimler yapmıştı ki bunlar tarihimiz için çok kıymetli birer kaynak vesika olmuşlardır.” (HS, 183)

“Romney, asrının Reynolds, Lawrence ve Gainsborough gibi isimleriyle beraber, en şöhretli bir portre ressamı idi.” (HY, 77)

“Eski Yunan ve Roma heykeltıraşları ve ressamı, dağların ve ormanların ve gecelerin vakur ve muhteşem mabudesinden de ilham almışlar...” (HY, 57)

⁷² S. Veyis Örnek, 2000, 45.

“Lucrezia, ömrünün son yıllarında Ferrara Dukalarının sarayında, ressamlardan, heykeltıraşlardan, musikişinaslardan, şair ve filozoflardan mürekkep bir kalabalığın dilber ve zarif bir melikesi oldu.” (HY, 53)

“Eski Yunan’da Aphrodite’nin en güzel heykelleri, Milattan evvel 4. Asrın büyük sanatkârı Praksiteles’in elinden çıkmıştı...” (HY, 27)

“... büyük bir tahta levha üzerine kabartma olarak işlenmiş, boyanmış bir resim. Çardak Kahvehanesi’nin kapısı üstünde de bir kadirga resmi vardır.” (AY, 52)

“O Venedikli ressamı buldu ve tercüman vasıtasıyla konuştu. Bir delikanlının resmini yaptırmak istediğini ve resmin nasıl olacağını da söyledi: “Yalnız yüzü değil, elleri ve ayakları da görünecek!..” dedi, “Bir taht üzerinde oturacak, tahtın arkasında kanatlarını açmış bir şahin kuş olacak...” dedi. Sanatına güvenen Venedikli ressam genç Mevlevi dervişinin muhayyilesini beğendi.” (AY, 97)

“İstanbul’a gelen Avrupalı ressamlar bu büyük ve güzel şehre hep denizden bakıyorlar, içinde dolaşp içindeki güzellikleri görmüyorlar... Şu meydan resmini bitireyim, bir de şu kahvehanenin iç resmini yapacağım... Havuzu fiskiyesiyle, türlü türlü kıyafetli müşterileriyle, şirin çıraklarıyla...” (AY, 98)

“Duvarlarda sülüs ve talik hatlar ile levhalar: “Ehli keyfin keyfini ne tazeler, taze elinden taze pişmiş taze kahve tazeler,” “Buyurun efendim Emir Kahvehanesidir burası, Âşıkların silinir gözünün pası,” “Cemal âşıkları hoş geldi buyursun, güzelleri fâsıklardan Allah korusun...” (HA, 89)

2.10.4. Meslekler

Halkın çoğunluğu esnaf, tulumbacı, saka ve askerlik mesleğiyle ve güç gerektiren işlerle hayatını devam ettirmiştir. Tüm bu mesleklerin yaşamın kolaylaşmasını sağlamak amacıyla ortaya çıktığı ve devam ettirildiği tespit edilen örneklerle anlaşılmaktadır. Temel ihtiyaçların giderildiği meslekler içerisinde kasap, bakkal, manav; bu mesleklerin yanında çırak olarak devam eden hamurkâr, pişirici, pastacı, kimi hammal, kimi helvacı, şekerçi, kimi kayıkçı, hamamlarda natır, tellaklar hikâyelerde yer almıştır.

İsimlerine yer verilen meslek gruplarına dair örnekler şöyledir:

“O zaman güzel Margaret’i ancak uzaktan görmüş olanlardan seçkin bir muharrir, Sermet Muhtar Alus ki 1900’de on üç yaşında bir çocuktı...” (HS, 153)

“Kasap, bakkal, manav hemen toplanıp karar verdiler ve çıraklarını Evangeliki’nin kapısına kadar göndererek madamın ne emrettiğini sordular.” (HS,15)

“Vakanüvis Şanizade Ataullah Efendi şöylece yazıyor.” (HS, 24)

“Tulumbacı olarak da Artin’le aynı sandığın uşaklarındandı: uzun boylu Artin artçı, orta boylu Apraham öncüydü; hiç konuşmazlar ama sandık kolu altında “ayakları sevişmiş”ti, ahenkli koşarlardı.” (HS, 33)

“Güderi diz çağrışlarının en güzellerini de Macar terziler dikerdi.” (HS,86)

“Dalkavukların başında da Tabak Ayşe’si ile kızı Tarife gelir; Ayşe bir debbağın kızıydı...” (HS, 70)

“Yemeniciliği bırakıp müezzinlikte karar kılması için ısrarla teklif edenler çok olmuştu.” (AY, 14)

“Bir gün de Uzunçarşı’da dolaşırken bir dükkân gördü; sahibi temiz kılıklı bir kimse, sabuncuydu.” (AY, 29)

“Ertesi günü Molla Emin kaynatası huzuruna çıkacak kadar vakit oldu mu diye tahminde bulunurken dükkâna bir harbeci (suçluları yakalamaya mahsus zaptiye memuru) geldi...” (AY, 33)

“Muhassıl, eski bir usul, devlet adına vilayetlere gönderilen vergi tahsildarlığıdır. Şöyle ki, muhassıllık isteyen kişi, o vilayetin belli vergisini zamanında toplamayı taahhüt eder, buna karşılık da kendisine yüzde hesabıyla bir ücret verilir, muhassıl da verginin geri kalanını defterdarlığa kesesinden teslim eder ve o vilayete vergi tahsilatına giderdi.” (AY, 42)

“Kimi bir fırında hamurkâr, pişirici, pastacı, kimi hammal, kimi helvacı, şekerçi, kimi kayıkçı, hamamlarda natır, tellaktı.” (AY, 48)

“Öbürü daha yaşlı, altmışını aşmış görünüyordu fakat bakışları sert ve vücudu da dimdikti; emekli bir albaydı.” (KS, 55)

“Yedi sekiz ay içinde Yetim Ahmet, top mühendisi ve dökümcüsü Muslahattin ağanın sağ eli yerinde göz bebeği olmuştu.” (FS, 18)

“Deli Hüseyin hemen o gün “mirahur” oldu. Bundan sonra IV. Murad’ın yanından hemen hiç ayrılmadı.” (KP, 39)

“Dürdane Hanım’ın kocalarından biri de Üsküdar’da seyyar börekçilik yapan Safranbolulu bir delikanlıdır.” (KG, 51)

“Saka malum sucu; büyük şehirlerde her evde suyun bulunmadığı o devirde günlük hayattaki yeri çok önemliydi. Kimi fiçılı ve atlı ve kimi kırbalı ve yaya çeşmelerden evlere, dükkânlara, hanlara su taşır durular.” (KG, 89)

“... öbürü de vakanüvislik, elçilik ve reisülküttaplık yapmış Vâsıf Efendi’nin kızı ve müderris Lofçalı Bekir Efendi’nin zevcesi Züleyha Hanım.” (KG, 109)

“Çukurcuma Hamamı’nda natırım.” (KG, 154)

“... halil Ağa’ya, oğluna ve torununa kâtiplik yapmıştır.” (HA, 33)

“1669 ile 1672 arasında Edirne’de bir Mekkâreci Ahmed Ağa vardı.” (HA, 105)

“Bu Ahmed Ağa’nın üç oğlu vardı. Büyüğü Mürsel, saraçtı; yukarda tespit ettiğimiz tarihlerde 30 yaşında, çoluk çocuk sahibi ayrı ev açmıştı.” (HA, 105)

“İşte İstanbul’da kaymakam olan Kara Mustafa Paşa!..” (HA, 108)

“Bugün padişahımızın adına tıra çeker vezir-i âlişandır.” (HA, 108)

“Belgrad’da âyandan baba dostu bir Şit Efendi vardı, Çinili Hamam yanında İmaret Camii’nin imamı idi...” (HA, 112)

“On beş yaşında çocuktum; babam fakir bir balıkçı idi, çok arzu ettiğim halde beni balıkçı yapmamış, deniz oğlumu da pençesine alıp kahretmesin diyerek beni terzi yanına çırak vermişti.” (HA, 122)

“Bir sene evvel Değirmenlik adasından Despina Kaptan’ın gemisine binip gaiplere karışan defineci bir İngiliz’i (bir arkeolog olacak) ...” (HA, 143)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Hatice Sultan ile Ressam Melling (11, 12, 21, 28, 29, 66, 73, 142, 143, 158)

2.11. GİYİM-KUŞAM-SÜS

Yaşam içerisinde var olmaya çalışan insan için giyim-kuşam ve süslenmeye verdiği önemin altında toplum içerisinde fark edilmek, beğenilmek, güzelleşmek, özentî, rahat ve iyi hissetmek, bir mesleğe ait olmak, cinsel kimliğin fark edilmesi vb. gibi temellendirmeler yer almaktadır. “İnsanlığın erken dönemlerinde giysi, daha çok insan vücudunu örten ve dış etkilere koruyan bir maddi kültür ürünü olarak algılansa ve ele alınsa da, zamanla bundan

çok daha fazla sosyal anlamlar barındıran bir kültür ürünü haline geldiği bilinmektedir. Süslenme ise, ortaya çıktığı dönemlerden günümüze kadar, kişinin kendisini diğerleri karşısında görünür kılmanın ve farklılaştırmanın en önemli sembollerinden birisidir.”⁷³

Özellikle başka toplumlarla iletişim kuran halkın özendiği giyim modalarını takip etmesi ve uygulaması da kimliğimizi oluşturmamızda etkili olmuştur. Kültürel bir sınır çizen giyim-kuşam bu sayede bu sınırı da ortadan kaldırarak beden dili olarak sosyal yaşamda kendine yer edinmiştir. “Giyim ya da kıyafet bir yandan bize kimlik giydirmekle birlikte, bizim varolan kimi kimliklerimiz de bize kimi kıyafetleri giydirebilir.”⁷⁴ “Birey olarak, toplum içerisine, sosyal statü ve kimliklerin yapılandırılmasında ve ifade edilmesinde aktif bir şekilde ve çoğu zaman kendimizi farklı kılacak kıyafet ve süslerle katılıyoruz. Bu açıdan toplumun bize yüklediği sosyal rollerin (kadın, erkek, genç, yaşlı, öğretmen, öğrenci vb.), kimliklerin sadece pasif birer alıcısı olmadığımızı göstermek istiyoruz. Hayatımızın değişik dönemlerinde ve değişik tarihlerde, kişiliğimize hâkim olan güçlü ve ortak bir duygunun varlığı söz konusudur. Hayatta aynı şartlara sahip insanların birçoğu, herkes için geçerli olmakla birlikte, kendi kimliğinde, kendine özgü özelemleri, gerilimleri, kaygıları, sevinçleri veya hoşnutsuzlukları yaşar. Bu yaşantısını da, bizim onları nasıl algıladığımızı düşünmeden, genel olarak kıyafet ve süsleriyle ifade eder. İşte bu anlamda, kimlik ve statümüzde ortak olan güçlü bir bileşenin varlığı söz konusudur. Bu bileşen, çoğu zaman kıyafet ve takılarımızda kendini gösterir. Gelenek yapımızda da, kimlik ve statümüzü kıyafet ve takılarla şekillendiriyoruz. Daha açık bir deyimle, varlığımızı sürdürürken, toplum içerisinde başkasından veya başka toplumlardan ayrı ve farklı olduğumuzu kıyafet, takı, ve süslerimizle belirtmiş oluruz.”⁷⁵

2.11.1. Giyim-Kuşam

Koçu, tüm hikâyelerinde giyim ve kuşam üzerine uzun tasvirlerle yer vermiştir. Öyle ki bu tasvirler sayesinde tüm kahramanların canlı birer örneğine zihnimizde ulaşmamız mümkün hale gelmektedir. Tüm ayrıntılarına varıncaya kadar anlatılan giyim unsurları, dönemin ayak uydurmaya çalıştığı “Cezayir Kesimi” modasından, kadınların, erkeklerin ve

⁷³ Muhtar Kutlu, Özmen, A., “Kimlik(ler) Sembolü Olarak Giyim, Kuşam ve Süslenme”, **Halk Kültürü’nde Giyim- Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2008, 305.

⁷⁴ Muhtar Kutlu, Özmen A., 2008, 307.

⁷⁵ Neşide Yıldırım, “Kadın Giyim ve Süslerinin Aileye Kazandırdığı Statü”, **Halk Kültürü’nde Giyim- Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2008, 286.

çocukların günlük giyim dışında törenlerde ve mesleklerini icra ederken kullandıkları tarza kadar anlatılmaktadır.

Sadece giyim değil bunu tamamlayan süslenme üzerine de kadınların yüzlerini süslediği, takılarıyla tamamladıklarına yer vermiştir. Erkekler içinse süslenme, bıyıklarına ve saçlarına yaptıkları uygulamalar ile karşımıza çıkmaktadır. Yine Yeniçerilik Ocağı'na yazılmak için pazularına yaptırdıkları dövmeler için de yazar, erkelerin süsü olarak bahsetmektedir.

Çalışmamıza dair tespit edilen giyim-kuşam ve süslenme örnekleri şöyledir:

2.11.1.1. Erkek Giyim

Erkek giyimi üzerine yapılan detaylı bilgiler içerisinde özellikle paçaları diz kapağının bir karış üstünde olan “diz çakşırı” bilgisinin yer aldığı, ayaklarına, pabuç çizme, kamerçin denilen bir kundura ve yemeni giydikleri, düğmeleri yarıya kadar açık gömlekler, başlarında ise kıvrımlarında gül, sümbül, yeşil yaprak bulundurulmuş külahlar ve kalpakların kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

“Ayağına pabuç çizme, sırtına don gömlek, üstüne şalvar aba, başına külah dülbend voyvodadan...” (HS, 45)

“Delikanlıların kıyafeti de “pitoresk”tir; başlarında kuzu derisi kalpak vardır.” (HS, 61)

“Kıyafeti de pitoreskti: Başında uzun ve sivrice bir keçe külah vardı, beyaz keçeden; bunun etrafına gelincik alı bir grep sarmıştı; grebin kenarları kırmızıbiber oyalıydı. Sırtında Aydın bezinden, rengi limon küfü bir gömlek vardı, yakasını gerdanında kavuşturan düğme, iri bir pırlantaydı; bunun üzerine al atlastan, ön tarafı gayet açık, adeta beline yakın kavuşan bir içlik geçmişti, bunun üstüne de, memelerine kadar çıkan bir Aydın kuşağı sarmıştı.” (HS, 111)

“Başında vişne çürüğü fesine, omuza atılmış fermenesine, ucu yerde sürünür kuşağına, çıplak ayakla giydiği kamerçin denilen kundurasına, hatta arkaları basılmış kunduralarından yalın topuk ve “kartalkanat” denilen kol ve omuz nümâyişlerine kadar tam bir bıçkındı.” (HS, 157)

“Yakup güzel ve sevgili oğluna alaca bezden bir entari yaptırdı.” (HY, 15)

“Büyük İstanbul’da inzibatın, asayişin çok çok bozuk olduğu o devirde, kılık kıyafette de, genç erkekler arasında bir “it modası” yayılmıştı: Üstte bir gömlek, bir don, paçaları diz kapağının bir karış üstünde, adı “diz çakşırı” fakat hakiki diz çakşırıyla hiç ilgisi kalmamış, zamanımızdaki “mini etek” denilen şeyin hakiki eteklikle ilgisi kadar; belde yedi arşın kuşak, başta bir keçe külâh, o külâha da beş arşınlık bir tülbent veya şal sarılmış, kuşağın ucu yerde sürünür, sarığın ucu omuzda. Gömleğin önü asla kavuşmaz, göğüs, meme başları mutlaka görünecek. (...) Bu it kılığının adı da “Cezayir kesimi”, “Cezayir modası” olmuştur.” (AY, 48)

“... genç bir asker kendi adamlık urbanlarını giydirmişti: bu, al çuhadan sırma işlemeli bir esvaptı. Dizkapaklarının bir karış kadar üstünde kalan kısa çakşırının üzerine yine al renkli bir kuşak sarmıştı; baldırına da, aynı çuhadan yapılmış bir tozluk geçirmişti.” (YB, 44)

“... başında altın sarmalı külâh etrafında üç endaze tülbent, bir ucu sağ omuza sarmış olacak ve bir kıvrımında da, mevsimine göre ya bir gül goncası, ya bir koçan sümbül, ya bir yeşil yaprak bulunacak; ak bezden gömleğin düğmeleri çözüktü, şahbaz yiğit sinesi yaz kış küşade, üryan gerektir; kollar hemen omuz başlarına kadar sıvanmış, sağ pazısında pazıbant, kolunda 59. Orta’nın dövme nişanı...” (EK, 110)

“Çıkımcı delikanlıların da kıyafetleri pitoresktir. Başlarında kuzu derisi kalpak vardır. (...) İşlemeli pamuklu bezden gömleklerini çıplak gövdeye giyerler; bu gömleklerin yakasında bir tek gömlek vardır, ekseriya çözüktür; al yahut beyaz yün kuşak, kaba yün potur, vücut yapıları tığ gibi dağlı oğlanlara pek yaraşır.” (HA, 32)

“Mito da kendisi gibi bez mintanlı ve şayak poturlu ve yalın ayaklı oğlandı, ama yoksul bir amele değil, çiftlik nazırının oğluydu, pazar günleri güzel giyiniyordu, kasabadaki kiliseye kuzu derisi kalpakla değil, şapka ile ve ayaklarına kundura giyerek gidiyordu.” (HA, 46)

“... ve sonra ona erkek esvabı giydirmişti. Çingene kızı hayduttan kaçarken de o kılıkta kaçmıştı. Tayyar Ağa da Penbe’nin erkek kılığına dokunmamıştı. Sadece sırtındaki kaba kesim urbayı çıkartıp, bir kat âlâ çuhadan potur cepken giydirmişti.” (HA, 72)

“Despina beyaz gelin esvabı ve beyaz duvakla bindiği gemiden, ayaklarında çizme, şalvar, belinde kuşak, kuşağında tabanca, bıçak, sırtında fermene cepken ve başında mavi püsküllü fesle erkek kıyafetinde çıkmıştı.” (HA, 123)

“O sırada oğlanın ayaklarından şıpıdık yemenisinin biri fırlamış ve iskelede kalmıştı ki ertesi gün bulunmuştur...” (HA, 126)

2.11.1.2. Kadın Giyim

Belirli özellikleriyle kadınlar Fransız modası entarileri, işlemeli gömlekleri, altı geniş, beli dar, omuzdan askılı bir eteklik olan yün sokmanları giyerler. Ayaklarında renk renk pabuçlar, ellerinde hasırdan yapılmış yelpazeler, yüzlerini ise kapatmak için tülbentten yapılan yaşmaklar ile betimlenmişlerdir.

Tespit edilen kadın giyim örneklerimiz ise şöyledir:

“...sırtındaki Fransız modası entarisiyle Galata kaldırımlarında sürtüklük etmesine mana veremediği için, merak saikasıyla takılmıştı.” (HS,15)

“Papaz Zafiri’nin koltuğundaki bohçada, içine koyun postu kaplanmış, kaba kürküne varınca Epirli Köylü kadınlarının giydikleri esvap ve çamaşırdan bir takım vardı.” (HS, 17)

“La Vousin, müşterilerine istikbalden haber verirken sırtına muhteşem elbiseler giyer, omuzuna da, üstüne kartal resimleri yapılmış, geniş bir manto atardı.” (HY, 62)

“Sırtında yeşil ferace, başında ak yaşmak ve ayaklarında sarı pabuçlarıyla Sürtük Zehra...” (KG, 77)

“Balkanlardan inen dağlı kızları, kadınları, “Torlak Momeleri” köylerinde el tezgâhlarında dokunmuş “yün sokman” giyerler. Sokman, altı geniş, beli dar, omuzdan askılı bir etekliktir. Ve kendi kumaşından bir önlüğü vardır. Bellere tokalı kemer bağlanır. Sokmanın altına yine köy tezgahlarında dokunmuş pamuklu bezden gömlek giyilir, bu gömleğin yakası, göğsü, kol ağızları işlemelidir. Gömleğin etekleri görünmez ama sokmanın altında momenin diz kapaklarına kadar iner.” (HA, 32)

“19-20 yaşlarında iki taze kadın, sırtlarında duduyeşili eş feraceler, kalınca tülbent yaşmak tutunmuşlar, ayaklarında sarı çedik pabuçlar, ellerinde hasır örgüsü, yelpazeler...” (HA, 91)

2.11.1.3. Çocuk Giyimi

Çok fazla örneğine rastlanmasa da genel anlamda hep aynı tarz giyilen kıyafetler için tek bir örnek kültürel unsurları anlamamız açısından yeterli olacaktır. Erkek giyiminde olan külahların, çocuklar içinde yine çiçeklerle süslenmiş halini tespit etmekteyiz. Ayaklarında kundura, sırtında mintan , cepken ya da kuşak bağlı ve pantolon olarak da potur denilen giysiler hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

“Erkekler ve erkek çocuklar, ılıcaya, uzun ve geniş paçalı patiska donla girerler; bu, güzel erkek yapısına pek yaraşır.” (HS, 66)

“Pek küçük yaştan bir oğlan çocuk gibi büyütülmüştü; ayağında kundura potur, sırtında mintan ve cepken, elinde kamçı, belinde yatağan ve kubur, başında oyali grepler...” (HS, 76)

“Çünkü çocuklar macerayı severler.. ve çocuklar, fiyakalı, cakalı kıyafetleri esvapları da severler...” (İK, 33)

“Akıncıların ise, her erkek çocuğu imrendirecek bir kıyafeti vardı: Başlarında ya samur bir kalpak... yahut üzerine oymalı ipek çevreler sarılmış beyaz bir keçe külâh... Bu külâha ve kalpağa, altın suyuna batırılmış turna kuşu tüyleri, kırmızı, yeşil ve siyah balıkçıl kuşu tüyleri takınmış...” (İK, 33)

“İşte Durak Bey’in oğlu Doğan, on beş yaşında bir çocuktı ama.. Beyaz mintanı, kısa ve beyaz gemici donu, belinde al kuşağı, ayaklarında kırmızı yemeniler, başına dallı çiçekli bir Hint şalı sarmış.” (KS, 50)

“Çuha poturu al, ayaklarıma sarı pabuçları al, bi de at al, şeker al, gelirim.” (EK, 87)

“On üç yaşlarında kadar olan bu çocuğun arkasında bir yırtık kolsuz mintan bir de yırtık ve kısa pantolon vardı.” (YB, 5)

2.11.1.4. Günlük Giyim

Erkek, kadın ve çocuk giyimi bölümünde verilen bilgiler ile eş olan bu bölümde özellikle günlük giyim adı altında bahsedilen örneklere yer verilmiştir.

“Hazırlan, köylü esvabını giyin, yarın seni Galata’da ayrı bir eve çıkaracağım!.. dedi.” (HS,23)

“Kara tilki postu kaplanmış bir kürk, ev hayatında giyilen bir kürktür. ...sırtında kara tilki kürk, köşeye oturmuş... Yine otuz kadar mümtaz ağalar önünde le pençe dururlar...” (HS, 176)

“Hatta bir gün, Fetva Emini Şeyhzade Efendi padişah ile Abaza’nın yan yana aba cepken giyip geçtiklerini görmüştü. İstanbul’da derhal Abaza kesimi kaftan, Abazalı kavuk, Abaza tarzı kılıç moda olmuştu.” (KP, 31)

“Kendisine aş çuhadan bir kat âlâ esvap ve lüzumlu olan çamaşırı alıp anasının evine gitti. Güzel oğlunu beylik mavi bezden karakollukçu çakşırı ve gömleği ve abadan kesilmiş karakollukçu camedanı ve keçe külahlı gören kadın onu ağlayarak bağrına bastı...” (KG, 22)

“... Kahvecioğlu’nun önce yaz giyim kuşamını tarif edelim: Başında tandır gibi bez endâze şal... Vücut omuzlardan topuklara kadar çırılçıplak, çamaşır namına bir şey yok. Çıplak gövde üzerine gayet, kısa, şakır şakır altın sırma işlenmiş bir camedan, kolsuz bir çeşit cepken geçirilmişti. O kadar kısa ki beli firdolayı açıkta bırakmıştı. (...)” (KG, 75)

“Köylüsü de böyledir. Çuha cepken, kopçalı sıkma potur, başlarına kalpak, ayaklarına kaba kundura giyerler; kadınları cümle edep ehli olup çuha ferace giyip beyaz tülbent yaşmak vurunurlar.” (EK, 13)

2.11.1.5. Törensel Giyim

Esnaflar mensubu kişilerin törenlerde kendi mesleklerine uygun olarak giydikleri esvaplar, kürkleri sayesinde ayı, kurt, köpek kılığına girebilen kavafların törensel kıyafetlerine yer verilmiş ayrıca köçek entarilerine, zeybek ve kılıç oyunu oynarken giyilen kıyafetler tespit edilen unsurlar içerisinde yer almıştır.

Özellikle belirtmek gerekir ki Türk masal ve destanlarında örneklerine sıkça rastladığımız “don değiştirme” ritüeli burada kavafların ayı, köpek ve kurt kürkünü giymeleri şeklinde karşımıza çıkmıştır.

“Esnaflar alayında ise, her bir esnaf, sanatlarına münasip rengârenk esvaplar giymişler, “nice etvar-ı garibe ve nice eşkâl-i kahkahaferma” göstererek alaylar tertip etmişlerdir. “Mücellidin ve kağıtçıyan elvan kağıtlardan cüppe ve şebkülâhlar” giymişlerdi.” (HS, 186)

“Kavaflar ise, sahtiyan ve meşinden libaslarıyla, kürkçüler gûnagûn postlarıyla kimi ayı, kimi kurt ve köpek heyetine girerek Alay Köşkü’nün önünden geçmişlerdi. Saie esnafa gelince, onlar da sanatlarına uygun “nadide suretlere” bürünmüşlerdi.” (HS, 187)

“O zamanlar İstanbul’un en zarif ve şakacı efendilerinden birisi başına bir destar sarmış, sırtına rengârenk bir ferace giymiş, semerini “garip ve tuhaf nukuş ile” süsleyerek Deccal’in merkebine döndürdüğü bir eşeğe binmişti.” (HS, 187)

“Fakat Theodora, kendisini heyecanla bekleyen imparatorun karşısına, seyahat kıyafetiyle değil, en muhteşem merasim kıyafetiyle çıkmış...” (HY, 41)

“Otuz yaşlarına kadar, kumral bıyıklı, kumral saçlı, güzel ve şatafatlı zeybek kıyafeti ile de bir kat daha güzelleşmiş bir adam söze karıştı...” (İK; 20)

“Başında, uzun zeybek külâhı, üzerine kat kat sarılmış oyalı ipek çenberi, mor çuha üstüne sarı ipek ve altın sırma işlemeli zeybek cepkeni.” (İK,24)

“... evvela al ipekli bir köçek entarisiyle çıkmıştı, belinde al kuşak üzerinde al camedan vardı ve başına da bir al şal sarmıştı.” (EK, 93)

“Hele bir kılıç oyunu oynadı, gövdesi çıplak, belinde bir ucu yerde sürünür kırmızı bir kuşak, bacaklarında bol paçaları çıplak, ayakları üzerine dökülmüş kırmızı bürümcükten yarı şeffaf bir şalvar, başında altın miğfer ve iki pençesinde iki eğri kılıç; zaman oluyordu ki, ince uzun oğlan, çelik pırıltılarına karışıp kayboluyordu; yerde ayak, parmak görülmüyordu.” (EK, 93)

“Hiç unutmam, Despina gemiye beyaz gelin entarisi ve gelin duvağı ile binmişti...” (HA, 123)

2.11.1.6. Meslekleri ve Yaş Gruplarını Belirleyen Giyim-Kuşam

Osmanlı Devleti son döneminin ön planda olduğu hikâyelerde Asakir-i Mansure ordusunda askerlerin kıyafet bilgisine yine yiğit ve gazilerin giyim kuşamına yer verilmiştir. Meslek dallarına özgü papaz, esnaf şehbazları, çiflik kâhyaları ve kahvehane çıraklarının giyimini belirleyen örnekler de tespit edilmiştir.

“Oraya külahlı, papaz kıyafetinde gidiyordu.” (HS,16)

“Torlak Momeleri köy tezgâhlarında dokunmuş yün sokman giyerler. Bu geniş askılı bir eteklidir. Kendi kumaşından bir önlüğü vardır. Sokman ve önlük işlemelidir. Bellerinde,

tokalı bir kemer vardır. Sokmanın altında, gene köy tezgahlarında dokunmuş işlemeli pamuklu bez gömlek vardır.” (HS, 61)

“Çadırın içinde çorbacı kalafatlı ve paşalı kavuklu ve bratalı ve Tatar kalpaklı türlü türlü kıyafette adamlar var...” (HS, 74)

“Keçe külahları ile renkli dokumadan burma sarıklarını çıkarıp şobara denilen kalpakları giyen, şobaralarının üstüne altun telli şeritler takıp tepesine düğme büyüklüğünde hürmüz incileri takan, topu yüz yirmi kuruşluk tülbent sarınıp Hint kumaşından mintan kestiren Kırçalı yiğitleri...” (HS, 78)

“Estegon gazileri başlarına samur, tilkive kaplan postlarından kalpaklar giyerlerdi, üstüne yeşil dalınbaz, oyalı yeşil grepler sararlardı, bu greplerin iki yanına altın yaldızlı turna telleri iliştirirlerdi...” (HS, 86)

“Kızların üstünde mavi, oğlanın üstünde al atlastan birer cambaz donu, donların paçaları diz kapağının hemen altından bir kurdeleyle bağlanmış; bellerinde fiyongalı beyaz ipekten kuşak; bacaklar, ayaklar çıplak, kızların ayağında beyaz güderiden, oğlanın ayağında kırmızı sahtiyandan ökçesiz cambaz pabuçları...” (HS, 148)

“İstanbul’un bütün esnaf şehbazları gibi şahin başı keçe külahlı ve yalın ayaklı Cezayir filarlı bir pırpırı cilasun afet olduğu halde akran ve emsaline uymamış...” (AY, 14)

“Uşakların hepsini bir örnek giydirirdi; yazın beyaz dimiden çakşır ve beyaz üstüne sarı çubuklu helali gömlek; kışın da al çuhadan şalvar, al çuhadan camedan ve bellerinde yazın beyaz, kışın al kuşaklar. Bellerinde kırmızı ibrişim futalar, peştamaller, başlarında kenarları biber, karanfil, menekşe veya kirpik oyalı Kandilli yazmaları sarılmış ak keçeden külahlar; omuzlarında sırmalı peşkirler; müşterilerin peşinde tıkır tıkır koşarlardı.” (AY, 93)

“Subayın da erlerin de kıyafetleri çok parlaktı. Ayaklarında gümüş mahmuzlu çizmeler, kırmızı kadifeden çakşır, sırtlarında ipekli mintanlar, kırmızı kadifeden altın işlemeli cepkenler, beyaz yünlüden hafif kaputlar, başlarında oyalı ve altın çevreler sarılmış kadife külâhlar vardı.” (YB, 4)

“Deli Hüseyin Paşa baştan ayağa kadar zırh giymiş, “gök timura” bürünmüştü.” (KP, 40)

“Evvela birinci fırkası: askeri taifesiydi. Kaptanlar, azebler ve vardıyanlar; resenbaz keştiban dayılardı. Cümlesi Cezayirli esvabı giyerlerdi. Başlarındaki kırmızı fes üzerine

kafesi destar sararlar, arkalarına bornuz atarlar, bellerine çatal pala bıçaklar sokarlar ve ayaklarına tomak giyerlerdi.” (KP, 53)

“... üniformaları da hazırlanmamış olduğundan Asakir-i Mansure efrat ve zabitanının halktan ayırt edilmesi için bellerine birer al kuşak, ellerine birer asa, sopa verilmişti.” (EK, 63)

“Yüzünde kara bir sakal ve omuzunda bir heybe, kasabanın kenarında küçük bir hana konmuştu. Kılık ve kıyafeti ile bir Bulgar köy ağasının çiftlik kâhyasına benziyordu.” (HA, 68)

“... bu gözüpek haydutlar başlarına kırmızı bostancı cellat baratası, kırmızı bir külah giymekteydiler, yüzlerini de gözlerinin altından itibaren bir çevreyle sarıp gizliyorlardı. Elllerinde küçük baltalar vardı. Kıyafetleri değişiyordu; bazen esnaf işi şalvar, uzun paçalı çakşır giyerek paçalarını bir ip ile bağlıyorlar; bazen de levent kesimi kısa diz çakşırı giyiyorlardı.” (HA, 85)

“Kahvehane uşakları ise, çıplak ayaklarında kadife tasmalı nalınlar, bellerinde ibrişim futalar, suret-i mahsusada seçilmiş cennet kaçkını güzel güzel çocuklardı.” (HA, 89)

“Kılığı kıyafeti Emirler Kahvehanesi çıraklarının aynı, başında keçe külah üstüne sarılmış oyali yemeni, sırtında bürüncük helali gömlek, gömleğin kolları dirsekler üstüne dek sıvanmış, belinde kuşak, altında bol ağı şalvar, çıplak ayaklarında kadife tasmalı nalınlar, ve yine belinde beyaz zemin üstüne sarı ve kırmızı çubuklu bir peştamal!” (HA, 90)

2.11.2. Süslenme

Toplumun giyim kuşamla beraber tamamlayıcı bir unsur olarak düşündüğü süslenme ürünleri kadın ve erkekler için farklı örnekleriyle karşıma çıkar. Erkeklerin bıyık ve sakalları ön planda tutulurken kadınlar için süslenmek, saçları, takıları, kaş ve gözlerini boyamaları ile belirtilmiştir.

Erkeklerin yastıkbıyık diye tabir edilen bir bıyık çeşitleri ve Yeniçeri Ocağı'na ait oldukları gösteren kol pazularına yaptırdıkları dövmeler, boyunlarına astıkları muskalar ve perçemleri dikkat çekmektedir. Özellikle göğsünde olan kıllardan bir tutam bırakıldıktan sonra hepsinin kesilmesi ve kalan tutamın mavi boncuklarla sslendiğı "sine perçemi" kültür unsuru olarak önem taşımaktadır.

Kadınların gözlerine sürme, kaşlarına rastık çekmeleri, saçlarını örmeleri ve yemenilerle bağlamaları gibi yöntemlerle süslenerek giyim ve kuşamlarını tamamladıkları tespit edilmektedir. Takı olarak ise inci, elmas, yakut gibi değıerli madenlerden yapılmış yüzük, küpe ve kolyeler gibi örnekler verilmiştir.

"...tığ gibi şıkırdım Artin'in deniz yosunu perçemi Makruhi'nin gönül kuşuna kse oldu." (HS, 28)

"Başı, zlf ve kâkül kesme hünerli berber eli gördü ve vücudu da ilk defa sıcak su ile sabun yüzü gördü." (HS, 46)

"Kadınların, kızların boyunlarından, kulaklarından, kollarından ve parmaklarından gerdanlık, küpe, bilezik ve yüzükleri de alınmıştı." (HS, 54)

"Saçlarını, ince ince yirmi otuz kolan rerler. Başlarına bir oyalı yemeni bağlarlar. Bu yemeninin uçları, arkalarında, saçlarının üstüne sarkar." (HS, 61)

"Kalpaklarını altına muhakkak bir çiçek iliştirebilirler, karanfil, değıirmen arkında yıkanan oğlan saçına en yaraşan çiçektir. Gl bahçelerinde, kızlardan birinin uzattığı bir gonca gl şakağa iliştirmek, her sabah, oğlan tuvaletini süsüdür." (HS, 61)

"Erkeklerin yegâne süsleri de boyunlarındaki muskalardır: Gümüş, altın ve üç köşeli yahut üstüvane şeklinde olan bu muskalar, usta kuyumcuların elinden çıkardı; adi muşambaya sarılı ve murassa muskalar da vardı" (HS, 66)

"zerinde üç tel kıl vardı. Bu kıllara birer inci geçirir, uçlarını da, beninin rengine bir amber damlasıyla yapıştırırdı." (HS, 76)

“Kahvehanenin beş altı tane, elleri ve ayakları kınalı, al bürümcük donlu, kâküllü perçemli, kırmızı külahlı ve inci püsküllü Macar oğlancıkları hizmetkârları vardı...”(HS, 95)

“Delikanlı, çam kokulu kaynaklarda yıkanır, güzel alnına dökülmüş kâküllerini menekşe çelenkleriyle süsler, en kuytu, gizli köşelerde maşukasını beklerdi.” (HY, 26)

“Ve hepsi, çehrelerine ayrıca bir heybet veren yastıkbıyıklıydı. Bıyıkları, dudak üstünden ve ağız kenarından aşağıya doğru, iner, kulakmemeleri altlarında sakal kıllarıyla karışır, beslenir, yastıklanır ve oradan dışarıya doğru kıvrılarak burulur, sakalın geri kalan kısmı, çene üstündeki kısmı da tıraş edilir, kesilirdi. Aşırı nümayişli bir yüz tuvaletiydi.” (AY, 47)

“Eğer delikanlının göğsü kıllanmış ise, bir tutam kıl bırakılıp geri kalanı tıraş edilir, bırakılan kıllara, o bir tutam kılın her birine de bir mavi boncuk, onun da adı “sine” perçemi.” (AY, 48)

“Narin, beyaz, incecik parmakları elmas yüzüklerle donanmış bir hanım eli arabanın atlas perdesini araladı...” (KG, 15)

“Elmaslı hotozu düzgün, kınalı saçları pırıl pırıl, kara sülük rastıkları, kuyruklu sürmeleri, yanağında fındık büyüklüğünde lâden beni ve dudaklarının, yanaklarının alı elhak ki kararında, yerindeydi.” (KG, 25)

“Koynuna mücevherli bir altın saat koydu, kuşağına mercan kabzalı bir hançer soktu, parmağına da Dedekülahı bir zümrüt yüzük taktı...” (KG, 30)

“... Emine Hanım dilber yüzünde karanfil bıyık, sinesi perçemli, arslan pençeli ve yürürken topukları kütürdeyen şehbaz oğlana âşık oldu.” (KG, 60)

“Göğüs kılları ustura ile kazınmış, iki meme arasında yalnız sekiz on tel kıl bırakılmış ve her birine birer inci geçirilip püskül gibi sarkıtılmış, adı: Sine Perçemi!

Sakal matruş, bıyık Bektaşî kesimi, zülûf, kâkül salınması şart.” (KG, 75)

“... Hürmüz’ün sağ yanağının üstünde ise karabiber büyüklüğünde bir ben vardı. Kızarmış gül yaprağı renginde bir deri üstünde bu kara nokta, boynuna bir dizi boncuk bile alıp takamayan güzel kızın yegâne süsüydü.” (KG, 160)

“Kavgacı ve geçimsizler alnından, çapkınlar kaş üstünden şakağa doğru bir tutam perçem sarkıtırlar.” (HA, 32)

“Kadın ise, gözleri sürmeli, kaşları rastıklı, kırıtkan ve mültefit...” (HA, 52)

“Tinke’nin o güzel uzun boynuna incileri dizi dizi, külçe külçe takmak, Tinke’nin pembe gül yaprağı kulaklarından en muhteşem elmas küpeleri sallandırmak, Tinke’nin o kalem kalem narın parmaklarını zümrüt ve yakut yüzüklerle donatmak, Tinke için, Tinke’nin yolunda her şeyi yapacak, soyacak, yakacak, kesecekti.” (HA, 59)

“... Çocuk başını aşağı indirip yukarı kaldırıncı, biraz uzunca olan saçları, perişan, perakende bir hale girmişti; başını aşağı indirdiği zaman saçları yüzünü örtüyor, yukarı kaldırdığı zaman da yüzü bir güneş gibi doğuyordu. Gözleri koyun gözü idi...” (HA, 107)

“... çoğu da demir gülle topuklu, bazulu, pençeli, fakat bıyıkları henüz duman duman terlemiş “çarebru”, “dörtkaşlı” denilen bıçkın delikanlılardı.” (HA, 120)

“Bu namlı gemici meyhanesinin üç nefer palabıyıklı haydut kırması uşağı, üç nefer de tüysüz, kâküllü, perçemli, kaşı gözü yerinde Sakız mahbubu sakisi, iki nefer de yine kaşlı gözlü, eli ayağı düzgün çubukçu ateş oğlanı vardı.” (HA, 121)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Erkek Kızlar (14, 25, 27, 55, 69, 73, 87, 90, 99, 111)

Kızlarağasının Piçi (34, 38, 39, 45, 49)

Kafes Arkası Günahkârları (13, 15, 19, 23, 26, 29, 30, 60, 74, 75, 77, 80, 86, 98, 100, 111, 149, 153, 157)

Hatice Sultan ile Ressam Melling (11, 13, 17, 20, 25, 27, 28, 40, 45, 53, 60, 65, 70, 73, 77, 79, 80, 81, 85, 86, 93, 100, 108, 110, 123, 182, 187, 197)

Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş (17, 18, 20, 29, 31, 34, 38, 42, 50, 51, 53, 55, 60, 62, 65, 67, 68, 70, 72, 76, 85, 97, 104, 106, 109, 112)

2.12. HALK BİLGİSİ

2.12.1. Halk Hekimliği

Halkın her alanda birbirine destek çıktığı bir anlaşma düzeni içerisinde yaşadığının kanıtı olarak halk hekimliği ve uygulamaları karşımıza çıkar. Günümüzün ilaç ve hastane imkanlarının olmadığı dönemlerde denenmiş ve sonuç alınmış işlemler, merhemler değerli olmuştur. Doğayla iç içe yaşayan toplumun bitkileri çok iyi bilmesi yine alternatif tıbbın başlangıcı gibi görülen bu ürünlerin kullanılmasıyla başlamıştır. “Halk hekimliği, halkın,

olanaklarının bulunmadığı için ya da başka sebeplerden dolayı doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüdür. Halk ilaçları ise uzun tecrübeler sonunda günümüze kadar gelmiş, deneye dayalı uygulamalar olup Anadolu’da rasyonel veya büyüsel-dinsel niteliği taşıyan yöntemlerle, genellikle kırsal kesimde olmak üzere geniş bir halk kitlesi tarafından kullanılan ilaçlardır. Türk folklorunda en çok karşılaşılan konulardan birisi olan halk hekimliği, imkânların sınırlı olması veya ümitlerin tükendiği anda başvurulmuş bir tedavi yöntemidir. Modern tıbbın, bizim yapacağımız bir şey kalmadı, demesiyle tükenen ümitlerin yeniden canlanması halk hekimliğiyle olur.”⁷⁶

Toplum içinde derin izler bırakan bu ritüeller özellikle kırsal alanlarda halen birçoğuna rastladığımız ocak kültürü ve bitkilerin şifalandırması, inançsal duaların bu ritüellerle beraber devam ettirilmesi örnekleri bu durumu kanıtlamaktadır. Çalışmamızda tespit ettiğimiz örnekler içerisinde ise gülsuları ile şakakların ovulması, yatalak hastaların şifa bulması için kuyulardaki sulara sokulması, fıstık yağının öksürüğe iyi gelmesi ve bu yağın günün belirli saatlerde verilmesi gerektiği gibi bilgileri yer almaktadır. Dönemin padişahlarına hastalıklarına derman bulmak için anberiye bitkisi ve yosun suyu gibi şifalandıracak ürünlerin kullanımı yer almıştır. Yaraları iyileştirmek için kullanılan merhem ve insan vücudunda yaşayabilen bitlerin yakılması gibi önemli halk hekimliği bilgileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halk hekimliği için toplumun her kesiminin birbirine aktardığı bilgiler ışığında uygulanan örnekler ise hikâyelerde şöyle yer almaktadır:

“...çıplak ayaklarında tabanlarının yarıkları çamsakızıyla kapatılmış, tımar edilmişti, çıplak ayaklarına baktı.” (HS, 44)

“Kazanda geri kalan, cibre kuyusuna dökülür. Bu cibre kuyuları da yatalaklar için şifalı bilinir.” (HS, 62)

“Acı acı öksüren garipleri gördü mü, hemen bir şişe fıstık yağı verir, sabahleyin yataktan kalkar kalkmaz bu yağdan bir yudum iç... gece yatarken de bir yudum iç... Öksürüğü derhal keser, rahat edersin evladım, derdi.” (HS, 166)

⁷⁶ Namık Aslan, Meryem Arslan, “Halk İnanışlarına dayalı Hekimliğinin Tarihî Türkçe Tıp metinlerindeki (16.-17. Yüzyıl) İzleri (206-217)”, **Milli Folklor**, 2020 (128), 207.

“Derhal koştular, gülsuları, lokmanruhlarıyla alnını, bileklerini, şakaklarını ovdular...” (HS, 191)

“...nihayet bir kitapta o belirtilerle başlayan hastalığın adını ve devasını buldu: hastalık “teşemmu-ı kebedi”, karaciğerin mumlaşması idi, çok tehlikeli bir hastalıktı, tek ilacı da “anberiye suyu”ydu.” (AY, 25)

“Anberiyeyi kendi eliyle, padişahın gözü önünde kaynattı, suyunu aldı, soğuttu, üç gün üç gece padişahın yanından ayrılmadı. Önce ateş indi, sonra nabız tabii şekilde atmaya başladı, karındaki şişlik de yavaş yavaş kayboluyordu.” (AY, 25)

“Padişahım... Derdinin dermanı bendedir, sana şu yosunun suyunu içireceğim, Allah’ın izniyle üç günde ayağa kalkarsın. Eğer bir zarar erişirse beni cellada versinler... dedi.” (AY, 25)

“Molla Emin bir ah çekerek düştü, bayıldı, köleler koşarak delikanlının bileklerini, şakaklarını gülsuyuyla ovarak ayılttılar...” (AY, 41)

“Siyah sakallı adam hemen cebinden kocaman bir mendil çıkardı.. Diz çöktü.. Çocuğun çıplak ayağını avuçlarının içine alarak kırık ucu hâlâ yaranın içinde duran camı çıkardı ve sonra Hasanın ayağını o kocaman mendille sımsıkı sardı, bağladı.” (KS, 30)

“Sırındakiler zaten palaspâre, dökülüyordu, her yivinde dikişinde bitler dizi dizi, ocakta yaktilar.” (KG, 20)

“Bir tertip toz verecekti. Kız onu içince ölecekti. Daha doğrusu ölüden farksız olacaktı. Üçüncü gece tozun tesiri geçecek, kız kendine gelecekti.” (KG, 93)

“Çiviği çekmiş, çıkarmış ve oğlanın yaralı ayağını yıkamış ve merhem sürerek sarmış, bağlamış, üstelik: “Dimo, sen hiç dokunma, bu bezleri çözme, akşama bana gel, taze merhem koyayım!” demişti.” (HA, 55)

2.12.2. Halk Botaniği-Zoolojisi

İnsan ve çevre ilişkisi içerisinde gelişen doğa bilgisi, bitki türlerinin kullanılış biçimleri, isimlendirilmesi ve onlara verilen önem üzerinde değerlendirilmektedir. Yine aynı şekilde hayvan türlerinin sosyal yaşamı kolaylaştıracak şekilde kullanımı ve kişilerin çevrelerinde bulunan hayvanlara gösterdikleri uyum halinde şekillenmektedir. Tüm bu türler geleneksel anlayışla beraber toplum içerisinde kendine yer bulmakta ve gelecek kuşaklara da aktarılmaktadır.

Bitki ve hayvan türleriyle iç içe yaşayan halk, günlük hayatının içerisinde, ulaşımında, beslenmesinde, ilaç yapımında, bitkilerden faydalanırken kendi yetiştirdiği ya da bakımını üstlendiği hayvan ve bitkilerle aynı zamanı paylaşmıştır. Bu paylaşım bazen bir kavak ağacı altında buluşmalar, oturmalar şeklinde bazen duvarlardan ya da evlerin pencerelerinden sarkan ıhlamur, akasya, fesleğenlerle olmuştur. Türk'ün kanadı olan atı ulaşım için; tavuk, kaz gibi hayvanları kümeslerinde; inek, eşek, manda gibi hayvanları ise ahırlarda besleyerek zamanını bu gibi işlemlerle değerlendirmiştir.

Bitki ve hayvan çeşitlerine yer verilen örneklerin tespiti şöyledir:

“Onunla engerek yılanına sarılmış gibi yattı.” (HS, 56)

“Yağ gülü açık kırmızı ve beyaz iki cinstir. Beyaz güller kokusuzdur. Kırmızılar arasında ben gibidir.” (HS, 60)

“Aşağı tüccar elinde gülyağına ıtırşahi karıştırılır.” (HS, 60)

“Mahalle halkı, yol kavaklarında buluşur...” (HS, 63)

“Estergon ve Kızılhisar palangası arasında, yarı yolda iki bayır üstüne yayılmış bir meşe ormanı...” (HS, 90)

“Hatice Sultan derhal kabul etti: boylu, yaprakları gayet sık ve dalları makasa gelir ağaçlar, gül, leylak, ve akasyalar dikildi; dolambaçlı, yanıltmaçlı yollar yapıldı.” (HS, 181)

“Gece ve gündüz at ve eşek boynuna düştüm.” (HS, 187)

“Çınar gölgeleriyle sürmelenmiş Divanyolu'nda, Hubba Kadın'ın bir beytini hatırlıyoruz...” (HS, 201)

“Minarenin etrafına servi, şadırvan başına çınar, sokakların iki kenarına akasya diktik. Beyaz badanalı duvarlardan ballı meyveler, narin şahnişlerden Kur'an kokulu fesleğenler sarkıttık. Göklerde güvercin ve kumru uçurduk.” (HS, 201)

“Taşlar, ağaçlar, daha geride, dağlar yahut uzanan bir düzlük, sarı, mor, erguvan, menekşe; renkler halinde...” (HS, 202)

“...Kıbrıs adasının mersin ağaçlarıyla kaplı bir sahilinde, köpüklü çırpıntıları ile sürüklenen bir sedef çanak içinden şaheser bir inci gibi doğmuştu.” (HY, 25)

“...Zeus, Aphrodite'nin gözyaşlarına dayanamadı, güzel oğlanı kan renginde bir çiçeğe kalbetti; ömrü Adonis'inki gibi pek kısa olan bu çiçeğe biz gelincik deriz.” (HY, 26)

“Evvelden emrettiği müthiş bir engerek yılanı, meyva ve çiçek dolu bir sepetin içinde saklanarak getirildi.” (HY, 33)

“Cins bir Türk atına sıçrayan Pesaro Senyörü, Roma ile Pesaro yolunu 24 saatte aldı; bir gün bir gece ağzından köpükler saçarak durmadan koşan hayvan, efendisini selamete ulaştırdıktan sonra çatlayarak ölmüştü.” (HY, 52)

“Mesela Louis bir gün erguvan çiçeğini pek sevdiğini söyledi...” (HY, 76)

“Anberiye bir bitkiydi ve ancak Hindistan’da Himalaya Dağları’nın en yüksek tepelerinde rastlanırdı, kar buz içinden çıkan yosuna benzer bir bitkiydi.” (AY, 25)

“Sizde macangur, mahmuze, kitre yaprağı bulunur mu?... diye sordu.” (AY, 31)

“Lâkin çocuğun sevinci uzun sürmedi, uzaktan bir ayı balığı sürüsü belirmişti; hoplaya, sıçraya sandala doğru yaklaşıyordu.” (YB, 16)

“... manda, öküz, inek, at, eşek, hâtta kümeslerdeki tavukları, kazları alıp götürüyorlardı.” (İK, 6)

“Kertenkele olmak insan olmaktan zor imiş..” (İK, 22)

“Karabıyık Mustafa, bir kiraz ağacının üstünde sık dalların arasından Tüfeğinin namlusunu uzattı.” (İK, 29)

“Macaristan’dan Tuna boyunda Budin şehrinden Grişgal Palangasına giden yolda iki atlı dolu dizgin at sürüyordu.” (İK, 31)

“Çiçeklerle donanmış ağaçların misk kokusu bütün havayı kaplamıştı. Kuş sesleri sanki bir su çağlıtı halinde idi.. Yolun bir kenarı boyunca kavak ağaçları, salkım söğütler uzanıyor, onların hemen dibinden de Tuna nehri akıyordu..” (İK, 31)

“Yaman bir avcı idi, cenge giderken Şahinini de omuzunda götürmüştü.” (KS, 7)

“Kırlar misk gibi kekik kokuyordu.” (FS, 3)

“Beyaz atlı delikanlının gördüğü karartı, kavak ağaçlarından birinin altında büzülmüş yatan bir insandı...” (FS, 4)

“Duvarlardan sarkan ıhlamur ve akasyalarla gölgelenmiş dar sokakların üzerine uzanan narin ve oymalı cumbaların ve şahnişlerin kafesleri ardından beyaz patiska perdeler aralanıyor...” (KP, 45)

“Yakalarında, yenlerinde, dikiş yivlerinde sıra sıra dizilmiş bitceğizleri vardı.” (KG, 98)

“Çam ve sanavber ormanları vardır ki gün ortasında içleri gecedir...” (EK, 13)

“Şopar tef çaldı, ayı oynattılar.” (EK, 85)

“... ayılarını, eşeklerini, demirci ocakları ile körüklerini başka göçebelere devrederek İstanbul içinde Balatşah Mahallesi’nde bir konakta yerleştiler.” (EK, 94)

“... at, merkep, deve çaldırtır, hatta cariye ve köle kaçtırdı.” (EK, 109)

“Öğle sığağında gülcü kızlar kabile kabile dere boyuna giderler, salkımsöğüt altında oturur, çıplak ayaklarını dereye sokarlar.” (HA, 33)

“Karşı taraf ise meşe ormanıdır, içi tam bir konak yoldur. Balaban değil, ordu girse kaybolur.” (HA, 34)

“Gözlerini uyku tutmayan Balaban eriklik içinden bir baykuş sesi işitti...” (HA, 35)

“Yoldan ilk geçen, bir merkep üstünde bir keşiş oldu...” (HA, 37)

“Sık söğütler ve kavaklar ardından, dönen büyük çarkın gıcirtısı ve dökülen ark suyunun şarılısı da iştiliyordu.” (HA, 40)

“Pop ile momesinin laşelerini kurtlar, çakallar ağzında paralanmış buldular...” (HA, 43)

“İki köpek o daha çok uzakta iken acı acı havlamaya başlamıştı.” (HA, 52)

“Dere bu ormanın hemen bitiminde, kavaklarla, söğütler arasından akıyordu.” (HA, 60)

“Evvelsi gün bir karaca vurdum...” (HA, 64)

“Eskizağra kırları sahrası has topraktır. Kırları, bayırları, sünbüllü reyhanlıdır. Kır karanfilleri, beşparmaklar, kandil kandil koyungözleri ile nakış gibi donanmıştır.” (HA, 77)

“İki seneden sonra menekşe zamanında ılıca yolunda Ayı Kaynağı baskını oldu ki, bir vaka-i dilsûzdur.” (HA, 79)

“Balaban artık köstebek olsa, toprağa girse kurtulamazdı.” (HA, 79)

“Karşı da çam ormanı vardı.” (HA, 80)

“Ahmed Beşe’nin karısı Fatma ile Arabacı Süleyman’ın karısı Pakize ve Yorgancı Mehmed ta Sohran yaylasındaki kestane ormanına, Natır Mustafa’nın karısı Nazike, yine dağda Bakacak mevkiinde kayalıklara, Hallaç Mustafa ile İplikçi Handan ve Şekerci Mustafa Nilüfer çayının sazlıkları arasına atılmışlardı.” (HA, 87)

“Altın yaldızlı kafeslerde kanarya, saka, iskete, ispinoz kuşları ötüşürler, nakışlı tavanından altın toplar sallanırdı.” (HA, 89)

“... oradan dama çıkmış, damdan da yandaki dut ağacına atlamış olacaktır...” (HA, 94)

“Kış yolları kapamadan develerine iş bul, daha uzaklara, Budin’e git... dedi.” (HA, 112)

2.12.3. Halk Meteorolojisi-Halk Takvimi

Takvim, zamanın gün, hafta, ay, yıl ve yüzyıl olarak bölümlere ayrılması ve bu ayrım sonucunda toplumsal yaşantının zaman kavramıyla belli bir sıralamayla yapılmasını sağlamaktadır. Gökyüzü gözlemlerine önem veren Türkler, takvimi çok eski zamanlardan beri kullandıklarını biliyoruz. Birçok takvim esaslarını uygulayan Türklerin her yıla bir hayvan ismi verdiği “Oniki Hayvanlı Takvim”i kullandıkları bilinmektedir.⁷⁷ “Hangi doğal ve kültürel ortamda olursa olsun, hemen her yörenin kendine özgü bir takvimi vardır. Bu takvim, o yörenin doğal çevre faktörleriyle yarattığı, içine doğduğu ya da etkisinde kaldığı bazı kültürel öğelerden oluşan, köklü ve zengin bir sözlü gelenek kaynağıdır. Halk takvimi diye adlandırdığımız yerel takvim, bilinen yaygınlık kazanmış takvimlerden ayrı bir biçimde yılı bölümler; günleri yaygın adlandırılışlarından ayrı adlandırır; kimi zaman birimlerine iyi ya da kötü özellikler yükler. Yaygın inanışlara göre halk takvimlerinde yılı oluşturan mevsimlerde, aylarda, haftalarda, günlerde, gecelerde, gündüzlerde hatta vakitlerde kaçınmayı, uyulmayı, şu ya da bu biçimde davranmayı gerektiren güçler vardır. Yine yaygın olan inanca göre, uzun süreli deneyim ve bilgi birikiminin ürünü olan halk takvimlerine uymamak, onun gösterdiği doğrultuda hareket etmemek bireyin büyük zararlara uğramasına

⁷⁷ Tevfik Temelkuran, “Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri (434-440)”, **Türkler** 3. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, 781-782.

neden olur. Malı oldukları toplum onu uzun süreli deneyimler, maddi ve manevi pek çok kayıplar sonucu elde etmiştir.”⁷⁸

Çalışmamızda yer alan hikayelerde toplumun zaman kavramlarıyla da ölçme yaptığı ve yaşamını ona göre düzenlediği anlaşılmaktadır. Özellikle de İslamiyet ile beraber kullanmaya başlanılan Hicri Takvim, halkın inançlarına da etki etmiştir. Bunların arasında devletin maaşlı hizmetlilerine üç ayda bir verdiği aylık için her üç aya “ulufe” demesi ve halen dini ve yerel bayramlarımızın Miladi Takvime denk gelen günlerinde kutlanılması gösterilebilir.⁷⁹

Hikâyelerde dikkat çeken en önemli unsurlardan biri yazarın, her bir hikâye için takvim belirtiyor olmasıydı. Özellikle Hicri takvim günleri üzerinden yaşanan olayları belirtmiştir. Hikâyelerinin konusunu gerçek olaylardan yani tarihi yazmalardan alan yazar, bulunduğu zamanı da özellikle belirtmiştir. Günün belli saatlerini ve hava olaylarının yaşanacağı zamanları tespit eden halk, kendine uygun olan zamanları planlayarak yaşamına devam etmiştir.

Meteoroloji ve takvim unsurlarına yer veren Koçu’nun eserlerinde tespit edilen örnekler şöyledir:

“1800 yılında bir kış günü sabahı, İstanbul’da Galata’da Ayios Nikolaos Kilisesi’nin kapısında kar üstünde kundak içinde bulunmuştu...” (HS, 11)

“1817 yılının mayıs sonlarıydı; Evangeliki on yedi yaşındaydı.” (HS, 13)

“İpsilanti Bey’in ihtiyar anasını dinlediği akşamdan iki sonra 14 Nisan 1818 Salı günü Zafiri Aleksandri bir uşak göndererek Evangeliki’yi odasına çağırttı.” (HS, 23)

“İşbu 1233 sene-i hicriyesi cemaziyelâhîrinin on dokuzuncu gecesı (Miladi takvimle 16 Nisan 1818 Perşembe gecesı) Boğaziçi’nde Tarabya’da sabık Eflâk Voyvodası İpsilanti yalısından ateş çıkıp o koca bina çarçabuk kül oldu...” (HS, 24)

“Bir yaz günüydü, öğle vakti, Makruhi deniz kenarında hatta alan gibi geniş salaşıyla deniz üstündeki büyük balıkçı kahvehanesinde ağ tamir eden babasına yemek götürmüştü.” (HS, 28)

⁷⁸ İbrahim Güner, Oğuz Şimşek, “İğdır’da Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi”, **Türk Coğrafya Dergisi** (33), İstanbul, 1998, 131. (129-135).

⁷⁹ Tefik Temelkuran, **Türkler**, 784-785.

“Bir mayıs sabahı, güneşin gül pembesi ışığı altında Estergon’un Budin kapısından çıkan dört atlı...” (HS, 90)

“Fırtınalı bir gece idi... Geceye, rüzgâra, denize hitap ederek ve ağlayarak şiirlerini terennüm etti ve kendisini kayaların üstünden denize atarak intihar etti.” (HY, 24)

“...dinsiz VI. Alexander Borgia’nın bu melekler misali güzel kızı, Miladın 1480 yılında Roma’da doğmuştu...” (HY, 51)

“İstanbul’a mahsus çok güzel bir sonbahar günüydü.” (AY, 39)

“Vaka, otuz yıl padişahlık yapmış olan Sultan II. Mahmud’un ilk saltanat yıllarında, hatta tam kesin olarak Hicri takvimle 1230, Miladi takvimle de 1815 yılında geçer.” (AY, 47)

“1632 yılında, masmavi gök yüzünde hallacın attığı pamuklara benzeyen bulutların uçuştığı rüzgârlı bir yaz gününde...” (YB, 3)

“Bir kış günü, Nadinde, buz üzerinde yalınayak yürüyerek, çeşmeden ahıra su taşıyordum.” (YB, 13)

“Fakat bir gün, bir Trabzon seferinde, hava birdenbire karıştı, gökyüzü birkaç dakika içinde gece gibi kararı verdi. Müthiş bir rüzgâr denizin yüzünü kabartmış, korkunç dalgalar köpürerek saldıрмаğa başlamıştı.” (YB, 15)

“... ve sonra yelkenini şimal rüzgâriyle şişirerek Boğazın yolunu tutmuştu.” (YB, 21)

“Zamanımızdan tam dört yüz doksan beş yıl evvel, 1452 yılı temmuzunun çok güzel bir gününün akşamı, bir Venedik kadırgası, Marmaradan, Şark İmparatorluğunun büyük merkezi İstanbul’a doğru ağır ağır ilerliyordu.” (YB, 23)

“Kırk altı yıl evvel, 1919 senesi Mayısının 17 inci gününün sabahı, Ödemiş’in Adagide bucağının Hacı İlyas köyünde Ali Ağa köy kahvesini erkenden açmıştı.” (İK, 3)

“Başını arkasındaki duvara dayadı, gözlerini gök yüzünde bir elmas gibi parlayan sabah yıldızına dikti...” (İK, 4)

“Bu güneşli, sıcak bahar gününün sessizliğinde bir makineli tüfenk takırtısı işitildi...” (İK, 29)

“1920 yılının Ekim ayında, zifiri karanlık bir gece idi.” (KS, 35)

“Havanın kokusundan, bulutlardan, gök yüzünün renginden, kuşlardan ve kuşların uçuş şeklinden kopacak fırtınayı ve esecek rüzgârı anlamak lâzımdır.” (KS, 50)

“Beyaz atlı delikanlı bu bahar sabahının alaca karanlığında serin havayı içine derin derin çekiyordu.” (FS, 3)

“Nihayet, 28/29 Mayıs gecesi, gece yarısından sonra saat birde bütün askerle, 250.000 kılıç eri ile son büyük bir hücum yapıldı ve dört saat süren bu hücum ile Türkler İstanbul’a girdi. 1453 yılı mayısının 29 uncu salı günü doğan güneş Türkleri İstanbul’da buldu.” (FS, 30)

“Soğuk, rüzgârlı bir şubat gecesi idi.” (KP, 13)

“Mahkeme kararı devrin padişahı Abdülmecid tarafından tasdik edildi ve idam hükümleri 11 Şaban 1276 (Miladi 5 Mart 1860) Pazar günü sabahı köprünün Eminönü tarafı başında yerine getirildi.” (KG, 62)

“Kar, tipi, boran; bir kış gecesi beyefendiyi Galata’dan Kırkçeşmeler’e götürecek araba bulunamadı.” (KG, 116)

“Dışarıda ay ışığı vardı. Bedr-i tam halinde ay, hızlı yürüyen kara bulutlara dalıp çıkıyordu.” (KG, 144)

“Kötü havalarla şu kadar günlük azaplı bir yolculuktan sonra Bolu Dağı’nı aşarken lapa lapa kar yağmaya başladı.” (KG, 147)

“Miladın 1595 yılındayız; Sultan III. Murad’ın öldüğü ve Sultan III. Mehmed’in Osmanlı İmparatorluğu tahtına oturduğu yıl...” (EK, 107)

“İşte o 1595 yılının yazında bir gün Üsküdar İskeleyi’ne bostancıbaşı ağanın dokuz çifte kancabaş kayığı yanaştı.” (EK, 109)

“Vaka 1836 yılının başında olmuştur. Kış ağzı idi. Kışları katı olduğu için, bu mevsimde Balkanlar’da şakavet tavsar, en namlı haydutlar bile kendilerine yataklık eden dağ köylerinde gizlenip kışlarlar.” (HA, 58)

“Günleri iple çekilen aylar, ağır ağır geçmeye başladı. Kış ortası idi. Karlı bir günün sabahı Balaban, Meryem Ana yüzlü Tinke’sine bir bıçak verdi.” (HA, 59)

“1837 yılı baharı pek tatlı başlamıştı. Ortalık birden ısınmıştı. Nisan sonlarıydı, haydut yine tek başına çıktı ve bu sefer dönüşü, uzun bir ay sürdü.” (HA, 59)

“İlica kadar yol dereye on bir yerde dalar, çıkar, köprü yoktur, o zamanlar, 1876’dan evvel.” (HA, 77)

“1840 yılında kır menekşeleri açarken, haydut Balaban on iki nefer adamı ile Eskizağra Ilıcaları yolunda Ayı Kaynağı’nda pusu kurmuştu...” (HA, 77)

“Ağustos ayının son sıcaklarıydı.” (HA, 90)

“Nitekim usta bir gemici olan Mehmed Kaptan bir gün bulutların uçuşunu beğenmedi, hemen bir adada ıssız bir koya sığındık, biz koya girdikten az sonra öyle müthiş bir fırtına patladı ki ortalık zifiri karanlık oldu ve deniz bir katran kazanı gibi kaynadı.” (HA, 129)

“Fahrettin Çavuş Galiçyada 30 Birinciteşrin 1916 taarruzları hazırlanırken bir keşif hareketinde şehit düştü.” (AD, Urfalı Fahreddin Çavuş)

“1 Temmuz 1917 pazar günü, düşman uzun bir topçu ateşinden sonra...” (AD, Çallı Hüseyin Çavuş)

“Fakat bir gece müthiş bir tipiye tutuldu, sol ayağının parmağı donup düştü.” (AD, Yozgatlı Durmuşoğlu Veli)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Hatice Sultan ile Ressam Melling (28, 33, 48, 72, 76, 77, 84, 87, 138, 139, 150, 157, 161, 197, 200)

2.12.4. Halk Hukuku

Bütün insanları ve en küçük toplulukları dahi kapsayan, devlet fikrinin vazgeçilmez unsuru olan hukuk; inançların tümünü içine alan, gelenek ve görenekleri yasalar içinde tutan iletişim şeklidir. Sosyal örgütlenmenin içinde yer almış, dıştan bakılınca fark edilmeyen fakat içine girildiğinde fark edip kabullenilen yasalar bütünüdür. Tüm hukuk kuralları göz önüne alındığında hepsinin kültürel kaynaklı olduğu ve yüksek insani değerler sonucu oluştuğu anlaşılmaktadır. Karmaşık ve yalın olmayıp hepsi kısa ve net şekilde yer alıp toplumun yaşantısını kolaylaştırmaktadır.⁸⁰

Genel olarak toplumun manevi cezalandırma yöntemini kullanmasıyla beraber devletin toplumun huzurunu sağlamak için sağladığı kuvvet kolları, şeyhülislam ve yeri

⁸⁰ M. Alemdar Yalçın, “Eski Dönemlerden Anadolu’ya Türk Sosyal Dayanışma Kurumları (107-122)”, **Türkler 3**. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, 181.

geldiğinde padişahında dahil olduğu hukuk sistemi işlemektedir. Özellikle devletin son dönemlerinde yaşanan otorite sıkıntıları ve Yeniçeri Ocağı'nın sıkıntılı halleri toplumda hukuk işleyişini ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır. İdam cezaları, zindan, falaka, sürgün ve müsadere verilen cezalar arasında yer almaktadır. Yazılı bir hukuk kuralları olmadığı için şeyhülislamın ya da kadıların olayları padişaha aktardığı, fetva ve emirlerle çözüldüğü tespit edilen unsurlarla anlaşılmaktadır.

Toplumun işlediği suçlar arasında ise birçok hikâyenin konusu olan zina başta gelmektedir. Genel anlamda hikâyelerde toplumun bozulmaya başlayan ahlaki yönünden ve gizli yaşandığı sanılan birçok olayın toplumun genelinde olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bozulmalar sonucunda haydut, eşkıya gibi halka zarar veren topluluklar oluşmuş, nikahsız yaşantılar başlamış, hırsızlıklar baş göstermiştir.

Tespit edilen halk hukuku örnekleri ise şöyledir:

“Seni şimdi kolluğa teslim edebilirim ve zindana attırabilirim...” (HS, 13)

“Kadının yerine kalan naip efendi Cemile Hanım'ın Abdülfetteh Ağa'yla olan nikâhını feshetti.” (HS, 56)

“İstanbul!a kaçan İzmir kadısı, İzmir vakasını ve Bergama'da Araboğlu İbrahim Ağa'nın katli faciasını şeyhülislam ile sadrazama ayrı ayrı tafsilatıyla anlattı.” (HS, 56)

“Sığırtmaç Veli'nin idam fermanı çıktı ve Bergama Voyvodalığına da Kütahya'da bulunan Abdülfettah Ağa tayin edildi.” (HS, 57)

“Estergon'a elleri, ayakları zincirle bağlı olarak getirilmiş, Tuna kaptanının hapsine teslim edilmişti. İçka zindanında üç aya yakın yatmıştı.” (HS, 89)

“İstanbul asayişine yeniçeriler bakmaktadır. Yeniçeri Ağalığı İstanbul Emniyet Müdürlüğü yerindedir. Tevkif edilen zanlıların konduğu yere “Falakacılar” denilir; isim, zanlıların falaka dayağına çekilerek söyletilmesinden gelir. Kendi atı olmayanlar uzakça yerlere kira beygirleriyle giderler.” (HS, 177)

“Fakat Arap'ın kara canı emektar olmasına bağışlandı ve Mısır'a sürüldü.” (HS, 191)

“Firavunun zindanına attırdı. Tamam iki yıl Yusuf zindanda kaldı.” (HY, 15)

“Vaka Claudius'a haber verildi; Silius'un bir gün kendi yerine imparator da olabileceği anlatıldı ve imparatorun elinden Messalina'nın idamına ferman alındı.” (HY, 37)

“Bir gece Zoe’yi tevkif ettirerek o meşhur kumral saçlarını kökünden kestirtti...”(HY, 45)

“Cinayet ve sihirbazlık, büyücülükle itham edilen Marguerite, suç ortağı Prenses Blanche ile beraber Andelis Şatosu’na hapsedildiler...”(HY, 48)

“Delikanlıyı gece yarısı Kasımpaşa İskelesi’nden alacak, kanuna aykırı fener yakmayarak Defterdar’daki yalıya getirecekti.” (AY, 22)

“Oralarda sorguya lüzum görmediler, sübaşı ağa Nakşigül’ü Zindankapısı’ndaki kahpeler ve borçlular mapushanesi olan Babacafer Zindanı’nı kadınlar kısmına, Tersane başcavuşu da Yemenici Mustafa’yı içinde harp esirlerinin, canilerin, korsanların yattığı Tersane Zindanı’na attırdı.” (AY, 23)

“Sarayda Sultan IV. Murad’ın huzurunda bir divan kuruldu; Yemenici Mustafa ile Nakşigül zindandan çıkarılıp getirildiler; Cevahircibaşı Ali Bey, kızı İncili Hanım, Çerkes Rıdvan da yalıdan alınmışlardı.” (AY, 26)

“Bu kâfiri yeniçeri ağasına götürün... Keyfiyeti gördüğünüz gibi anlatın, ki kan hakkı bu alçakta bırakmasınlar...” (AY, 35)

“...katil genci getiren çuhadarlar da Takkeci Camii yanında oturan Abbas Ağa’nın kızını kesmiştir. Zaten ben de mahallinde tahkikat için adam göndermiştim, biraz bekleyelim...” (AY, 37)

“Aslında ise devlet hazinesinden gündelik hesabıyla aylık alan yeniçerilerin bir görevi de büyük İstanbul’un asayişini korumaktı. Şimdiki polis karakolları gibi şehrin her semtinde bir yeniçeri kolluğu vardı ve her semtin zabıta işleri “30”, “45”, “56”, “64”, gibi rakamlarla isimlendirilmiş bir yeniçeri taburuna verilmişti, taburlarına da “orta” denilirdi.” (AY, 47)

Şimdi, ayaklarını bileklerinden, falaka denilen bu işkence âletinin iki çubuğu arasına geçirip kıştıracaklar, sonra da, çıplak tabanlarına, yarılınca, kan içinde kalıp şişinceye kadar elli, yahut yüz defa incecik kızılıcık değnekleri ile vuracaklardı.” (YB, 7)

“Boş yere bağırp durma, yapan bulur, ben seni götürüp İstanbulda polise teslim edeceğim.” (YB, 21)

“Zincire vurulmuş bir forsa, insanlık haklarından hiçbirine sahip sayılmazdı.” (YB, 26)

“Padişahın İstanbul’daki hükûmeti yurdun her tarafına şu emri göndermişti: “Düşman kuvvetlerine silâhla karşı koymayınız!..” Bu emir, milleti düşman pençesine atmak, vatani düşman çizmesi altında çiğnetmek demektir. Vatana ve millete karşı hainlik idi.” (İK, 5)

“Padişahım. Sen bir ulu Türk padişahısın. Bizde padişahlık hak ve adalet demektir. Sen İstanbul gibi cihana ün salmış bir şehri aldığın zaman askerlerine yağma ettirmez, masum kanı döktürtmezsin.” (FS, 13)

“Dökümhanede konuşmak yasaktı, sadece ustalar emir verirdi. Bu emre sessizce ve derhal itaat edilirdi.” (FS, 18)

“Fatih’in kurduğu teşkilât kendi adını taşıyan bir kanunda toplanmıştır. Bu kanun üç kısımdır. Birinci kısımda büyük devlet memurlarının sırası, ikinci kısımda teşrifat ve merasim âdetleri, üçüncü kısımda da suç işliyeceklerin çarpılacakları cezalar ve devlet hizmetlerine karşı ödenecek vergiler yazılıdır.” (FS, 33)

“Tütün içmek ve işret etmek, cezası idam olan en büyük cürümlerdendi.” (KP, 13)

“Abaza Mehmed kendilerini, Sultan Osman’ın katillerinden olmak üzere ittiham etti. Bunlar her ne kadar vakada bulunmadıklarını, hiçbir günah ve kabahatleri olmadığını söyledilerse de fayda vermedi. Üçünü de çırlıçiplak soyarak develerin üstünde çarımha gerdirdi... Omuzları oyularak balmumları geçirildi, sokak sokak gezdirildiler.” (KP, 27)

“Geldüğü gibi has bahçede Sırça Saray’a hapsedtiler, badehu Doce’ye hat verip gönderdi. Doce kendi girmeyip hattı bir bostancı ile içeri gönderdi.” (KP, 32)

“Sipahiler şeyhülislamdan bir fetva almaya gidiyorlardı.” (KP, 45)

“Yahudi karısı Kira Kadın gümrüğü iltizam eylediği için böyle kalp akçeleri bize ulufe veriyorlar. Bu akçeler ol facirenin akçesidir. Biz anları katlederiz; fetva isteriz” dedi.” (KP, 46)

“Bundan sonra Yahudilerin libas-ı fahir giymeleri men edildi. Kızıl şapka giymeleri emrolundu.” (KP, 49)

“Eski İstanbul’un dolmuş kayıkları Haliç’in iki yakası arasında müşteri taşırlarken kadınla erkeği birlikte almazlardı, şiddetle yasaktı.” (KG, 55)

“Hâkimler uşak Hüseyin’in fuhuş yolunda taammüden katilden, Emine Hanım’ı da sevdiği oğlanı en zayıf noktalarından yakalayarak onu cinayete teşvik ve katilde ona

yardımdan o zamanki ceza kanunun 175. Ve 184. Maddeleri gereğince asılarak idama mahkûm etti.” (KG, 62)

“Karun hazinelerine sahip olan Hüsrev Ağa’nın bütün emlaki ve hazinelerini devlet ve padişah adına müsadere edecekti.” (EK, 21)

“En küçük bir zabıta vakasının faili, aç kalıp da fırından bir somun çalan bile idam olunuyordu; ırz ve namusa tecavüz şöyle dursun, harfendazlığın cezası ölümdü.” (EK, 63)

“... ezandan sonra askerin sokakta dolaşması yasaktır, çavuşlar görürse seni de alır götürürler, karakolda falakaya yıkarlar.” (EK, 70)

“... Emine’yi boşamaya mecbur oldu, boşamasa da Emine adına mahkemeye müracaat edilse şeran boş düşerdi.” (EK, 82)

“Kadı Efendi Divan-ı Hümayun’a arz etti. Divan da namılı köçek ile Kolbaşı Baba Nazlı’nın derhal tevkiflerini, bütün şahitlerin dinlenerek ve başta köçeğin amcası, İbo’nun bütün ailesi efradının da nezaret altına alınmalarını emretti.” (EK, 99)

“On yedinci asır ortasında bir Müslüman kızının, velev ki Çingene ırkından da olsa cinsiyetini gizleyerek rakkas oğlan kılığında ortaya atılması, erkeklerle beraber yaşaması büyük, ağır suçtu; hem fuhuş, hem küfürdü, cezası en hafifinden idamdı.” (EK, 100)

“Bütün İstanbul’un asayiş ve inzibatından mesul yeniçeri ağası, bostancıbaşı ağa, asesbaşı ağa gibi amirler ise yeniçeri neferi, mavnacı, beygir sürücüsü, araba sürücüsü, fırın uşağı, hamal ve tellak boyundan ve hatta esnef tabakasından adamların sekizinin-onunun vücutlarını bir emirle derhal ortadan kaldırabilirlerdi.” (EK, 109)

“Bostancıbaşı ağa, Marmara, Boğaz, Haliç, bütün İstanbul sularının zabıta amiri ve Saray-ı Hümayun’un muhafızı, İstanbul ve civarındaki miri kasırları, sarayları, çiftlikleri bekleyen ve yalı köylerini koruyan bostancıların kumandanıydı. Devletin cellat teşkilatı da bu ağanın emrindeydi.” (EK, 109)

“Zehir Ali’nin suçu katmer katmerdi:

Zina!

Bir Müslüman’ın nikâhlı karısını kaçırarak zina!

Hafız-ı Kuran bir imam karısıyla zina!

Bir Müslüman kadını soyarak kestirerek oğlan kılığında dolaştırma!

Bir Müslüman kadını soyarak bir peştamalla erkekler hamamında üryan olarak teşhir!
Aşıftesini civelek yazdırıp Yeniçeri Ocağı'nın namusunu lekeleme!" (EK, 118)

"Çalikkavak dağı vakası, haydut fanatizmi ile işlenmiş bir engizisyon cinayetidir."
(HA, 65)

"Bu halk kuvvetine Eskizağra'dan gönderilen üç yüz kişilik bir jandarma müfrezesi de katıldı." (HA, 79)

"Şehrin asayiş ve inzibatından mesul Yeniçeri Ağası ile şehir Şübaşısı Ağa şaşırmışlardı. Gece sabahlara kadar sokaklarda kol gezdikleri halde kanlı tecavüzlerin ardı kesilmiyordu." (HA, 87)

"Yeniçeri Ağası iki genç fahişenin evi ile bir batakhane olarak işletildiği ihbar edilen değirmenci Ahmed'in evinin basılmasına, her evde yakalanacak olanların tevkifine izin verdi..." (HA, 100)

"Bir ay kadar süren ve yüzlerce şahit dinlenen mahkeme salonunda Bursa Kadısı Efendi, Değirmenci İskender'i, Ali'yi, Hasan'ı, Aydın'ı ve İlyas'ı idama, Değirmenci Ahmed ile Mihriban'ı, Raziye'yi ve Müşerref'i müebbet hapse mahkûm etti, muhbir Tızmantırıl Mustafa beraat etti. Batakhane'de Müşerref'le Raziye'nin evinde yakalanan beş nefer yüzer değmek ile altışar ay hapse mahkûm oldular. Batakhane'de fuhşa alet olmuş taze kadınlarla oğlanlar da yüzer değnek ile birer sene hapis cezası yedileri ayrıca baldırlarına "fahişedir" ve "hîz oğlandır" diye damga vuruldu. İdam mahkûmu haydutlardan dördü kaçmıştı. İskender ile Mehmed çarşı başında asıldılar." (HA, 103)

"... elinde Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın bir emirnamesi vardı, büyük vezir Belgrad Yeniçeri Ağası'na: "Orada bulunan Edirneli Mekkâreci Mustafa namındaki şakiyi hemen yakalayıp zindana koy ve muhkem zapteyle!.. diyordu." (HA, 112)

2.13. HALK İNANÇLARI; TÖRENLER, ADETLER, GELENEKLER, GÖRENEKLER

Boratav'ın, inanç için düşünceleri şöyledir: "kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi".⁸¹ "İnsanoğlu, tarih sahnesinde var olmaya başladığından beri hep bir şeylere inanma ihtiyacı hissetmiştir. Bu inancın kaynağını ilahi dinler oluşturmuştur. Ancak zamanla ilahi dinin hükümleri ve

⁸¹ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru II**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, 8.

öğretileri dışında kalan inançlar da oluşmaya başlamıştır. Bu inançlar, “halk inançları” olarak adlandırılmıştır. Dinî kurallar gibi kesinlik ve katılık taşımayan halk inançları, geçmişten günümüze bir yerden bir yere, bir toplumdan diğer topluma değişiklikler göstererek varlıklarını devam ettirmiştir. Orta Asya Eski Türk inançlarına dayanan göktanrı kültü, atalar kültü, ocak kültü, dağ kültü, ağaç kültü, ateş kültü, su kültü, hayvan kültü ve ölüm kültü gibi kültler, günümüzde Anadolu halk inançları içerisinde yaşamaktadır.”⁸² Din ile beraber kaynaşmış olarak yaşamını devam ettiren kültür, toplumdan topluma aktararak varlığını devam ettirmektedir. Bir inanca bağlanmak duygusu her dönemde önemini korumuş ve sosyal yaşam içinde gelenek ve göreneklere de kaynaklık etmiştir.

Yaşanan kültür malzemeleri toplumun bağlayıcılığını üstlenmiştir. “Âdetler, tıpkı örfler gibi birçok sosyal içerikli ilişkiyi düzenlemekte, yönetmekte ve denetlenmektedir. Toplumsal yaşamın düzenli gitmesinde, kuralların uygulanmasına âdetler etkili olmaktadır. Örneğin; karşılama ve uygulamalar; yemek ve sofrâ düzenleri; geçiş dönemleriyle ilgili kutlamam ve kutsamalar; kız isteme, nişanlılık ve evlenme usûlleri; cinsler, yaş grupları, meslek mensupları arasında ilişkilerin biçimleri; selamlaşma, hatır sorma sırasında uyulması gereken kurallar; bayramlar, mevsimler, önemli günlerle ilgili davranış biçimleri; “yas alma”, “baş sağlığı dileme” gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girerler.”⁸³ “Gelenek sözlü anlatılar bağlamında ‘ortak akıl’ ile iniltilidir. ‘Ortak akıl’ dan söz eden, bizim olan, bize gönderme yapan özel ve özgül bir kültürden söz eder. Bu doğrultuda gelenek, ‘zamanın ve tarihin kültürel bir gösterimi’⁸⁴ olarak ifade edilir. “Görenekler, günlük yaşantımızın gerekli gördüğü ilişkilerin düzenlenmesinde, bireyler arasında sürtüşmeleri azaltmakta, toplumsal ilişkilerin kolaylaşmasından belirleyici rol oynarlar. Komşu ziyaretlerinde, hasta yoklamalarında, alış-verişte, ortak taşıtlara inip binmede, tanışma ve tanıştırılmalarda nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olurlar.”⁸⁵

Toplumun aynası olan gelenek ve göreneklerimiz Koçu’nun kaleme aldığı hikâyelerde fazlasıyla yer almıştır. Zaten yazar tüm olaylara tarihi kaynaklardan ulaştığı için bu bilgiler gerçekliğini korumaktadır. Düğün, sünnet, culûs törenleri, mezar ziyaretleri, halkın inançları gereği yaptığı ritüeller ve birçok kültür ögesine rastlanmaktadır.

⁸² Yılmaz İrmak, “Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları**, 2018, 191.

⁸³ S. Veyis Örnek, **Türk Halkbilimi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, 125.

⁸⁴ Kubilay Aktulum, , **Folklor ve Metinlerarasılık**, Çizgi Kitabevi, Ankara, 2013, 15.

⁸⁵ S. Veyis Örnek, **Türk Halkbilimi**, 127.

Dini inançların nasıl yaşandığı ve bu inançlar sonucunda yaşamı nasıl değerdendirdikleri konusunda fikir edinebileceğimiz bu bölümde halkın inançlarının gereğı hac ve namazına, günlük hayatta yaptığı ritüelleri, dua ve surelerle desteklediğı bölümler tespit edilmiştir. Din ve kültürün bir arada olduğunu kanıtlayan örneklerde ise din ve kan kardeşliğinin önemi, imanla beraber vatan ve namusun korunması gerektiğı, tembelliğın ayıp ve günah olduğu değerdendirmesi yapılabilmektedir.

Dini inançlarının getirisi olarak resim yapmanın putlara tapmakla aynı olabileceğı düşüncesini örnekleyen bölümlerin olması da toplumun bu konulara karşı hassasiyetini ortaya koyar. Bu duruma karşı verilen cevaplarıyla nitekim resim üzerindeki önemini, hikâyelerini önemli resamlara çizdiren Koçu'nun bu konuya değinmesiyle doğru orantılı olabileceğı kanısındayız.

Tüm bu değerdendirmeleri örnekleyen bölümler şu şekilde tespit edilmiştir:

“Froso dinlerin günahları affettiğini, günahkârların tövbekâr olabileceğini öğrenmişti, hemen eliyle göğsüne bir haç işareti yaptı...” (HS, 18)

“Ben artık eski sürtük kız değilim Zafiri. Tövbekâr oldum, ben artık ölümden değil, Allah'tan korkuyorum.” (HS, 24)

“Cinnet fırtınası iki gün sonra koptu...” (HS, 24)

“Aslında Cemile'ye koca olarak Veli'yi kendisi de düşünmüştü ve o düşüncesini mahrem olarak kâhyasına açtığında o adam, tuz ekmek hakkı diyerek pervasız konuşmuştu.” (HS, 48)

“Bir gece evvelinden herkes eline kına koyar, mekik, kınalı elle dağıtılır; ölmüşleri andırarak ruhlarına birer fatiha ve Yasin okutmak üzere, mekikle beraber bir testi yahut toprak ibrik verilir; camilere de kınalı ve yaldızlı varaklı mumlar götürölür.” (HS, 70)

“Mehmed Ağa, Hicri 1201 seferi dönüşündedir ki, ailesi ve kapısı kulundan yirmi beş kişiyle hacca gitti.” (HS, 76)

“Bre medet şehbaz beyim, kan karındaşı oluruz... Sana karakuş kanatları takarız... Elbet ki takarız...” (HS, 110)

“Koca Gazi Karagöz Bey pınarın karakoncoloz şeytancığında korkar...” (HS, 115)

“Karagöz Bey sinirliydi, Allah rızası için iki rekât namaz kılarak huzura kavuşmak istemişti, Hak huzurundaydı. Etrafındakileri ne görüyor ne de işitiyordu.” (HS, 116)

“Çeşmemeydanı tulumbacıları Okmeydanı’nda büyük bir sünnet düğünü yapmışlardı.” (HS, 157)

“Bu hadiseden sonra sünnet düğünü bir hafta sürdü. Seferli odasının oyun icat eden yoldaşlarına her gece ikişer üçer çıkın otuzar kırkar kuruşluk ihsanlar çıktı.” (HS. 191)

“Şehzade Mehmed bir perşembe gecesi sünnet edildi. Ameliyatı “Bu sırta kimse agâh olmasun deyu” cerrahlık fenninde kemal-i mahareti olan Vezir Mehmed Paşa yapmıştı. Paşaya envai hilat-ı fahireler giydirilmiş, beş yüz sikke-i şerifi ve ameliyatta kullanılan altın leğen, ibrik ve otuz adet akmişe-i seraser-i mütenevvia hediye edilmişti. Sünnet düğünü geceli gündüzlü gûnagûn ziyafetler ve seyr ü temaşalarla elli beş gün devam etmişti.” (HS, 194)

“...eski Mısırlıların kadim ananesine uymak için de kendisinden sekiz yaş küçük olan erkek kardeşiyle evlendi.” (HY, 29)

“Bu arada, 1314’te Kavgacı Louis Fransa kralı oldu, Burgondiyalı Marguerite’in başına da kraliçelik tacı giydirildi.” (HY, 48)

“İki genç şövalye krala verdikleri namus sözünü unuttular...” (HY, 48)

“Rıdvan, yalı halkından da güvenebildiği sekiz on kişiyi topladı, onlara yemin ettirerek bir sır verdi...” (AY, 22)

“Hemen mahalle imamına ve cemaate haber saldı. Emin de ağanın eteğini öptü, alakasına teşekkür etti...” (AY, 33)

“Kahveler çubuklar içildi, buhurdanlarla od ve anberler yakıldı. Dualar oldu. Nikâhtan sonra Molla Emin yanında iki çuhadarla bir ata bindirilip hamama gönderildi. Bana da bir mükellef bohça içinde hediyeler verildi.” (AY, 33)

“Akşam yemeğini konakta yedim, akşam namazını kıldım. Sonra da cemaat yine geldi, cemaatle yatsı namazını da kılındı, sonra beni zifafhaneye koydular.” (AY, 34)

“Korkma, Allah kerimdir... diye teselli edecek oldum.” (AY, 35)

“Nikâhı Abbas Ağa’nın konağında Şeyh Cevad Baba kıydı, İbrahim Ağa’da Şam’da, cambazlar, hokkabazlar, perendebazlar, köçekler, çengillerle büyük bir meydan düğünü yaptı, bir hafta sürdü, bütün Şam halkına ziyafetler verildi.” (AY, 44)

“Bütün şişmanlar gibi biraz vurdumduymaz ve neşesi bol kadındı.” (AY, 57)

“Bir gün evvel Edirnekapı’dan gelin hamamına gittiği sultanın o gün de çeyiz seyrine vardı, kaybedilecek fırsat değildi. Gelin sultanın tam on beş saray odası dolduran çeyizi, dille tarif edilecek anlatılamaz, gözle görmek lazımdı.” (AY, 59)

“Benli Safure’ye gelince, sultan düğünü bu, yedi gün sürecek, o gün de düğün seyrine gitmişti ve sultanın yatak odasında sıvama inci işlemeli bir yorgan görmüştü ki ağzının suları akararak seyretti.” (AY, 63)

“Günahmış... Kim demiş günah diye?.. Hafız değildi ama Kuran’ı şu kadar defa hatmetmişti, yoktu Allah’ın kitabında öyle şey. Günah olan puta, putlara tapmaktı. Abdi Bey’in kendisi, “Cevri Çelebi!.. Mademki beni seviyorsun... Tap bana!..deseydi, tapacak mıydı?.. Hâşâ sümme hâşâ!.. O halde, kendisine tapmadığı bir mahlukun resmine mi tapacaktı?!” (AY, 96)

“Kadırga Meydanı fenerlerle donanmış, üç gün üç gece sürecek öyle bir düğün başlamıştı ki, daha o Cuma gecesinden İstanbul halkı kafil kafil düğün yerine gelmeye başlamıştı.” (AY, 114)

“O zamanlar âdetti, Bey konaklarına inen misafir hayvanlarına, kaç gece kalacaklarsa, avluya girdiği zaman ilk koşup tutan uşak bakar, konaktan giderken de, misafirlerin gönlünden kopup verdikleri bahşişi de o alırdı.” (YB, 4)

“İnandık ki siz bizim din ve kan kardeşlerimizsiniz!..” (YB, 40)

“O kadar cesur bir yiğit oldu ki, düşmanın gözlerine uykuyu haram etti, Analar, yaramaz oğullarını “Kara Abdurrahman geliyor!..” diye korkuturlardı.” (YB, 51)

“Mehmet, kahveci Ali Ağanın onbir yaşındaki torunu idi; bu güzel, sevimli çocuk Çanakkale muhaberesinde şehir düşmüş biricik oğlunun yadigarı idi.” (İK, 4)

“Kelime-i şahadet getirdi ve gitti...” (İK, 13)

“İmanımız sağlam, vatan ve namus demişiz.. Ölüm var.. dönüm yok” (İK, 15)

“Seni Hızır mı gönderdi buraya be Âşık!.. Sazınla sözünle yüreğimizin pasını sildin.. Damarlarımızdan kan çekilmiş gibi düşünür dururduk..” (İK, 19)

“Yarın ahrette ne yüzle çıkacağız bu şehitlerin huzuruna!.. dedi.” (İK, 23)

“Dalgalı, alımlı çalımlı delikanlı yürüyüşü ile, kahvenin önündeki peykeler oturmış yaşlı efelerin ellerini hürmetle öptü...” (İK, 26)

“Hacı İlyas köyünün yeşilliklere gömülmüş beyaz minaresinde bir Türk bayrağı dalgalanıyor ve tatlı bir çocuk sesi ezan okuyordu.” (İK, 29)

“Alın yazıları neyse, bir kısmı şehit olur, bir kısmı da birçok esir ve gaza malı ile dönerdi.” (İK, 32)

“Bir akıncı için ölüm, din ve devlet uğruna cennetin gül bahçelerine gidip safe sürmektir.. Onun için akıncılar, boyunlarına şehitlik muskası takarlardı.. Ölümü.. ama nasıl bir ölümü.. Kahramanca bir ölümü âdeta özlerlerdi.” (İK, 32)

“Kamçıları arslan, kaplan, pars kuyruğundan yapılmıştı.. ve omuzlarına bir çift gayet büyük kartal kanadı takarlardı.. Bu kartal kanatları akıncılara ayrı bir heybet verirdi. At sürerken omuzlarındaki kartal kanatları açılır, akıncılar, atlarıyla beraber sanki uçarlardı...” (İK, 34)

“Su gırbalarını almış.. “Bismillah” diye meşe ormanının içinde pınara giden yola doğru yürümüş ve gözden kaybolmuş..” (İK, 41)

“Oğlum.. dedi.. Evvelâ, âdettir.. Grijgal şehitlerini ziyaret edelim..” (İK, 48)

“Beş vakit namazlarını kırlarlar... Ramazanda oruçlarını tutarlar.. Düşküne, fukaraya yardım ederler ve kendi aralarında eğlenmesini bilirler...” (KS, 6)

“Bilâkis aralarında kan kardeşliği kurarlardı: Sağ kollarını sıvarlar, hançerlerinin ucu ile bir Ay şeklinde çizerler, birbirlerinin kanını yalayarak kan kardeşi olurlardı.. Kan kardeşi uğruna can feda etmek kahramanlık, cengâverlik şanıydı idi.” (KS, 6)

“Metanet kardeşim!. Burada askerlik şerefimizle öleceğiz!..” (KS, 11)

“Allah senden razı olsun baba.. dediler.. Kurtardın şu çocukcağızı...” (KS, 34)

“Benim güzel ağacığım.. Peygamber efendimiz, “İstanbul alacak olan İslâm kumandanı mutlu kumandandır, onun askeri de mutlu askerdir” demiş. Ben o askerden olmak istiyorum.” (FS, 5)

“Anam dedi ki.. Sultan Mehmet doğmadan önce gök yüzünde kuyruklu yıldız görünmüş.. dedi.. o yıl ineklerin, koyunların, keçilerin yavruları hep ikiz olmuş.. dedi.. Tarlalarda başaklar dolgun olmuş.. dedi.. Bahçelerde ağaçlar yemişle donanmış.. dedi..” (FS, 6)

“Aslan gibi yiğitsin, bir iş yap. İşsiz gezmek hem ayıp, hem günahdır.” (FS, 15)

“O gün İstanbul şehrine dikilen Türk bayrağı, dünyanın bu en güzel büyük beldesinin üzerinde haşre kadar dalgalanacaktır.” (FS, 32)

“Şehzadem. Başınız sağ olsun. Birader-i saad ahteriniz Sultan Murad dâr-ı bekaya gitti. Taht-ı saltanat sizindir, buyurunuz! Dedi.” (KP, 15)

“Besmele-i şerifeyle “mübarek başına” Hazreti Ömer’in imamesini giyen İbrahim...” (KP, 16)

“Çocuğu Hristiyan yapmak istiyorlardı. Osman uzun müddet mukavemet ettikten sonra nihayet büyük merasimle vaftiz edildi.” (KP, 20)

“Hicri 1102 senesinin yaz mevsimiydi. II. Ahmed yeni cülus etmişti.” (KP, 21)

“Yavuz Selim zamanında Celal isminde biri isyan etmişti. Bundan sonra Anadolu’da Osmanoğulları’na karşı isyan edenlere ve türeyen eşkıyaya Celali adı verilmek âdet olmuştu.” (KP, 25)

“Deli Hüseyin Paşa bir defa sefere çıkarken İstanbul’da büyük bir alay tertip etmişti. Bütün İstanbul halkı, “hatta nisvan-ı şehir bile fevç fevç temaşasına çıkmışlar”dı.” (KP, 40)

“Hüseyin Paşa da kaptanpaşalığı esnasında iffet ve istikametten ayrılmadı. Hatta o kadar ki, derya beylerinin kaptanpaşalara ver geldiği “gulam, saat, çuha, kumaş ve ihram” gibi hediyeleri kabul etmedi.” (KP, 42)

“Küçük Sultan Mehmed’in sünnet olduğunu işittikleri zaman bütün askerini toplayarak şehir kanıyla sulanmış “Harka” sahrasında secde-i şükranı kapanan gene bu Deli Hüseyin’di.” (KP, 42)

“Efendi hazretleri, bize ulufe diye verdikleri fasit akçeyle aldığımız mekûlat halâl midir?” (KP, 46)

“Sipahilerden birisi koynundan bir Mushaf-ı Şerif çıkarmıştı. Binlerce sipahi bu “Mushaf-ı Şerif’e ellerin urdular ve muhkem yemin ettiler ki yarın cümle evlat ve ensabların dahi bir yere cem edelim dediler.” (KP, 49)

“17. asrın ortasında 11.000 hane olan Kasımpaşa şehrinin daha kendine mahsus birçok âdetleri vardı. Her gece, tersane gözlerinde, dükkânların ve evlerin kapıları önünde birer kandil yakmak kanundandı. Türk mahallelerinden başka on mahalle Rumu, bir mahalle Ermenisi vardı. Fakat Yahudi mahallesi yoktu. Kasımpaşa’da dükkânları olan Yahudi

bezirgânlar akşam oldu mu dükkânlarını kaparlar, kapıları önündeki kandili yakarlar ve Kasımpaşa dışındaki evlerine giderlerdi.” (KP, 52)

“Varayım abdest alayım. Ben dahi bu gece Canbulad Bey’in ruhuna Yasin-i Şerif okurum, dedi.” (KG, 31)

“İçinden gayet kıymetli birkaç parça gelin taçları, küpeler, yüzükler, bilezikler, gerdanlıklar, broşlar, iğneler seçip aldı ve bunları o zamanın âdetidir düğünlerde gelin oynatmak için birkaç günlüğüne, bir haftalığına kira ile vermeye başladı. Öksüz ve yetim kızları da para almadan donattı. İşte bu işe başlıkcılık denilirdi.” (KG, 84)

“Hacı İbrahim ağzını tıkamasa da Hacer Dudu bağırıp softanın pençesinden kurtulmak isteyecek kadın değildi. Fakat bunu “Lût Kavmi” hikâyesinin tatbikatı ile meşgul adamlara güç duyurabildi.” (KG, 149)

“Kızlarını dokuz on yaşlarında örtü altına koyan Bosna Müslümanları onları on üç, on dört yaşında da kocaya verirlerdi. On altısına basıp da kısmeti çıkmamış olan kızlara evde kalmış nazarıyla bakarlardı.” (EK, 14)

“Bir vilayete yeni vali geldi mi, âyan, eşraf, ağalar, beyler, tebrike gelirlerdi; kuruluşundan beri devlet ananesiydi.” (EK, 40)

“Paşa Hazretleri oğlum, emir buyurun da Emine’yi getirsinler, göreyim. Cinnetinin alameti, bakınız, beni tanımayacaklar, dedi” (EK, 80)

“Sultanlar, şehzadeler doğar, donanmalar, şehrayinler yapılır... Sultanlar evlendirilir, şehzadeler sünnet edilir; tabaka tabaka vezirlerin, âyan ve eşrafın, tüccarın ve esnafın da düğün mürüvvetleri olur...” (EK, 89)

“Çocuk padişah IV. Sultan Mehmed’in sünnet düğünü İstanbul’un bu anarşi havası altında on beş gün on beş gece sürdü. Ve Köçek İbo, Baba Nazlı’nın elinde bu âlemin içine bu sünnet düğününde atıldı.” (EK, 92)

“İbo denilen Çingene oğlanın yanına çıkabilmek için günlerce eşik aşındırdı, nihayet bir gün lütfen kabul edildi; yalvardı, diz çöktü, bir aziz tasviri önündeymiş gibi İbo’nun karşısında haç çıkardı.” (EK, 96)

“Kız, kadın rakkase, çengi ancak kadın cemiyetlerinde oynayabilirdi: erkek cemiyetlerinde oynatılan kadınlar gayrimüslim fahişelerdi.” (EK, 100)

“İstanbul, Şam’ın gösterdiği yumuşaklığı, müsaadeyi gösteremedi; Şamlı çengi safizmle ittiham edildi ve bir sefer, Üsküdar’da davet edildiği Ayşe Sultan Yalısı’ndan dönmedi.” (EK, 102)

“Ben sizler gibi dinsiz değilim, boynumdaki salıp üzerine yemin verdim sana...” (HA, 62)

“Hakkında türlü rivayetler çıktı: “Maşukasını katlinden sonra fırakına tahammül edemeyip kara sevda getirmiş, kendi canına kıymıştır...” (HA, 67)

“Amma cümlesi beş vakit namazlarında, daire-i edepten kıl kadar çıkmayıp gayetle afif ve müstakim civanlardı.” (HA, 69)

“Büyük hanımefendi, ki Tayyar Ağa’nın validesi Hacı Zübeyde Hanım’dır, uyumazmış, teheccüt namazı kılmış, Kur’an tilavetinde imiş.” (HA, 72)

“İşte efendim, Kur’an’ın mucizelerindendir ki, çiftliği ateşe verip ve adamlarını pusuya yatırıp ateşten dışarıya can atanları tüfikle avlayıp ve diri tuttuğunu boğazlayıp çiftlikte olanların cümlesini katletmeye kastetmiş şakiye bir acayip hal gelmiş...” (HA, 74)

“Eğer sen bu çenginin kanına girersen, onu sana teslim ettiğim için vebali benim boynumda kalır, madem ki, mertlik gösterip oğlumun suçunu bağışladın, bunu ayartıp kaçırın da benim oğlumdur, şimdi bana bu kızı asıp kesmeyeceğine yemin ver!.. dedi.

Balaban: “Okuduğun o Allah Kelamı’na yemin ederim ki, benden bu kıza zarar gelmez!” dedi.” (HA, 75)

“Ama Ulu Cami’nin minarelerinden müezzin “Hayyeâlessalah” dedi mi, bütün o koca çarşı halkı ile beraber kahvehanede kimse kalmaz, müşterisinden ocakçısına, çıraklarına varınca cümlesi camiye koşardı.” (HA, 89)

“Bursa’mızı bir yıldır cin taifesi istila etmiştir, çarşılıdan şu kadar oğlan ve taze yiğit kaybolmuştur, birinden haber çıkmadı, kimisinin ölüsü bulundu dediler...” (HA, 94)

“Mekkâreci Mustafa daima olduğu gibi Belgrad’da Sokullu Mehmed Paşa Kervansarayı’na indi. Altı üstü ve her biri ocaklı yüz altmış oda at, katır, deve ahırları ayrı ayrı kâgır bir şeddadi bina olan bu kervansarayın kapısı sabah akşam davullar çalınarak açılır, kapanırdı, kapısının üstünde:

Bu kervansaray konan

oldu hep revan!..

yazılıydı. Konup geçenlerden oda parası alınmazdı, aylarca barınıldıktan sonra verilen ücret Sokollu'nun ruhuna bir Fatiha hediyesinden ibaretti.” (HA, 111)

“Belgrad Yeniçeri Ağası bir gün zindancı yeniçerilerden birini sarhoş yakalamış ve bu neferi meydan dayağına yatırmıştı. Yeniçerilikte meydan dayağına yatmak çok ağır hakaret bilinirdi.” (HA, 113)

“Kimi de: “Mekkâreci Mustafa'yı o cehennem kuyusundan Hızır Aleyhisselam gelip çıkarmıştır, zira ki masum idi...” diye anlatıyordu.” (HA, 115)

“Mekkâreci Mustafa melek siyret bir nevcivan iken bir duhter-i pakizenin ateşi aşkı ile kara sevda getirmiştir, bu işleri o sevda ile yapar...” (HA, 115)

“... ve bana misafir olduğumuz handa o gece kelime-i tevhidi ve şahadeti sıdk ile söyleyip iman telkin etti.” (HA, 142)

“Kâşif Efendi hemen boynuma sarılıp iki gözlerimden öpüp: Ömer Efendi... Bu senin yaptığın kırk hac sevabıdır... dedi.” (HA, 142)

“Ey benim halden anlar mürüvvetli şefkatli efendim, işte ben şu anda Müslümanım... Şimdi iki ellerinizden öperek senden niyazım şudur ki Bodrum Kadısı efendi hazretlerine giderek Allah'ın emri ve Peygamber'in kavli üzere Eğribozlu Selime Hanım denilen o mağdure ve mazlumenin dest-i izdivacına talip olduğumu söylesin...” (HA, 142)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Erkek Kızlar: (32, 39, 45, 50, 52, 54, 56, 76, 81, 116, 118)

Kızlarağasının Piçi: (14, 15, 16, 18, 20, 22, 30, 33, 35, 44, 45, 46, 49)

Kafes Arkası Günahkârları: (16, 17, 21, 22, 31, 35, 37, 45, 71, 77, 78, 84, 94, 98, 105, 119, 140, 142, 145, 149, 151)

Hatice Sultan ile Ressam Melling (17, 19, 20, 24, 39, 46, 48, 50, 55, 58, 83, 87, 88, 90, 91, 94, 104, 114, 194, 195)

Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş (14, 21, 24, 27, 37, 39, 45, 48, 50, 55, 58, 61, 72, 78, 84, 87, 89, 90, 98, 103, 107)

2.14.GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Yaşanan folklorik malzeme⁸⁶ olarak karşımıza çıkan geçiş dönemleri için Örnek şunları ifade etmektedir: “Bilindiği gibi insan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır. Doğum, evlenme, ölüm. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler, bunlarının hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilere korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır.”⁸⁷

2.14.1. Doğum

Çocuk sahibi olmanın önemli olduğu bir toplumun doğum öncesi ve sonrasını da değerli görmesi ve çocuğun özellikle de erkek çocuğunun aile için güç göstergesi olarak gösterilmesi toplum yaşantısı içinde örneklerine rastlayabildiğimiz durumlardır. “Doğum, hayata başlangıç, atılan ilk adımdır. Bu yüzden doğum anında ve hatta ondan çok daha önce başlamak üzere, doğum sonrasında da devam edebilen, çocuğa gelecek yaşantısında iyi ve kötü etki edebileceğine; ona temel karakter ve davranışlar kazandırabileceğine inandıkları, ilkin çocuğu, sonra anneyi daha sonrada, anne ve çocuğu çevreden gelebilecek tehlikelere karşı korumak amacıyla birçok geleneksel yöntemler, birtakım âdet ve inanışlar uygulanmaktadır.”⁸⁸ “Anneye benlik ve bütünlük, babaya güven, akrabaya, soya, sopa güç kazandıran ve yaşamın başlangıcı olan doğum olayı, gerek söz konusu çiftin, gerek yakınlarının gözünde büyük önem kazanır. Doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine de birtakım geçiş töreleri ve törenleri eşlik ederler”⁸⁹

Doğum öncesi ve sonrası için gerçekleşen ritüeller içerisinde yer alan hikayelerimizde doğumdan sonra anneye ve bebeğe refakatçi olacak kişiler üzerinde durulması tespit edilmiştir .

⁸⁶ Lütfi Sezen, **Halk Bilimi ve Derleme Metotları**, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum, 2010, 22.

⁸⁷ S. Veyis Örnek, ,2000, 131.

⁸⁸ Sinan Gönen, “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Doğum Âdetleri”, **TÜBAR**, 2005 (18), 103.

⁸⁹ S. Veyis Örnek, 2000, 132.

“Makruhi iki sene sonra bir de oğlan çocuk doğurdu. Belanın püskülü eksik olduğu için.” (HS, 34)

“Mehmed Ağa’nın 1203’te bir kızı dünyaya geldi, adını Ayşe koydu; işte bu kadın, meşhur Kapıcıbaşı kız Benli Ayşe Hanım’dır.” (HS, 76)

Hatice Sultan 7 Muharrem 1182’de (24 Mayıs 1762) doğmuştu. Doğduğu zaman İstanbul’da üç gün üç gece donanma yapılmıştı.” (HS, 180)

“...ve ondan harikulade güzel bir oğlan, aşk mabudu zalim ve amansız Eros’u doğurdu.” (HY, 25)

“Bu seyahat dönüşünde, Caesar, Kleopatra’yı bir oğlana gebe bırakarak ayrıldı: Kleopatra Caesar’dan bir oğlan doğurdu ve bu çocuğa “Caesarion” adını verdi...” (HY, 31)

“Beyaz tenli ve kumral saçlı dilberler; ak gerdanlı, püskürme benli afetler; sarışın, esmer, buğday tenli güzeller, binbir cilve ve işveyle İbrahim’i gaşyediyorlardı. Fakat heyhat... Hiçbir gelen yoktu. Padişahın çocuğu olmuyordu. Osmanoğulları inkıraza mahkumdu!” (KP, 16)

2.14.2. Çocuk

Doğumla başlayan geçiş dönemlerimiz dünyaya gelen çocuğa sahip çıkılması ve özenle büyütülmesiyle devam ettirilmiştir. “Dünyaya gelen her çocuk, sadece anne ve babasına değil, aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu ve sopu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve sopun sayısının artırmaktadır; sayı artışıyla gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplarda aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerine güçlü ve dayanıklı hissettirmektedirler. Yaygın olan, “çocuk, ailede ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır.”⁹⁰

Çalışmamızda tespit edilen örnekler arasında evlatlık edinme ön plandadır. Öyle ki o dönem toplumu için Koçu, birçok çocuğun anasız babasız kaldığından sıkça bahsetmiştir. Külhanbeyliği bu dönemde kimsesiz çocukların barındığı bir dernek olmuştur. Bu yüzden birçok zengin ya da esnafın yanına bir evlat alıp onları çocukları gibi büyüttüklerine rastlanmaktadır.

Çalışmamıza yönelik örneklerin tespiti şöyledir:

⁹⁰ S. Veyis Örnek, 2000, 131.

“İki aylık çocuğu zangoç buldu, papaza götürdü, papaz efendi yaşlı ve çok merhametli bir adamdı...” (HS, 11)

“Zangocun da merdiven basamağı gibi kızlı oğlanlı dokuz çocuğu vardı.” (HS, 11)

“Kendisinin meşale gibi yandığını görünce deliye döndüm, çocuğumun beşiğine koştum, yavrumu kucaklayıp komşuya kaçtım, dedi.” (HS, 38)

“Kocasını çok sevdi, fakat ancak altı yıl beraber yaşayabildi; bu altı yıl içinde de büyüğü oğlan, Emin Paşa, küçücüğü kız Fatma Hanım iki evlat sahibi oldu.” (HS,79)

“Çiftlikten ayrılırken ırgatlara, köylüye dağıtmış ve kâhkaya son sözü, “Bir hamamcı kızından üç yaşlarında Cemile isminde bir kız olduğunu, bu masumu da hanıma emanet ettiğini” tembih etmek olmuş.” (HS, 81)

“İçinde, Kıımlı bir hanzade, ciğerpareleri olan bu çocukların, onları bulan tarafından evlat edinilmesini ve bu mücevherlerin parasıyla bakılıp büyütölmesini istiyormuş.” (HS, 82)

“Seni pek sevdim, oğlum yoktur, oğulluğum ol, dedi.” (HS, 114)

“Yakup Peygamber ihtiyarlığında doğan Yusuf’u cümle oğullarından fazla severdi.” (HY, 15)

“Çanakkale Boğazı’nın Anadolu yakasında büyük ve zengin Troya beldesinin kralı Priamos’un kırkı kız, kırkı oğlan seksen evladı vardı, oğlanların içinde de en cesuru, yiğidi Hektor, en güzeli, civeleği de Paris idi.” (HY, 19)

“Cevahircibaşı Ali Bey’in, Rıdvan adında gayet mahbub bir Çerkes kölesi vardı. Beyin erkek evladı olmadığı için evlat gibi büyütölmüş, aşırı muhabbetle şımartılmıştı.” (AY, 18)

“İstanbul’a dönlödüğüün tezine Cellat Ahmed evlendi, evlendiğin tezine de “nur topu” gibi bir kız oldu.” (AY, 85)

“Yunusun kahramanlığını gazetelerde okuyan emekli bir amiral, Yunusu evlât olarak yanına aldı. Zeki çocuğu iki yıl içinde okutup yetiştirdi ve sonra Deniz Lisesinin imtihanlarına soktu.” (YB, 22)

“Baba oğul mu idiler!.. Hayır.. Balabancık, akıncı Balaban Beyin at uşağı, daha doğrusu evlâtlık edindiğı bir çocuktu.” (İK, 31)

“Her akıncının bir de can ciğeri, evlâdı yerine koyup baktığı ve gece gündüz peşinde dolaştırdığı, akınlara beraber götürdüğü bir at uşağı bulunurdu.. Akıncılar bu çocukları, şehirlerdeki, kasaba ve köylerdeki kimsesiz çocuklardan seçip alırlardı. Yahut da gözlerine kestirdikleri bir çocuğu, kandırıp kaçıırırlardı.” (İK, 33)

“Gazi Balaban.. Sana evlâtlık bir oğlan geldi.. alnında iman nuru, gözlerinde zekâ ateşi parıl parıl parıldar. Bir taze civan yavrusudur ki bir gün evvel gel, bağrına bas al götür.” (İK, 35)

“En namlı akıncılardan Akpalanga beyi Deli Kasım Bey, yüzü bir melek kadar güzel, sesi bir bülbül gibi şakıyan, vücut yapısı bir ceylân gibi kıvrak bu güzel çocuğu evlât edinip yanına aldı.” (KS, 9)

“İbo, babasının onuncu evladiydi, dokuz ablanın üstüne doğunca adam onu bir şopar gibi büyüttü...” (EK, 100)

2.14.3. Evlenme

Halk kültürü içerisinde evlilik, toplumun ahlaki açıdan da iyi bir düzene sahip olması açısından önem taşımaktadır. Bu kadar öneme sahip bir kurum için eşlerin birbirlerine uygun olması ve güzel bir yuva kurmak için çeşitli adımların atıldığı ve yine toplumun bir arada yürüttüğü ritüellerle gerçekleşir. “Yaşamın ikinci geçiş dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür. Ailenin, toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, töre, âdet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir.”⁹¹

Evlenme törenleri bir bayram şenliği gibi kutlanmakta ve ekonomik durumları, yerleştikleri yerlerin kültürel değerlerine göre şekillenmektedir. Özellikle evlilik için severek ya da kız bakarak tercih edilen evlilikler ön plandadır. Halkın önem verdiği evlilik kurumunda evlenmeye uygun gençlerin birbirini bulması için “kolcu” ya da görücü denilen evlendirme araçlarının bulunduğu görülmektedir.

⁹¹ S. Veyis Örnek, 2000, 185.

Günümüzde halen devam eden nikâhın evlerde kıyılması, içgüveyi damat olması ve “Allah’ın emri, Peygamberin kavli” sözüyle istemelerin yaşanması kültürel kopmalar yaşanmadan gelenek ve göreneklerimizin günümüze ulaştığının kanıtı olmaktadır. Dönemin şariat kurallarına göre sadece dini nikâhın olduğu ve dört nikâha kadar izin verildiğinin de örneklerine yer verilmiştir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz örneklerimiz ise şöyledir:

“En yakın bir kilisede yapılan ve hizmetçilerden iki yaşlı kadın ile birkaç uşağın bulunduğu nikâh merasiminden sonra Laz Dimitri Evangeliki’yi aldı...” (HS, 13)

“Yüzümü çalan ve beni fahişeler arasında bırakarak kaçan bir adamla olan nikâhı kilise bozmaz mı?” (HS, 23)

“Kızlar en geç on altısında kocaya verildiğine göre, bunlara çocuk demek daha yerindedir.” (HS, 65)

“...gelinlik çağa geldiklerini hanımlara ilk defa o açardı; köy, çiftlik, değirmen ve konağın dış halk içinden kızların zevk ve ruhuna uygun delikanlıları seçmekte hüner sahibiydi.” (HS, 69)

“Eski Zagra eşrafından henüz on sekiz yaşındaki Ali Paşa’yla nikâhı kıyılmış ve bu gence de ergenlik diyeti olarak dört köy ve dört kuru ve kırk taş değirmen bağışlanmış.” (HS, 81)

“Bekâr gençlere dengi, küffü bir kız arayıp bulan ve “kolcu” denilen evlendirme simsarları vardı.” (HS, 174)

“Delikanlılar kaynana tahakkümüne girmemek için “içgüveyi” olmak istemezlerdi.” (HS, 175)

“Kızın anası, ‘İçgüveyi olursa veririm...’ demiş, ‘günlük masrafımızı biz görürüz, damattan ev masrafı istemeyiz, hemen kapımızı açar kapar, onun gibi bir edepli damadım olsun...’ (HS, 175)

“Nikâh evlerde, delikanlı içgüveyi alınıyorsa, kız evinde kıyılırdı.” (HS, 176)

“Kibar nikâhlarında nikâh kıyan imama kürk verilmesi.

İmam efendiye bir sincap kürk giydirildi. Sairlerine de birer çevre verildi.” (HS, 176)

“Kendi yüzüğünü çıkarıp Yusuf’un eline koydu. Yusuf’a âlâ keten elbise giydirdi. Yusuf, Potifar’ın kızı ve kendi akranı Asmata ile evlendi, bu kız Yusuf’un güzelliğine uygundu, lezzetliydi.” (HY 17)

“Caesar, en küçük kardeşleri on yaşındaki çocuk Ptolemaios’u ablasıyla evlendirdi.” (HY, 31)

“O akşam Defterdar’daki Cevahircibaşı Yalısı’nda çifte nikâh kıyıldı; Yemenici Güzeli İncili Hanım’la, Çerkes Rıdvan da Çerkes Nakşigül’le murada erdiler.” (AY, 27)

“Emin’i evlenmeye teşvik ettim, o da sözümü dinledi, etrafa görücüler göndererek delikanlıya kız aratmaya başladık.” (AY, 30)

“Kızımı dışarı vermem, Mola Emin’i içgüveyi alırım... Günlük ev masrafını da biz görürüz... Damadın kazancı kesesinde kalır... Hemen kapımızı açar kapar onun gibi edepli bir damadım olsun.” (AY, 31)

“Ben vekili oldum, ahabtan da iki şahit aldık, kızın konağına gittik, kızın vekili ve şahitleri ile imam da geldi, Ayşe binti Mustafa’yı Mehmed Emin İbni Yakub’a nikâhladık, birkaç gün sonra da zifafa koyduk.” (AY, 31)

“Akıncı olan bir genç evlenmez, çoluğa çocuğa karışmazdı.. Akıncının evi barkı ve karısı çocuğu, palanga, at ve kılıcıydı.” (İK, 32)

“Ben Serendiplinin kızına âşığım. Ey hayır sahipleri, gidip Allah’ın emriyle, Peygamber’in kavli üzere o kızı anasından babasından benim için isteyin!” (KG, 98)

“... Vali Paşa karısına Bosna zenginlerinden Hacı Sinan’ın kızını salık verdiler.” EK, 17)

“Bir Arap on beş- on altı yaşında evlenirdi, hele çöl Arapları en az dört kadın alırlardı.” (EK, 49)

“Şeriat da dört nikâha kadar izin verdiği için gönlü bir körpe kız arzulamış, mahallesinden fakir bir eskicinin henüz on üç-on dört yaşındaki bir çocuk olan Hatice adındaki dilber kızını üçüncü zevce olarak almış ve sine-yi muhabbetine çekmişti.” (EK, 114)

“... eşraftan Küçük Halil Ağa’nın kızı Adeviye Hanım’la başını bağladı (Tayyar Ağa ile Adeviye Hanım’ın Neveda adında bir kızı olmuştur, Neveda Hanım da Eskizağra âyanı

Kapıcıbaşızade Emin Paşa'nın oğlu Şevket Bey'le evlenmiştir, onların kızı Fatma Hanım R. E. Koçu'nun anasıdır)." (HA, 79)

"Mustafa, seni evlendireyim... Belgrad'da sana münasip bir kız bulayım... Bizim kızlarımız güzeldir, Rabia-yı Adeviye misali ismet ve iffet sahibi olurlar!.. dedi..." (HA, 112)

2.14.4. Ölüm

Doğumla başlayan yaşamın ölümle sonlanıyor olması, insanlığın bu konuda hem korku hem merak duygusu içerisinde olması gibi durumları da ortaya çıkarmıştır. İnançlarla beraber daha da önem kazanmaya başlayan bu bilinmezlik içerisinde birçok kültürel gelenek ve göreneklerde kendine yer bulmuştur. "Yaşanan kültürün unutulmadan devam eden birçok ritüeli arasında olan ölüm için "değişik din ve kültür çevresine girmiş olan Türkler, farklı zaman ve coğrafyalarda değişik ölüm anlayışlarına sahip olmuşlardır, ancak bunların temelini Tengricilik, Tengrizim ya da Geleneksel Türk Dini şekillendirmektedir."⁹² diyebiliriz. Bu yüzdendir ki "bugün bilinen birçok âdet ve inanç kalıpları eski Türk inançlarının günümüze intikal etmiş halleridir. Halk, bu âdetlerin, inanma ve bunlara bağlı pratiklerin, eski geleneklerden geldiğini bilmektedir. Bu da bize, birçoğu ritüel işlevini kaybetmiş Türk inanç kalıntılarının âdet adı altında varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Eski inançlara dayanan âdet, inanma ve bunlara bağlı pratiklerin bazılarının halk arasında İslamiyet'in gereğindenmiş gibi kabul edilip yaşatıldığını görüyoruz."⁹³

İnanç ve kültürel özelliklerin bir arada yaşatıldığı geçiş dönemlerimiz içerisinde yer alan ölüm başlığı altında, dönemin toplum yaşamı içerisinde insanların hangi olaylar sonucunda öldüklerini ve nasıl âdetler uyguladıklarını tespit etmeye çalıştık. Osmanlı Devleti'nin bozulmalar yaşadığı dönemlerini ele alan yazar, genel olarak insanların birbirini öldürdükleri olaylar zinciri içerisinde incelenmiştir. Koçu, dönemin monografisi içerisinde yer verdiği bilgilerde insan hayatının en değersiz olduğu zamanların yaşandığı gerçeğinden bahseder ve ölüm başlığı altında verdiği örnekler bu durumu kanıtlar nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Haydutlar, eşkıyalar, Yeniçeri Ocağı'na bağlı kişilerin en küçük olaylar sonucunda insan hayatını sonlandırdıkları görülmektedir. Özellikle padişahların taht için kardeşlerini boğdurtmaları, cellatların varlığı gibi örnekler hikâyeler içerisinde yer almıştır.

⁹² Ünver Günay, Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, Laçın Yay., Kayseri 1998, 33-34.

⁹³ Elnaz Sardarinia, **Doğu Azerbaycan Kültüründe Geçiş Dönemleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, 119.

Çalışmamızda değerlendirilen örneklerimiz şöyledir:

“Voyvodanın anası ve bir çocuk, kendilerini pencereden sokağa attılar, çocuk sağ kalıp azası kırıldığından iki gün sonra öldü.” (HS, 25)

“Zafiri Aleksandri kendisini tavana asmış, intihar etmişti.” (HS, 25)

“Hacı Apraham’dan olan çocuğu ölmüştü, anası ve babası hastanede iken onu bir kere bile ziyarete gelmemişlerdi.” (HS, 40)

“Sığırtmaç Veli de kaçacağı gece, “Bana yâr olmadı, ama düşmanıma da bırakmam!” diyerek Cemile Hanım’ı kendi eliyle bıçaklayarak öldürdü.” (HS, 57)

“İkisini de çökertip başlarını vurdular ve kesik başları İstanbul’a gönderildi...” (HS, 57)

“Hanımefendinin babası... Paşazade... Bey, Balkan Harbi içinde, yaşı altmışını pek az geçerken ölmüştü.” (HS, 60)

“Çubuktar Mehmed Bey Niş’te ölmüştür; götüren çavuş anlatırmış, oğlunun diyetine el sürmemiş...” (HS, 81)

“Boyunlarına şehitlik muskalarını niçin asmışlardı? O da ölümü istemek, ölüme koşmak değil miydi?” (HS, 115)

“Ertesi sabah yol kenarına iki kişilik geniş bir kabir kazdılar; Yandım Ali’nin naaşı üstünde ölü bulunmuş olan Kaya Hanım Sultan’ı sevgilisinin koynuna koyup gömdüler ve bu kabrin iki ucuna iki kavak fidanı diktiler...” (HS, 118)

“Bir gün bir arkadaşı ölmüş, işe başlamadı, cenazeye gitti.” (HS, 140)

“Padişahların biraz ötesinde, hanımelleri ve yaseminlerle örülmüş parmaklıklı bir pencereden bir merkat daha görülür ki burası Adilşah Kadın’ın ebedi istirahatgâhıdır.” (HS, 180)

“Helene’nin dilber âşığı Paris ihtiyar babasının gözü önünde parçalanır ve cesedi İlion duvarlarından aşağı atılır, Kral Priamos, evlatları ve bütün Troyalılar kılıçtan geçirilir, İlion ateşe verilir.” (HY, 21)

“İskenderiye’yi zapteden Octavius, Kleopatra’ya, Romalı âşıkı için muntantan bir cenaze merasimi yaptırmak üzere izin verdi... Antonius hükümdarlara layık parlak bir törenle gömüldü.” (HY, 33)

“Nil sahillerinin zehirli çiçeği kendisini bu zehirli yılanın dişlerine dağlatarak intihar etti.” (HY, 33)

“Yataktan fırladım, bir de ne göreyim babacığım... O mahbube-i cihanı katletmişler... Hem nasıl... Baş, elleri, ayakları, kolları, bacakları on parça etmişler, odanın ortasında yatar.” (AY, 34)

“Ahmed Silistre’ye döndüğü zaman Osman’ı ölüm döşeginde buldu. Bir gece evvel bıçağını kasığına saplayarak intihar etmişti.” (AY, 84)

“Balaban kılıcını savurmuş, kendisini okla öldürmek isteyen adamın başını gövdesinden uçurmuştu...” (YB, 35)

“Davullar ve zurnalar ve sııklara takılmış fenerlerle bir fener alayı yaptılar, onları herşeyden evvel, Üsküdar’ın en büyük hamamına götürdüler.” (YB, 43)

“Çanakkale Kerevizderede ikisi de aynı günde şehit oldu.. Hüseyin öğle üzeri taarruzda öldü. Adı Koçhisarlı Kadir oğlu Sadık olan o yiğit de akşamüzeri vuruldu!..” (İK, 20)

“Ölüm, er veya geç, insan içindi.. Onun için ölümden korkulmaz şerefsiz yaşamaktan korkulurdu.” (KS, 19)

“İsmail.. böyle.. tüfeği ile beraber gömün Kadiri. Mezarına da bir nişan koy!. Dedi.” (KS, 61)

“... bir zamanlar IV. Murad’ın nedim-i baihtisası olmuş, sonra gazaba uğrayarak kementle boğulmuş, cenazesi merasim-i mahsusayla defnedilmişti.” (KP, 33)

“Yüzlerce hançer Kira Kadın’ı bir an içinde yere sermişti. Kira’nın cesedi bir an içinde soyulmuş, ayağına bir ip bağlanmış ve At Meydanı’na doğru sürüklenmeye başlanmıştı.” (KP, 48)

“Ey zâir! Kul günahsız olmaz, hata Hak’tan gizlenmez, bu seng-i mezara ibretle nazar eyle ki burada medfûne Dürdane Hatun’un başından kırk nikâh geçmiş olup kırk nefer şehbazlarına doyamayıp ahir delikanlı cevri cefası ile terk-i dağdağı hayat eyledi. Müznibenin ruhu için merhametten ve rızaen lillah el- Fatiha, sene 1315.” (KG, 45)

“Üç gün sonra Bostancıbaşı Köprüsü civarındaki ormanda, Turşucu Deresi içinde Baba Nazlı’nın cesedi bulundu, bir Bektaşî fukarası kılığındaydı; parasına tamah edilerek öldürüldüğü anlaşılıyordu, soyulmuş ve belinden kemeri alınmıştı.” (EK, 99)

“Belindeki kuşakla kendisini asmış, intihar etmişti. Kocaman boş bir şarap testisi, bu işi bir hayli içtikten sonra yaptığını gösteriyordu.” (EK, 100)

“Zehir Ali’nin evvela ayak, bacak, diz kemikleri kırıldı, belden aşağısı kanlı bir et külçesi haline geldi. Sonra yarı ölü bir halde yağlı paçavralara sardılar ve bir hayvan topunun ağzına gülle gibi tıkadılar ve topun fitiline ateş verdiler.” (EK, 118)

“Haydutlar 15-16 yaşında üç arabacı oğlanı bıçaklayarak öldürdüler, Zağralılar’dan da iki kişiyi tüfekle vurdular.” (HA, 77)

“Balaban bir çam ağacı dibinde, tam kalbi üstüne saplanmış bıçakla kan revan içinde yatardı. Ama biz ne görelim?.. Zeynep dahi şakinin yanında ana doğması üryan cansız yatardı, üstüne öldürüldükten sonra kendi entarisini atmışlar.” (HA, 81)

“O masume şehidenin namazını kılıp pederinin arzusu üzerine çam ormanı önünde atların otlandığı çimenzara defnettik, bilahare Hacı Zübeyde Hanım oraya bir namazgâh sofa yaptırdı.” (HA, 83)

“Bunlardan yalnız üç genç kadın ile bir oğlan ve üç delikanlının cesetleri bulundu; çırılçıplak soyulmuş ve feci bir şekilde tecavüze uğramış, her biri boğulduktan sonra ayrı birkaç yerinden de bıçaklanmıştı.” (HA, 87)

“... Apostol adındaki diğer korsan tayfa da tabancasını Yhahya’nın göğsüne boşaltmış ve biçare genci karısının yanında, gözleri önünde şehit etmiş.” (HA, 132)

“Bir korsan olan Despina Kaptan gemilere saldırmazdı, topu tüfeği yoktu, gemiye aldıkları yolcuları kesiyorlardı, para ve eşyasını alarak cesetlerini denize atıyorlardı.” (HA, 132)

“... amam ertesi sabah ikisini de öldürdüler, ihtiyarı denize attılar ve oğlunu tabanca ile vurdular...” (HA, 132)

Tespit edilen tüm örnekler için bakınız:

Hatice Sultan ile Ressam Melling (13, 22, 32, 48, 69, 75, 78, 80, 81, 82, 135, 137, 138, 140, 142, 145, 153, 155, 166, 167, 174, 183, 193)

Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş (20, 21, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 41, 44, 53, 55, 56, 59, 62, 67, 68, 72, 83, 84, 85, 89, 90, 95, 98, 104, 113)

2.15. BAYRAMLAR-KARŞILAMALAR-UĞURLAMALAR

Toplumu bir arada tutma özelliğine sahip, kültür içerisinde yer alan ve her dönemde kıymetli olan inançlardan olan bayramlar, birlikte olmanın, mutluluğu paylaşmanın en önemli yöntemidir. “Bayram kavramı ilk defa Kaşgarlı Mahmud’un XI. yy. ’da yazdığı “Divan”da görülür. Kaşgarlı, kelimenin aslının “bedhrem” olduğunu, Oğuzların kelimeyi “beyrem” şekline çevirdiklerini belirtir. Kaşgarlı’ya göre, bayram “eğlenme, gülme ve sevinme günüdür.”⁹⁴ “Türklerin İslâmiyetten önce Orta Asya’da kendilerine has bir hayat tarzları ve inançları olduğu gibi, yine kendilerine has bayramları ve festivalleri de olmuştur. Görüldüğü gibi, bu bayram ve festivallerin esâsını inançla ilgili davranışlar ve toplu yapılan eğlenceler oluşturmaktadır.”⁹⁵

Halkın sosyo-kültürel yaşamında önemli bir rol oynayan bayramlar, ne kadar zor zamanlar geçirilse de bir arada yeniden sevinebilmeyi, paylaşabilmeyi hatırlatmaktadır. Dini inançlar doğrultusunda yaşatmaya devam ettirilen bayramlar dışında gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı olan halkın kültürel bayramlarının da olduğu bilinmektedir. “Törenler ve bayramlar, dünya üzerindeki tüm milletlerde ortak olan kültürel olgular olup bu noktada bayram olmayan bir milletin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bayramların milli kültür içerisinde şekillenmesi ve özümsemişi yakın dönem tarihini değil; köklü ve asırlık bir tarihin ürünüdür. Bu sebeple geleneksel formda olan bayramlar, halkın tarihinde geçirmiş olduğu sosyo-kültürel gelişim ve değişim sürecine ayak uydurarak günümüze ulaşırlar. Bu uyum sürecine ayak uyduramayan kimi bayramlar, zamanla yok olurlar.”⁹⁶

Bayramlar, halk eğlenceleri, komşuluk gibi toplumun değerli olarak gördüğü durumlar dışında karşılama ve uğurlamalar da o denli önemini korumaktadır. Bu açılarından değerlendirebileceğimiz örneklerimiz ise şöyledir:

2.15.1. Dinsel-Yerel Nitelikli Bayramlar

Dinsel bayramlar içerisinde tespit ettiğimiz örnekler, Kurban ve Ramazan Bayramları olarak yer almıştır. Bulgarıya Türkleri’nin dini bayramı olarak yazarın bahsettiği

⁹⁴ Erman Artun, “Çukurova Halk Kültüründe Törenler, Bayramlar, Şenlikler”, **Fethiye III. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı**, 2011, Muğla, 1.

⁹⁵ Salim Koca, “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller (51-57)”, **Türkler 3**. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, 79.

⁹⁶ Tugba Gönel Sönmez, “Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü”, **Uygur Araştırma Dergisi**, 2016/7,143.

Recep Kandili ise Recep ayında yaşandığından isim farklılığı olarak karşımıza çıksa da Regaip Kandili olduğu anlaşılmaktadır. Yerel nitelikli bayramlardan ise Türk kültürünü yansıtan Hıdırellez'in ayrıntılarına girilmeden bahsedilmiştir.

Dini inançların kültürle yani gelenek ve göreneklerle birleştirildiği bu örneklerden çıkarılan bilgiler şöyledir:

“Ve o bir yıl içinde kızı ancak bir defa Hıdırellez'de mesireye gidilirken bir kadın ve kız kalabalığı içinde şöyle uzaktan görebildi.” (HS, 47)

“Yağ gülü mayısta açar, yağ kazanları da mayısın altısına rastlayan hıdırellezde kurulur.” (HS, 60)

“Hiçbir gün, öğle ve akşam, sofraya misafirsiz oturulmamıştır; fakat yılda üç defa, Recep Kandilinde, Ramazan ve Kurban bayramlarında, bilhassa ziyafet sofraları kurulurdu.” (HS, 70)

“Ramazan'ın ilk günü de çok misafir gelirdi, büyük kısmı da iftara alıkonurdu.” HS, 70

“Recep Kandili, Bulgarya Türklerinin büyük dini bayramıdır; hususiyeti de mekik ile testidir.” (HS, 70)

“Ben bunları şimdi giyemem... saklayayım da bayramda giyerim... dedi” (YB, 11)

“Düşman, bir kurban bayramı sabahı büyük bir kuvvetle Grişgal önüne gelip palangayı sarar...” (İK, 49)

“Yarın kurban bayramıdır.. Namazı kılalım, sonra Bismillah ile düşmana sıvanıp savaş edelim!.. derler.” (İK, 49)

2.15.2. Karşılamlar-Uğurlamalar-Selamlamalar

Türk halkı komşuluk ilişkilerini önemseydiğinden misafirlerini de o denli güzel karşılayıp uğurlamıştır. Bu durum gelen misafirin sevildiği ve değer gördüğü anlamı taşımaktadır. Hürmetle, ayağa kalkarak ve güzel sözlerle toplum karşılamlarına devam etmiştir. Bu bağlamda değerlendirilen örneklerimiz ise şöyledir:

“Daima hürmetle karşılandığı Fenerli kibar bir ailenin konağında ricası kabul edildi...” (HS, 11)

“...karılar ve pelaspareler içindeki yarı çıplak piçleri yolun iki kenarına dizilecekler, lordu semtlerinin şanına denk tantanayla karşılayıp selamlayacaklardı.” (HS, 16)

“Soğuk karşılandı, Kız Süleyman Ağa...” (HS, 57)

“...bütün Budin âyanını tanırlar, gelenleri, “Buyurun Solkolağası Ömer Ağacığım...” (HS, 95)

“Esselamüaleyküm Budin âyanı ağalar... Estergonlu serhat erleriyiz...” (HS, 96)

“Ve aleykümüsselam benim şebbazlarım, aslanlarım, kaplanlarım, kurtlarım, telli pullu evlatlarım... Bizim yüzümüz akısnız. Bre gaziler, siz serhatte can pazarı eder, biz burada süğlün köçek sefası süreriz, sine ve topuk seyrederiz... Bre ayağı uğurlu, yüzü nurlu gaziler hoş geldiniz...” (HS, 96)

“Önde destebaşı ve külhancı, hamamın külhanbeyleri birer birer gelirler, yeni beyi, “Hoş geldin yeni kardeş!..” diyerek yanaklarından öperlerdi.” (HS, 126)

“Haneye dahil oldukça dokuz kadar orta kuşak ve temiz giyinmiş iç ağaları binektaşında karşıladılar, koltuklarımıza girip eteklerimizden tutarak yukarıya çıkardılar.” (HS, 175)

“Vay biraderler, sefa geldiniz!.. Yolumuzda ayak incittiniz... Buyurun... diyerek ayağa kalktı.” (HS, 176)

“Merhaba... Buyurun!..diyerek yer gösterdi, kahve çubuk ikram etti.” (AY, 29)

“Vay efendim, sefa geldiniz, hoş geldiniz, hatırımızı sayarak buralara kadar ayak incittiniz, diyerek ayağa kalktı, yanında yer gösterdi.” (AY, 32)

“Benli Elif’e kandilli bir selam verdi: “Çıplak ayaklarla reftarın mübarek olsun beyim!..” dedi.” (AY, 50)

“Nadin Beyi misafirlerini, memleket âdetince kasabanın dışına kadar uğurlayacaktı.” (YB, 6)

“Yolda rastladıkları insanlar beyaz atlı delikanlıyı görünce hemen selâma duruyordu.” (FS, 8)

“Atının üstünde levendane kuruluyor, iki tarafına yüksek sesle selam veriyordu, kendisine dua etmelerini tembih ediyordu.” (KP, 40)

“Kurnaz, zeki ve diplomat Köprülü, Deli Hüseyin’i yerinden kalkarak karşıladı ve büyük bir iltifat gösterdi.” (KP, 42)

“Buyurun şahım... diyerek Yusuf Ağa’nın koltuklarına girdiler. Sofra başına kadar ayaklarını yere bastırmadan götürdüler. Dalkavukların hepsi: “Maşallah efendim safa geldiniz!” diyerek ayağa kalktılar ve Yusuf’u sofranın başköşesine oturtular.” (KG, 17)

“Misafire hürmet riâyet ve hürmetin şart olduğu İstanbul geleneklerine uyularak karşılandı.” (KG, 101)

“Kapıdan bir kazak koca çalım ile çıkarken bir tellak tarafından “Yine gel beyiim!” diye uğurlandı.” (KG, 117)

“Doğru 59. Orta’nın kolluğuna gitti. Çorbacı ilk kolluk neferleri heyecanlandılar ve Ağa Hazretleri’ni gereken hürmetle karşıladılar.” (EK, 110)

“Subaşı Hayranoglu Safer Çavuş kahvehanede fevkalade hürmetle karşılandı.” (HA, 90)

2.16. KALIP HAREKETLER (TAVIRLAR, JESTLER, MİMİKLER)- KALIP SÖZLER VE SESLER

Halkın kendi içinde iletişim kurduğunun kanıtı olan kalıp sözler, duygu ve düşüncelerin de bir yansımasıdır. Dil birliği, kültür birliğine zemin hazırladıkça sözlü kültürün nesilden nesile aktarımı daha kolay olacak ve yaşatılmaya devam edecektir. “Söz kalıpları belli fikir ve duyguları, belli biçimler içinde, belli kelime grupları ile anlatırlar, gelenekseldirler. Çoğu ritmik özellikleri ile düzyazıdan ayrılır. Bu ritim iç uyaklarla, eşit heceli sözcüklerin tekrarı ile, aliterasyon ve benzeri söz sanatları ile sağlanır.”⁹⁷ Sözlü kültürel değerler içerisinde olan kalıp sözler, dilin söz varlığının özelliğini taşımaktadır. Bu söz birliği “Bilindiği gibi, her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş sözler, duyguları açığa vuran kalıplar, çeşitli klişeler vardır. Örneğin bir kimseyle karşılaşıldığında, onu selamlarken, bir kimseden yardım ya da iyilik görüldüğünde, bir şey rica edildiğinde, hasta olduğunu öğrendiğimiz bir kimseye söylenen sözler gibi.”⁹⁸ toplum birliğini de sağlamış olmaktadır.

Geçmişten günümüze getirdiğimiz kültürel zenginliğimiz Türkçe’nin zenginliklerini de ortaya çıkarmaktadır. “Bu benim anadilim bir denizdir; derinliğiyle, gözün erişemeyeceği

⁹⁷ İlhan Başgöz, **Folklor Yazıları**, Adam Yay., İstanbul, 1986, 39.

⁹⁸ Doğan Aksan, **Türkçenin Gücü**, Bilgi Yayınevi, 2001, 163.

genişliğiyle, sınırsız gücü, güzellikleriyle... Dibinde gün görmemiş inciler yatar; üstünde binbir rengin çalkantısı var.”⁹⁹ Atasözleri, deyimler, alkış-kargış gibi kalıp sözler var olan kültürün yaşatıldığının da kanıtıdır.

Giyim-kuşam tasvirleriyle o dönemi canlı hale getiren yazar, konuşma diline, jest ve mimiklere de ayrıntılı olarak hikâyelerde yer verdiğinden o dönemin canlı bir tanığı olma şansını bizlere sunmaktadır. Ağız özelliklerinde bulunan ünlem ifadeleri, seslenişler, mimik ve jestler, anlamı pekiştirmek amaçlı kullanılan ikilemeler, tekrarlı kelimeler bu bölümde değerlendirmeye alınmıştır ve bu bağlamda örneklerine sıkça yer verilmiştir. Özellikle “abe, ulan, bre, hey” gibi kalıp seslerin kullanıldığı görülmektedir.

Tespit edilen örnekler ise şöyledir:

“İhtiyar kadının dudaklarında hakaret dolu bir tebessüm belirdi. Sanki her şeyi biliyormuş gibi...” (HS, 23)

“Kız tatlı bir tebessümle ve bir baş hareketiyle, “Evet” dedi.” (HS, 29)

“Bir delikanlı tarafından kendisine ilk defa laf atılan Makruhi kızmadı, kızlara naz yakışır, hırçın bir hareketle başını öbür yana çevirdi, yürüdü.” (HS, 29)

“Memleket ve kale alıp vermeyiz, er meydanında boy ölçüşürüz, baş verüp, baş alıp yüz aklıkları ederiz, derlerdi.” (HS, 84)

“Merhaba gaziler... Merhaba serhat şehbazları... Merhaba din karındaşlarım dilaverler.

Merhaba yiğit beyim, şöyle buyur...

Merhaba civan beyim, şöyle geç...

Merhaba aslan beyim, yanıma gel...

Merhaba Dertli Beyim, başım tacı, derdim ortağı ol, benim yanımda otur...” (HS, 110)

“Hülasa bu Dertli Mehmed Bey güneşe “ya doğ ya doğayım” demişti. Güneş doğmamış, o doğmuştu.” (HS, 110)

“Of... Yandım Ali karındaşım... Of... Ciğerim külhan gibi yanar... Vallahi beni Kerem gibi alev sarsa gerektir.” (HS, 112)

⁹⁹ Doğan Aksan, **Türkçenin Gücü**, 9.

“Abe varma çocuğun üstüne... Vallahi yüreciği kopar şu Alagöz Alicik’in... Hey, Balabancık, getir bizim tulumu...” (HS, 116)

“Ah o zamanın İstanbul terbiyesi!..” (HS, 167)

“Yusuf birdenbire yerden fırladı. Şimdi artık ağlamıyordu... Dudakları hiddetten gerilmiş, gözleri, valide sultanın gözlerine isyankâr bir bakışla dikilmişti.” (HS, 206)

“Siz gidebilirsiniz haşmetmeap... Bana gelince, bir şairin çok güzel bir sözünü hatırlıyorum: Hükümdarlara layık en güzel kefen, onların hükümdarlık elbiseleridir!..” (HY, 41)

“Mabudum!.. Gözlerimin süruru!.. Güzellerin çiçeği!.. diye söyleniyordu.” (HY, 44)

“O gün Catherine’in dudaklarında sadece acı bir tebessüm görünmüştü.” (HY, 56)

“Sonra, itiraz kabul etmeyeceğini anlatan çatık bir bakışla: Onu götürüyorum!.. diye ilave etti.” (HY, 66)

“Ve nihayet homurdanarak çekilip gitti.” (HY, 67)

“İşte o kızcağız, “Yalının önünden kayıkla geçersin; nereden gelir, nereye gidersin; fırsat bulsam da pâyin bûs ederek beyan etsem halini aşikâre; gönül verdim sen esnaf civanı şivekâre!..diyerek yemenici oğlana âşık oldu.” (AY, 16)

“Ulan Rıdvan!.. Bütün işin yaldız, kalaymış... Biz de hödük, şu kadar zamandır, sana küçükbey dedik...” (AY, 20)

“Bre tutun... Bre tutun!

Bre yalıya hırsız girdi!

Bre hırsız değil, zenparedir!..” (AY, 23)

“Cevad, “Söz ehli adamlara benziyorlar!..” diyerek avam tarzı laubali selam verdi, dükkâna çıktı.” (AY, 29)

“Dadı odaya girip de manzarayı görünce ezan perdesiyle, feryad ü figana başladı...” (AY, 34)

“Bre kahpe oğlan, bre sefih oğlan, bre alçak oğlan... Benim sana yatığım ihsanın karşılığı bu mu olacaktı bre hain oğlan?.. diye bağırdı...” (AY,35)

“Herif... Herif!.. dedi, Raşideciğime sultanın al atlastan gelin entarisi gibi bir gelinlik isterim... Ya bulur getirirsin, ya da bu kapıdan giremezsin!.. Hırsızlık yap, uğursuzluk yap, çal çırp, al atlastan gelin entarisi bul getir!..” (AY, 61)

“Eski püskü palaslar içinde ama sanırsın ki balçık içinde elmas; servi fidanı kadd ü kamet, reftarında zerafet, ebruları kalem-i kudret, ruhsarı âyine-i Behçet; ağız, burun, dudak, gerdan, ense, kulak, her birinde ayrı letafet; el ayak sünbül ile zambak; teni billur, ıtrı kâfur...” (AY, 70)

“Korkma kardeşim! Korkma!.. Seni kurtarmak için beni Allah göndermiş! Dedi.” (YB, 20)

“... hep bir ağızdan müthiş bir nağra atıyorlardı:
-Haap... Hop!.. Haay... Hop!” (YB, 23)

“Bu sırada bir çan sesi işitildi, bu “kürek kes!...” emri idi.” (YB, 28)

“Hay... Hop!.. Hay... Hop!.. Sağ al... Sağ al... Sağ al!..
Hep beraber... Hay... Hop!.. Hay... Hop!.. Sol al... Sol al...
Hep beraber... Hap... Hop!..” (YB, 36)

“... gırtlığının en korkunç sesiyle gürledi: “Allah!.. Savulun bre önümüzden!.. Biz can pazarından geliriz... Vallah yakarız... Geçeriz!..” (YB, 38)

“Hey Ulah oğlu.. Ulah oğlu!.. Bizde yalnız peksimet değil, yoğurt bile var yoğurt!.. diye bağırdı...” (İK, 18)

“Çakmakçı Efe dişlerini gıcırdattı:
-Yüreğim paralanıyor be... Arkamızdan vuruyorlar şimdi bize be!.. dedi. Yiğit arkasından vurulur mu.. Arslan çakalın eğlencesi olur mu?!..” (İK, 23)

“Bre hey gidi deli!. Bugün bu kurban bayramında Hak yoluna kurban oldun!. Bre deli, yerde ne yatarsın?! Bre koma kâfir başını götürdü!..” (İK, 50)

“Yiğitlerim ha!... Ha aslanlarım ha!... naraları işitiliyordu.” (FS, 29)

“Cenabı Hak bir kere “Yürü ya kulum!” demişti. Abaza mehmed yürümeye başlamıştı.” (KP, 27)

“Aman nevcivanım Yusuf Şahım... Hele gem çektiğin şeye bak! Hiç iki çiçekle yaz ve bahar olur mu? Hemen sen istek gönder, burası İstanbul şehridir. Her köşesi gülistane hüsündür. Ferman senin, devran senin, elini uzatsan nigârın tellisi, parmağını oynatsan mahbubun ellisi, dedi.” (KG, 19)

“Bre benden ne istersin?” diyecek oldukça nefer kaba ve haşin: “Yürü ulan it! Seni Elliyedi’nin Bekir Usta ister!” dedi ve Yusuf’u kışlaya götürdü.” (KG, 20)

“Fakat gömlek çıkarılıp da gövde tamamen çıplak kalınca, “Uuuuu! diye bir hayret sesi yükseldi.” (EK, 35)

“Bu garip mahlûkun bu derece pervasızlığından sıkılan yaver, ona padişah huzurunda olduğu hatırlatmak için kuvvetlice öksürdü.” (EK, 70)

“Can İbo Şahım, alma benim ahım, boynuna dolanıp günahım, ey meydanı muhabbetin taze nihali, arz edeyim sana hali pürmelali, terk edip nazı, dinle niyazı!” (EK, 96)

“Şüpheciler, “Anası turp, babası şalgam, Kıpti köçekte namus!” ;bir kısım insanlar da “Kolbaşıların suikastından kaçır, cümle kibar onun meclubudur, oğlan işini bilir” diyordu.” (EK, 98)

“Te ben o İbo’nun amcasıyım be... Te bizim çocuğumuz benzemez elbet kahpe köçek oğlanına... Zira kim İbocuk kızdır, gül goncası Güllü Kız’dır o! demişti.” (EK, 100)

“Şu avrat kuş olup uçmadı, balık olup deryaya, dalmadı, ya ki köstebek gibi toprağa girmediyse elimden kurtulamaz, dedi.” (EK, 116)

“Benim ol... Benim sevgilim, göz bebeğim, başımın çiçeği, canımın içi ol!..” (HA, 41)

“Senin önce şu yılan gözlerini oyacağım kahpe oğlan! diye homurdandı.” (HA, 43)

“Haydut yıkıldı, iki defa:

Kahpeler! Kahpeler!.. diye hırıldadı ve öldü.” (HA, 43)

“... Bre anbarlar, bre ahırlar, bre şura, bre bura, diyerek koşuşur iken, Balaban dal bıçak olup, hareme girer...” (HA, 57)

“Ha şöyle, iç, iç... Şarap en iyi dosttur.

(.....)

Karı dediğin zaten şeytanın kendisidir...

Doldur... İç... İç...

Ama gözünü aç Dimo!” (HA, 64)

“Eski haydut kalktı, arkasını Balaban’a dönerek ve sağ elini ağzının yanına götürerek bağırdı:

Tinkeee!.. Tinkeee!.. Hey... Yuvan!.. Yuvan!..” (HA, 64)

“Bizim yedi köyden Büklümük Köyü çiftliğinin nazırı Yakup Ağa’nın oğlu Mestan ki 25 yaşlarında, güneş onun alnında berk vurur, küskün arslan misali gazaba gelse korku bilmez, kırk kişinin içine dalbıçak girer ejder idi. Tayyar Ağa’mızın yoluna baş koymuş bende-i sadık idi ve velinimetzademizin yâr-i garı idi.” (HA, 71)

“Kolağası havaya üç el tüfek attırdı ki cümle eşkıya bilirler, buna haber ateşi derler. Bizim taraftan ki tüfek atıldı, bir ulu çamın üstünden bir adamın beyaz bez salladığını gördük...” (HA, 80)

“Meleğim, gonca gülüm!.. Niçin sararıp solarsın ve gizli gizli ah ü vah eylersin? Güldükçe yüzünden güller saçılırken şimdi niçin ağlayıp nergis gözlerinden inciler dökersin?..” diye soran bu kadına içini açtı.” (HA, 108)

“Gel Panayot!.. İçelim, kanı silip temizleyen sünger şaraptır, dedi.” (HA, 134)

“Çocuklar yanık Anadolu ağzıyla öküzlere sesleniyorlardı:

-Deha!.. Oha!..” (AD, Sakarya Yolunun Mehmedciği)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Erkek Kızlar (17, 18, 30, 32, 41, 46, 51, 72, 75, 80, 99, 111, 117)

Kızlarağasının Piçi (13, 15, 21, 26, 28, 33, 38)

Kafes Arkası Günahkârları (14, 19, 20, 21, 25, 28, 29, 33, 36, 38, 40, 43, 66, 74, 83, 91, 97, 99, 106, 115, 140, 142, 154)

Hatice Sultan ile Ressam Melling (29, 33, 38, 40, 46, 56, 58, 74, 83, 84, 88, 90, 97, 102, 104, 105, 106, 114, 115, 120, 150, 207)

Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş (17, 22, 24, 30, 39, 42, 49, 53, 56, 60, 64, 71, 72, 78, 85, 98, 107, 110, 114)

2.17. DERNEKLER, KURULUŞLAR; DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA

Dayanışma ve yardımlaşmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkan dernek ve kuruluşlar, uzun süreli olarak kendine özgü bir yapıda ilerlemiştir. “Halk yaşamı açısından komşuluk, dayanışma son derece değerli bir yerdedir. Halk, çeşitli esnaf dernekleri, tarikatlar, cinse ve yaşa dayalı örgütler yoluyla birbirine kenetlenmiş; komşuluk ilişkilerini asla bir kenara atmamıştır. “Derlemek”, “toparlamak” gibi kavramlardan türeyen dernekler, hem belli bir amacı gerçekleştirmek amacıyla kurulan resmî kuruluşlara hem de halk arasındaki düğün ve benzeri toplantılara karşılık olarak kullanılmıştır.”¹⁰⁰

Bu hususta tespitimiz şöyledir ki toplumun büyük bir kesimi esnaf ve dinsel kuruluşlara bağlı olarak yaşamını devam ettirmiştir. Bir kuruma ait olma duygusu yani birlik ve beraberlik içerisinde yaşama duygusu içerisinde uygulanmıştır. Esnaflık mesleğiyle ilgilenen kesimin kendi kuralları ve yetiştirdiği elemanlarıyla toplum içinde var olduğu ve herkesin inancını yaşamak için bağlı olduğu tarikatlar, dönemin toplumunun bağlı olduğu bir yaşama şekli oluşturmuştur. Özellikle Külhanbeyliği tarikatı, Mevlevihaneler, Güreşçiler Tekkesi, Bektaşî Tekkesi ve Aziz Mahmut Hüdai Dergâhı bunlar arasında sıralanmaktadır. Bu tarikatların kendi içerisinde kurallarının olduğu, çeşitli törenler düzenlediği ve halkın ahlaki yapısının da burada yetişen insanlarla şekillendiği görülmektedir.

Uzun bir süre Osmanlı döneminin sıkıntılı süreçler sonucunda ortadan kaldırmak zorunda olduğu Yeniçeri Ocağı’nın bozulmadan önce toplumdaki yeri yadsınamaz ve bu ocak dışında bir mesleğe ait olan Tulumbacılar Ocağı da yine bu kuruluşlar arasında yerini almış ve değerlendirilmiştir.

Tespit ettiğimiz örneklerin tümü ise şöyledir;

2.17.1. Esnaf Dernekleri

Birkaç örneğine yer verilen esnaf dernekleri için kendi bünyesine mensup olduğu belli olsun diye ocak ya da sandık şeklinde esnaf birlikleri oluşturulmuş ve kendi denetimini içerisinde yapmayı sürdürmüştür. Sadece üye olanlar değil eşlerinin de bu tabakaya mensup olduğu örneğine rastlanmaktadır.

Hikâyelerde yer alan örnekler ise şöyledir:

¹⁰⁰ Erman Artun, **Türk Halkbilimi**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 2005.

“Ayaktakımından emsali bütün gençler gibi tulumbacılığa heves eder ve eski tulumbacıardan olan babalığın izniyle Gedikpaşa Yangın Tulumbacı Sandığı’na uşak yazılır.” (KG, 63)

“Bu kadınlar da istisnasız esnaf tabakasına mensuptu: Yemenici Emir’in zevcesi 17 yaşında Ümmügülsüm, Kasap Ahmed Beşe’nin zevcesi 17 yaşında Fatma, Natır Mustafa’nın zevcesi 20 yaşında Nazike, Çakırcı İsmail’in zevcesi 22 yaşında Asiye, Gelincik Çarşısı bekçisi Kara Mustafa’nın zevcesi 18 yaşında Ayşe, Saraç Kerem’in zevcesi 21 yaşında Ayşe, Arabacı Süleyman’ın zevcesi 17 yaşında Pakize, Demirci Ali Beşe’nin zevcesi 19 yaşında Şaziye.” (HA, 87)

2.17.2. Dinsel Kuruluşlar (Tarikatlar)

Dinsel kuruluşlar bağlamında ele alınan Bektaşî Dergâhı, Mevlevihaneler, Aziz Mahmut Efendi Dergâhı, Nakşibendi Tarikatı ve Güreşçiler Tekkesi bu bölüm içerisinde değerlendirmeye alınmıştır. Güreşçiler Tekkesi için Sultan Murad, Edirne’de kurulmasını sağlamış ve buradaki yiğitlerin inançları doğrultusunda askerliğe hazırlanmalarını sağlamıştır. Sadece inançların sürdürüldüğü bir ortam olmayan tarikatlar içinde pir ayinleri düzenlenmiş ve güreşler de yapılmıştır. Mevleviliğin ahlak terbiyesiyle yetişen gençleri ise halk arasında iyi ve doğrunun yayılmasına öncülük etmişlerdir.

Bu bağlamda değerlendirilen örnek tespitlerimiz ise şöyledir:

“Gülbaba, bir Bektaşî babasıydı. Kendi adına nispetle anılan tekkenin yanında medfundu. Gülbaba tekkesi, Budin’in Horozkapısı dışında, Velibey Ilıcası yanında, bağlı bahçeli bir bayır üzerindeydi.” (HS, 93)

“Külhanbeyi Mehmed 1870’te hayatta idi, Kadırga’ da Sokullu Mehmed Paşa Tekkesi’nin zakirbaşısı idi...” (HS, 144)

“Eyüpsultan’da Cami-i Kebir’de Perşembe ve pazartesi günleri Şeyh Hüsameddin-i Karamanî’nin âşıkane, sadıkane ve şairane bir edayla verdiği derslere devam ediyordu.” (AY, 14)

“Tam yola çıkacakları sırada yeni konağa gayet temiz giyinmiş bir Bektaşî babası geldi, muhassıl ağayı sordu.” (AY, 42)

“Yüreği güzellerin kirpik oklarıyla dolmuş, cellat bakışlarıyla dilim dilim kesilmiş, türlü sitemli cefalarla dağlanmış, fakat Mevleviliğin ahlak terbiyesiyle, iffet ve namusu altında, elmasla tartılır bir tertemiz adamdı.” (AY, 95)

“Buyur şahım, Galata Mevlevihanesi’ne gidelim, neyler üfleyip dervişler sema ederler ki büyük cemiyettir, görülmeye sezadır!.” (KG, 16)

“Ağakapısı’nda Hacı Bektaş Ocağı’nın yastık bıyıklı ve bıyıkları balta kesmez kodamanları Dursunoğlu Yusuf’u görünce 57. Orta’nın aşçıbaşısına...” (KG, 21)

“Sırtına bir kara ferace ve kayıkçı ayaklarına mahut tulumbacı yemenilerini giydirerek Züleyha ile beraber bir arabaya koydukları cariyeyi Karaca Ahmet Mezarlığı ortasında cüzamlıların bulunduğu Miskinler Tekkesi’nin kadınlar kısmına götürüp bırakan Lebibe Hanım...” (KG, 111)

“Kızı Hüdaî Aziz Mahmut Efendi Dergâhı’na götürerek orada şeyh efendinin zevcesi abide ve zahide Hacı Hanım’a emaneten teslim ettiler.” (KG, 112)

“Şakir Ağa bir Bektaşî fukarası seyyah derviş kıyafetiyle Kilissa’dan Benaluka’ya doğru yola çıktı. Benaluka dağlarındaki Bektaşî tekkesine giderek, oradaki canların ağzından bir şeyler kapmaya çalışacaktı.” (EK, 27)

“Çamlıca Bektaşî Tekkesi’nde bahçıvanlık yapan Kara Fettah adında bir delikanlı varmış.” (KG, 48)

“Güzel çocuk Diyarbekir’de “Rumiye Şeyhi” diye meşhur ve pek büyük nüfuz sahibi Şeyh Mahmud’un tekkesine gitti. Ve ayağının tozuyla şeyhin huzuruna çıkarak hazretin ellerine sarıldı.” (EK, 45)

“Devletli Vezir! Hacı Bektaş Ocağı’nın namusuna dahi kara çalmış şeririn eşedd-i siyasetle hakkından gelinsin.” (EK, 115)

“Çocuk yanılmıyordu. Şeyh Mahmud o tarihte Nakşibendi tarikatının ulularındandı.” (EK, 45)

“Edirne’ye geldiği zamanlarda da haftanın iki gecesini evinde kalırsa beş gecesinde Güreşçiler Tekkesi’nde idi.” (HA, 105)

“Güreşçiler Tekkesi, Edirne’nin hemen fethinden sonra Gazi Sultan Murad Hüdavendigâr’ın eliyle gürbüz tuvana, zoraver, dilaver, server, hünerver yiğitler için kurulmuştu, “burada toplansınlar ve sonra asker-i İslama revnak versinler” dedi.” (HA, 106)

“Her hafta cuma günleri bu tekkede âli meclisler olurdu. Rumeli dilaverleri evvela zikir halkasına girerek ve “Allah!..” diyerek öyle aşk ile muhabbetle kendilerinden geçerlerdi ki meclisin heybeti seyredenleri ağlatırdı.” (HA, 106)

“Bu Edirne Güreşçiler Tekkesi’nde yaz ve kız yüzden artık dervişler pir ayini üzerine gençleri talim ederlerdi.” (HA, 106)

“Bir cuma günü devrin namlı vezirlerinden Kaplan Mustafa Paşa’nın kızı, henüz 15 yaşında “bir duhter-i pakize”, nasılsa tekkeye getirildi ve “İsm-i Celal zikrinde iken Mekkâreci Mustafa’yı gördü.” (HA, 107)

2.17.3. Cinse ve Yaşa Dayalı Örgütler

17. yüzyıl sonlarında çarşı hamamlarının külhanlarında kurulan Külhanbeyliği Tarikatı ve II. Mahmut’un kanlı muharebesiyle ortadan kaldırılan Yeniçeri Ocağı cinse ve yaşa dayalı örgütler içerisinde değerlendirilmektedir. Yeniçeri Ocağı zamanla bozulan disiplin ve başına buyruk hareket eden ocaklıları ile toplum üzerinde ciddi zulümlere sebep olmuş ve ölümlerinden sonra bile halk için korkulacak bir durum olarak yaşamaya devam etmiştir. Külhanbeyliği Tarikatı için ise içeriğine ve kurallarına kadar ayrıntılı bilgiler veren Koçu, bu tarikatın kendine ait bir de argo sözlüğüne yer vermiştir.

Cinse ve yaşa dayalı örgütler bölümünde değerlendirilmesi yapılan örneklerin tespiti şöyledir:

Zagra ılıcaları... Paşa ecdadından Hacıkadın vakfıydı; bozgundan ve Rumeli-i Şarkî’nin Bulgarya’ya ilhakından sonradır ki R... Efendi’nin fetvasıyla, Zagra Belediyesi’ne satılmıştır.” (HS, 64)

“Evvela Lofçalılar, dağlı eşkıyasını memleketlerine sokmadılar.” (HS, 77)

“Külhabeyliği, İstanbul’da 17. Yüzyılın sonlarında kurulmuş bir hanberduş, apaşlar tarikatıdır.” (HS, 119)

“Şöyle ki kimsesiz oğlan çocukları, tüysüz küçük delikanlılar korkunç serserilerin, kalenderlerin pençesine dilencilik ve hamallık yollarında çalıştırılmışlardır; topluluklarının, tarikatın türlü merasimi, nizamı, ayinleri olmuş, süfli ve sefil bir tekke hayatı yaşanmıştır.” (HS, 119)

“Biz bu tarikata, serseri kalenderlerin kendilerine “pir” olarak kabul ettikleri “Layhar” adında Afganlı bir kalendere nispetle “Layhariye” yahut İstanbul’daki tekkelerin

çarşı hamamlarının külhanlarında kurdukları için “Külhaniye” adını rahatça verebiliriz.” (HS, 119)

“Gazneli kalender külhani Layhar, İstanbul külhan beylerinin piri olmuştur.” (HS, 120)

“Sekiz on sene içinde, analarının yüz karaları olup devrin âdetince cami avlularına bırakılmış ve yaşayabilenleri haneberduş, serseri güruhuna katılmış çocuklar fevkalade çoğalmıştı. Hem şehrin idaresindeki ihmaller, hem de bu çocuklar bir apaş tarikatının kurulmasını çok kolaylaştırmıştı.” (HS,121)

“Külhancıya “baba” denilirdi, külhan-tekkenin aşçıbaşısıydı.” (HS, 123)

“Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa’nın emri üzerine ayaktaşı Evren’le birlikte Yeniçeri Yangın Tulumbacıları Ocağı’na nefer kaydedilen Külhanbeyi Arslan...” (HS, 136)

“Beni unutmamış olan Deliçaylı Mustafa Ağa’nın gayret ve himmetiyle zindandan çıkınca ben de Mahmutpaşa Hamamı külhanındaki Layhar ocağını açıp destebaşı oldum...” (HS, 137)

“Arada levent meclisleri kurduğu da rivayet edilirdi.” (HS, 150)

“Ocakları kaldırılmış, kışlalarından biri yıkılmış, biri yakılmış yeniçerilerin artık nesinden korkulabilirdi ki...” (HS, 162)

“Yeniçerilik esnaf tabakası ile aşağı tabaka halk arasında çok yaygındı; mahalleler halkının takım takım sancak altına koştüğünü yazan vakanüvistler, o mahalleler halkının en az yarısının yeniçerilikle bağları olduğunu niçin unutmuşlardı?” (HS, 163)

“Bunları da Galata Sarayı’ndaki acemi oğlanların arasına koyun, emrini verdi.” (EK, 44)

“Sultan II. Mahmud 1826 yılında kanlı bir şehir muharebesiyle Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmış ve sonra yine amansız ve kanlı bir şekilde yeniçerilerin imhasına girişmişti.” (EK, 63)

“O tarihte devlet, padişahın büyükanası Kösem Sultan ile bu yaman kadının dışarıda politika ortakları olan Yeniçeri Ocağı ağalarının pençesindeydi.” (EK, 92)

“Yeniçeri Ocağı’nın disiplini yeni bozulmuş; padişahın emriyle ocağa alınmış canbaz makulesinden birtakım uygunsuz adamlar efrat arasındaki toy gençleri de haytalık yolunda baştan çıkarmışlar...” (EK, 107)

“Düşman işgali altında bulunan İstanbuldaki Türk denizcileri, Anadoludaki millî hükûmete yardım etmek için “Muaveneti bahriye- Deniz Yardımı” adıyla gizli bir cemiyet kurmuşlardı.” (AD, Ahmed Kaptan ve Arkadaşları)

2.17.4. Komşuluk

Günümüzde önemini yitiren fakat sosyo-kültürel anlamda gelenek, görenek, inançlarımızın daha hızlı yayılmasına ve yaşatılmasına ortam oluşturan komşuluk ilişkilerimiz bu bağlamda değerlendirildiğinde bazen fayda sağlayan bazen istenmeyen durum içerisinde anlatılan örneklerle yer almıştır. Komşuluk hakkında bahsedilen bölümler, anasız babasız kalınca komşu elinde büyüyen çocuklar ve önemli günlerde yiyeceklerin paylaşılması durumuna yer verilen kültürel unsurlar tespit edilmiştir.

“Ekmek almak için tek mangırı dahi olmayan Evageliki, sandığından bir entari çıkarıp oda komşusuna gitti.” (HS, 14)

“Evangeliki’nin oda komşusu Froso, ayyaş kocası sızdıktan sonra sesleri kesilinceye kadar onları kapı ardından dinlemişti.” (HS, 15)

“Artin, küçücük yaşında anasız babasız kalmış, konu komşu elinde sefalet içinde büyümüşü.” (HS, 28)

“Çocuğunu alarak kaçmış olan Makruhi de bir komşu evinde yakalandı ve güzel genç kadın hemen tevkif edildi.” (HS, 37)

“Perşembe sabahı günün ilk ışığıyla ve komşulardan başlanarak sini sini üleştirilir, en yoksuluna varınca, Recep Kandili’nde ocağı şırılağan kokmayan kalmaz. Bir sinicik olsun sağ ve sol ve kapı karşı komşusuna mekik gönderir.” (HS, 70)

“Konu komşu elinde kaldım. Kara anam beni mektebe vermiş, okuma yazma öğretmişti. Komşular da bir kaleme koyarak kâtip yapmak istediler.” (HS, 135)

“...o yaşına kadar öz annem sandığım o kadın ölünce komşularımızdan Terlik Derviş Ali adında bekâr bir adam beni evine, himayesine aldı...” (HS, 139)

“Hanım kızım... Komşuluk hatırı, hakkı vardı. Bir kerecik kapımızı çal, bir acı kahvemizi iç. Mahalleli toplanırız, çarşıya, mesireye, bağa, bostana gideriz.” (KG, 73)

“Nihayet öteberisini birkaç bohça çamaşırını alıp bir komşu evine sığındı.” (KG, 79)

2.18. DİNSEL-BÜYÜSEL İÇERİKLİ İNANÇLAR, İŞLEMLER

İnsanlık, ruh inancına rüya aracılığıyla ulaşmaktadır ve bunun sebebini; rüyalarında gerçekleşen olayların beden aracılığıyla değil de bedeni terk eden bir şey tarafından olduğuna inanmıştır. Ölümde yine aynı şekilde ruhun bedeni terki olarak düşünüp ruhsal ve fizyolojik yaşantılarla ruh kavramına ulaşmıştır.¹⁰¹ Bu sayede ilkel bir inançtan kaynaklanan daha sonraları din ve büyü kavramlarının kişileri etkilemede ve yönlendirmede etkili olduğu görülmektedir. Din ile bağlantılı olarak ölen kişinin, istekleri yerine getirileceğine inanılan, yatır, ziyaret gibi yerler ilkel inançla şekillenmiştir. Böyle yerlerde yapılan dualar dinsel nitelikte olsa da sonuç olarak yine ilkel bir inanış içermektedir. “Geniş anlamı ve bilimsel yönüyle baktığımızda büyü, tabiatüstü güçleri olumlu ya da olumsuz bir netice elde etmek adına etki altına alma amacı güden çeşitli eylemler birliğidir. Bu kontrol altına alma durumu, doğayı yenme isteği ve insanın doğa karşısındaki acizliği neticesinde ortaya çıkmıştır.”¹⁰² Tehlikeli ve ürkütücü doğa karşısında aciz kalan insan ise büyüsel içerikli inanışlardan büyük destek görmüştür. Öyle ki ilk zamanlarda yapılan büyüsel yapılan danslarda yine halk oyunlarının da temeli olmuştur. “Büyü birçok din tarafından lanetlenmiş bir hareketler bütünüdür. Ancak kimi zaman niyete göre büyüye olan bakış değişebilmektedir. Kimi zaman da yapılan uygulamalar büyü olarak algılanmamaktadır. Oğuz Türklerinin günlük hayatları içerisinde yer alan ve büyüsel tarzda bir uygulama olarak kabul edebileceğimiz ilk örnek Dede Korkut Kitabı’nın ilk anlatması olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda yer almaktadır. Bu anlatmada Boğaç Han annesinin çocuk sahibi olmak için “kara elbiseli dervişe adak verdim” şeklinde bir ifadesi bulunmaktadır.”¹⁰³

Halkın inanç ve korkularının büyüye olan ilgiyi artırdığı yönünde örneklerle yer verilmesi bu bağlamda değerlendirilmiştir. Yeniçerilerin toplum üstünde baskı kurması sonucu ölümlerin ruhlarının dahi onları rahatsız ettiği düşüncesi yaşanan olaylardan anlaşılmaktadır. Halkın çoğunluğunun dergâh ve tekkelerde bulunmasından dolayı türbeler de toplum içerisinde önemli bir yer edinmektedir.

Çalışmamızda büyü, fal ve yatırlara dair elde edilen tüm örnekler ise şöyledir:

¹⁰¹ S. Veyis Örnek, **İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, 24-25.

¹⁰² Gülnur Öngel, **Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar**, Pamuklu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 1997, 17.

¹⁰³ Nagihan Baysal, “Dede Korkut Kitabı’nda Dinsel Büyüsel ve Tabusal Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme”, **Milli Folklor**, 27 (107), 2015 78.

2.18.1. Ziyaretler, Yatırlar, Türbeler, Mezarlar

Türbe ve yatırların ziyareti sırasında edilen dualar öncelikle orada yatan önemli kişinin övülmesi ile başlar daha sonra istekler sıralanır. Çocuk, eş, at ve kaza ve beladan korunma duaların edildiği ve bu duaların Bektaşî türbesinin duvarlarına ziyaretçiler tarafından yazıldığı örneğine ulaşılmıştır. Yatırlarda adak mumlarının yakılması inanç olarak ölen kişiden medet umulduğunun da kanıtı sayılmaktadır. Öyle ki ölenlerin ruhları ile halka manevi anlamda zarar vermeye devam ettiği gibi inanışlar da Koçu'nun ele aldığı konular arasındadır.

Tespit ettiğimiz örneklerimiz ise şöyledir:

“Zagrahılar aslan ağzına “baba” derler; bir yatırdır, ılıca babasına adak mumu yakarlar.” (HS, 64)

“Sandukası yeşil çuha örtülü, başında bir Bektaşî tacı vardı, duvarları, ziyaretçilerin elinden çıkmış yazılarla kaplıydı, bunların arasında beyitler, kıtalar, masumane dilekler vardı:

Âşık-ı sadıkınım ittim ziyaret Gülbaba,

Bübül-i güya gibi efgan idem ey Gülbaba.

Gülbabacığım bana tosun gibi evlat ihsan eyle.

Gülbabacığım bana alnı akıtmalı bir at al.

Gülbabacığım Grijgal'a giderin, beni kazadan, beladan, düşman mekrinden koru.

Kızıma koç başlı, şahin bakışlı, hayırlı kısmet ey kân-ı kerem sultanı.” (HS, 94)

“Türbe ziyaretinden sonra Budin'in çarşı ve pazarlarını gezip dolaşmaya başladılar.” (HS, 94)

“Bu adamın elinde resimli bir tahta vardı. Mezarlığa gider, tahtayı parmağı üzerinde çevirirmiş, mahut resim hangi mezara bakarak durur ise cadı o mezardaki ruhi habis imiş; yani o mezara gömülmüş olan mevtanın ruhu habis ruh olmuş imiş.” (HS, 161)

“Mezarlar açıldı. İki şakinin cesetleri yarım misli büyümüş, kılları ve tırnakları da üçer dörder parmak uzamış bulundu, gözleri de açıktı, kan bürümüş kıpkırmızı, gayet korkunçtu. O gün mezarlığa gitmiş olan bütün kalabalık bunu gördü.” (HS, 162)

2.18.2. Fal, Rüya Yorumu, Gelecektek Haber Verme

Rüya yorumlarının tabir edilmesi örneğine Hz. Yusuf'un anlatıldığı hikâyede yer verilmiştir. İnanç, korku ve merak duygusuyla gelişen gelecektek haber alma, fal gibi inanışlar için falcılar halk içerisinde kendine yer edinmiştir. Falcılar gelecektek haber verirken gösterişli kıyafetler giyerek halkı etkiler ve bu gösterişle beraber bildiklerini de söylerler.

Çalışmamızda yer alan fal, rüya yorumu ve gelecektek haber verme örnekleri şöyledir:

“Fıravunun meşhur rüyasını tabir ettikten sonra fıravun Yusuf’a: Senin gibi akil bir ehl-i hikmet yoktur... bütün kavmimi senin emrine veriyorum, ancak tabi üzerinde ben senden büyük olayım! Seni Mısır diyarı üzerine tayin ettim!.. dedi” (HY, 17)

“Çağdaşlarının dediği gibi, 17. Asrın bu meşhur falcısı ve büyücüsü Şeytan’ın kızıydı.” (HY, 61)

“Kıskançlıklar, ihanetler, aşklar, hatta cinayetler, bu falcı kadının evinde çırlıçıplak soyunurlar, rahibin önünde yapılamayan itiraflar, onun huzurunda yapıldı.” (HY, 61)

“La Vousin, müşterilerine istikbalden haber verirken sırtına muhteşem elbiseler giyer, omuzuna da, üstüne kartal resimleri yapılmış, geniş bir manto giyerdi. İnsanların içlerini yüzlerinden okuyan bu harikulade zeki kadın, bu garip ve muhteşem kıyafeti ile de esrarengiz bir tesir bırakırdı.” (HY, 62)

“Catherine La Voisin, bir falcı olarak kaldığı yıllarda, tehlikesiz bir kadındı.” HY, 62

“Bir muabbire gidip rüyasını yordurmadı. Fakat bir insan ömrünün rüyadan farksız olduğunu düşündü.” (AY, 96)

“Bir gece bir rüya gördüm. Bir karanlık kuyuya düşmüşüm. Bağırırım, kimse cevap vermez. Kurtulmaktan ümidi kestiğim anda gördüm ki nurdan yapılmış bir genç beni kuyudan çekip kurtardı. Beni bir havuzda yıkayarak sırtıma beyaz esvaplar giydirdi. Geçen gün sizin askerleri seyrederken seni gördüm. Bilirim ki rüyamda gördüğüm nurdan yapılmış delikanlı sensin...” (YB, 50)

2.18.3. Büyücülük; Türleri ve Teknikleri

Bir ilim olan sihir, aslı olan şeylerin hayali olarak değerlendirilmiştir. Sihir ve büyünün bozulması için dualar edilmiş ve defne çubuğu gibi araçların kullanıldığı bilgileri yer almıştır. Dönemin korku ve baskı altında yaşamasının sonucu olarak Yeniçeri Ocağı'na bağlı olanların öldükten sonra da habis ruhlar olarak halk üzerinde etkisinin devam ettirildiği görülmektedir. Meddah hikâyelerini de tekrar ele alan Koçu, Atinalı Cevad adıyla yer verdiği hikâyesinde sihir ve büyücülük üzerine daha fazla bilgi vermiştir.

Büyücülük türleri ve teknikleri konusunda tespit edilen örnekler şöyledir:

“Şu pınarın sihir düğümünü çöz. Ümmet-i Muhammed'den gece susuz kalan yoldaşları şeytan kösteğinden halas et... Bre yiğit git, göreyim seni... Amma dilinden besmele eksik olmasın, dedi.” (HS, 116)

“Derken ilk ağaçların arkasından bir hayalet belirdi.” (HS, 117)

“Tırnova'da cadı türedi. Gün battıktan sonra evlere musallat olmaya başladı. Zahireye dair un, yağ, bal gibi şeyleri birbirine katar ve kâh içlerine toprak karıştırır.” (HS, 161)

“Kasaba halkı bu illerin cadı denilen habis ruhların esiri olduğundan ittifak etti, İslimiye kasabasından cadıcılıkta tanınmış Nikola isimindeki adam Tırnova'ya getirildi ve 800 kuruşa pazarlık edildi.” (HS, 161)

“Cadıcı Nikola'nın tarifine göre bu gibi habis ruhları def etmek için mezarları bulunup cesetleri çıkarıldıktan sonra cesetlerin göbeğine birer kazık çakılır ve yürekleri kaynar suyla haşlanır.” (HS, 162)

“Cevad, simya ve tılsım ilimlerinin büyük ustası Ebu Ali Sina'nın en marifetli şakirdiydi, İstanbul'a gelir.” (HS, 173)

“La Voisin'in sihir ve büyü ile uğraştığı sırada, yanında rahip Guibourg adında bir deli belirmişti: Ab-ı hayatı bulmak... Çocuğu olmayan kadınlara çocuk doğurtmak... kıskanç müşterilere, rakiplerini ortadan kaldıracak tozlar, zehirler vermek... çirkinleri güzelleştiren, güzellikleri mahveden sular, merhemler hazırlamak...” (HY, 62)

“1676'da meşhur madam Montespan, sihirbaz Catherine'in evinde çıplaklık soyunup sırtüstü yatıyor, Catherine'le rahip Guibourg, bu dilber kadının çıplak göbeği üstünde “bir erkek çocuk doğurması” için tütsü yapıyordu.” (HY, 62)

“Kimyager, eczacı, hekim; bütün dünyayı sarmış esrarlı yıldızlar âlemi ilminin, sihirbazlığın, büyücülüğün, tılsımcılığın üstadı Atinalı Cavad İstanbul’a gelmişti.” (AY, 29)

“Delikanlı bir gömlek getirdi. Cevad cebinden bir karış boyunda bir defne çubuğu çıkardı, ucunu bıçağıyla bir şeyler okuyarak çentti ve sonra onu Emin’in eline vererek:

“Şunu üstüne birkaç kere vurur musun!..” dedi.

Delikanlı o çubuğu üstüne vurur vurmaz onun ve İbrahim Çelebi’nin gözleri hayretle açıldı. Delikanlı çıplaktı.

Üstünde esvap çamaşır diye taşıdığı şeyler sihir hayalleriydi. Haydi şimdi gömleğini, esvabını giy de hemen karının evine git ve o değnekle sende ona vur, bakalım sen neler göreceksin.” (AY, 38)

“... Molla emin fırsat vermedi ve cebinden çıkardığı defne çubuğuyla ona vurdu. O genç ve güzel kadın bir anda 80 yaşında, iki kat kambur, ağzında diş yok, elek ve kalbur satan, bakla falı bakan Çingene karısı heyetinde bir mülevves acuze oldu. Bütün eşya şeklini değiştirerek bir anda içleri otla doldurulmuş iki yastık ile bir minderden ve yere serilmiş bir dökük hasırdan ibaret kaldı.” (AY, 39)

“Sihir bir ilimdir, fakat sihirle görülenler aslı olmayan hayaller değildir, aslı olan bir şeyin hayalidir... Mesela şu muhteşem çadır İsfahan şahının çadırıdır... Az sonra da bizlere Lahor padişahının sofrasını kuracaklar... dedi.” (AY, 41)

“Bu su tılsımlı imiş... Geceleyin gidip su alan ve içenler sabaha sağ çıkamazmış.” (İK, 38)

“Güngörmez Lebibe Hanım feracesini giydi ve Sürtük Zehra’nın peşine takılarak büyübozan Koç Baba’ya gitti.” (KG, 80)

“Feracesini ve yaşmağını çıkaran Lebibe’yi karşısına oturtan Bindallı elini hürmetle öpen taze kadına önce ev bark yıkmak için yapılan büyülerin biri koca, diğeri karı üzerine çift düğümlü olduğunu anlattı.” (KG, 80)

“Ve ertesi gün, kurulan altın imalathanesine gitti. Tutulmuş ameleyle, eczaların nasıl kullanılacağını tarif etti, bir miktar altın yaptırdı. İşe nazır tayin edilmiş olan kapıcıbaşı, gözlerini dört açmıştı. Yapılan şey, İstanbul’da adi hokkabazların ecza oyunlarıydı.” (EK, 51)

“Belliydi ki İbo, ustası Baba Nazlı’nın manevi nüfusu altındaydı, zamanımızın tabirini kullanabiliriz, belki de manyatizma edilerek raks ediyordu.” (EK, 97)

2.19. HALK TİYATROSU (GELENEKSEL TİYATRO)

Halk tiyatrosu geleneği içerisinde hokkabazlık, Karagöz, ortaoyunu gibi sözlü dramatik oyunlara benzeyen ve el çabukluğuyla yapılan bir hüner gösterisidir. Bütün seyirlik oyunların benzerlik gösteriyor olması, tiyatro sanatçılarının tüm oyunları sergileyebilmesini sağlamaktadır. Bir arada devam ettirilen bir diğer gösteri ise çengiler-köçeklerdir. Bunlarda diğer oyuncular gibi kollar meydana getirip gösterilerini sergilemeye devam ederler.¹⁰⁴ Özellikle çengi ve köçek üzerinden anlatılan hikâyelerde kadın dansçıların toplumda uygun görünmüyor olmasından erkeklerin daha kıvrak ve özel yetenekleri olanlar arasından seçilip eğitilmesiyle bu sanatı yaptıkları görülmektedir.

Özellikle belirtilmesi gereken bir diğer özellik ise halk eğlencelerinde olduğu gibi müzik, tüm bu gösterilerin de bir parçası haline gelmiştir. Halk tiyatrosunda rastladığımız özelliklerden biri de bütün oyunlarda müziğe, dansa ve şarkılara yer verilmesidir. Oyuncu kollarının içerisinde de çalgıcı ve her türlü oyuncu bulunurdu.¹⁰⁵ Bu duruma Koçu’da hikâyelerinde şöyle değinmektedir: “Rakkasları, hanendeleri, sazandeleri, mukallitleri, soytarıları, hokkabazları, türlü türlü canbazları, perendebazları, hayalcileri ve ortaoyuncularıyla büyük oyuncu kolları kurulmuştur. “Kol” zamanımızın dilinde kumpanyadır; yeni çıkma, bir kelime ile “topluluk” da diyoruz.”¹⁰⁶

Bu geleneğe uygun olarak devam eden bir diğer seyirlik oyunumuz ve en önemlilerinden birisi de Meddah’tır. Özellikle Bursalı Meddah Çelebi’nin hikâyelerinden esinlenerek yeniden oluşturulan hikâyeler yer almaktadır. Meddah hikâyeleri tanıtılıp bir seyirlik oyun tasvir edilmez ama meddah hikâyelerine ve kaynaklarına ulaşılabilir. “Meddah hikâyeleri, âşıkların anlattıkları halk hikâyelerinden farklıdır. Meddah, günlük hayat sahnelerini canlandırır. Akıcı bir anlatıma sahiptir ve dil günlük konuşma dilidir. Meddah, tek sanatçının rol aldığı bir tiyatro türüdür. Bu türün esası anlatma (tahkiye) ya dayanır. Meddah adı verilen kişi anlattığı olaya, kahramanlarına göre taklitler, jest ve mimikler yapar. Konular büyük şehrin günlük hayatının yanı sıra masal ve halk hikâyeleri de olabilir.”¹⁰⁷

¹⁰⁴ Metin And, **Başlangıcından 1983’e Türk Tiyatro Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 2014, 27-30.

¹⁰⁵ And, 2014, 13-14.

¹⁰⁶ Reşad Ekrem Koçu, **Erkek Kızlar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016, 89.

¹⁰⁷ Erman Artun, **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, Karahan Kitabevi, Adana, 2014, 167

Reşat Ekrem Koçu Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş adlı hikâyesinde yer alan Çerkes Rıdvan'ın Dolabı hikâyesinin başında yer verdiği şu sözleri ifade eder: “Dört hikâyenin konusunu da eski meddah defterlerinden aldım. O defterdeki hikâyeler, onları bir kahvehanede veya bir konakta, sinema ve tiyatrunun, gazetenin ve dolayısıyla tefrika yazılarının bulunmadığı devirde birkaç gece boyunca anlatacak meddahlara basit bir not şeklinde kaydedilmişlerdir. Üst tarafı meddahın hünerine, bilgisine kalır. Birini aynen alıyorum ki bu kitapta ilk hikâye olarak okuyacaksınız.”¹⁰⁸ ve devamını da bu bilgiler sayesinde örmeye devam eder. Aynı eserde yer alan diğer üç hikâyede aynı şekilde meddah hikâyeleri ile yazılmış eserlerdir. Bu hikâyelerde: Atinalı Cevad, Hammal Kızı, Bursalı'nın Kahvehanesi olarak ele alınmıştır.

Meddahların defterlerinde not aldığı bölümleri aslına uygun olarak yeniden tekrar uyarlayan Koçu, bir dönem toplumunun kahvehanelerde kültürünü yaşattığını kanıtlar ve bu kıymetli eserleri geleceğe taşınması adına kalıcı hale getirmiştir. Bu hikâyelerde büyücülük, mizah, köçek ve halk dansları gibi bilgilere ulaşılmış ve olaylar bu doğrultuda şekillenmiştir.

Hikâyelerde yer alan özellikle de meddah hikâyelerinin ve geleneksel tiyatro örneklerinin tespiti şöyledir:

“Yemenici Güzeli Mustafa, Kasımpaşa çarşısı, kendi güzel ve hem sesi güzel.

Tahsil-i maarife heveskâr, Eyüpsultan'da cami dersine devam, dolmuş kayığıyla.

Refik-i azizi vardır Müstecib Çelebi, tabiptir.

Defterdar'da yalıda Cevahircibaşı'nın kızı İncili Hanım Yemenici Güzeli'ne âşık. Kendini kafes altından gösterir, oğlan dahi kıza vurulur.

Nameler, ağız haberleri, Dudu Kadın eli ve ağzıyla.

Ali Bey'in mahbub kölesi Çerkes Rıdvan. İncili Hanım'ı Ali Bey o kölesine vermek niyetindedir. (Belli ki Ali Bey kızın babasıdır.)

Cariye Çerkes kızı Rıdvan'a âşık.

İncili Hanım Rıdvan'ı sevmez, Rıdvan dahi Çerkes cariyeyi sevmez.

Rıdvan Yemenici Güzeli'ni görür, şüphe, şüphesi doğrudur, hanımı elden uçuracak.

Rıdvan'ın dolabı. Sahte name hanım ağzından, yemenici oğlanı gece yalıya davet.

¹⁰⁸ Reşad Ekrem Koçu, **Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş**, Doğan Kitap, İstanbul, 2015, 12.

Baskın. Yemenici Güzeli’ni derdest. Cariye Rıdvan’ın bâziçesidir.

Mustafa Tersane Zindanı’na, cariyeye Babacafer’e.

Sultan Murad-ı Rabi hasta. Müstecib Çelebi padişahı ayağa kaldırır. Yemenici Mustafa için şefaath niyaz eder.

Hakikat iyan. Mustafa ile İncili’nin yalıda zıfıfı.” (AY, 13)

“Benli Elif Bey ve uşığı Kara Hasan ve rehberleri, ona da bir isim takalım, Pırpırı Mustafa, Çardak Kahvehanesi’ne girdiklerinde bir meddah çelebi kürsüsüne çıkmış, günlük hikâyesine başlamak üzereydi.” (AY, 54)

“Burada meddah çelebinin o gün Çardak Kahvehanesi’nde başladığı hikâyeyi nakletmek gerektir. Hikâye Elif Bey’in ahvali ile münasip olacak, ‘Raşide’nin Babası’ nam hikâye münasıptır. -Meddah Bursalı Ali Çelebi’nin defteri” (AY, 54)

“Gençler sofrasında selamlar verilip alındı, çubuklar kahveler geldi, meddah çelebi de hikâyesine başladı:

‘Ey yâran-ı basefa velinimetlerim paşalarım, beylerim, ağalarım, efendilerim ve ciğerpere Cezayir kesimli eşbehlerim ve ocaklı yoldaş karındaşlarım!.. Ravi-i mekkâr ve aşifte-i ruzigâr şöyle rivayet ve hikâyet eyler ki...” (AY, 54)

“Meddah çelebi hikâyenin gerisini ertesi güne bıraktı. Pırpırı Mustafa: Güzeli beyim... Yarın nerede buluşalım?... diye sordu” (AY, 56)

“Hanım nerede dolaştıklarını sordu. Kara Hasan bu fırsatı kaçırmadı. Çardak Kahvehanesi’ne gidip meddah dinlediklerini anlattı...” (AY, 57)

“Kara Hasan hikâyeyi meddahtan dinlediği gibi, meddahtan farksız anlatıyordu ve içinden, “Ah... Cahil olmasaydım... Bizim küçükbeyin ilminin yarısına sahip olsaydım hikâyeler düzer, kahvehanelerde kürsye çıkıp meddah olurum” diyordu.” (AY, 65)

“Burada hendek dövüşünün tafsili gerekmez, kahvehane halkına kasvet verir. – Meddah Bursalı Ali Çelebi’nin defteri.” (AY, 89)

“Evvela Kadirga Meydanı’nda Bursalı Mehmed Çelebi’nin kahvehanesini gayetle ballandırıp tarif gerektir; Sultan IV. Murad zamanı, kulun (yeniçerilerin) tuğyan zamanı! – Meddah Bursalı Ali Çelebi’nin defteri” (AY, 91)

“En namlı meddahlar, hikâyeciler, en namlı hayalciler, karagözcüler, en usta kuklacılar, en namlı hanende ve sazendeler Kadirga Meydanı’nda Bursalı Mehmed Çelebi’nin kahvehanesine gelir, toplanırlardı.” (AY, 93)

“Cevri Çelebi’nin ahvali gereği gibi anlatılacak. – Meddah Bursalı Ali Çelebi’nin defteri” (AY, 95)

“Burada ilahiyi bir hoş sedayla nevedan okumak gerekir. – Meddah Bursalı Ali Çelebi’nin defteri” (AY, 101)

“Devrin oratoyunu kollarından Pehlivan Ahmed kolunda bir “Küpeli Ayvaz Şah” vardı, güzellikte yekta bir köçek oğlandı...” (AY, 103)

“Burada Sünbüllü Meyhanesi tafsil olursa da olur, olunmasa da. Bidayet-i naklimizde, yani bu hikâyeyi Bursa’da Kadifeli Kahvehane’de naklimizde köçek oğlan Küpeli Ayvaz Şah’ı Sünbüllü’de padişah meclisinde raks ederken Cevri Çelebi’nin onu teşhis eylediğini söylemiştik, sonra değişti, o köçek oğlanın akıbeti başka cilve gösterdi. – Meddah Bursalı Ali Çelebi’nin defteri.” (AY, 111)

“... 1648 yılı ağustosunun ilk haftası, kurduğu bir oyuncu kolunu bin türlü zahmet ve yoksullukla devam ettirmeye çalışan Baba Nazlı bir gün Edirnekapı ile Karagümrük arasında bir kahvehanede kara kara düşünüyordu.” (EK, 85)

“Rakkasları, hanendeleri, sazendeleri, mukallitleri, soytarıları, hokkabazları, türlü türlü canbazları, perendebazları, hayalcileri ve ortaoyuncularıyla büyük oyuncu kolları kurulmuştur. “Kol” zamanımızın dilinde kumpanyadır; yeni çıkma, bir kelime ile “topluluk” da diyoruz.” (EK, 89)

“Dişlek Hasan adında biri Pişekâr olmuş, Pehlivan Ahmed’in kendisi de taklit sanatında zamanının yegânesiymiş...” (EK, 89)

“Kendisi, zamanımızın tabiriyle büyük aktör ve rejisör... Bir “Gemici” oyunu yazmış ve bu oyunu meydana koymuş. İçinde türlü hüner ve raks. Öyle zannediyorum ki, bugün bu oyunun senaryosunu elimize geçirebilsek, Hollywood’un en müşkülpesent film amillerine elimizi öptürerek verebilirdik.” (EK, 90)

“Külhani, “Bir oyuncu kolu kurmanı isterim” deyince babadan dededen kalma servetini su yerine akıtmış, “Çelebi Kolu” kurulmuş.” (EK, 90)

“Kolbaşımız pir oldu, bir Gemici oyunuyla bizi besleyemez, deyip Akide Kolu’na geçmişlerdi.” (EK, 91)

“Düğünün son günleri At Meydanı baştanbaşa Baba Nazlı’nın oyun yeri olmuştu, ihtiyar sanatkâr düğün oyunlarını meşhur “Gemici” ile kapadı. Ayasofya Hamamı’nın önüne iki gemi direği dikildi, bir gemi teknesi çatıldı, Can İbo Şah da Ayşe Reis oldu ve zenne rolünde öyle emsalsiz bir muvaffakiyet gösterdi ki, seyirciler arasında bulunan en namlı ortaoyuncuları bile “Elhak, bu kadar olur” dediler.” (EK, 93)

“Köçek İbo’nun macerasının ilk defa olarak 1711 yılında Edirne’de Aynalı Kahvehane’de anlatan Meddah Burnaz Ali bu vakayı Derviş Hasan adında bir Mevlevi dedesinden dinlediğini, onun da Güllü Fatma’nın kocası Canbaz Kasım’dan dinlediğini söyler.” (EK, 103)

“Meddahın iki küçük sayfaya sıkıştırılmış notları çok karışıktır, bilhassa devrin padişahının adı bazı yerde Mehmed, bazı yerde de Murad olarak geçmektedir, bu bakımdan Köçek İbo’nun zuhuru IV. Sultan Murad zamanında göstermek de mümkündür.” (EK, 103)

“On sekizinci yüzyılda yazılmış bir meddah hikâyesidir. Vaka on yedinci yüzyılın ilk yarısında IV. Sultan Murad zamanında geçer.” (KG, 13)

“Tazelik çağında ortaoyunu takımlarında zenneye, kadın, kız rolleri çıkardı.” (KG, 47)

“Bu hayatı sürmüş İstanbul yosmaları pek çoktur hatta meddah hikâyelerinin çoğunda bu gibi kadınlar hikâyelerin kahramanı olmuşlardır.” (KG, 53)

“Kafes arkası âleminin gönül oyunları üzerine on sekizinci yüzyılda yazılmış bir meddah hikâyesidir. Bu hikâyeler geçmiş asırlardaki toplum hayatımız için çok değerli vesikalar.” (KG, 87)

“On sekizinci yüzyılda yazılmış bir meddah hikâyesidir. Vaka hangi devre konulsa yakışık alır.” (KG, 97)

“Tulumbacılığa başladıktan sonra sanatı bırakmış, çapkınlık, bıçkınlık yollarına sapmış, tiyatrolarda perdecilik yapmış, sokaklarda destan, şarkı risaleleri satmıştır.” (KG, 183)

“Kral için, küçük köşklerde hususi tiyatrolar yaptırdı; bunların sahnelerinde Paris’in en cazibeli aktrislerini topladı.” (HY, 76)

“Artık o devrin Osmanlı tiyatrolarının Ermeni asıllı dram aktörleri pozundaydı, sanki balıkçı kılığında bir facia sahnesine çıkmıştı.” (HS, 38)

“Konkordiya Tiyatrosu’nun adı gibi sahnesi de yabancı sanatkârlara mahsus gibiydi. Fransız, İtalyan, Yunanlı tiyatro toplulukları, operet toplulukları gelir, getirtilir; şantözler, dansözler, pandomimacılar, kuklacılar, hokkabazlar, cambazlar... Müstesna bir kozmopolit eğlence yeri idi.” (HS, 147)

2.20. HALK OYUNLARI (DANSLARI)

Halk oyunları toplumu birbirine yaklaştıran, üzüntüsünü paylaşan insanların mutluluklarını da bu yolla kutlamalarına, neşe bulmalarına ve maneviyatlarını kuvvetlendirmek bağlamında toplum içerisinde önemli bir yer edinmiş olduğunu görüyoruz. “İlkel insanlar duygu ve düşüncelerini anlatmak için çevresindeki görebildiği canlı varlıkları çeşitli mimik ve vücut hareketleriyle taklit etmeye çalışmıştır. Bu mimik ve hareketler zaman içinde oyuna dönüşmüştür. İlkel insanlar güneşe, aya, suya, rüzgâra, ateşe, dağa, hayvanlara tapmış, bunları kutsal tanımış onları hoşnut etmek, gönüllerini almak için ayinler yapmış ve oyunlar oynamıştır. Yani hayatın bütün önemli dönemlerinde (düğün, nişan, vb.) ilkel toplumlar oyun oynamışlardır. İlkel toplumlarda hayatın önemli bir parçası olan oyun dini ayinlerden doğmuş uzun müddet dini mahiyette kalmış, daha sonra din dışı oyunlar haline gelmiştir.”¹⁰⁹

İnceleyeceğimiz eserlerde özellikle kadınların dans etmesinin uygun olmadığı dönemlerde erkeklerin dans ettiği yani köçek oyunları adını verdiğimiz oyun kültüründen bahsedilmektedir. “Köçeklik, Osmanlı’da çengi, köçek, rakkas, taşan/tavşanoğlu, kâsebâz, curcunabâz, cin askeri, beççegân, çengânebaz ve çârpârezen gibi isimler almıştır.”¹¹⁰ “Türk Halk Oyunları kataloğunda çengi şu şekilde tanımlanmıştır. “Anadolu düğünlerinde tef çalıp türkü söyleyerek genç kızların oyununu destekleyen meslekten şarkıcı kadınlara şimdi de çengi denilmektedir.” Türk Halk Oyunları kataloğunda çengi ve köçek terimlerini farklı olduğu tanımlarından anlaşılmaktadır. Katalogdaki aktarımlara bakıldığında eski devirlerde

¹⁰⁹ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatının Menşei**, Ankara, 1986, 50.

¹¹⁰ Metin And, **Türk Köylü Dansları**, İzlem Yay., Ankara, 1985, 156.

çalğı ile raks edene erkeklere köçek derlerdi. Köçek oynatmak da yakın zamanlara kadar zevk ve sefahat (eğlence) erbabının başlıca seyirlerinden birini teşkil ederdi.”¹¹¹

Halk dansları, usta çırac ilişkisi içerisinde yetiştirilen ve Koçu’nun halk oyunları ve danslarının en fazla yapıldığı dönem olarak ifade ettiği bir ortamda canlılığını devam ettirmiştir. İstanbul şehri, Osmanlı toplumunu değerlendirmek için mikro inceleme alanı olarak karşımıza çıkmış ve bu anlamda Koçu’nun eserlerinde yer almıştır. Oyuncu kolları ve köçeklerin özellikleri ayrıntılı olarak yine hikâyelerde ele alınmıştır. “Köçekler çehreleri genç kız simalarını andıran, süzgün gözlü ve narin endamlı delikanlılar arasından seçilirdi. Bu suretle seçilen köçek adayları uzunca bir zaman özel meşkhanelerde talim ve terbiye edilirdi. Meşkhanelerin sahipleri özellikle Rum ve Yahudilerden oluşmakta, uzun zaman çengilik yapmış Çingene kadınlar bu meşkhanelerde öğretmenlik yapmaktaydı. Bir köçek aylarca ustaya çıraclık ederek ve birlikte taklitleşmelerle yetişmekteydi. Bu süre içerisinde raksın çeşitleri ve seyircilere hoş görünme sanatını incelikleri de öğretilmekteydi.”¹¹²

Sözsüz oyun beden dili ile gerçekleşip halk danslarına temel oluştururken sözlü oyun olarak tiyatro ve geleneksel oyunlarımız karşımıza çıkmaktadır. Beden dili ile gerçekleşen oyunlar için de ise çengi ve köçeklerin dansları, söğüt dalı, zeybek, kaşık oyunları, Hint raksları karşımıza çıkan örnekler olarak yer almaktadır.

Çalışmamızda bulunan halk dansları örnekleri şöyledir:

“...diz kapağına kadar çıplak bacağını ve çıplak ayağını, doğuştan bale artisti hüneriyle sallayarak ve aynadaki aksini bir erkek yerine koyarak konuşuyordu.” (HS, 12)

“Düğünlere, derneklere, çengi köçek, oyuncu kolları temin ederdi, saz takımları düzer koşardı ve zenginlere muhabbet dellallığı yapardı. Şoparlığında bir mangıra göbek atarken tüyünü düzmüş bir oba Çingene’siydi.” (HS, 52)

“Oyun, köçek ve çengi demek ayak demektir; ayakları iri kıyım, uzun uzun parmaklı, yumru topuklu ve ince bilekli olurdu Tırnova Çingenelerinin. Küçük yaştan sıkı talim ve terbiyeyle yetiştirilirdi ve imparatorluğun, başta, İstanbul, Edirne, Bursa bütün zengin şehir ve kasabalarına gönderilirdi.” (HS, 52)

“Söğütdalı oyunu, ılıca oyunlarının en güzelidir denilse yeridir.” (HS, 65)

¹¹¹ Adem Sağır, “Batı Karadeniz’de Bir Kültür Unsuru Olarak Köçeklik”, **Sosyoloji Dergisi**, 2017:36, 175.

¹¹² Şeyma Ersoy, **Osmanlı Toplumunda Cinsiyet Bağlamında Köçekler, Çengiler**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, 97.

“Balkan’da “güvende” denilen Kıptî çengiler oynatılırdı. Her delikanlının da bir çengi dildadesi bulunurdu.” (HS, 78)

“Estergonlular bu gibi meclislerin aşinasıydı; pala ve kılıç sallamasını bildikleri kadar çengilerin alnına ve köçeklerin göbeğine sarı sarı altınlar yapıştırmasını da bilirlerdi.” (HS, 97)

“O zamanların, şubat ayında yapılan ve üç hafta süren karnaval gecelerinde Konkordiya Tiyatrosu’nda parterdeki iskemleler kaldırılır, sahne orkestralara ayrılır, zengin büfeler donatılır ve sabahlara kadar devam eden balolar tertip edilirdi. Polkalar, kadriller, valsler...” (HS, 148)

“İplerle, çemberlerle, lastik toplarlar, bisikletlerle o ne hünerler, marifetler, taklalar, fırlıdak gibi, pervane gibi dönmeler, kuş gibi uçmalar...” (HS; 148)

“Baba Charles’in hayalinde bir “Morgan Sirki” yaşıyordu, onu himayelerle değil, üç çocuğunun gayret ve hünerleriyle kuracaktı.” (HS, 153)

“Sadrazamın sarayında at cambazları kurulmuştu. Geceleri “hayalbazlar ve saz ve söz ve Mehterhane ile gulgule-i sürur ve şadmani aksendaz-ı tas-ı asumanî oluyordu.” (HS, 186)

“Şarkılarının en güzellerini okudu: bir dansöz olarak, Amerikalıları sanatına hayran bıraktı.” (HY, 86)

“... sabaha kadar davul zurna çalarak, zeybek ve kaşık oyunları oynanıp eğlenilmişti.” (YB, 46)

“Hünerli bir köçeğe sahip olmayınca rakip oyuncu takımları arasında iş bulmak pek zordu. Kendisinin şöhretli bir köçeği kandırıp takımına alacak parası olmadıktan başka, kendisinde bulunan son birkaç oyuncuyu, mukallidi, hokkabazı doyurup elinden almışlardı.” (EK, 85)

“Baba Nazlı, İbo’ya İstanbul’da hiç seyredilmemiş Hint raksları öğretti.” (EK, 88)

“Yahudi, Rum ve Ermeni kollarında bile hünerli canbazlar, hokkabazlar, perendebazlar, ateşbazlar ve her birinde üçer beşer namılı köçekler varken Baba Nazlı’nın tek kozu, tek varlığı, ümidi İbo’ydu.” (EK, 92)

“Hele bir kılıç oyunu oynadı, gövdesi çıplak, (...), zaman oluyordu ki, ince uzun oğlan, çelik pırıltılarına karışıp kayboluyordu; yerde ayak, parmak görülmüyordu.” (EK, 93)

“Tırnova Panayırı bir bakıma çengi ve köçek panayırı idi. Her yıl yeni yıldızlar bu panayırda ortaya çıkardı.” (HA, 68)

“Kafilenin en önüne davul ve zurnalarla çalgıcı Çingeneler geçer, âyan ve eşraftan her ağanın, beyin bir çalgıcı takımı, yine Kıpti taifesinden çengi kızları ve köçek oğlanları vardır ki daha önce de kaydettik.” (HA, 76)

2.21. HALK MÜZİĞİ VE MÜZİK ARAÇLARI

Bütün toplumlarda, ilk manzum metinlerin ayinlerde, müzik ve dans eşliğinde icra edildiği bilinmektedir. Mutlak suretle dinî mahiyette olan bu ilk ritüellerde şiirin yaratım ve aktarımından ritüel içerisindeki danslara kadar, geleneğin yaşatılmasında musiki belirgin bir şekilde rol almıştır.¹¹³ “Halk bilimi alanında gerçekleştirilen sözlü gelenek merkezli çalışmaların önemli bir çoğunluğu, öteden beri halk biliminin müzik ile disiplinlerarası bir biçimde çalışmasını zaruri kılmıştır. Bilhassa halk danslar, müzik ve müzik aleti merkezli icra gelenekleri, semah/sema ve cem gibi inanç merkezli ritüeller, düğünler, kına geceleri, geleneksel sohbet toplantıları ve daha birçok halk bilgisi ürününü tanımlama, derlemem, tespit, inceleme ve tahlil aşamalarında müziğin tür ve şekil belirleyiciliğinden yatarım, aktarım ve güncellemedeki etki ve katkılarına kadar uzanan geniş bir işlevsel alana sahip olduğu görülmüştür.”¹¹⁴

Türk folkloruyla kaynaşan Türk müziği kültürün birçok dalını da içine alarak varlığını devam ettirmiştir. Bunların içinde hastalıkları tedavi etmek ve bu tedavi için kullanılan müzik aletlerinin önem taşıması, aşıkların şiirlerini dile getirmek için kullandıkları müzik aletleri de kültürümüz açısından değerlidir. ¹¹⁵ “Müzik, yalnızca zevk, neşe, aşk, hüznün ve eğlence katkısı değildir. Devlet, millet birliği oluşturan; savaşta orduya duygu veren, yürüyüş ve hareketini düzenleyende, ses ve ritmdir. Müzik ve kopuz veya saz, tedavi eden, ruhları dinlendiren, iradelere güç etkisi veren, aynı zamanda toplulukta birlik yaratan sosyal aletlerdi.”¹¹⁶

Müzik ve eğlencenin bir arada olduğu toplumumuz için türkü, şarkı ve şiirlerin saz eşliğinde söylemesi ve birçok müzik aletinin kullanılıyor olması önemini açıkça ortaya

¹¹³ Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, 52-53.

¹¹⁴ Bülent Akın, “Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Müziğin İşlevselliği Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Milli Folklor**, 127, 2020, 173.

¹¹⁵ R. Oruç Güvenç, “Eski Türklerde Müzik ile Tedavi (460-467)”, **Türkler 3**. Cilt, Yeni Türkiye Yay., 2002, Ankara, 832.

¹¹⁶ R. Oruç Güvenç, **Türkler 3**, 834.

koymaktadır. Mandolin, ut, keman, davul, zurna, def, darbuka, saz, kemençe, lir, keman gibi müzik aletleri tespit edilen örnekler içerisinde yer almıştır.

“...gelinlik kız, “Bende mandolin öğreteceğim” dedi.” (HS, 19)

“Akşam yemeğinden sonra küçük bir aile konseri dinlendi; Evangeliki dersini güzel ezberlemişti...” (HS, 19)

“...Mandolin çalıyordum, yarıda bırakıp sana gelmem şüphe uyandırırdu...” (HS, 21)

“Yazın camları açık pencerelerden, kahvehane ve meyhanelerden türküler, ut ve keman sesleri taşırdı o bozuk ve bakımsız sokaklara.” (HS, 27)

“Güller kaynarken, kasabadan çalgıcılar gelir, beyden yiyip içerler, keman, gırnata, davul, zurna, darbukayla sabahlara kadar çalıp söylerler.” (HS, 63)

“Havuzun etrafına, birinin elinde def, birinin koltuğunda darbuka, çepçevre çıplak kızlar oturur...” (HS, 65)

“Gayet güzel çığırtma çalıyordu, musiki usulünü biliyordu. Ağzına bir hünerle yerleştirdiği bir teneke parçasıyla kanarya ve ispinoz kuşlarının nağmelerini aslından fark edilmez şekilde taklit ederdi.” (HS, 139)

“Sık sık tebdil dolaşan Sultan II. Mahmud, bir gün Musahib Said Efendi’yle birlikte Gedikpaşa Hamamı külhanının bulunduğu sokaktan geçerken davudi bir ses ve musiki usulüne uygun bir edayla şarkı okunduğunu duymuş.” (HS, 144)

“Kızın sesi, bir madolinin tellerinden yayılan nağmeler gibi titrekti.” (HS, 152)

“O zamanlar şairler şiirlerini yazarlar ve “lir” denilen beş telli bir saz ile teganni ederlerdi.” (HY, 23)

“Bu şehvet alayına, zengin bir saz takımının nağmeleri katılıyordu.” (HY, 32)

“Birden, davul ve zurna sesleri yükseldi...” (YB, 43)

“Efelerin içinde saz çalmıyanı yok gibiydi. Kahveci Ali Ağanın sazı da, kahve ocağın yanında asılıydı.” (İK, 7)

“Çocuğu her gün karşısına alarak saatlerce sesinin terbiyesiyle uğraştı. Bu müstesna hançere kabiliyetini, ciğer takatını tecrübe etti ve onun için sureti mahsusada şarkılar yazdı ve besteledi.” (EK, 88)

“... öylesine ki, dört kişilik bir saz takımı bile düzememişti. İhtiyar Baba Nazlı bir kemeçe ustasıydı, İbo’nun rakslarına onun kemeçesi refakat edecekti.” (EK, 92)

“... İbo durmadı, oturmadı, uyumadı: oynadı ve şarkı söyledi. Sesi, ayrı bir harikaydı. Körpe yaşından umulmayacak kadar kalın, tatlı davudi bir ses...” (EK, 93)

“Mekkâreci Mustafa’yı, uykusuz geçmiş bir geceden sonra, kervansaray kahvehanesinde hazin hazin saz çalarken buldu...” (HA, 113)

“... ve oğlana meşhur olan davudi sesi ile Rumca murabbalar okutmuş; oğlan okurken o da hem içer hem ağlarmış.” (HA, 126)

2.22. ÇOCUK OYUNLARI VE OYUNCAKLAR

Çocuk oyunları için tespit edilen kültür unsurları tek bir örnek sınırlı kalmıştır ve oyunların sadece isimleri hikâyede geçmektedir. Tespit edilen örnek ise şöyledir:

“Çelik, çomak, asık ve kaydırak oyunları yerine mızrak ve ok talimleriyle yetiştirildikleri için uçurdıkları mızraklar ve oklar hedefini şaşırılmaz.” (KS, 5)

2.23. HALK EĞLENCELERİ; SPORLAR

Halk kültürünün önemli bir bölümünü kapsayan eğlence dalı altında yapılan sporlar ve düzenlenen müsabakalar birliğin ve kültürün canlılığının devamlılığını sağlamaktadır. “Spor, insanlık tarihinde başlangıcından bu yana, mutlaka ki öncelikle enerjinin boşaltılması, sağlık ve güzelliğin korunması, boş zamanların değerlendirilmesi ve ticari yararlar elde edilmesi amacıyla yapılmaktaydı ve spor, insanlık tarihi ile birlikte, insanın kendisini koruma mücadelesiyle ortaya çıkmaya ve kendisini göstermeye başlamıştır. Örneğin; savaşların salt beden gücüne endeksli olduğu dönemlerde, spor etkinliklere savaşa hazırlık etkinlikleri olarak görülmekteydi. Bu bağlamda Eski Türklerde dönemlerinde, savaşa yönelik işlevleri olan sporları yapmışlar ve desteklemişlerdir.”¹¹⁷

Yine savaşın etkileri ve Türkler için önemi ve kıymeti fazla olan “at” ise halk sporlarına temel oluşturmaktadır. “7-10.yüzyıl Bizans kaynaklarında, ‘Türkler sanki at üstünde doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler’ demektedir.”¹¹⁸ Ögel’in “Bir hayvan koşma kültürü”¹¹⁹ olarak benimsediği at, halk sporları içerisinde de yerini almıştır.

¹¹⁷ Ali Niyazi İnal, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, 4-5.

¹¹⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1986, 209.

¹¹⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1978, 395.

Çalışmamızda elde edilen unsurlarda at koşturma, cirit, kılıç oyunları, okçuluk ve güreşler ön plandadır. Koçu, okçuluğun milli spor olduğunu “Tozkoparan İskender” hikâyesinde belirtmektedir. Tüm bu sporların sonunda halkın, mutlu oldukları anları kutlamak ya da sadece eğlenmek için kurduğu içki meclisleri, işret meclisleri, şehrayinler yapılır; ilahi, türkü, rubailer ve destanlar okunur, halk bir arada bulunarak zamanını eğlenerek geçirir.

Tespit ettiğimiz örnekler ise şöyledir:

“İbrahim Ağa kadeh yârânı bölükbaşları ve bir iki kalender meşrep misafiriyle içki meclisini hamamda kurdurttu.” (HS, 53)

“...bilhassa kış geceleri, büyük hanımlar odalarına çekildikten sonra, gece yatısına alıkonulan misafir, kahve ocağına alınır, orada kına gecesi gibi eğlenilirdi; ilahiler, türküler okunurdu, hafızlar Kuran okurdu.” (HS, 69)

“Çember, ateş, şişe ve bıçak oyunları yapar, cambazlar, hünerbazlar, perendebazlar Budin’e geldikte evvela bu Âyan Kahvehanesi’nde meydan-ı muhabbete çıkarlardı.” (HS, 96)

“Karagöz Bey rubailer, destanlar okudu; Sarı Balaban, Gül Mehmed ve Yandım Ali sazlarını tıngırdattılar. Dertli Mehmed de iki Aydın türküsü söyledi.” (HS, 112)

“Padişah, küçük sultanın şerefine, devletin şan ve şevketiyle münasip bir şehrayin yapılmasını emretti. İstanbul’da minimini Hibetulah Sultan’ın şerefine on gün, geceli gündüzlü, donanma oldu. Şehir baştan başa şehrayinler ve “sada-yi tabl ve zurna, neva-yı çeng ve şeştar ile” inledi.” (HS, 185)

“Nihayet donanmanın onuncu günü bir de büyük esnaf alayı tertip edilmişti. Ve gecesinde de büyük bir deniz donanması yapılmıştı.” (HS, 186)

“Mabudelerin güzellik müsabakasında, Aphrodite’ye altın elmayı Paris vermişti.” (HY, 19)

“...mabutların oturduğu Olympos Dağı’nda bir büyük ziyafet verdi: kevser şarabı içiliyor ve kudret aşısı “anberiye” yeniliyordu.” (HY, 25)

“Halk, burada yapılan araba yarışları, vahşi hayvan avları, insanlarla vahşi hayvanlar arasında tertip edilen güreşlerle; cambazlar, soytarılar, rakslar ve tiyatro oyunları ile eğlenirdi.” (HY, 39)

“13. Orta yoldaşları bir işret sofrası kurmuşlardı. Osman’a karısından mektup getiren ulağı da davet etmişlerdi.” (AY, 84)

“Kadırga Meydanı’nda İstanbul gençleri at koşturur, cirit oynar, meydanda yılda iki defa da bayram yeri olurdu.” (AY, 94)

“O gece, Balaban ağa ile arkadaşlarına, kuzu kebabı ve pilav zerde ile bir gaziler ziyafeti verilmiş...” (YB, 46)

“... eşsiz bir biniciydi, cirit oyununda namlı yiğitti, arkadaş arasında canını vermekten çekinmez, mert bir çocuktur.” (YB, 47)

“Estergon gazilerinden dört akıncı yiğit, Budin panayırına gitmişler.. Budin panayırı çok şenlikli, parlak olur... Sağ kalırsak gelecek sene seni Budin panayırına götürürüm oğlum.” (İK, 38)

“Pek hoşuna gidecek dönme dolaplar.. salıncaklar.. çalgılar, oyunlar, hokkabazlar, canbazlar...” (İK, 38)

“Budin paşası, gençler ve çocuklar arasında sık sık kılıç oyunları, ok ve cirit atma müsabakaları, güreşler tertib ederdi. Mehmed, kendi akranları arasında daima birinci olurdu.. Hele soyunup, ayağına kisbetini giyip yağlandıktan sonra güreşmek için er meydanına çıktığı zamanlar...” (KS, 16)

“Bir bayram günü, Budin paşası çocuklar arasında büyük bir güreş tertib etmişti.. Yetim Mehmed, bu güreşte baş pehlivanlık için güreşecekti.” (KS, 18)

“Bizim gibi ok talimi yap. Kılıncı talimi yap.” (FS, 16)

“Ok ve cirit atmakta üstüne kimse çıkamazdı. Sekiz Arnavut kalkanını ciritle delerek, Budin’e, on iki cebeyi okla delerek Mısır’a göndermişti.” (KP, 14)

“Çengili köçekli meclisleri bazen evlerinde kurarlardı, bazı geceler ise hamam kapatıp işret ve köçek âlemlerini göbek taşında yaparlardı. Her gece kese kese üçer dörder yüz altını harcadıktan başka kendileri de onar, yirmişer altın ihsanlar, bahşişler alırlardı.” (KG, 19)

“Kış, dağlarda bellerde, derbentlerde kar boran tipi yollarda kalmış yolculara “Medet Allah medet!” diye feryat ettirirken hanedan saraylarında Hüseyin Baykara fasılları olur.” (EK, 14)

“İşret meclislerini kış günleri konaktaki büyük hamamda, yaz günleri de mermer havuzlu divanhane sofada kurardı.” (EK, 55)

“Haddim değildir, diyor, bütün ısrarlara rağmen işret sofralarına oturmuyordu, ağzına bir yudum içki koymuyor ve takımının kalabalığından asla ayrılmıyordu.” (EK, 98)

“Bazan da bir kız halkasının ortasında bir donca soyunuk iki oğlan güreşir ve bu güreş iki delikanlının amansız boğuşması olur; yenilen o akşam kâhyadan birikmiş gündeliklerini alır ve işini bırakıp gider.” (HA, 33)

“O tarihlerde Bulgaristan kasabalarında kurulan panayırın en şenliklisi Tırnova Panayırı idi.” (HA, 67)

“Tayyar Ağamız kendi akran ve emsali ile kâh sayd ü şikârda olurdu ve kâh dahi meclis kurup saz ve söz ve çengi ve köçek ile iyş ü işret ederek emirane ve belki mülukâne zevk u safalar iderdi.” (HA, 69)

“... biri de güreş için iki meydanı vardı. Güreş meydanında da geçmiş namlı pehlivanların demirden yayları, okları, güzrleri, türlü türlü kemankeşlik aletleri, zerdestlere, matraklar, kırkar ellişer okka gelen manda derisinden yağlı kisbetler asılı dururdu.” (HA, 106)

“Oradan güreş meydanına geçilir, yetmiş seksen çift şehbaz ve şehlevent fetalar soyunurlar, kisbetlerini giyinip yağlanırlar; “kimi Rüstem-i zaman, kimi Zal-i devran, şeci ve tüvana pehlivanlar apul apul yürüyerek” birbirleriyle kucaklaşır, öpüşür, sonra koç misali baş tokuşturup gülbangi Muhammedi çekilip güreşe başlardı, bunu görenler de “hayran ve dembeste ve sergerdan” olurlardı.” (HA, 106)

“17. yüzyılın ortasında yaşamış ve büyük vezir Fazıl Ahmet Paşa ile şahsen tanışmış Evliya Çelebi anlatıyor: ... bu tekkenin güreş meydanının zemini kara taş gibi yağ ile mülemma idi. Ehli olmayan adam basmış olsaydı o saat kafası yere gelir. Ama tekkenin o iki meydanının şecaat erleri yalın ayak bu meydanda iki saat elleşirler, üç yüz almış bent pehlivan oyunları gösterirler; ya kesebent hanesinden, ya künde atmasından, ya şiraziden, ya kesmeden ya ters kepçeden, ya kavak dikmeden, ya taşlamadan ya Cezayir sarmasından, ya karakuştan, ya havalamadan, ya kerteden, ya boğmadan, ya kapan atmadan, elhasıl hasmının gafil yerini bulup sırtını yere getirir. Bazu zoru erliktir; ama erlikten de erlik hünerdir, oyundur...” (HA, 106)

“Ok atmak, Türklerin millî sporlarından biridir. Asırlarca gürbüz Türk delikanlıları ok meydanlarında pazısının kuvvetini göstermiş, okların düştüğü yerlere nişan taşları dikmiştir.” (AD, Tozkoparan İskender)

2.24. HABERLEŞME

Teknolojik gelişmelerin günlük yaşamı kolaylaştırmadığı, ulaşımın at ve diğer hayvanlar tarafından sağlandığı bir dönem için haberleşmeyi sağlamak önemini kaybetmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. “İnsanlık tarihi kadar eski olan haberleşme, insanlar için önemli bir ihtiyaçtır. İnsanlar arasındaki en eski haberleşme biçimi konuşma olmuştur. Konuşmayı öğrenmesiyle başka insanların bilgilerinden ve deneyimlerinden faydalanabilme şansına sahip olmuşlardır. Bu açıdan haberleşme alanındaki ilk ve en önemli adım insanların konuşmayı öğrenmesi olmuştur.”¹²⁰ “Yöne göre haberleşme ve yola göre haberleşme”¹²¹ ile sağlanan iletişim mektupla beraber yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle çalışmamız içerisinde yer alan örneklerde mektup ve ulaklar haberleşme için kullanılan terimler arasında yer almaktadır. “Mektup taşıyan ve özellikle Türk dünyası içindeki haberleşmede bu işi şahsen yapan, ‘haber götürmekle görevlendirilen’ ve ‘haberleşme ve iletişim alanında hizmet eden’ kişilerin rolü büyüktür.”¹²²

Haber götürmekle görevlendirilen ulaklar, halka haberleri duyurmak için tellâllar, telgraf, mektup ve nameleri sahiplerine ulaştırarak posta işlerinin bu şekilde yürütüldüğü bilgilerine ulaşılmaktadır. Bu durum bazen iki sevgili arasında bazen padişaha ulaştırılmaya çalışılan şikâyet nameleri ve halk arasında bilgi paylaşımına dair örnekler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hikâyelerde mektup örneklerine ve içeriklerine dair bilgilere detaylı şekilde yer verilmiştir. Elde edilen unsurlar ise şöyledir:

“...sabinin kundağının içinde bir de mektup vardı: “Adı Evangeliki’dir, anası Rum milletinden ve Ortodoks mezhebinden günahkâr bir kadın, babası milliyeti ve dini meçhul Afrikalı serseri bir gemicidir, anası tarafından kilisenin himayesine bırakıldı...” (HS, 11)

¹²⁰ Yurda Güven Bezaz, **Geçmişten Günümüze Haberleşme ve PTT Tarihi**, Türkiye Haber İş Sendikası, Ankara, 2007, 3.

¹²¹ B Isakov, Ünal Uğur, “Türk Dünyasında İletişim ve Haberleşmede A Priori Formlar”, **TEKE Dergisi**, 2019, 8 (3), 1439.

¹²² Semra Alyılmaz, “Türk Dünyası Vatandaşlığı Projesi”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 4 (1), 2015, 79.

“Kumkapı’da balıkçı arkadaşlarımdan Agop Tıbir’e mektup yazdım, maşukamın ahvalinden sual ettim.” (HS,39)

“Babam keyifsiz, dün İstanbul’dan tatarın getirdiği mektubu ister senden...” (HS, 47)

“Yol harcını ben keseyim, İstanbul’a şikâyetçi gönderin, padişahımızın ayağına düşsünler, ahvali anlatsınlar.” (HS, 50)

“Vali ile İvaz arasında mektuplar gidip geldiğini öğrenen Abdülfettah Ağa kendisine bir dolap, suikast hazırlandığını anladı.” (HS, 55)

“Oğlanın iki kolunda iki mücevherli bazubend, kızın koynunda bu mücevherlerle bir name varmış.” (HS, 82)

“Avrupa’dan telgrafla çağrılan ataşemiliter ağabey o zamanın vasıtası olan trenle şu kadar günlük yolu uykusuz geçirdi ve kardeşini yatakta görebildi.” (HS, 167)

“Muhterem, güzel ve sevgili sultanına Latin harflerini öğretti ve bundan sonra artist ile Hatice Sultan, Latin harfleriyle yazılmış Türkçe mektuplarla muhabere ettiler.” (HS, 181)

“Bu seçimin yükünü bir faniye yüklemeye karar verdiler, bütün dünyayı gezip dolaşan ulak mabut Hermes, bunu başarabilecek birisini tanıdığını söyledi...” (HY, 259)

“Bizans halkının Zoe’nin rezaletlerinden bıkmış olduğunu zannederek ertesi gün, bu saltanat darbesini tellallarla İstanbul halkına ilan ettirdi.” (HY, 45)

“Küçükhanımlardan yanık kokusu gelmesin, geldi mi, o devrin saray misali konak ve yalılarında kızıdan oğlana name götürüp haber getirecek muhabbet ulağı bulmak çok kolaydı.” (AY, 16)

“Kızıdan oğlana, “Ey ruy-i mahım, gül yüzlü şahım, zülf-i kemendim, serv-i bülendim” diye nameler gelecek ve oğlandan da kıza, “Ey peri ruhsarım, şeker güftarım, fıkır ü hayalim, gül-i handanım” diye ağız haberleri mi gidecekti?” (AY, 17)

“Çerkes Rıdvan İncili Hanım’ın ağzından bir name düzdü ve iskele boyunda sürü sürü dolaşan serserilerden bir oğlanla Yemenici Mustafa’ya yolladı.” (AY, 21)

“Cevahircibaşı Ali Bey, biri sübaşı ağaya, biri de Tersane başçavuşuna iki tezkere yazdı, vakayı kısaca anlatarak, kızı Süleymaniye’de Ağakapısı’na, Mustafa’yı da Kasımpaşa’da Tersane’ye gönderdi.” (AY, 23)

“Muhabbet ulağı kadın, yalıdaki baskın vakasının içyüzünü öğrenmek için kızı kurnazlıkla sorguya çekiyor, fakat Nakşigül ağzını açıp konuşmuyordu.” (AY, 25)

“Abdi Bey’e bir mektup yazıldı:

Ey velinimetzade, ne eksik ne ziyade ve ey şah-ı huban, yolunda cümlemiz kurban!.. Hemen sen beyimizden ferman!..

Civan beyim efendim... Sil gözlerinden yaşını, kaldır şahin başını!.. Tasvirini gördüğün ve görür görmez divanesi olduğun ol nigâr-ı nazenini kimdir diye sorar isen bizden sor ki malumunuzdur, aşk yaresine merhem-i kâfur bizdedir, verelim ve nigârı sine-i muhabbete çektirelim.

Tafsil ile ağız haberi Küpeli Ayvaz Şah’tadır, hemen izin ver girsin huzura, yüzün gözün sürsün pâ-y-i billura. Sıhhat bad, afiyet bad, saadet bad!..” (AY, 103)

“Kaptan Paşa Hazretleri size bu mektubu gönderdi... dedi, Beye bir mektup verdi.” (YB, 12)

“Bu haber bir atlı ulak ile, Üsküdar ve dolaylarındaki Türk askerlerinin en büyük komutanı olan Kara Mahmut beye de uçurulmuştu.” (YB, 46)

“... samimî bir arkadaşına mektup yazmış: “Bana vücudu düzgün ve sağlam yapılı, yüzü güzel, eli ayağierkek işi büyük, tez canlı, yürekli, yürümez koşar koşmaz uçar, on üç, on dört yaşlarında bir oğlancık bul ve gönder...Helal süt emmiş olsun...” (İK, 35)

“Genç Sultan Mehmet Padişah olmadan Manisada valilik yapıyordu... bir gün kendisine Vezir Çandarlı Halil Paşadan bir mektup geldi: “Babanız Sultan Murat Allahın Rahmetine geldi. Padişahlık size kaldı... Hemen Edirneye geliniz!” Diye Sultan Mehmet mektubu okur okumaz atının üstüne sıçradı...” (FS, 10)

“Kumandanlardan pos bıyıklı Mahmut Bey koluna serdengeçti yazılmıştı. Bir gün Edirne’de, padişahın İmparator’a bir elçi göndereceği haberi yayılmıştı.” (FS, 14)

“Bir iki gün sonra da padişahın gönderdiği bir emirle Edirne ve Bursada ve diğer bütün Türk memleketlerinde tellâllar çıkarıldı ve davullar, zurnalarla Bizans imparatoruna karşı harp açıldığı ilân edildi.” (FS, 22)

“IV. Murad zamanındaydı. İstanbul’a bir Acem elçisi gelmişti. Elçi, hüner göstermek maksadıyla bir kurulmuş yay getirmişti.” (KP, 37)

“İstanbul’a ulak gönderin; keyfiyet, birader-i Hüseyin’den tahkik olunsun! dedi.” (EK, 52)

“Mektup kâtip elinden çıkmış, hacı hanımın izni ile bu mecelleye aynen kaydettim:

Hanım Hazretleri;

Evvela eteklerinizden öperim ve Allah’ın Kelam kitabını şahit tutup arz ve beyan ederim ki, üftadesi olduğum çengi kızına hata bizim elimizden gelmemiştir, kaza mıdır yahut o mahbube kendine mi kıymıştır bilemedik ve yardan uçuğunda dahi inip bakmadık. Bu belalar senin sarhoş oğlun yüziündendir. Ben onun suçunu sana bağışladım, amma sen hatun hazretlerinin eteklerinden öperim, oğluna tenbih eyle ki Balaban namı dağlarda oldukça köylere, çiftliklere, değirmenlere varmasın, ola ki bir kaza erişir. İşte ben bunu beyan ederim.” (HA, 78)

İmza

Yediği ciğer, içtiği kan

Islav Balaban

“Hacı Zübeyde Hanım da üç yüz nefer asakirin zabiti olan kolağasına bir mektup göndermiştir ki şudur:

Ağa oğlum,

Ne yapar isen yap, Zeynep’i o şakinin pençesinden canlı kurtar. O mel’undan teklif beklemeyip sen haber gönder ki kızı bize teslim etsin ve kendisi yanında olan mel’unlarla başını alıp gitsin. Hacı Zübeyde böyle söyler diye bildir. Aman ağa oğlum Zeynep’i sağ ve salim alalım da inşallah o şakiyi başka geniş vakitte tepelemek nasip olur.” (HA, 80)

İmza

Hacı Zübeyde

“... yalnız daye hatun, apar topar İstanbul’a gönderilirken kısacık ve müphem bir ağız haberi yollamaya muvaffak olmuştu...” (JHA, 111)

“Delikanlı Belgrad’ a geleli iki ay olmuştu ki, Belgrad Yeniçeri Ağası’na Edirne’den bir ulak geldi...” (HA, 112)

“Delikanlı bu mektubunda şunları yazıyordu:

Paşa Baba; kızın benim yanıma kaçmış, gelmiştir. Birtakım adamların kanına girmemek için kız ne suretle kaçmıştır söyleyemem. Amma bilmiş ol ki, bunda benim sun'um yoktur, bir gün o duhteri karşımda buldum. Şu kadara zamandır yanımdadır. Yüzündeki nikabı dahi açmadım, elim eline değmek değil, parmağının ucunu dahi görmedim. Dağa başımın kaygısı ile çıkmışımdır, ırza, namusa el uzatır şaki değilim. Senin kızını falan gün falan derbende getirip sana teslim ederim, ben dahi padişahımdan aman dileyerek teslim olurum...” (HA, 116)

“Nadin Beyi mektubu merak ile açıp okudu ve gözleri hayret ile oldukça açılıp büyüdü. Mektup şu idi:

Nadin Beyine

Ben ki Türkiye İmparatorluğunun Büyük Amirali Yusuf Paşayım... vaktiyle, çocukluğumda sizin ahırınızda ahır uşağı idim. Talihli bir tesadüf, çalışkanlığım ve namusum ile Kaptanpaşalığa kadar yükseldim. Bir kış günü, Nadinde, buz üzerinde yalınayak yürüyerek, çeşmeden ahıra su taşıyordum. Ayaklarım morarmış, donmak üzere idi. Nihayet bir kapının önünde düştüm, kaldım... o evin sahibi olan bir hanım beni içeriye aldı. Ayaklarıma bir çift çorap ve kundura giydirdi. Bu kunduraları yıllarca en kıymetli hatıram olarak sakladım. Bugün bu bir çift kunduranın karşılığını ödemek istiyorum. Gönderdiğim hediyeyi o hanıma veriniz.” (YB, 12)

2.25. ADLAR

Adlar ve kişi isimlerini pekiştiren takma adlar ve yaşamımızda olan her şeye verdiğimiz isimler bizleri bir karmaşadan kurtarmaktadır. Özellikle insan için verilen ad ve lakaplar, toplumun bu konu üzerinde gelenek ve inançlarını da kültürüyle harmanlamasıyla önemini artırmaktadır. Goethe'nin şu tespiti “İnsanın özel adı, sadece onun üzerinde asılı duran, sağını solunu çekiştirebileceğiniz bir palto değildir, aksine kendi derisi gibi ona uyum sağlayarak gelişmiş, zarar vermeden soyulması ve sıyrılması mümkün olmayan, insanın üzerine tam oturan bir elbisedir.”¹²³ adlarımızın kişiliğimizle beraber yaşatıldığını kanıtlayan bir olgudur. “Sayan-Altay Türklerinin mitolojik inançlarına göre kâinat, adlandırma yoluyla yaratılmıştır. Her şey sağır ve sessizken, yer ve gök diye bir şey yokken, baştan başa sularla kaplı sonu olmayan bu dünya öncelikle adlandırılarak yaratılmıştır.”¹²⁴ “Ad, insanın

¹²³ Betül Yalçınkaya, “Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi** 1, Cilt 55, 2015, 64.

¹²⁴ Celal Beydili, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Yurt Kitap Yay., Ankara, 2004, 21.

toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simgedir. Onun için, yeni doğan bir çocuğa gelişigüzel bir ad konulmaz; adın taşıdığı, karşıladığı ya da içerdiği anlamın çocuğun karakterini, kişiliğini, geleceğini, toplum içindeki yerini ve başarısını damgalayacak biçimlendirecek simgesel bir öz taşımasına özen gösterilir. Ad, bir bakıma insanın dinsel varlığını da simgelemektedir. Kısaca söylemek gerekirse, adın sözcük anlamının, o da taşıyana geçtiğine inanılmaktadır. Örneğin bir çocuğa Demir adı verilirken bu işin psikolojik temelinde, çocuğun demir gibi sağlam ve dayanıklı olacağı isteği ve inancı yatmaktadır.”¹²⁵ Nitekim “Dede Korkut Kitabı’nda ad verme ile ilgili toy Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ve Basat’ın Tepegözü öldürdüğü Boyda yer almaktadır.”¹²⁶

Yer, dağ, meydan, sokak isimleri sosyal çevreyle kurulan iletişim sonucu adlandırılmış ve kültürel bağın kurulması isimlendirme ile sağlanmıştır. “Bir kimsenin veya nesnenin adının olması da onun kâinatta var olduğunun başlıca göstergesiyken adın yok olması, o adı taşıyanın yok olmasını da beraberinde getirir. Mitolojik sistemde, ad ile eşya veya kişiler arasında bir özdeşlik kurulur ve ad ile varlığın kendisi de onda ve onunla yaşayabilir.”¹²⁷ Takma adlar için Örnek şöyle ifade etmiştir: “kişinin ruhsal, bedensel, fizyolojik bir özünden; toplumsal yaşamındaki uyumsuz ve aykırı bir davranışından; işinden, uğraşından; başından geçmiş bir olaydan vb. dolayı takılır.”¹²⁸ Cumhuriyetten önce soy adının kullanılmadığı dönemlerde toplumdaki karmaşayı önlemek için takma adlar ön plana çıkmıştır. Halen varlığını devam ettiren, toplumla kültürel bir bağ kuran takma adlar yaşamaya devam etmektedir.

Hikâyelerde yer alan olaylar kadar önemli bir yer edinen tasvirler içerisinde şehirler ve halk yaşantısı yer almaktadır. Özellikle belirsizlikten uzaklaşarak kahramanların isimleri, lakapları, yaşadıkları mekânların hepsinin ayrıntılı olarak isimleri belirtilmiştir. Toplumun büyük bir kesimi takma adla anılmış, yaşadığı her yere de kendi kültüründen isimlerle izler bırakmıştır.

¹²⁵ S. Veyis Örnek, “**Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, 148.

¹²⁶ Nedim Bakırcı, “Dede Korkut Kitabı Bağlamında Oğuzlarda Toy Geleneği”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 7(20), 2019, 136.

¹²⁷ Müjdat Kızıloğlu, “Türklerin Ad Verme Kültüründe Ad Verici Profili”, **Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 7, 2021, 46.

¹²⁸ S. Veyis, Örnek, **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, 159.

Çalışmamıza kaynak olacak asıl adlar, lakaplar ve meydan, cadde, dağ adları tespit edilmiştir ve şöyledir:

2.25.1. İnsan Adları

2.25.1.1. Asıl Adlar

Hikâyelerin kapsamlı ve ayrıntılı olarak ele alınması şahısların varlığını da artırmaktadır. Nitekim hikâye içeriklerinin tanıtımında özellikle şahıslar bölümüne yer verilmiştir çünkü birçok hikâyenin başlangıç bölümlerinde asıl kişilerin isimleri ve fiziksel özellikleri ile tanıtıldığı belirlenmiştir. Asıl adlar bölümünde erkek ismi olarak en çok Mehmed, Ali, Ahmet, Mahmut ve Mustafa gibi isimler yer almıştır. Kadınlar için ise Fatma, Ümmühan gibi adlara yer almıştır. Bu isimler ise toplumun inancıyla birlikte şekillenmekte ve yaygınlaşmaktadır.

Çalışmamızda yer verilen asıl adlar bölümünün örnekleri ise şöyledir:

“Babası Topal Haçık Ağa adında ayyaş ve fakir bir balıkçı olan güzel kız, o renkli, canlı, hareketli muhitte kendi küffü ve dengi bir güzel oğlan buldu...” (HS, 28)

“Adı Zafiri, çok zengin, çok nazik, çok kibar, cebi altın dolu, dedi.” (HS, 16)

“Makruhi, Ermenice’de “inci”, “cevahir” gibi bir anlamdadır.” (HS, 29)

“Devrin tulumbacılık geleneğine uyarak destanı yazan “Matlubî” adında bir halk şairiydi.” (HS, 34)

“Oğlana kendi adını vermiş, kıza Fatma ismini koymuş.” (HS, 82)

“Bana Yandım Ali derler... Şu yiğidin adı Gazi Karagöz Bey’dir... Şu Gazi Gül Mehmed’dir... Şu Gazi Sarı Balaban’dır...” (HS, 110)

“Asıl adı Uneraretea olan bu güzel kadın pek küçük yaşta Atina’ya gelmiş...” (HY, 27)

“... Elif yaşlarında, adı Hasan, esmerliğinden kinaye konakta “Kara Hasan” derlerdi. Yalnız Elif Bey kölesinin adını bir türlü ezberleyememişti: Hasan, Hamza, Habib, Haydar, ona her seslenişinde “H” harfiyle başlayan bir isim söylerdi, Kara Hasan da koşar gelirdi.” (AY, 50)

“Bu efenin adı Çakmakçı Recep Efe idi...” (İK, 9)

“Genç adamın adı Balaban Bey, çocuğun adı da Balabancık idi.” (İK, 31)

“Bu at uşaklarının asıl adları unutulur, ağasının adı neyse, onun ufaltılmışı ile anılırdı.. Meselâ Akıncının adı Mehmet ise, at uşağına Mehmetçik, Ahmet ise Ahmetçik, Balaban ise Balabancık denilirdi.” (İK, 33)

“Adı Mahmut olan bu pos bıyıklı atlı, çocuğu omzundan tutup uyandırmak için, hafifçe, korkutmadan sarstı.” (FS, 4)

“Yetim Ahmet.. dedi.. şu sakallı adamı gördüm.. Adı Zağanos paşadır..” (FS, 7)

“Çocuğa Dominik dö Sen Toma (Dominique de Saint- Thomas) adını koydular.” (KP, 20)

“Bu delikanlılardan birinin adı Kırkık Muslu, diğerlerinin Hasan Çelebi ve Mahmud’du.

“Tek kelime bilmeyen Gürcü kızın adı Çıgal idi. Çıgal Gürcü dilinde “su” demektir. İki nâzenin hanım baş başa verip Çıgal’a “Âfet” adını koydular fakat bu kız hanımların başına hakikaten âfet oldu.” (KG, 110)

“... fakat Mazlum Şah, Küpeli Ayvaz Şah, Saçlı Ramazan Şah, Şahin Şah, Memiş Şah, Bayram Şah adındaki afitap misali köçekleriyle Pehlivan Parpul’u gölgede bırakmıştı.” (EK, 89)

“Pehlivan Ahmed’in takımı da Parpul ayarındayken Saçlı Ramazan Şah adında bir köçek koca takımın seviyesini yükseltivermişti.” (EK, 94)

“Parpul da Kanlı Mustafa ve Çıplak Ömer adında iki yeniçeri buldu...” (EK, 98)

“Akil adında bir köçek oğlanla evlendi.” (EK, 102)

“... Arap olduğunu söylemişse de Kıpti’ye benziyordu; adı Fatma’ydı. Raksa çıktığı zamanlar başına daima bir gül taktığı için Güllü Fatma diye şöhret buldu.” (EK, 102)

“Yaşlıca fakat güzel kadın Canbaz Kasım adında bir esirci ile evlendi.” (EK, 102)

“O tarihte bostancıbaşı ağa olan zat Ferhad Ağa adında biriydi.” (EK, 109)

“Bu oğlanın adı Mustafa’dır, hemşerimdir, civeleğim olmuştur.” (EK, 112)

“... Ormanlı köyünde Ahmet Ağa adında bir zenginin evini bastı.; ağayı, karısını ve üç hizmetkârını kesti, bir duvara da nam için kan ile “Balaban” diye adını yazdı.” (HA, 59)

“Gabrovalı Miho ve Yanbolulu Fedor adındaki haydutlar Balaban’la beraber kaçmaya muvaffak oldular...” (HA, 78)

“Asıl adı Marike olan Fedor bakire de değildi, bir küçük fahişe idi...” (HA, 81)

“Sübaşı Ağa’nın defterle tespit ettiği on dört isim vardı: 16 yaşında Şekerci Mustafa, Peştemalci Cafer; 17 yaşında Kebapçı Mehmed, Tellak Hamza, Kahveci Mustafa, Bozacı İsmail; 18 yaşında İplikçi Handan, Tellak Bahşayış, Yemenici Ömer, 18 yaşında Saraç İbrahim, Manav Yakup; 20 yaşında Hallaç Mustafa; 21 yaşında Yorgancı Mehmed; 22 yaşında Kavukçu Şehsüvar.” (HA, 85)

“Künyelerindeki Abdullah adı baba ismi değil, o zamanlar meçhul babalar kütüklere “Allah’ın kulu” manasında bu isimle yazılırdı.” (HA, 97)

“İrgandı Köprüsü civarında, bir yüzü dereye nazır bir evde Aydın ve İlyas adında iki genç uşağı ile oturuyordu.” (HA, 98)

“Yanında Ümmühan adında bir çengisi vardır, bir nigâr-ı nazenin, güya peri padişahının kızıdır...” (HA, 115)

“Birinci Dünya Harbinde 63 üncü alay 3 üncü tabur 10 uncu bölükten Çallı köylü Ali oğlu Hüseyin Çavuş...” (AD, Çallı Hüseyin Çavuş)

“Bölükte Ali Usta denilen bir er vardı.” (AD, Çallı Hüseyin Çavuş)

2.25.1.2. Lakaplar-Takma Adlar

Özellikle soyadı kullanımının henüz olmadığı dönemlerde kişilerin toplum içerisinde ayırt edilmelerini kolaylaştıran takma adlar, birçok hikâyede kişilerin isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır; Kızlarağasının Piçi, Şekerci Güzeli, Yarım İstanbul Hanım gibi. Namlı köçeklerin, çengi ve oyun kollarının fazla olduğu bir dönemden bahseden Koçu, bu kişilerin aldığı takma adlara da yer vermiştir. Dikkat çeken lakaplar arasında ise Hayratyikan, Ablasından Güzel, Fitnefücur, Dinikuru, Tavşan, Kıpti gibi isimler dikkat çekici örnekler içerisinde yer almıştır.

Tespit edilen diğer takma adlar ise şöyledir:

“...hemen hepsi, Küpeli ayvaz, Saçlı Demir, Gümüş İbo gibi lakaplı olan bu delikanlılar...” (HS, 63)

“Konağın öbür uslularından Seyide Dudu, Nazır Kadın lakabıyla meşhurdu.” (HS, 69)

“Çelimsiz lakin sıhhatli ve harika denilecek kadar güzel olan bu genç, hatta çocuk, niçin “Dertli” lakabını taşıyor.” (HS, 111)

“Layhar, bu adamın adı değil, lakabıdır, “lay” Farsça çamur, balçık bataklık demektir. “Har” da, yine Farsça “horden:yemek” kökünden “yiyen, yiyici” demektir...” (HS,119)

“İspir oğlanın adı Rıza ve ayaktaşıları arasında lakabı “Japon” ...” (HS, 155)

“İşte ondan sonradır ki, ayaktaşı haytaların Çarli dedikleri Charles’ın adı ‘Hidayet’ oldu, ‘İngiliz Hidayet’.” (HS, 157)

“Ceylan ayaklı, Troya’nın Apollonu, Altın keçi, Bakireleri baştan çıkaran oğlan, Zeus’ün sakisi gibi lakapları vardı...” (HY, 25)

“Bu muharrirler, filozoflar, âlimler de ona bir isim verirlerdi: “Şimal Semiramis’i!.. Büyük liberal hükümdar!” derlerdi.” (HY, 70)

“Muhabbet ulağı kadın, yıllarca yalıda “Küçükbey” denilmiş çapkın oğlanın ümit kırıklığını içli bir dille, aşkın ne olduğunu bilen bir dille ve güzelliği öven bir dille anlattı.” (AY, 27)

“İbrahim Çelebi’nin dükkânının tam karşısındaki dükkânın sahibi 17-18 yaşlarında bir gençti. Adına Uşşakîoğlu Molla Emin derlerdi.” (AY, 30)

“Elif’in anasına semtte “Şişman Hasibe Hanım” derlerdi, rical ve kibar hanımları ise kocasının aşırı servetini kıskandıklarından “Şalcı’nın Şişko Hasibe” derlerdi.” (AY, 57)

“İşte bu vakadan sonradır ki yoldaşları arasında Ahmed’e “Cellat” lakabı takılmıştı, ama hiç kimse yüzüne karşı bir şey söyleyemezdi. “Ahmed” denilince, “Hangi Ahmed?” diye sorulursa fısıltıyla, “Cellat Ahmed” denilirdi.” (AY, 85)

“Asker ocağındaki arkadaşları ona, daha ilk geldiği gün “Aydoğdu” lâkabını takmıştı: asıl adı olan Ahmet unutulmuştu.” (YB, 47)

“Yeniçeri ocağının en namlı cenk erlerinden biri, “Adam ejderhası” lâkabı ile anılan yiğitti; asıl adı Yahya idi ama, unutulmuştu.” (İK, 54)

“Zarif ve nükteci İstanbul halkı da çocuğa derhal bir ad koydu: Kızlarağasının Piçi!” (KP,18)

“Ne mal oldukları lakaplarından belli: Hayratyikan Zülüflü Veli, Ablasından Güzel Sansar Hasan, Cingözoğlu Çakır Mehmet, Fitnefüccur Sarı Abdi, Yazıcıoğlu Tilki Mustafa, Dinikuru Laz Ali, Kalafatçı Topuklu Cafer...” (KG, 16)

“Güzel delikanlı kısa bir zamanda koşarlı ayaklarıyla tulumbacılıkta bir yıldız olarak parlar ve sandıktaki omuzdaşları tarafından kendisine “Mahzun” lakabı takılır.” (KG, 63)

“Kocası öldükten sonra ona “Yarım İstanbul Hanım” lakabı takılmıştı.” (KG, 83)

“Anasına “Saray Ebesi” derlerdi. Lakabının geniş şöhreti o kadının asıl adını unutturmuştu. Anasının yetiştirmesi olarak yirmi yaşlarında ebeliğe başladıktan sonra kendisine de “Güzel Ebe” lakabı takılmıştı. Asıl adı Hacer Dudu’dur.” (KG, 139)

“İki metreye yakın uzun boylu bir Rum, adı unutulmuş, lakabı “Servi”, o da “Servi Kolu’nu kurmuş...” (EK, 90)

“Düğünün beşinci günün Baba Nazlı, artık yeni unvanıyla yazalım, Can İbo Şah ile saraya çağrıldı.” (EK, 93)

“Kendi asıl adı “İslav” dır. Balaban lakabını 1830’da Eskizağra âyanı ve Bulgaristan’ın pek namlı gülyâğcısı Koca Halil Ağa’nın gül bahçelerinde bir mevsimlik amelelik yaptığı sıra almıştır. Balaban Türk lugatında, “iriyarı adam; genç irisi” anlamlarına gelir; çakırdoğan kuşuna, bir çeşit kaba çoban kavalına, davul tokmağına da “balaban” derler, kelimenin aslı Bulgarca’dır, “ayı” demektir.” (HA, 31)

“Evin bekçisi de Beyoğlu lakabı ile anılan ve yıllarca Kiril ile beraber dolaşmış, eski bir hayduttu.” (HA, 58)

“... daha o küçücük yaşında iken “Güzel Zeynep” denilirdi, git gide bir afet-i devran olacaktı.” (HA, 78)

“Bursa ağzı ile “Cafer” adındaki çırağının güzelliğine nisbetle “Şekerci Güzelinin Dükkânı” diye anılmaya başlamasıydı.” (HA, 90)

“Kaplan Paşa karısı yaman kadındı; “Kaplan” lakabını taşıyan paşasını pençesine almış, üstüne ortak getirtmemişti...” (HA, 110)

“Büyük Afet, Küçük Afet, Sakızlı Tavşan Pandeli, Tavşan Andon, Kıpti Yasemin İbrahim, Mısırlıgüzeli Kıpti Şevki, Kıpti Latif, Sakızlı Tavşan Hilalkaş, Altıntop, Rub’iye Altını, Tazefidan, Zernişan, Ziba, Yıldız, Kanarya, Kız Mehmed, Rum Ali, Sakızlı Tavşan, Yenidünya, Ahu, Fıstık Vasil, Elmaspare, Kaliteryalı Kız İstavri, Kalitratyalı Kız Mihal,

Yahudi Kıvırcık, Ceylan, Afitab, Mehtab, Kıpti Filiz Ahmed, Kıpti Fidan İsmail, Kıpti Bülbül Şakir, Gazab, Pamuk, Ablasındangüzel Todori, Hançerigüzel Mustafa, Gümüştopu Mustafa, Çıplak Mustafa, Tilki, Kuzu, Karagöz, Petek Kışmır, kimi lakapları ve kimi has isimleri ile o devrin namlı köçek oğlanları ki, hepsi istisnasız, çağdaşları kalender şairler tarafından manzumelerle övülmüşlerdir...” (HA, 121)

“Aslı Rum olduğu için Ömeraki lakabı ile de tanınmış Giritli Ömer Efendi...” (HA, 122)

“... 15 yaşında olan üçüncü tayfa Tiryandafil çok güzel bir oğlandı, bundan ötürü öbür iki haydut ona Tiryandafile diye hitap ederlerdi. (Tiryandafil Rumca “Gül” demektir, bu sade şekli ile erkek ismi olur, kadın ismi olarak kullanıldığı zaman Tiryandafila denilir.)” (HA, 133)

“... namlı pehlivanları önünde yayını ilk kavradığı gün Yıldırım Baba adında bir ihtiyar pehlivan ona “Tozkoparan” lâkabını vermişti.” (AD, Tozkoparan İskender)

“İlk günü en ön siperlere verildi ve birkaç gün içinde Türk ordusunda “Bombacı Veli” diye şöhret kazandı.” (AD, Yozgatlı Durmuşoğlu Veli)

2.25.2. Yer, Su, Dağ, Meydan, Cadde, Sokak, Ev Adları

Osmanlı Devleti’nin hakimiyet alanı içerisinde bulunan tüm topraklar; Anadolu, İstanbul ve çevresinde yaşanan olaylara, yer, su, dağ, cadde ve sokak adları tarihin canlı şahitleri olarak katılmışlardır. Birçok olayın yaşandığı mekanla bağlantılı olması, kültürel anlamda miras kalan mekanlar ve tarih içinde kahramanlıklarıyla meydana çıkan kişilerin isimlerinin ölümsüz olması açısından bilinmesi ve korunması tespit edilen örneklerle anlaşılmaktadır.

Yer, su, dağ, meydan, cadde, sokak, ev adları başlığı bağlamında ele alınan örnekler şöyledir:

“Ertesi gün Haliç Feneri’ne gitti.” (HS, 11)

“Sisam Adası beyinin hizmetçiden olmuş kızı imiş...” (HS, 13)

“Sekiz bölükbaşısının sekizi de zehir, Sığırtmaç Veli’yi Sağıncı Dağı’ndan indiren adamda öyle.” (HS, 45)

“... ve bu kabrin iki ucuna iki kavak fidanı diktiler; bundan sonra “Şeytan Pınarı” adı unutuldu, oraya “Çifte Kavaklar” denildi.” (HS, 118)

“...geminin reisi gaflet edüp gemiyi Sarayburnu’nda akıntıya kaptırır ve İncili Köşk önündeki Şeytan Kayası’na bindirir.” (HS, 171)

“Paris’te, Seine Irmağı kenarında Nesle Konağı denilen bir yer tutuldu...” (HY, 47)

“O tarihlerde Kasımpaşa Deresi, içinde kayıklar gider gelir bir koca dereydi.” (AY, 14)

“İskelelere de geminin gideceği yere nispetle isimler verilmişti: “Tekirdağ İskelesi”, “Gelibolu İskelesi”, “Çardak iskelesi” gibi...” (AY, 52)

“Gemi İstanbul’a giriyordu. Bu şehre, Türkler ve Araplar o zaman “Kostantaniye” derlerdi. Konstantaniye, dünyanın en büyük ve kalabalık bir şehri idi...” (YB, 27)

“Macaristan’da Balaton gölünden çıkan Berk ırmağı, Drava nehrine karışır. Berk ırmağının ortasında, hemen dümdüz bir adacık vardır ki, Kanije adını taşır.” (İK, 58)

“1952 senesinde bir Türk armatörü Amerika’dan yeni satın aldığı “Şaban” şilebine ad koyma töreni yapılırken bu hikâyeyi anlatmış...” (KS, 46)

“Fazıl Ahmet Paşa, kahraman çocuğun ruhu için o gece, ordugâhın yüz yerinde mevlût okuttu ve Standiya adasına “Doğan Bey adası” ismini verdi.” (KS, 54)

“... gençliğinde gördüğü rağbeti hatırlamış, köçek oğlanlarını Sakız Adası’ndan getirtmiş.” (EK, 90)

“Halkı eğlendirecek oyuncu kollarına At meydanı, Beyazıt Meydanı, Vefa Meydanı ve Aksaray’da büyük yeniçeri kışlası önündeki Et Meydanı tahsis edilmişti.” (EK, 92)

“İstanbul’un kibar ve zengin muhiti de Vefa semtiydi.” (EK, 92)

“İstanbul’un iki geçit noktası olup ismini kaydettirmeden kimsenin aşamayacağı, geçemeyeceği iki karakol vardı. Anadolu’da Bostancıbaşı Köprüsü, Rumeli’de Küçükçekmece Köprüsü; oralara da emirler gönderildi.” (EK, 116)

“Pop’tan öğrenmişti, zifiri karanlığa bürünmüş vadinin karşı tarafı Despot yaylasıydı, vadinin ucu da Filibe sahrasına çıkıyordu.” (HA, 47)

“Kendisi mahbubu Yuvan’ı ve Tinke’yi alarak İslimye kasabası civarında Çalikkavak dağına çıktı.” (HA, 58)

“Velakin üç gün sonra bir konak yerde, Karadere derler, yalçın kaya vahşetabat derbent içinde Penbe’nin atı ile birlikte cesedini buldular...” (HA, 76)

“Yol Ilıca deresine Ayı Kaynağı’nda kavuşur.” (HA, 77)

“Dere ile beraber bodur meşelerle Gürleyen Bayır’dan geçer.” (HA, 77)

“Bu akarsu, ılıcalardan sonra Söğütlü Dere adını alır, Arnavutköyü civarında da ismi Ana Dere olur.” (HA, 77)

“Şekerci Güzeli Cafer oğlan da şu gece eve düşürölüp elini ayağını bağlayıp üç nefer leventlerin bıçakları altında Kirmastı dağında Kara Softa dedikleri hayduda gönderilmiştir...” (HA, 95)

“Bir gün sarayının muhafızları olan Bostancılar arasında pehlivanlara Edirne Sarayı’nın has bahçesinde “Çimen Sofa” denilen çayırda bir er meydanı açtı.” (HA, 110)

“Galata’da en eski gedikli meyhanelerden Lavirentos, etrafındaki birkaç bina ile son zamanlarda yok olmuştur ve yerlerinde Necati bey Caddesi’ndeki ikiz maliye binaları yapılmıştır.” (HA, 119)

“Gemisinin adı Kalyopi idi, iki direkli küçük bir perkende idi...” (HA, 124)

“... ve biz o küçücük gemi ile Kiklad ve Sporad takımadaları arasında iki ay kadar dolaştık.” (HA, 129)

“... Despina Kaptan sık sık gemisinin hem boyasını, hem de adını değiştiriyordu. Sarı renkli ve Osmanlı bayrağını taşıyan Kalyopi, Yunan bayrağı altında çivit mavisi Volari olmuştu, sonra yine sarıya dönmüş, eski adını almış, Osmanlı bayrağı çekmişti. Fakat birkaç ay sonra teknesi siyaha boyanmış, Santa Maria isminde bir Sardunya gemisi olmuş, aradan bir ay geçmemiş tekrar Kalyopi; iki ay sonra pembe beyaz İspanyol gemisi La Dona Katerina, sonra tekrar Osmanlı gemisi Kalyopi, İstanbul’dan Köçek Panayot’u kaçırdığının tezine de Yunan bandıralı Miloris olmuştu.” (HA, 129)

“Geminin yalpaları çok hafiflemişti ve çok yakınlarımızda kayalık, ıssız bir kara vardı. O kara Sömbeki Adası imiş.” (HA, 139)

“Venedikliler bu güzel gemiyi Kandiye karşısında bulunan Standiya adasına çektiler.” (AD, Gemici Kara Mehmed)

Tespit edilen diğer örnekler için bakınız:

Erkek Kızlar (18, 21, 22, 23, 27, 28, 39, 45, 49, 50, 52, 72, 87, 107)

Kızlarağasının Piçi (18, 19, 21, 25, 27, 28, 32, 34, 46)

Kafes Arkası Günahkârları (16, 18, 24, 26, 35, 53, 59, 63, 83, 89, 90, 94, 99, 101, 110, 113, 114, 139, 161, 167, 170, 173)

Hatice Sultan ile Ressam Melling (14, 39, 48, 67, 68, 70, 78, 85, 88, 97, 100, 110, 134)

Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş (16, 17, 18, 19, 24, 31, 40, 45, 49, 50, 51, 53, 65, 68, 79, 83, 84, 90, 92, 103, 105, 109, 110)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU'NUN HİKÂYELERİNDE HALK EDEBİYATI

UNSURLARI

Türk dili ve düşüncesinde¹²⁹ edebiyat unsurlarını tespit etmek toplumun tüm yaşamışlığına ve kültürüne tanıklık etmek anlamını taşımaktadır. Toplumun var oluşunun kanıtı, edebiyatının ve dilinin varlığıyla açıklanabilir. Önceleri sözlü olarak başlayan bu kültür toplum ruhunu yazıyla beraber daha sonraki nesillere aktarmaya devam etmektedir. “Edebiyat, bir ulusun veya bir dönemin yazar ve şairlerinin ürettikleri eserlerdir. Edebiyatın, bir kitabın içinde biçimlenene başlı başına bir etkinlik olarak kavranması daha sonraki bir olgudur. Yazıyı henüz bilmeyen ilk uygarlıklar heyecan ve kültür miraslarını sonraki kuşaklara sözlü olarak aktarmıştır. Kulaktan kulağa taşınan masallar, anlatılar bir topluluğun belleği, bir halkın uyduğu kuralların kutsal mirasıdır.”¹³⁰

“Halk edebiyatı ne gibi şeylerdir? İlk olarak masallar, fıkralar, söylenceler, menkıbeler, mitler; ikinci olarak atasözleri, bilmece; üçüncü olarak mâniler, koşmalar, destanlar, ilâhiler; dördüncü olarak Dede Korkut Kitabı, Âşık Kerem, Şah İsmâil, Köroğlu gibi halk öyküleriyle cenknâmeler; dördüncü olarak Yunus Emre, Kaygusuz, Karacaoğlu, Dertli gibi teke ve saz şairleri; beşinci olarak Karagöz ve Nasreddin Hoca gibi canlı edebiyatlar.”¹³¹ “Yine “köy orta oyunu dediğimiz temsilleri; meddah, karagöz ve ortaoyunu hattâ kuklayı “Halk Edebiyatı” adı altında”¹³² toplayabiliriz. “Sözlü edebiyat, güzelliğini bir alinyazısı çerçevesine oturtur.”¹³³ Bu alinyazısı çerçevesinde toplumu türkülerinde,

¹²⁹ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, I.

¹³⁰ Erman Artun, **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, Karahan Kitabevi, Adana, 2014, IX.

¹³¹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Alter Yayın, Ankara, 2010, 135

¹³² Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, 4.

¹³³ Erman Artun, 2014, 3.

şairlerinde dinlemek, tiyatrolarında izlemek, atasözleri, deyimleri, dua ve beddualarıyla yaşama kattıkları anlamı anlamak içinde doğup büyüdüğümüz çevrenin bize verdiği ve bizim aldıklarımızla manevi bir ürün olarak yaşamaya devam eder.

Dil sayesinde tarihi, sosyal ve kültürel yapımız Türk halkının özünü ortaya koymaktadır. Özellikle halk edebiyatı unsurlarına kaynak oluşturan tarihi kitaplara ve edebi eserlere çalışmamızda yer alan hikâyelerde yer verildiği tespit edilmiştir.

3.1. DESTANLAR

Destancı, çevresinden, etrafında gelişen olaylardan, sorunlardan ve toplumun beklentisi çerçevesinde olayları süsleyerek ve ana-tema üzerinden yapmacık-eğlendirici ekler ve şişirmelerle geleneğe uygun anlatılar destan sayesinde yapmaktadır.¹³⁴ “Destanlar, toplumu geniş ölçüde ilgilendiren olayları konu edinirler; belli bir savaş, tüm olarak, ya da bir aşamasında; bir başbuğun başarıları; salgın hastalıklar, deprem v.b. gibi toplumu derinden sarsan âfetler; baş-kaldırmalar v.b. siyasî önemli olaylar... Anlatı tekniği çeşitli olur: kimi destanlarda âşık olayları kendi ağzından anlatmakla yetinir; kimilerinde, kısa bir girişten sonra, destanın önemli kişilerini konuşturur; her bendde kişilerden biri söz alır; destanın sonunu âşık gene kendi sözleriyle ve adını vererek bağlar. Âşıkların bir de “destan parodileri” (ciddi olmayan bir konuyu destan edâsiyle anlatma) niteliğinde yaratmaları vardır; sivrisinek, pire destanları, züğürtlük destanı, âşıkın türlü zenaatlerde çalışmayı başaramayıp “şairlik”te karar kıldığını anlatan destanlar v.b. gibi; bunlarda âşık anlatısına kasıtlı olarak akıl-dışı öğeler, ya da güldürücü abartmalar katar.”¹³⁵

Üsküdarlı Âşık Râzi’nin toplum içinde günahkâr kadınlar konusu üzerinden dile getirdiği ahlak konusu bir destan örneğiyle karşımıza çıkmaktadır. Tulumbacılık geleneğiyle ele alınan hatta daha sonraları Tahir Alangu’nun Külhanbeyi Edebiyatı içerisinde “Karlıların Şerri Belası” adıyla yine ayrı bir destan örneğine yer verilmiştir. Tespit ettiğimiz örneklerde de toplumu ilgilendiren olaylar üzerinden hatta sorun olan konular üzerinden yazılan destanlara yer verilmiştir:

“Vâsıf Hoca gibi Üsküdarlı olan Âşık Râzi’nin destanı iki kısımdır. Önce hanımının ahvalini anlatır sonra da kendisine oynaş seçtiği delikanlıları tasvir eder:

Tarif etmek gerek önce nigârı

¹³⁴ Pertev Naili Boratav, 1969, 40.

¹³⁵ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, 28.

Civanla basılan ol fitnekârı
Mahalle halkını koyup kafese
Kör şeytana taş çıkartan mekkârı

Mescit yıkılmıştır mihrap yerinde
Maşallah diyelim yaş kırk birinde
Ağda düzgün rastık sürme kuyruklu
Hem dahi allığı gül ruhlerinde

Yaşmağı tutunur inceden ince
Fıstıkî ferâce hem meşrebince
Kınalı elinde hasır yelpâze
İşmar çakar bekâr uşak toy gence

Kocası olacak ol moruk abdal
Göz yumup göçünce kalmış bunca mal
Demişler bir gelir insan cihane
Camehâbe taze taze civan al

Şehr-i İstanbul'dur güzeller kânı
Nevhat fetâları çâr ebruvânı
Dayı revişli ya keklik sekişli
Kâkülü telince üftadegânı

Kayıkçı güzel zeberdest şehbaz
Berber güzelinde işve ile naz

Börekçi güzeli nezaket bilir
Kalaycı güzeli de bir deli Laz

Kebapçı güzeli kimyon baharlı
Şalcı güzeli gayet vakarlı
Dellak civanları hamam çıplağı
Nigârdan yana bahtı kapalı

Terzi güzelinin iğne elinde
Şerbetçinin peştemalı belinde
Kemankeş civanlar Zal ile Rüstem
Müezzin civanın bülbül dilinde

Şekerci güzeli badem şekeri
Hallaçlar divanın perî peykeleri
Kavukçu güzeli başımın tacı
Demirci de güzellerin ejderi

Saraç güzelleri eli bıçaklı
Mâcuncu güzeli çeliyor aklı
Hor bakma sakanın nevcivanına
Balıkçı güzeli yalınayaklı

Kasap güzelleri kanlı cümlesi
Simitçi civana kaldır kafesi
Bozacı güzeli lücûc Arnavut

Arabacı güzellerin efesi

Âşık Râzi” (KG, 54)

“Kadınları doldurduğu bir kayıkta gözüne kestirdiği kayıkçıyı Vefalı Hanım’ın nasıl ayarttığı ve davet işmarını nasıl verdiğini Âşık Râzi şöyle anlatıyor:

Çarşı pazar meydan cevelan ider

Bağçekapusu’nda yalıya inder

Görüp bir kayıkçı civanı şehbaz

Fitne nigâhıyla dolmuşa biner

Kayığı dolmuştur sekiz on avret

“Neredensin?”, “Kim derler?” sorulmak âdet

Nâzenim tarif eder semtini

Manası kayıkçı civanı davet

Vefa’da Sinekli Mescit’i dolan

Aşıboyalı ev arkası bostan

Yatsıdan sonra in cin top oynar

Nakış aldı gitti kayıkçı oğlan

Erim yok kadınlar, gece korkarım

Emektar kâhyamız sağırdır, yarım

Taze yiğit uşak tutamam asla

Dedikodu yapar komşu civarım

Azıcık aşım la kaygusuz başım

Haremde ihtiyar dadı sırdaşım

Varamam kocaya ortak üstüne

Akar gözlerimden her gece yaşım

Kayıkçı civanın çelinir aklı

Der ki “yerden göğsü hanım haklı”

Beni davet eyledi aşıkâr

Giderim bu gece cümleden saklı

Girip bir hamama yıkanır önce

Bir misli halavet gelir ol gence

Evi bulur koymuş gibi eliyle

Sinekli Mescit nam semte gelince

İş midir şehbaza aşmak duvarı

Çardaktan tırmanıp çıkmak yukarı

Teşrifin görmüştür çarpar yüreği

Açar pencereyi o kızgın karı

Soyarlar hanım hem kalfayla dadı

Ol deniz ejderi teni puladı

Kara tüylü kara yağız oğlandır

Meşhur-i âfâkdır karanın tadı” (KG, 56)

“Bir günahkâr kadın hakkında Âşık Râzi’nin bir destanı daha vardır. O da yarım kalmıştır. Bu ikinci destanın kahramanının da Vefalı Hanım olduğunu tahmin ediyoruz:

Hanımın kaç nefer bilmem kırığı

Gece sarhoşları gündüz ayığı

Çâr-ebri kâtibi nevhat çavuşu

Tulumbacı şehbaz kaytan bıyığı

Diye başlayan bu destanda da bir alay bekâr uşağı sıraladıktan sonra hanımın mumcu çırağı bir genci evine alırken oğlanın bekçi tarafından görüldüğü söyleniyor ve destan yarım kalıyor:

Bir gece nasılsa Topsakal bekçi

Çardağın üstünde görür genci

Mumcu çırağıdır tüysüz oğlancık

Gelin ayıklayın şimdi pirinci” (KG, 57)

“Destanın ilk kıtalarını okuyalım:

Adım Bahaeddin yaşım on sekiz

Gedikpaşalıyım sorar iseniz

Hüsnü ânım şöyle tarif edeyim

Doğmuşum Hazreti Yusuf’la ikiz

Anadan öksüzüm, babadan yetim

Boynu bükük geçti hep sabavetim

Küçücüküm çırak oldum kahveye

Ustama pervane gibi hizmetim

On bir yıl yanında çalıştım tamam

Gayet namuslu Müslüman adam

Öz evladı gibi severdi beni

Bakmazdı bu kadar sağ olsa babam

Sanatında usta, ahlakta rehber

On dört yaşında idi olmuştum berber
Dükkânda işleriz, yatar kalkarız
Gece gündüz yaz kış dâim beraber

Hüsnü ahlak ile temâyüz ettim
İğriye sapmadım, dosdoğru gittim
Abdestsiz basmadım ayağı yere
Sözünde merdâne taze yığittim

Fethettim böylece cümle kulûbu
Sentimiz halkının oldum mahbubu
Akrana muhabbet, büyüğe hürmet
Budur dinimizin bizden matlubu

Şerâben tahûra içtiğim sudur
Bilmedim şu şarap rakı da budur
Olmadım haşarı bıçkına refik
Bir kere çözmedim harama uçkur

Lakin ben de gencim, kaynıyor kanım
Sandıkta mukayyed cümle akranım
Tulumbacılığa heves iderek
Baba dedim iznin derde dermanım

Ustamın izniyle sandığa girdim
Gedikpaşa Sandığı'na şan verdim

Yalınayak ateşi Nemrut içinde
Pervasız dolaşır semender idim

Ayaklar koşarlı, boy ince uzun
Tenasübü endam gayet mevzun
Âdet olmuş takılacak bir lakap
Bana da münasip görüldü “Mahzun”

Hüzün idi ruhumun esas meâli
Anasız babasız büyüme hali
Herkes kahkahalar atarken bende
Tebessüm süslerdi o gül cemali

Kasem Hüda’ya ki yoktur haberim
Dükkânda işiyle meşgul berberim
Her ne zaman çıkmış olsam sokağa
Daima önüme bakar giderim

Dizlik keçe külah gayet civelek
Sandıkta koşarken ben misl-i melek
Bir paşanın kızı görmüş cumbadan
Benim ne günahım takdir-i Felek” (KG, 64)

“Âşık Râzi kızın fettan üvey anasından hiç bahsetmeyerek destanına şöyle devam ediyor:

Gönül bu dinlemez emirle ferman
Bu Mahzun’a âşık olmuş kız heman

Dememiş bir tulumbacı parçası
Yalınayaklı bir hırpâni oğlan

Leyla ile Mecnun, Ferhad'la Şirin
Tabibde ilacı yoktur bu derdin
Masum idi amma Yusuf-i Mısırî
Çile doldurduğu kuyu pek derin

Paşa kızı önce sararıp solar
Söyletmez derdini hicab ile ar
Serilince bir gün hasta döşek
Konağa akraba ahablar dolar

Ağzından sırrını öğrenir biri
Paşa kızı sevmiş güzel berberi
Elif çekilirse nokta koyan çok
Telleyüp pullamak kolay haberi

Biri bir laf atar ortaya bühtan
Oğlan bulmuş bir mekkâre çöpçatan
Masum kızımızın aklını çelen
Tulumbacı kopuk külhani fettan

Berber damat olur mu hiç paşaya
Kılıç denilir mi demir maşaya
Revâ değil elin kolun sallayub

Oğlan ortalıkta gezip yaşaya

Tedarik edilmiş üç nefer Kürtler

Beşer şekli suretinde üç ejder

Bu işlerden haberim yok gafilim

Meğer katillerse fırsat gözler

Felaket insana malum olurmuş

Gördüm ben de bir gece evvel bir düş

Melekler Kerbela şerbeti sundu

Heman alup ellerinden ittim nûş

O akşam ettiler düğüne davet

Hañçerli Bostan'da âlî ziyafet

Baba dedim saz söz istemez canım

Sardı yüreğimi bir kasvet

İkindiydi gitti düğüne ustam

Çıkan son müşteri Balıkçı Hüsam

Kahvehane kepenklerini kaparken

Akşam ezanları okunurdu tam" (KG, 67)

“Destanın son kısmını okuyalım:

Abdest alıp önce kıldım namazı

Hakka ettim istiğfarla niyazı

Bilir miyim yazılmıştır alnıma

Şakiler eliyle kanlı bir yazı

Soyundum üstümde bir dön bir gömlek
Serdim iki peykeye iki döşek
İdare kandili yanar köşede
Cuma gecesi idi şeb-i mübarek

Aradan kim bilir kaç saat geçmiş
Fırsatı kollayan zamanı seçmiş
Kapıyı vurdular çabuk aç çabuk
Babanı getirdik dünyadan göçmüş

Fırladım döşekten divâne gibi
Kapıyı açınca sardılar beni
Birisi ağzımı tıkadı heman
Atarak boynuma bol kemendini

Cehennem kütüğü Ehremen cellad
Şeytan-ı Racime olmuştur üstad
Yüzleri kapkara gözleri kanlı
Ne mümkün pençe-i kahrinde feryad

Bilemem ne kadar sürdü işkence
Kıydılar ben gibi güzel bir gence
Perişan bulmuştur al kan içinde
Babalığım seher vakti gelince

Üryan yatar idi ciğer pâresi
Vücudunda on beş bıçak yâresi
Hayat ramak halinde cilve-i Hüda
Henüz vermemiştim ben son nefesi

Eşkalini tarif ettim Kürtlerin
Hem naklettim bana söylediklerin
Dedim kurbanıym bir iftiranın
İntikamı alınsın bu kederin

Ustam Numan Ağa döğünsün dursun
O gece ruh teslim ettim bu Mahzun
Cümle Gedikpaşa halkı ayakta
Maceramız gözyaşıyla okunsun

Başımda toplanmış arkadaş akran
Hepsinin dilinde bir âh-ı hicran
Hafız eylediler dahi gelmişler
Savt-ı âlâ ile okunur Kur'an

İmam dedi dinleyin ey cemaat
Bu civan şehiddir gasle ne hâcet
Huni şehadetle tekfin edelim
(silik okunmadı)

(silik okunmadı)

(silik okunmadı)

Üç yüz nefer idi tulumbacılar

Bir o kadar da kahveciler berberan

Yollarda tabutum gören ağlardı

Canilere kin ve lanet çağlardı

Masum şehid oğlum gider diyerek

Babalığım yüreğini dağlardı

Elli kıtalık destanın son on dört kıtası tamamen yok olmuştur. Güçlkle ve kârine ile okunabilmiş bazı mısralar şunlardır:

... ..

İndirildi konağın hep camları

... ..

Sinop Zindanı'nda vuruldu zincir

... ..

Paşa kızı dahi öldü veremden

... ..

Selviler altında kabir komşusu” (KG, 69-70)

“Devrin tulumbacılık geleneğine uyarak destanı yazan “Matlubî” adında bir halk şairiydi. Destanın dilinden “Matlubî”nin Türkçe yazar konuşur Ermeni asıllı bir âşık olduğunu tahmin ediyoruz. Bu destan yıllarca sonra Tahir Alangu tarafından “Külhanbeyi Edebiyatı” isimli eserinde tekrar gün yüzüne çıkarılmıştır. Bütün cinayet destanlarında olduğu gibi vaka Hacı Apraham’ın ağzından anlatılmıştır ve “Karıların Şerri Belası” adını taşır:

1) Kaza vü beladan her gün her saat

Cümlesin hıfz etsin cenab-ı Bârî

Seksen senesinde olan vukuat

(Hicri 1280 Miladi 1864)

Biliniz Kumkapu semti civarı

2) Sizlere haberler vasfeyleyeyim

Gençliğime ben doyamadım neyleyim

Mukadder talihimi söyleyeyim

Dinleyin beyler bana olan zararı

3) Bir pazar günü kalktım gittim işime

Zalim ecel düştü benim peşime

Bu iş girmiş idi benim düşüme

O gün sağa sola kıldım nazarı

4) Akşam oldu, ben kıyıya indim

Kayığın içini süpürüp sildim

Şuhuruma (şuuruma) düşmüş bir iş olacak bildim

Aklıma getirdim ganî Settar'ı

5) İş başında çabalayıp yoruldum

Gelin evin avlusunda oturdum

Kaşık düşmanına yiyinti sordum

Dedi: “Bir şey yoktur... Bir baş al bari...”

6) Evden çıktım çarşı boyunu buldum

Üzüm ekmek bir de pişmiş baş aldım

Üç beş refik ile çakırkeyf oldum

Geldim girdim eve çıktım yukarı

7) Dedim: “Daha var mı bir eksik gedik?”

Dedi: “Yoktur”, “Kurun sofrayı” dedik

Allah ne verdiyse oturup yedik

Çıktım sedir üstüne kıldım kararı

8) O hali meraka olmaya kadir

Bir yandan söylenir sofra kaldırır

Homur homur söylenir o yezit hınzır

Anladım ki tutmuş Çıfit damarı

9) “Meramın söyle” derim, söylemez

Çocuk ağlar süt verip de dindirmez

Söz söylerim kulak verip dinlemez

Ben de hırsa geldim urdum şamarı

10) Dedi: “Tokat urdun... Sen belle bunu

Gör ki sonra çıkacaktır oyunu...”

Anladım ki fenaya varacak bu işin sonu

Susup başı yastığa koydum naçarî

11) Saat dörttü ben uykudan uyandım

(Alaturka, ezanî dört; gece yarısın yakın)

Su var diye maşrapaya uzandım

Meğer su yok imiş evi arandım

Ah ettim yürekten ben zarî zarî

12) Anamın evi yakın koştum yetiştim

Açtılar kapuyu girdim su içtim

Durup naklettim biraz iliştim

Doldurdu bardağı çıktım dışarı

13) Geldim eve girdim bardağı koydum

Sedirin üstünde tekrar uyudum

Bir mahvelden (?) sonra yanar duydum

Tutuşturmuş kaçmış ol yezit karı

14) Yanar canım ama çıkmaz feryadım

Aklıma getirdim yavrum evladım

Beşiğe seğirttim ol dem anladım

Atamadım ayağımdan şalvarı

15) Makruhi ettin mi bu işi bana

Seğirttim aşığı ben yana yana

Taşrada kimse yok ki su döksün bana

İlişti gözüme derya kenarı

16) Gidemedim döndüm yazık dostlarım

Yandığımı duymuş sadık dostlarım

Suya seğirtmişler çabuk dostlarım

Kuyunun başında kıldım kararı

17) Duyup yetişmişler iş işten geçmiş

Anam der: “Vah oğlum evladım pişmiş”

Kimisi dedi: “Onun işi bitmiş”

Her biri bir gûna kıldı nazarı

18) Karındaşlarım karalar bağlasın

Refiklerim ismim ansın ağlasın

Gözyaşları ırmak gibi çağlasın

Döksünler daima âb-ı didarı

19) Karı şerri böyle yâran-ı sefa

Helalimdir diye inanmayın ha

Bunların şerrinden saklasın Mevla

Olmaz hınzırların îrı pazarı

20) Büyük karındaşım Somuncu Hampar

Hayatımda benden bir matlubu var

Gitti bir de senden bana yadigâr

Bir taş diktin desinler budur mezarı

21) Sene bin iki yüz seksende tamam

Kerem gibi yandı bu Hacı Apraham

Bu halimi görüp Matlubî itmam

Ağlayıp söyledi hem bu hengâmı.” (HS, 34)

“Elhac pir Mehmed Ağa Rumeli’nin destanıyla övülmüş güzellerindendi:

Samur kaşlar olmuş alın yazısı

Güzellik beratının yalın yazısı

Şekerin pekmezin balın yazısı

Süleyman Ağa der Civan Mehmedim

Rumeli güzeli on beş yaşında

Güzellik tacı onun başında

Şahinler tünemiş keman kaşına

Süleyman Ağa der Yiğit Mehmedim

Göğüs bağır açık gümüş muskalı

Belde yatağanı mercan kabzalı

Ali usta çizmesi altın nalçalı

Süleyman Ağa der Şehbaz Mehmedim

Kırk civan idiler ejder misali

Her biri zamanın Rüstem ve Zal’i

Hazır ol vaktine Moskof kralı

Süleyman Ağa der sür git Mehmedim

Zagra civanları atsın tufengi

Sultan Mustafa da beğensin cengi

Başlarına taksın çifte çelengi

Süleyman Ağa der Gazi Mehmedim.” (HS, 73)

“... Kırçalı yiğitleri de yeniçeri haytalarının destanlarına düştüler:

On sekiz yaşında bir civan Rüstem

Taburun içinde adı Hürüstem

Bakışı afet gülüşü sitem

Pek yamandır bu Kırçalı askeri.” (HS, 78)

“Rumeli şairleri, serhatlerdeki akıncıların güneşe “ya doğ ya doğayım” diyen güzelliklerini ve pitoresk tuvaletlerini gazeller, destanlarla överlerdi:

Abe bu Rumelleridir bunda sühandanlar olur

Bu irem gülşenidir mürğ-i hoşelhanlar olur

Altın üsküflü, yalın yüzlü güzel sakiler

Sohbeti Ruşen ider şem-i şebistanlar olur

Bir iki cür’a ile aklın alırlar kişinin

Can ü dil garet ider afet-i devranlar olur.” (HS, 86)

“Matlubî’nin destanı bütün İstanbul’a yayılmıştı. O mahşeri kalabalığın arasında da elinde bir destan kâğıdı bulunan kimselerin etrafında yirmi otuz kişi toplanıyordu. “Oku şunu da dinleyelim!..” diye yalvarıyorlardı.” (HS, 37)

“Komşular duymuş, destan da yazmışlar; sen o akşam kocana ‘Belle bunu, bunun oyunu sonra çıkacak’ demişsin, doğru mu? Diye sordular.” (HS, 38)

3.2. MASALLAR

Ağızdan ağıza sürüp gelen masallar, insanların hayat içinde ve tabiat karşısındaki duygu ve düşüncelerini işleyen, söylendiği dile göre de milli karakter kazanan edebi

eserlerimizdir.¹³⁶ “Masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamiyle hâyal ürünü, gerçekte ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı diye tanımlanır.”¹³⁷ “Masalların kahramanları: insanlar (padişah, tüccar, oduncu, keloğlan, arap vb.); hayvanlar (arslan, tilki, at, güvercin, papağan vb.); bitkiler (ağaç, çiçek vb.); maddi unsurlar, âlet ve eşya (dağ, taş, mağara, kuyu, su, sofra, seccâde, değirmen, ayna, çalgı vb.); hayali yaratıklar (dev, cin, peri vb.); yalın fikirler (akıl, zeka, iyilik, kötülük, güzellik vb.) gibi akla gelen her şeydir.”¹³⁸

Çalışmamızda iki masal örneğine yer verilmiştir ve bu örneklerden biri dini inanışlar sonucunda oluşmuş diğeri de eşya üzerine manevi duyguların ortaya çıkarıldığı ürünler üzerinden oluşturulmuştur.

Tespit edilen örnekler ise şöyledir:

“1201 seferinde Koca Yusuf Paşa’nın Hırşava cenginde bulundu; burada bir Hızır masalı anlatılır:

Mehmed Ağa bir gece atının üstünde uyumuş ve ordudan ayrı düşmüş, gözünü açmış bakmış ki yol yok, iz yok, in cin yok, ortalık zifiri karanlık... Ufukta şimşek çakar... Havada bir yağmur kokusu var... Etrafta çakallar ulur... Altındaki cins hayvan başlamış garip garip kişnemeye... Genç adam ürkmüş ve ağlamaya başlamış; atını da gelişigüzel sürmüştü... Az sonra önüne bir ihtiyar çıkmış:

“Merhaba oğul, nereden gelip nereye gidersin ve neden böyle ağlarsın?”

“Sorma babacığım, at üstünde uyumuşum, taburdan ayrı düşmüşüm... Beni kaçak sanırlar, akran arasında altın adım bakır olur, bana gel siyasete derler diye ağlarım...”

“Çıkar külahını oğul, al şu takkeyi altına giy, yum gözlerini, ver atının yularını bana...”

Mehmed, ihtiyarın uzattığı takkeyi külahının altına giymiş, gözlerini yummuş, beş on adım sonra ihtiyar, “Aç gözlerini!” demiş, açmış bakmış ki, gün ağarmada, tabur da, ilerde, alacakaranlıkta mehterhane döverek gider... İhtiyar da sırrolmuş... Mehmed Ağa Hızır’a rastladığını anlamış... O cenkte gittikleri yerleri hep fethetmişler...

Bugün, Hızır’ın tekkesi kimin elinde kalmıştır, bilinmiyor...” (HS, 75)

¹³⁶ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yay., Ankara, 2000, 370.

¹³⁷ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, 80.

¹³⁸ Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, 369.

“Kapıcıbaşı ailesine Hacı Arif Ağa’nın sattığı bu mücevherin garip bir masalı vardır:

Aslan kuyruğu, altında tuğ şeklinde bir mücevherin üç diliminden biriymiş... Bir Moskof seferinde, kuvvetle tahmin edilebilir ki 1201 seferidri, bu Hacı Arif Ağa, bir ormanda ağlayan çocuk sesleri işitmiş... O tarafa gitmiş. Bir ulu meşenin dibindeki çalılıklar arasında biri oğlan, biri kız, birbirine sarılmış iki yavrucuk bulmuş... Oğlanın iki kolunda iki mücevherli bazubend, kızın koinunda bu mücevherle bir name varmış... İçinde, Kırımlı bir hanzade, ciğerpareleri olan bu çocukların, onları bulan tarafından evlat edinilmesini ve bu mücevherlerin parasıyla bakılıp büyütölmesini istiyormuş... Hacı Arif Ağa çocukları almış, büyütmüş. Oğlana kendi adını vermiş, kıza Fatma ismini koymuş... Hiç şüphesiz ki 93’teki Rumeli bozgunu, Kırım bozgununun devamıdır. Halbuki, dünyanın en büyük bir devleti kurulurken Rumeli ne kadar, ne kadar bizimdi:

Nemiz vardır bizim Şamu Halep’te

Kalk ahi gidelim Rumellerine!..” (HS, 81)

“Uzun boylu fakat çelimsiz bir çocuktur. Hint masallarındaki Şehzade Tacbaht kadar güzeldi. Derisi gülpembe beyazdı; kaşları, gözleri güyaki Bihzad’ın kaleminden çıkmıştı.” (HS, 110)

“Masallardaki tarifler gibi bir güneş parçası, güneşe “Ya doğ, ya doğayım!” diyen bir delikanlıydı.” (EK, 110)

3.3. HALK HİKÂYELERİ

Halk hikâyeleri bölümü için tespit edilen örnekler halk hikayelerimizden Leyla ile Mecnun ve Ferhad ile Şirin üzerinden atıf yapılarak dile getirilmiştir.

“Bir merdivenin üst başında o duhter-i Pakize, alt başında bu mahbub-ı ziba, Leyla ile Mecnun misali bakıştılar.” (HA, 109)

“... kimi: Zindan dibinde Tuna nehrine çıkan bir yol bulmuştur, kimi: Kesme kayaları Ferhad misali elleriyle oymuştur, diyordu.” (HA, 115)

“... Ebruli Mustafa’dan:

Kim olmaz öyle bir Şirin’e Ferhad...” (HS, 171)

“Çocuğun uzattığı sazı aldı, daha söylemeye başlamadan gözleri dolmuştu:

Kerem der ki... der ki eyledim nazar

Ak sinem üstüne kuruldu Pazar

Yeşil başlı turnam çöllerde gezer...

...

Ateş Kerem... Tutuş Kerem... Yan Kerem

Aslı olsun sana kurban can Kerem..." (HS, 112)

3.4. HALK ŞİİRİ

Aşıkların saz eşliğinde ya da halk hikayeleri sayesinde dile getirdikleri ve yayılmasını sağladıkları, duygu ve düşüncelerin en güzel ifade ediliş yöntemi şiirlerimiz, milli kültürümüzün özünü oluşturmaktadır. "Türk masallarıyla halk şiirlerinin güzelliği de Türklerin güzel sanatlar alanında büyük bir yeteneği bulunduğunu gösterir."¹³⁹ "Halk şiiri her ne kadar bir gelenek şiiri olsa da çağın ruhunu taşımıştır. Âşıklar içinde yaşadıkları toplumun geçirdiği değişiklikleri, yükseliş ve alçalışları da şiirlerinde belli ölçüde yansıtmışlardır. Âşıklar günlük konuşma dilini, günlük konuşmalardaki deyim ve atasözlerini, hatta kimi zaman Arapça, Farsça sözcüklerin halk ağzında bozulmuş şekillerinin şiirlerinde kullanmışlardır. Âşık şiirlerinde yerli konuları ve halk zevkini görürüz. Halk edebiyatı bağlı bulunduğu toplumun sosyo-politik şartlarına, gelişmişlik düzeylerine, dillerinin imkanlarına ve yaşadıkları coğrafyanın özelliklerine göre, yörelere göre farklılık ve benzerlik gösterir."¹⁴⁰

Halk diliyle yetişmiş şairlerin, duygu ve düşüncelerini, şahısların tasvirleriyle beraber dile getirildiği bölümler hikayelerimiz içinde yer almıştır. Âşık Râzi, Nabil Kaptan ve isimlerini bilmediğimiz birçok aşıkların şiirleri tespit edilen örnekler içerisinde yer almıştır.

Halk şiiri başlığı altında değerlendirilmeye alınan şiir örnekleri ise şöyledir:

"Kasımpaşa'da Kulaksız Mezarlığı'nda bir kabir taşında şu satırlar yazılıydı:

Hû Dost

Kırk gün günahkâr, bir gün tövbekâr

Hali aşikâr işte bu nigâr

Şamlı Dürdane, elde peymâne

¹³⁹ Gökalp, 133.

¹⁴⁰ Artun, 20.

Göçtü mestâne, ne lazım inkâr

Oynaşı en az, pırpır haylaz

Kırk nefer şehbaz ile dîlfikâr

Ak keten başı, yetmişken yaşı

Bir keman kaşı eylerdi şikâr” (KG, 45)

“Şamlı Dürdane Hanım hakkında aşağıdaki hicviye Üsküdarlı halk şairi Tophane kâtiplerinden Âşık Râzi Efendi’nindir:

Şamlı Dürdane Hanım, şöhreti tutmuş şehri

Mühmel gariban civan kırktan artık şevheri

Dîv heyet bir kart karı idi kahpe-i zibâ

O ere meydan okur o bî bâkü muhâbâ

Ebrûleri haspanın san ef’ii siyah renk

Müjgânı dahi akrep her an âmâde-i cenk

Çekerek pırpırdan şöyle eşbeh civanı

Ya kayıkçı ya hamal kopuk bir nevcivanı

Eline düşen fetâ olsa da Zali zaman

Döner kiraz sapına üç günde taze civan

Sebeb-i mevti anın şıkırdım cevri imiş

Nâmı şânıyla maruf Kızanlıklılı Kız Memiş

Red eylemiş daveti aç çıplak oğlan iken

Olmuş hârimi dilde bir şereri üzerken

Aşkbazlığın doğrusu takdirle anmak gerek

Can vermiş son deminde Memiş Memiş diyerek

Bu hicviyenin bazı mısralarını bugünkü dile göre açıklayalım: “Kılık düşkünün garip civanlardan kocası kırktan fazla idi. Dev yapılı süslü bir kahpe idi, on erkeğe korkusuz, pervâsız meydan okurdu. Rastıklı kaşları kara engerek yılanı, sürmeli kirpikleri her an cenge, sokmaya hazır akrepti. Eline düşen delikanlı zamanın Zal pehlivanıolsa üç günde kiraz sapına dönerdi. Ölümüne sebep Kızanlıkl Kız Memiş adında kötü bir oğlan oldu; aç çıplak bir oğlan iken hanımın davetini reddetmesi, hanımın gönlüne yakıcı bir kıvılcım olmuş. Ama hanımın aşkbaşığına aşk olsun, son deminde ‘Memiş, Memiş’ diyerek ölmüş.” (KG, 46)

“Şamlı Dürdane’dır hanımın adı

Yaşını sorarsan en azından elli

Bir taze cıvansız olamaz hanım

Kimi şahin başlı kâkülü telli

Kimi çakır pençe zeberdest civan

Kimi nazlı narin toyluğu belli

Yalınayaklıdır yarım pabuçlu

Her biri esnafın seçme güzeli

Hamlacı, helvacı, hallaç şehbazı

Simitçi benlidir, saka gamzeli

Çakır Mustafa’sı yemenicidir

Kalyoncunun adı Mestâne Veli

Kömürcünün gözü kömür karası

Nakkaşın gözleri kudret sürmeli

Şekerci, şerbetçi, berber nazlıdır

Yorgancı güzeli arslan yeleli

İsmiyle resmiyle tutar çetele

Dürdane Hanım'ın o nazik eli" (KG, 48)

"Yirmi beşincidir çavuş kocası

Bıçkınlar şahıdır o tersaneli" (KG, 48)

"Çamlıca'da geçen gördüm bir fetâ

Bektaşî zeyninde ol dürr-i yektâ

Dağlı civan saçlı baba kölesi

Berber eli görmemiştir yelesi

Mucizatı Hacı Bektaşî Veli

Kara gözler pir nefesi sürmeli

Hali vahşet pek yaraşmış dilbere

Put yapmış taparlar ol semendere

Şeyh baba köçeği taze civane

Attı pençesini Şamlı Dürdane

Yirminci kocası işte bu şahtır

Namı o civanın Fettah'tır. Âşık Râzi" (KG, 49)

"Kaşların üstüne eğmiş dal fesi

Çatık ebrûleri moskof nâfesi

Ruhleri andırır gülgûn canfesi

Yolunda can feda çırak seçelim

Ayaklar koşarlı uçârlı fetâ
Tığ gibi cilasın külhani eda
Perçemden topuğa hüsnü nev peyda
Bin içinde yektâ çırak seçelim

Peşkiri omuzda çapkın afili
Şakakta gonca gül ya karanfili
Gören kalenderler alsın fitili
Vahşet üzre hattt çırak seçelim

Yirmi dört ayardır som altın başak
Sühandağlıdır o Dilaver uşak
Sarkıtıp topuğa belinden kuşak
Şöyle hüsnü anda çırak seçelim

Nabil Kaptan” (KG, 49)

“On birinci kocası Sübhandağlı Dilaver
Kahvehanede uşak şehbaz şehlevent dilber
Oğlanın kıl kadcılık bir kusuru yok iken
Dürdane’yle altı ay kalabildi beraber
O şahın pabucunu dama attıran sebep
Kayıkçı Laz Mustafa diye yayıldı haber

Âşık Râzi” (KG, 50)

“Destinde daire altın zillifir
Gümrah perçemleri sırma tellidir
Rakkas civan ayağından bellidir

Bir gümüş topuklu afet-i devran

Âşık Râzi” (KG, 50)

“Gümüş topuk Cemal namıyla meşhur

Güzellikte yektâ o kayışbacak

Şamlı Dürdane’nin, o kart yosmanın

Zannım on beşinci eri olacak

Hanımın o kibar düşkünün beye

Sürdü iltifatı bir hafta ancak

Âşık Râzi” (KG, 51)

“Zeberdest tığ gibi dağ levendidir

İsmi şerifinin şehbaze

Çatıp kaşlarını Cafar’dır dedi

Yandım o dâvûdî bülend âvâze

Âşık Râzi” (KG, 51)

“Kalendermeşrep şairler İstanbul’un bütün esnaf civanları arasında saka güzellerini
övmeyi de unutmamışlardır:

Hizmet ider helak-ı Hak üzere

İltifat eylemez sîm ile zere

Pehlivan heyetli delikanlıdır

Yanağının rengi gülün alıdır

Söz yok kaşa göze hem ebruvâna

Gönül akar su gibi ol civana” (KG, 89)

“Devrin büyük şairlerinden Tophane ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi’nin
aşağıdaki kıtaları bu Mısırlı Hanım şanıdadır denilir:

Şekerci güzeli o şâh-i hûban

Medhetmiş şuera cümle ediban

Sattığı şekerden tatlı dillidir

Hanıma durmuştur elpençe divan

Helvacı şehbazı olur zoraver

Er meydanı pehlivanı dilaver

Kor muhabbet helvasını ateşe

Ol nazenin hanım ile beraber

Sütçü güzelinin süt kokar ağzı

Yerinde işvesi, cilvesi, nazı

Hanım davet eder kınalı mumla

Gece teşrif eder destinde sazı” (KG, 118)

“İşte Benli Hürmüz’ün adını zamanımıza kadar getiren bu manzumedir:

Bostan Vakası

Benli Hürmüz, Beşiktaş’ın yosması

Ne de açmış allı güllü basması

Vişnezade Çıkmazı’ndadır evi

Babası yok anasının peyrevi

Elibayraklı Zehra’nın kızıdır

Konu komşunun ağzının sakızıdır

Yeni girmiş örtüye Dilruba

Gören gençler ona yakmışlar aba

Yavru ceylan misal yaş on beşinde

Semtin fetâları cümle peşinde

Manav Ahmed, Çıkırıkçı Süleyman

Koşarlı uçarlı Fenerci Numan

Mektebin kalfası mürâhik civan

Saka Mustafa da bir serv-i revan

Çakır Ali Tersane'de neferdir

Mâcır Mehmet arabacı ejder

Yalınayak, yalın yüzlü hamurkâr

Güzellikte melek gibi Zülfikâr

Hünkâr hamlacısı Yusuf Misali

Unutma Tığ Gibi Hallaç Cemal'i

Şu an taze civan oğlandan biri

Olacak derlerdi kızın şevheri

Meğer çoktan seçmiş Hürmüz oynayışı

Ateşte kaynamış mercimek aşısı

Anasıyla her sabah bir fırtına

Kopup yeldirmeyi atar sırtına

Yavuklusu bir bahçıvan güzeli
Samurkaş Arnavut Doyranlı Veli

Kız bir içim sudur oğlan bir afet
Kim arar efendim kılık kıyafet

Oğlan yalınayak, kız takunyalı
Ne lazım onlara konakla yalı

Kız oğlana, oğlan kıza hayrandır
Âşıklara samanlık da seyrandır

Peşinde gezenler görse de yüzü
Veli'den gayrisi bulamamış yüzü

Velakin rakipler yolda dikendir
Tatlı aş tuzla biber ekendir” (KG, 161)

“Burada Âşık Râzi'nin “Bostan Vakası” manzumesinin geri kalan kısmını okuyalım:

Allah yapar garip kuşa yuvayı
Önlerine çıkar bir Köse dayı
Bostanda Veli'yi çeker köşeye
Der ki evlad kulak ver köseye

At şahin başından derdi efkârı
Yarından tezi yok kaçır nigârı
Deme ben garibim bürehne pâyım

Kızı kaçıırıp da kande varayım

Adile Sultan o aliyyetüşşan

Rûy-i arz üzre o şefkate nişan

Düşün ayağına siz o sultanın

Halasıdır padişah-ı cihanın

Düşünme haneyi dernek düğünü

Esvab çamaşırı hem üç öğünü

Siz iki garibe yuvayı açmak

Deryadan bir avuç su alıp saçmak

Ey yalınayaklı külah-ı keçe

Şehbazım düğünün olur bu gece

Ne lazımdır gayri tatvil-i kelam

Muradlarına ermişlerdir vesselam

Dinleyince oğlan koca mekkârı

Alır came habâyosma nigârı” (KG, 170)

“O zamanlar Hopalı Mustafa için şu manzumeyi yazmıştım:

Şu Çakır Mustafa’nın

Geçilmez çalımından

Hele çıkıp geldikte

Yangının yalımından

Üç konakta üç hanım

Dildâdesi kopuğun

Gül ibikli horozu

Üç kartaloz tavuğun

Bıçkımlığın şanından

Çeker kendini naza

Her davette bir tuhfa

Gider kayıkçı Laz'a

Bohça bohça çamaşır

Çevre, çorap, kundura

Yüz, saat, kordondan

Tut da sırma uçkura

Ard kapıdan girince

Kahve tütün parası

Hanım döner deliye

Hafta geçse arası

Ya meyhane meyhane

Dolaşıp çakışdırma

Kafa tütsülenince

Narâyı yapışdırma

Kafe şantan balozlar

Viktorya'sı, Peruz'u

Çileden çıkarırlar

Kara donlu horozu

Meşhurdur İstanbul'un

Göksu Kağıthane'si

Gidip boy gösterecek

Lazların bir danesi

Başında kara puşu

Zıpka mintanı kara

Kara bela püsküllü

Lazoğlu hanımlara

Baskın verdi o çapkın

Üç konakta üç nefer

Enselenip döşekde

Çırpınır eynelmefer

Davul zurna fenerler

Kepazelik rezalet

Karakola alayla

Götürmek olmuş âdet

Don paça, yalınayak

Bir rezalet curcuna

Koltuğunda eşyası

Külahtan pabucuna

Tulumbacılık namın

Rezil etti Laz Çakır

Sandığın altın adı

Oldu bir kızıl bakır

Kovuldu sandığından

Çakır gözlü mestâne

Tuttu Hopa yolunu

Atınca Asitâne” Vâsıf Hoca, (KG, 179-180-181)

“Aşağıdaki manzuma Saraylı Hanım’ın ağzından Âşık Râzi tarafından yazılmıştır:

Eşhebimin adı Ethem

Tulumbacı üstelik hem

Bus-i payın niyaz ettim

Didi vallah öptürmem

Bıçkınımda çalıma bak

Topuk vurur tırak tırak

Cılven nedir nazın kime

Öpülmez mi be şu ayak

Şahin başta kavak yeli

Kadd-i şimşad ince beli

Parmakları kalem kalem

Öpülmez mi güzel eli

İtrı şebab buy-i zambak
Henüz el değmemiş elhak
Hicap ile al al olmuş
Öpülmez mi şu gül yanak

Cazibesi al benisi
Eğri koyar fino fesi
Reyhan misal saçlar ile
Öpülmez mi ya ensesi

Sinle çeler akılları
Altın tozu nakılları
Ne dersiniz ey kadınlar
Öpülmez mi çakılları

Semt-i şühin Tophane'dir
Yemenici mestânedir
Yaman koşar tulumbacı
Şah Ethem'im bir tanedir" (KG, 183-184)

“Geçen asrın ortalarında yaşamış bir kalenderin terennümüdür:

Kumkapu'da Ermeni bir civelek şah gördüm
Siyahçerde mürahik nazlı narin ahbardır
Saçlar kara, kaş kara, kara gözleri mürdüm
Yalınayak serazat baronzade kibardır

Ermeni'den güzeller az velakin has çıkar
Çıkınca da afet-i devran bir şehbaz çıkar
Akl ü zekâsı taşkın nadide elmas çıkar
Gayet bî bâk ü perva dilberi sebûkbardır.” (HS, 27)

“Kimi seyrana gider atlas ü diba giyerek
Kimi mendil bulamaz, dideden eşkin silecek...” (HS, 43)

“Şalvarı partal, ayakları yalın
Başında dülbendi yırtık külahın” (HS, 43)

“O gün İbrahim Ağa'nın yanında bulunanlardan bir Bektaşî kalender köçek şanında şunları söyledi:

Bir boy yürü topuk vur, kâküllerini savur
Desinler bu ne çalım, kime bu afur tafur

Bir boy salın da yürü, kuşak sarkıtıp sürü
Desinler bu çalım kopukluktan ötürü

Bir boy koşup koşup yat, fırlayub perende at
Desinler bu ne çalım, bu ne hünerdir kat kat

Bir boy çık şu meydane, dön misal-i pervane
Desinler bu çalımlı saçla köçek bir dane.” (HS, 52)

“Rakkas, bu halet senin oynunda mıdır
Ey sim beden, sabah koynunda mıdır...” (HS, 53)

“... üzerinde bir Selimî sarık bulunan baş taşındaki kitabesi manzumdur:

HÜVEL-HAYYÜL-BAKİ

Ah dünya-yı deninin kimseye yok şefkati

Akıbet dehr-i fenanın mevt değil mi himmeti

Dâd ya kân-ı kerem ey padişah-ı bizeval

Affeyle cürmün bihakkın-lataknetu ayeti

Bende-i devlet serbevvin rütbesin ihraz ile

Hem Zagra-i Atik kazası âyanlığı hizmeti

Nimetin şükrün edada kusurum varsa ger

Ey rahîmi ya gafur itme derig rahmeti

Eyledi azm-i beka Elhac Mehmed Ağa, pir zat

Terk idüp masivaya mesken itti cenneti

Kim gelüp kabrin ziyaret eyleyen ihvanları

Okusunlar rızaenlillah Kulhüvallah ayeti.

Sene 1236.9.Ş.(Şevval)

“... talik hatla deri üzerine Kanuni Sultan Süleyman tarafından yazılmıştı:

Gaziler meskenidir, bunda beğim gayr olmaz,

Bunda zulm eyleyenin akıbeti hayr olmaz.” (HS, 99)

“İngiliz Hidayet bir koltuğa oturmuş, bir bacağını öbürü üstüne atmış; lord pozunun ne olduğunu öğrendim ve aşağıdaki kırık dökük beyitleri o resmi gördükten sonra yazdım:

İngiliz Hidayet Mengeneli’dir

Tulumbacının da pek güzelidir

Geçit yerlerinde germe adımla

Eşbehi koşarken bir görmelidir

Pek de güzel bir resmi var şahın

Avrupalılığı hemen bellidir

Çıplak ayaklı bir lorda benzeyen

Tulumbacı cambaz kavak yellidir

Koltuğa oturtup o resmi çeken

Febüs Efendi'nin usta elidir.” (HS, 158)

“Meçhul muharririn günlük masraf kayıtları, basur ve nasır ilaçları reçeteleri, yemek tarifnameleri arasında rastladığımız aşağıdaki hatırayı hiç değişmeden aynen istinsah ediyorum:

Ah vah... Feryat edelim kahpe felekten

Mevt haberin aldık o melekten

Vermez imiş ecel erince aman

Demez imiş ki bu pir ü bu civan” (HS, 169)

“... Huba Kadın'ın bir beytini hatırlatıyoruz:

Rasttır reftarımız manende-i mil-i tutiya

Biz hezaran dide-i mahmure girmiş çıkmışız.” (HS, 201)

“Sanarsın bağ-ı cennettir

Edirne Bursa İstanbul

Güzellerle müzeyyendir

Edirne Bursa İstanbul

Birinin Tunca Suyu'nda

Birinin kaplıcasunda

Birinin Kumkapu'sunda

Deniz melekleri oynar.” Evliya Çelebi, (HS, 202)

“Portresini halk şairlerinden derlenmiş mısralarla tahayyül edebiliriz:

Yelesi sırmadan arslan yavrusu,

Reng-i rûy-i anın güneşteki nur,

O çakır gözleri benefşe kokar,

Oya mı, nakış mı, resim mi kaşlar

Sağ yanak üstünde beni var fülful.

Zeberdest fetadır demir pençeli,

Kalem parmak, gülle topuk yörük ayağı,

Boyunu sorarsan serviyle çıkar.” (HA, 13)

“Bu kızı da halk şairlerinin dili ile tasvir edebiliriz:

On üç yaşında bir nur-i seherdir,

Gözlerinin has eladır boyası

Keman kaşlarıdır uşşaka mihrap

Sırma mı, samur mu, altın mı saçlar

Ağzını sorarsan kirazlı pınar

Başında incili hotozu atlas

Belde gümüş kemer zümrüt kakmalı

Hayali gözünden çıkmaz görenin...” (HA, 19)

“Sığırtmaç Veli, canbaz Emin’in elindeki köçekleri ballandıra ballandıra methetmişti:

Boy bos nişanını serviye asmış
Topuk vura vura gelişi vardır,
Görenler pes demiş ince beline,
Ayak basar fiskeleme kuş ağzı
Tavşan kanı parmaklarda kınası
Definin zilleri altındandır altından.
Ocaklar yıkmış deli rüzgârdır.” (HA, 24)

“O gün İbrahim Ağa’nın yanında bulunanlardan bir Bektaşî kalender köçek şânında şunları söyledi:

Bir boy yürü topuk vur, kâküllerini savur
Desinler bu ne çalım, kime bu afur tafur
Bir boy salın da yürü, kuşak sarkıtıp sürü
Desinler bu çalımı kopukluktan ötürü
Bir boy koşup koşup yat, fırlayıp parende at
Desinler bu ne çalım, bu ne hünerdir kat kat
Bir boy çık şu meydana, dön misal-i pervane
Desinler bu çalımlı saçla köçek bir dane.” (HA, 25)

“Kasımpaşa Çarşısı, Yemenici Mustafa’nın yaşadığı zamandan yüz elli sene sonra kalender meşrep bir halk şairi tarafından şöyle tasvir edilmişti:

Çarşı ortasında akar deresi
Ahalisi giyer Cezayir fesi

Cümlesi bıçkıdır baldırı çıplak
Sinesinde tir-i müjgan yâresi

İki sıra dükkânlarda oturmuş
Güzelleri süzer çeşm-i nergisi

Her biri zeberdest misali ejder
Kayoncu fetânın ciğerparesi

Pırpır civelek güzeller kânı
Bilmedin mi canım bura neresi

Kasımpaşa hâki efendim bura
Sokmazlar çarşıya öyle herkesi

Gülle topuk ile nümayiş gerek
Çakırpençesinde hem gaddaresi

Kaş gözünden gayri, saçından gayri
Olmamak gerektir yüzde karesi.” (AY, 15)

“Bir şair onlar için:

Çift gezmeyiniz sonra nazar eyler isabet

Bir boyda iki tosunuz Allah’a emanet!.. demişti.” (AY, 16)

“Köle deyip geçme sakın Rıdvan’ı

Tığ gibi civelek Çerkes civanı

Eller şöyle dursun ayaklarına

Su dökülmez inan cennet gılmanı.” (AY, 18)

“Çardak’taki Elli Altı kahvesi
Leb-i deryada muhabbet kafesi
Peykeler müzeyyen, âli sofalar
Cümle levazımı mükemmel hepsi

Evvela bâbında levha nişanı
Hacı Bektaşî Ocağı Kehkeşanı
Kahvehanenin namusu hem şanı
Buyurun davetle cümle nâsı.” (AY, 52)

“İki boy hep seçme uşaklar var
Biri kahvefûruş-i naz şivekâr
Biri cundabaz bıçkın yadigâr
Hizmette memnun iderler herkesi.

Kaptanpaşa çıplakları afetler
Türlü türlü nevzuhur kıyafetler
Tatlı dille hitap idüp ülfetler
Gülü, karanfili, sünbülü, nergisi.

Güzellikte cümlesi misl-i melek
Kadife camedan helali gömlek
İnce belde şal kuşak şehbaz civelek
Şahin başa kondurmuş Cezayir fesi.

Şimşir nalınlarda gümüş topuklar
Kadırga nişanlı eşbeh kopuklar
Türk'ü, Özbek'i, Tatar, Kalmuklar
Gürcü, Abaza, Megril, Çerkes'i." (AY, 53)

"Pabuççu, çubukçu, ateşçi, berber
Tefrik edemezsin bu şundan dilber
Dirler bize Bektaşî rehber
Her biri çorbacının ciğerparesi.

Yasemin çubukta Tophane lüle
Çubukçuyu benzet bir gonca güle
Bak ateşi koyan sırma kâküle
Bu kahvede keyfin emiranesi.

Âyineler billur avize billur
Nakışî ziyneti nurun alâ nur
Hasırlar Mısır'dan perdeler Lahur
Çok mudur bir akçe kahve paresi." (AY, 53)

"Kimim kebuterdir atar taklayı
Kiminde gör bıçkın meşrep edayı
Belde gülgûn futa yüz mehlıkayı
Her biri bir semtin bir mehparesi." (AY, 82)

"... birer hançer işlemesi arasında şu beyitler yazılıydı:

Tuhfe-i aşkım ben efendim
Nazik eline layık olam.
Abdest alırken şehlevendim
Bûs-i pâyine fırsat bulam.” (AY, 92)

“... şu şaheser muhammesi bu Zehir Ali şanında söylemiştir diyebilirdik:

Servdir yüce boyun, hey güzelim, yüzün gül;
Yasemen ak alnın, kara saçındır sünbül;
Gonce ağzın söze geldikçe dilindir bülbül;
Seni gören bu güzellikle verir sana gönül;
Hey güzel! Benzeyemez kimse güzellikde sana!” Edirneli Nazmi, (EK, 111)

“Göz göze geldikleri anı, yine Edirneli Nazmi’nin bir beyti anlatır:

Gönlüm karasın aç, ey yüzü ak;
Gel, su gibi bir benden yana ak!” (EK, 115)

“Sappho’nun zamanımıza kadar tam olarak intikal etmiş tek bir şiiri vardır, o da Aphrodite’ye hitap eden bir aşk şiiridir. Diğer şiirlerinin hepsi birer parça, noktan kıtalar, mısralar halindedir. Sappho’nun şiirlerinin en güzel ve en doğru baskısı, Bergks’in 1867’de neşredilmiş Yunan Lirik Şairleri adındaki üçüncü cildindendir.” (HY, 24)

“Bu kızı da halk şairlerinin diliyle tasvir edebiliriz:

On üç yaşında bir nur-i seherdir
Gözlerinin has eladır boyası
Keman kaşlarıdır uşşaka mihrap
Sırma mı, samur mu, altın mı saçlar

Ağzını sorarsan kirazlı pınar
Başında incili hotozu atlas

Belde gümüş kemer zümrüt kakmalı

Hayali gözünden çıkmaz görenin” (HS, 47)

“Ne yazık ki şu güzel divan o tarihte söylenmemiştii, yazılmamıştı:

Parladı dil hanesi söndür aman tulumbacı

Pek de bıçkın gösterir dar camdan tulumbacı

Kahramane kisveyi labis olan eyler çalım

Bas kâh narayı da koş koş yaman tulumbacı.” (HS, 29)

“DELİ MEHMET

Başını vermiyen kocaman şehid

Aslanlar aslanı Deli Mehmet hey!

Cennetiâlânın köşklerine git

Dinle bu destânı Deli Mehmet hey!” (İK, 50) M. Faruk Gürtuna

“DELİ HÜSREV

Hey Deli Hüsrevim ecel şerbeti

Sana da Cennetin Zemzemi oldu,

Aslan vücudunun kemiği, eti

Mehmedin yanında toprağa doldu.” (İK, 51) M. Faruk Gürtuna

3.5. HALK TÜRKÜLERİ

Halk şiirinin duygu ve düşüncelerle yoğrulmuş halinin ezgilerle birleşip kültürel zenginliğin nesilden nesile duygu aktarımı yapacak bir görev üstlenmiş olduğunu görmekteyiz. Bu durum tarihsel zaman anlayışını aşarak günümüzde de atalarıyla aynı duyguları taşıyan güçlü bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. “Türkü kelimesinin nereden geldiğiyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlardan en önde geleni Türk kelimesine “î” nispet eki ekleneren “türkî” kelimesi elde edilmiş, zamanla Türkçenin ses uyumuyla “türkü” şeklini almış olmasıdır.”¹⁴¹ “Öteden beri halk edebiyatını ve daha hususi olarak da halk türkülerini kıymetlendirenler, bunlarda buldukları beşerî unsurlar üzerinde dururlar;

¹⁴¹ Erman Artun, 2014, 109.

onlara millî karakterlerindeki orijinalliğı veren vasfın da bu beşerîlik vasfı olduğunu tekrar ederler.”¹⁴² “Şarkılarda milletlerin sesi”¹⁴³ diyerek güzel bir anlam yükleyen türkülerimiz, toplumun yaşadığı ortak acılara, sıkıntılara, mutlulukla sonuçlanan olayların bütününe dile gelmesidir.

İncelenen eserlerde türkülerin ezgilerine dair bilgi veremesek de toplumu ilgilendiren, ezgisinin dokunaklı ya da neşeli olduğunu sözlerinden anlayabildiğimiz halkın kendisi olmuş ürünlere yer verilmiştir.

Tespit edilen türkü örnekleri ise şöyledir:

“... Nazike Hanım üzerine bir türkü çıkardılar:

Nazik Hanım kaldır altın kafesi
Beğenmezsin sen öyle herkesi
Kazdağı’ndan gelmiş Saka İlyas’ın
Savruluyor arslan misal yelesi
Yandım sakam yandım senin aşkına
Aşkın ile döndüm aman şaşkına
Şaşkına sakam şaşkına” (KG, 91)

“... ve her biri sevdiği türküyü söyler:

Ilıca dağları dikili meşe,
Oturdum fikreyledim tuttum işe
Bize de bulunmaz mı hey...
Tenha bir köşe.
Aman aman تنها bir köşe!..” (HA, 77)

“Bu vakanın tezinedir ki, adı meçhul kalmış bir halk şairi, Mekkâreci Mustafa’nın ağzından bir türkü düzdü:

¹⁴² P. Naili Boratav, **Folklor ve Edebiyat 2**, Adam Yay., İstanbul, 1983, 340.

¹⁴³ P. Naili Boratav, 1983, 340.

Çifte kuburlarımı ağalar
Çaktım almadı, çaktım almadı.
Dört yanıma baktım ağalar
Kimse kalmadı, kimse kalmadı...
En küçük kardeşten be ağalar
İmdat olmadı, imdat olmadı...
Aman veziroğlu vezir, yazık şanına
Bu gençlikte nasıl kıydın tatlı canıma

Evimin önünde be ağalar
Bir binek taşı, bir taşı...
Durmayıp akıyor be ağalar
Gözümün yaşı, gözümün yaşı.
O yârin uğruna ben ağalar
Koymuşum başı, koymuşum başı...
Aman veziroğlu vezir, yazık şanına
Bu gençlikte nasıl kıydın tatlı canıma...” (HA, 117)

“... onun sevdiği bu türküyü de yazınız Kâtip Efendi:

Adalı kızlar,
Adalı kızlar,
Ben bir fakir balıkçıyım.
Ayaklarım çıplak,
Güneşte yanmış,
Denizde tuzlanmış,
Esmer bir oğlanım,
Denizden çıkardığım balıklar gibi çıplak

Ama denizden çıkardığım balıklar gibi

Telli pullu süslüyüm.

Saçlarım da kara yeşil yosundur...

Seslenin bana Adalı kızlar

Ey esmer çıplak balıkçı,

Ey gözleri yakamozlu oğlan,

Nerdesin, nerdesin?

Ağlarını hangi koyda atıyorsun?

Kayığımı hangi kumsala çekiyorsun?

Hangi zeytin ağacının altında yatıyorsun

Çırılçıplak?..." (HA, 134)

"Bir türkü hatırlıyordu:

Oğlan adın Mustafa

Gir koynuma sür sefa!..." (AY, 17)

"Kız da türkü söyleyip göbek atardı... Söylediği türkü de...

-Çekinme... Söyle söyle!

Kâhya kadın uydurduğu türküyü söyledi:

Elif oku ötürü

Pazarlık da götürü

Elif Bey'e varırsam

Babasından ötürü

Parasından ötürü..." (AY, 72)

"Şimdi anladım dönen dolabı ama geç kaldım... benimle alay ettilerdi... 'Elif oku ötürü...' türküsünün... dedi." (AY, 81)

"... kız ağzından oğlan için söylenmiş bir türkü:

Kayıkçım konuşuyor

Tatlı tatlı kuşdili

Ayaklar çıplak ama

Sırma nakış çevreli

Ben kâtibe varamam

Kıyma kızına ana

Kayıkçımdan başkası

Koca olamaz bana...” (AY, 86)

“Biri nara attı, biri de Aydın havası tutturdu:

Pullu’nun evleri hamama karşı

Gelene geçene atıyor taşı

Pullu’nun kemana benziyor kaşı.” (AY, 87)

“Ali Ağa, bir zeybek türküsünü bütün tantanası ve azameti ile çalıp söylemeğe başladı:

Al kan olmuş cepkenimin yenleri

Derviş efenin biber gibi benleri

İn kayanın dereleri harlıyor

Elli kurşun ciğerimi dağlıyor...

Mustafam boyun selviden uzun

Çıkalım dağlara yaz ile güzün...” (İK,19)

“Rumeli’nin en güzel türküleri, güller kaynarken söylenir:

Sabahın seher vaktinde görebilsem yârimi...

Ufacık taştan kale yapılmaz...” (HS, 63)

“İhtiyarlardan biri, gençliğinde ezberlediği bir türkü mırıldanıyordu. Sivastopol önünde yatan gemiler...” (AD, Sakarya Yolunun Mehmetçigi)

“Sandalcı Durmuş, Karadeniz (...) ile o yılların modası olan bir türküyü tutturdu:

Gemilerde talim var

Bahriyeli yârim var

O da gitti sefere

Ne talihsiz başım var...

Hani benim, Recebim...” (AD, Ahmed Kaptan ve Arkadaşları)

3.6. FIKRALAR

Genellikle tek bir olaya bağlanan fıkra için Elçin şöyle ifade etmektedir: “Umumiyetle gerçek hayat hâdiselerinden hareketle “hisse” kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, ensur hikayelere “fıkra” adı verilir.”¹⁴⁴

Hatice Sultan ile Ressam Melling adlı eserde yer alan “Manav Güzeli Yusuf” adlı hikâye Fransız seyyahı Castellan’ın fıkra olarak anlattığı eserin birkaç satırının hikâyeleştirilmiş halini okuyoruz. Bu hikâyenin sonunda Koçu bu konuyla ilgili bilgi verdikten sonra fıkraya dair bir bölüme de eserde yer veriyor.

“Bize bu vakayı, 17. Asır ortasında İstanbul’a gelen bir Fransız seyyahı, Castellan anlatıyor. Ben, Castellan’dan aldığım birkaç satırı, biraz daha hikâyeleştirdim. Castellan, bu fıkranın sonunda, valide sultanın kardeşi çıkan manav Yusuf’un saraya alındığını, ablası tarafından siyasi hayata karıştırılmadığı, ömrünü, valide sultan kâhyalığında geçirmekte olduğunu zikrediyor. Zannediyorum ki, aşağıya ilave ettiğim hazine-i evrakta mevcut bir vesikanın sureti, “Manav Güzeli Yusuf” serlevhasıyla anlattığım bu tarihi sahnenin, güzel bir hatimesi ve kuvvetli bir şahidi olacaktır:

Asitane-i saadette vezir-i mükerrerem Ömer Paşa’ya hüküm ki,

Merhum ve mağfurün leha valide sultan tabe serahın karındaşı olup İstanbul sakinlerinden Yusuf Ağa bilavâris fevt olmayla hanesi mühürlendiği ilam olunmayla, imdi

¹⁴⁴ Şükrü Elçin, 2000, 566.

vezir-i müşarünileyhin, İstanbul'da defterdar vekili ve Saaray-ı Atik ağası ve zenan ile kalkup müteveffa-yı mezburun hanesine varup gerek nukut ve gerek eşya ve emtia ve esb makulesinden ve emlak ve erzak cüzî ve küllî ehem mal ıtrak olunan her nesi var ise ve zimemde dahi nesi zahir olur ise gereği gibi tecessüs ve tefahhus ve marifet-i şer' ile defter ve tahrir eyledikten sonra mahall-i münasip olan yerde hıfz ve memhur defterin rikâb-ı hümayunuma ferman-ı âlişan sâdır olmuştur. Fi evail-i ramazan 1100." (HS, 208)

3.7. ATASÖZLERİ-DEYİMLER

Doğan Aksan'ın ifadesiyle "Bu benim anadilim bir denizdir; derinliğiyle, gözün erişemeyeceği genişliğiyle, sınırsız gücü, güzelliğiyle... Dibinde gün görmemiş inciler yatar; üstünde binbir rengin çalkantısı var."¹⁴⁵ diye dile getirdiği güzel Türkçemiz, içerisinde yaşattığı ve halkın aynası olduğu söz kalıplarının çeşitliliği ile varlığını ortaya koymaktadır. Bu kalıplar yıllarca varlığını korumuş ve geçmişin yaşantısına tanıklık etmemize ve dilin pratik kullanımına yani duygu ve düşüncelerimizi dile getirmekte zorlandığımız anlarda başvurduğumuz söz birliklerimizdir. Pek çok zamandan ve olaydan geçsek bile aynı duyguda birleşebileceğimizin kanıtı olarak "Türk'ün yaşam boyunca edindiği deneyimler sonucunda dile getirdiği, Gözden uzak olan gönülden de uzak olur yargısı, güçlü bir atasözüdür. Bu sözün daha XI. yüzyılda Divanü Lûgatit-Türk'te eski biçimiyle geçtiğini görüyoruz: Közden yırasa könülden hemen yırar (Gözden uzaklaşsa gönülden dahi uzaklaşır)."¹⁴⁶ örneğiyle ifade edebiliriz.

Deyimler de aynı şekilde söyleyeni belli olmayan, zaman içinde kökleşmiş, kalıplaşmış söz öbeklerinden meydana gelerek duygularımızı ifade etmektedir. Öyleyse "Deyimler belli bir durumu ifade etmek için kullanıldıkları halde, atasözleri her zaman uygulanmak üzere ortaya konulmuş genel bir kuralı ifade eder. Yani deyimlerin amacı, bir kavramı özel bir kalıp içinde çekici ya da güzel bir anlatımla ifade etmek olduğu halde, atasözleri yol göstermek, ders ve öğüt vermek, ibret almak amacıyla söylenmiştir."¹⁴⁷ diyebiliriz.

Deyim ve atasözleri kalıplaşmış söz öbekleri şeklinde karşımıza çıkar ve halkın duygu ve düşüncelerini nasıl ifade ettiğini ortaya koyar. Koçu'da hikâyelerinde konuşma

¹⁴⁵ Doğan Aksan, **Türkçenin Gücü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, 9.

¹⁴⁶ Doğan Aksan, **Türkçenin Gücü**, 9.

¹⁴⁷ Erman Artun, 2014, 145.

dilinin özelliklerine yer vermiş ve eserlerde sıkça diyaloglara başvurmuştur. Hikâyelerde tespit edilen deyim ve atasözlerimiz ise şöyledir:

Eline su dökmek

“... Hazreti Yusuf bu oğlanın eline değil, ayağına su dökemez, dediler.” (KG, 14)

Ağzının suyu akmak

“... Rabia Hanım ağzının suları akarak dinledi.” (KG, 14)

Kanadı altına almak

“... aşçıbaşı Bekir Ağa onu kışlada kanadı altına almıştır.” (KG, 14)

Taşa çalmak

“Ar ve namus şişesini taşa çalmış olan güzel delikanlının...” (KG, 19)

Kan ağlamak

“O zavallı kadın oğlunun ahvaline kan ağlıyordu.” (KG, 19)

Ateş kesilmek

“Bekir Ağa gazabından ateş kesilmiş hemen bir karakollukçu çağırarak...” (KG, 19)

Gözdağı vermek

“İlk günleri gözdağı olmak için hiçten sebeplerle...” (KG, 20)

Dil dökmek

“Daha türlü türlü diller döktü.” (KG, 22)

Gönül vermek

“... bir karakollukçu parçasına asla gönül vermeyeceğini...” (KG, 22)

Aklı bir karış havada olmak

“... diyen güzel oğlunun aklı hâlâ başının birkaç karış üstündeydi.” (KG, 23)

“... ama aklı kafasının bir karış üstünde bir delişmen şebazdır...” (HA, 74)

Pala çalmak

“Görmez misin ki bizler denize pala çalar yalı kopuğu...” (KG, 25)

Saman altından su yürütmek

“Saman altından su yürümez mi dersin?” (KG, 25)

“Oğlan gayet kurnaz, saman altından su yürüten takımındandı...” (HA, 92)

Etekleri zil çalmak

“Kendisi, etekleri zil çalarak bir endam...” (KG, 25)

Yüreği ağzına gelmek

“Karakollukçu Yusuf’un yüreği ağzına geldi.” (KG, 26)

“Konkordiya’yı doldurmuş o mahşeri kalabalığın yürekleri ağızlarına gelmişti.” (HS, 151)

Göz göze gelmek

“Kızla oğlan göz göze geldiler.” (KG, 26)

Göz koymak

“... kızlardan birine göz koyup onunla oynamaya...” (KG, 27)

Gül koklamak

“Ben senin üstüne gül koklamam...” (KG, 31)

Dikensiz gül olmaz

“Sana hizmetimde zerre kusurum olmadı ama gül dikensiz, insan kusursuz olmaz.” (KG, 38)

Dili tutulmak

“Yusuf Ağa’nın korkudan dili tutulmuştu.” (KG, 39)

“Şaşkınlıktan dili tutuldu.” (YB, 6)

“Dili tutuldu kekeleyerek...” (YB, 31)

“Hammalın hayretinden dili tutuldu.” (AY, 77)

İki gönül bir olunca samanlık seyran olur

“... İki gönül bir olunca samanlık seyran olur diye ekledi.” (KG, 40)

Kırmızı gömlek, yeni görünmezse yakası görünür

“Kırmızı gömleğin yakası görünmezse yen’i görünür derler.” (KG, 53)

“Kırmızı gömlek, yeni görünmezse yakası görünür, diye başlayarak...” (EK, 55)

İn cin top oynamak

“Önce içinde in cin top oynayan arkadaki...” (KG, 57)

Boynumun borcu olmak

“O külhaniyi yola getirmek boynumun borcu olsun!..” (KG, 66)

Dillere destan olmak

“Duyulursa küçük hanım dillere destan olacaktır.” (KG, 66)

Göz koymak

“... çapkın tulumbacı oğlan kıza göz koymuş...” (KG, 66)

İlk göz ağrısı

“Ama Lebibe’ye sorsalar “İlk göz ağrımıdır” der...” (KG, 73)

Eli açık olmak

“Bu arada çok zengin, eli çok açık...” (KG, 76)

Bir yastıkta kocamak

“... helaliyle bir yastıkta kocayacaktı.” (KG, 83)

(Birine) Abayı yakmak

“Zengin bir dul karı bana abayı yaktı...” (KG, 85)

“Sana abayı yaktı, babanın peşini bırakmaz sanırım.” (AY, 88)

İnce eleyip sık dokumak

“Armudun sapı, üzümün çöpü, ince eleyip, sık dokumaya hâcet kalmadı.” (KG, 88)

“Erkeğin eli kınası, karıların yüz karası! diyordu.” (KG, 88)

Yüz göz olmak

“Kızı ile yüz göz olmak istemediği için...” (KG, 92)

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz

“Ateş olmayan yerden duman çıkmaz!” (KG, 92)

İki gönül bir olunca samanlık seyran olur

“İki gönül bir olunca samanlık gülizar olur.” (KG, 93)

“Aşk yarası gözyaşıyla tımar olmaz!” (KG, 99)

İyi olacak hastanın doktor ayağına gelir

“İyi olacak hastanın hekimi ayağına gelir.” (KG, 99)

Ağızdan ağıza yayılmak

“... ve haberler ağızdan ağıza yayılıyordu.” (KG, 101)

Ağzını aratmak

“Ana baba yüz göz olmamak için kızlarının ağzını emektar bir yaşlı kadın ile arattılar.” (KG, 103)

Pişmiş aşı su katılmaz

“... ortalığa fit sokmayın, pişmiş aşı su kaymayın...” (KG, 105)

Ayağa kalkmak

“... kızına bir düğün yaptı ki koca İstanbul ayağa kalktı.” (KG, 105)

Ağzı yanmak

“... Lebibe ile tanışmış olmasaydı ağzı yanık olmasına rağmen belki evlenebilirdi.” (KG, 110)

Ar damarı çatlamak

“... fakat ar damarı çatlamadığı için yapamadı.” (KG, 111)

Sabrı tükenmek

“... şöyle bir ümit ile yalısına getirmiş olan Lebibe Hanım’ın sabrı tükendi.” (KG, 111)

Dile düşmek

“Vakayı iki gün içinde bütün Üsküdar’ın diline düşürdü.” (KG, 111)

Can atmak

“Oradan Kırkçeşmeler’deki konağa adeta can atarak gelmişti.” (KG, 114)

Göz yummak

“... kızlarının hatırı için bu kepezeliklere göz yumdukça şımarıp azmıştı.” (KG, 114)

Ateş kesilmek

“Şumnulu Mestan’ın al al yanakları büsbütün ateş kesildi ve gözleri çıplak ayaklarının ucunda yürüdü.” (KG, 115)

Bağrına basmak

“Hacer’i bir defacık bile evladım diyerek bağrına basmamış...” (KG, 139)

“Yiğidin çocuğu yiğit olur! demişti.” (KG, 140)

Dert ortağı olmak

“Anası dert ortağı, tek dayanağı Saray Ebesi’ni kaybettikten sonra...” (KG, 140)

“Sütten ağzı yanmış, ayranı üfleyerek içecekti.” (KG, 143)

Ser verip sır vermemek

“Ser verir sır vermez...” (KG, 146)

“... onlar ser verir sır vermezler.” (EK, 54)

“Bu gençler de ser verir sır vermez severlerdi.” (HS, 107)

Dile düşmek

“Tımarhane Vakası halk ağzına düştü.” (KG, 151)

“Aşk oyunlarının dile düşmesini istemeyen Marguerite...” (HY, 47)

“Zira bir gören olsa cariyeye demeden İncili Hanım dile düşer, dedi.” (AY, 22)

Eşikten kesilmek

“Konu komşu ayakları kendi evinin eşliğinden de kesildi.” (KG, 151)

“Senin bir günahın yok ama namus meselesi naziktir, elif çekilince nokta koyan çok olur.” (KG, 152)

Kulak kesilmek

“Hürmüz anasının arkasında kulak kesildi.” (KG, 165)

“Döndü kızına baktı, sesli bakıştı: “Ayıkla şimdi pirincin taşını kahpe!” diyordu.” (KG, 165)

“Karagöz Bey dikkat, öbür ikisi serapa kulak kesilmişti.” (HS, 105)

Bir bardak suda fırtına koparmak

“İşte bir bardak suda fırtına böyle kopmuştu.” (KG, 166)

İçinde bir bit yeniği olmak

“Deniz zaptiyesi işin içinde bir bit yeniği olduğunu anlamış, anlamazlıktan gelmiş fakat yalıyı göz hapsine almış.” (KG, 176)

Naza çekmek

“Ethem kahvehanede anlatırdı, bıçkınlık nümayişi her gidişinde kendini naza çekermiş...” (KG, 183)

Altüst etmek

“... toy bir delikanlı çıktı, ateşli Çerkes’in iradesini altüst etti...” (KG, 183)

Su testisi su yolunda kırılır

“Su testisi su yolunda kırılır, derler.” (KP, 14)

Göze batmak

“... bazı aşk maceraları gittikçe göze batan bir şekil alıyordu.” (KP, 21)

Bağrı yanık olmak

“... belki susamıştı, belki bağı yanıktı...” (KP, 22)

Kurdun oğlu akıbet kurt olur

“Akıbet kurt oğlu yine kurt olur.” (KP, 27)

Yer yerinden oynamak

“Erzurum’da yer yerinden oynadı.” (KP, 34)

Parmak ısırtmak

“Abaza Paşa maceralarını anlattığı zaman, acayip görmeye alışmış olan seyyah-ı şehîr Evliya bile parmak ısırmıştı.” (KP, 34)

“Terziler Cezayir biçimi esvap biçerler ve öyle iğne vururlardı ki, İstanbul üstatları parmak ısırırlardı.” (KP, 53)

Akacak kan damarda durmaz

“Fakat akacak kan damarda durmaz demişler.” (KP, 35)

Telaşa düşmek

“Erzurum Valisi Süleyman Paşa’nın meseleyi Sultan İbrahim’e yazması üzerine fevkalade telaşa düşen padişah...” (KP, 35)

Damarları kabarmak

“Deli Hüseyin’in Türk ırkına has olan gurur damarları kabardı.” (KP, 39)

Gözleri yerinden fırlamak

“Elçinin dumanlanan gözleri yerinden hayretle fırlamıştı.” (KP, 39)

Bağrına basmak

“... gibi ulema bu Türk çocuğunu bağrılarına basmak için yerlerinde duramıyorlardı.” (KP, 39)

“Yetim Mehmedi bağrına basan Koca Kara Mehmet Paşa sevincinden hüngür hüngür ağlıyordu...” (KS, 25)

“Şaban Kaptan da Hasanı, bütün sevgisiyle bağrına bastı...” (KS, 33)

“Hasan’ı, bu iki asker de bağrılarına bastılar.” (KS, 43)

Dikensiz gül olmaz

“Her gülün bir dikenini vardır derler.” (KP, 40)

Kulağını bükmek

“Deli Hüseyin Paşa’nın kulağı büküldü.” (KP, 42)

“Margaret’in kulağını bükmüşlerdi.” (HS, 151)

Önüne sermek

“... şikâyet mektuplarını 15 yaşlarındaki IV. Mehmed’in gözleri önüne serdi.” (KP, 42)

Gözlerini dikmek

“... gözlerini ilk defa gördüğü bu çocuğun esmere çalan güzel yüzüne dikmişti.” (KP, 42)

“... gözlerini çocuğun yaş ile dolu gözlerinin içine dikti.” (FS, 9)

“Zeki çocuk gözlerini genç padişahın yüzüne hayranlıkla dikerek...” (FS, 18)

Kendinden geçmek

“Deli Hüseyin Paşa dalgın, şaşkın, kendinden geçmiş, dinliyordu.” (KP, 43)

“Her ne hal ise o nigârın vuslatıyla kendimden geçtim.” (HS, 177)

Tepeden tırnağa süzmek

“Beyaz atlı delikanlı çocuğu tepeden tırnağa kadar bir süzdü...” (FS, 5)

Dona (donup) kalmak

“Çocuk birden dona kaldı.” (FS, 7)

“Hepimiz dona kaldık...” (İK, 18)

“Dona kalmışlar...” (İK, 41)

“... karşısında, gardiyan gemici dona kalmıştı.” (YB, 29)

Akıl yaşta değil baştadır

“Akıl yaşta değil, baştadır evlâdım...” (FS, 8)

“Yine aynanın içinde hanımını görünce donakalmış...” (HS, 12)

İçi hop etmek

“Çocuğun içi birden hop etti!” (FS, 8)

Dünya gözü ile görmek

“Peygamberimizin fethini müjdelediği şehri dünya gözü ile görmek isterim, padişahım!” (FS, 15)

Sel gibi akmak

“Vakti ve zamanı gelmeden verilecek bir emir binlerce yiğit kanını boş yere sel gibi akıtabilirdi.” (FS, 27)

“Fakat sel gibi akacak şehir kanları boş yere akmayacak.” (FS, 28)

Gafil avlanmak

“Kahraman ve cesur çocuklar gafil avlandılar...” (KS, 10)

Dilini yutmak

“Karşısında duran beş Türk çocuğu, bir şey söylememek için sanki dillerini çiğneyip yutmuşlardı.” (KS, 10)

Dillere destan olmak

“Uzun boylu, güçlü kuvvetli, arslan yavrusu gibi bir yiğitti, güzelliği dillere destan olmuştu...” (KS, 15)

El pençe divan durmak

“Çocuk ilerledi, paşanın elini öptü ve sonra karşısında elpençe divan durarak anlattı...” (KS, 22)

“Yine otuz kadar mümtaz ağalar önünde el pençe dururlar...” (HS, 176)

Göze almak

“Bu uğurda herkes ölümü göze almıştı.” (KS, 26)

“Bu da Şaban Kaptan ile ölümü göze almış gemicilerinin yapamıyacağı bir şeydi!...” (KS, 36)

“... ve ölümü göze alarak kasabaya gelmiş...” (İK, 16)

“... karaya çıkabilmek için her şeyi göze alacaklardı.” (YB, 27)

Kan ter içinde kalmak

“Altı gemici kan ter içinde kalmışlardı.” (KS, 44)

Göz bebeği

“Gözünün bebeği sevgilisiydi.” (KS, 47)

“... yalnız gemicilerin değil, bütün İnebahtılıların göz bebeği idi.” (KS, 50)

“Gemiyi uçuran Durak Bey’in sevgili oğlu, İnebahtı’nın gözbebeği küçük Doğandı...” (KS, 52)

İçi yanmak

“İçi yanıyordu.” (KS, 52)

Su gibi akmak

“Yıllar su gibi akıp gidiyordu be İsmail...” (KS, 55)

Kulak kesilmek

“Kahvede herkes kulak kesildi.” (İK, 7)

“Kahvedekiler kulak kesilmişti.” (İK, 10)

Her yiğidin gönlünde aslan yatar

“Efeler diyarında saz çalmak bize düşmez ama her garibin gönlünde bir arslan yatar.” (İK, 7)

Melül melül bakmak

“Kurbanlık koyun gibi melül melül bakışlılar.” (İK, 7)

Can kulağıyla dinlemek

“Bugün de can kulağıyla bir kere daha dinliyebilirlerdi.” (İK, 11)

Baka (bakıp) kalmak

“Ahmet çavuşun yüzüne baka kaldık...” (İK, 18)

Eli kulağında olmak

“Mustafa’nın da askerliği eli kulağında iken harp bitmişti.” (İK, 24)

Can boğazdan gelir

“Akıncılar “Can boğazdan gelir...” atalar sözüne uyarlardı.” (İK, 36)

Derdini söylemeyen derman bulamaz

“Derdini söylemeyen derman bulamaz, demişler.” (İK, 39)

“Derdini söylemeyen derman bulamaz, derler.” (HA, 108)

Yalınayak başı kabak

... bir değirmende yalınayak başı kabak yanaşmalık yapan garip bir oğlancık...” (İK, 44)

Diş bilemek

“... demir zincirli kamçı altında düşmana diş bileyerek çalışıyorlardı.” (İK, 59)

Göz geçirmek

“... başından çıplak ayaklarına kadar uzaktan gözden geçirdi.” (YB, 5)

Kan ter içinde kalmak

“... iki zenci kan ter içinde kaldılar.” (YB, 10)

Yüreği kalkmak

... vahşî bir hayvan ile karşılaşmış gibi yüreği kalkan Yunus...” (YB, 19)

Gözleri kan çanağına dönmek

“İçinden, gözleri ağlamaktan kan çanağına dönmüş, yüzü korkudan kireç gibi olmuş...”
(YB, 19)

Eden bulur

“Boş yere bağırıp durma, yapan bulur...” (YB, 21)

İki büklüm olmak

“... duyduğu müthiş acı ile iki büklüm kaldığını seyretmek...” (YB, 26)

Omuz silkmek

“Buna ancak bir omuz silkelerdi...” (YB, 26)

Nikâhta keramet vardır

“Nikâhta keramet vardır demişler.” (EK, 17)

Kara çalmak

“Vezirlik şeref ve namusunu ayağı altın alıp bir masuma kara çalmıştı.” (EK, 19)

El açmak

“... bir lokma ekmek için el açmaya gidiyorlardı.” (EK, 21)

Eli böğründe kalmak

“Ne edersek edelim ama böyle elimiz böğrümüzde durmayalım.” (EK, 23)

Ter dökmek

“Salih Paşa’ya haber verdiklerinde vali buz gibi ter döktü.” (EK, 27)

Şeytan dürtmek

“... şeyh efendiyi sanki şeytan dürttü...” (EK, 50)

Ateşe körükle gitmek

“Böyle zamanlarda meydan bilakis ateşe körükle yürüyenlerindir.” (EK, 54)

Elif çekilince nokta koyan çok olur

“Elif çekilince nokta koyan çok olur...” (EK, 59)

Göze batmak

“... tıraşlı kafa da göze batmıyordu...” (EK, 69)

Kara kara düşünmek

“... bir kahvehanede kar kara düşünüyordu.” (EK, 85)

İşin içinde bit yeniği

“... koca konakta otururuz ama işin içinde bit yeniği var böyle, demişti.” (EK, 99)

Yüz vermek

“... fakat hiç kimseye yüz vermedi...” (HY, 23)

Gözlerine inanmamak

“... sahilde Aphrodite’nin dolaştığını sanarak gözlerine inanamamıştı.” (HY, 27)

Göz yummak

“Hatta öyle ki, ikinci karısının kovulmasına sebep olan Mnester’in Messalina ile muaşakasına göz yumdu.” (HY, 37)

“Sarayda bir rezalet çıkarmaktan çekinen Romanos buna göz yummuştu.” (HY, 44)

“Zoe’nin hiçbir engel tanımayan çılgınlığı karşısında imparator buna da göz yummuştu.” (HY, 44)

Deliye dönmek

“Zoe onu görünce deliye döndü.” (HY, 44)

“Zoe bunu haber alınca deliye döndü.” (HY, 45)

“... hangi şartlar altında evlendiğini öğrenince deliye döndü...” (HS, 33)

“Sevincimden deliye döndüm.” (HS, 177)

Saati saatine uymamak

“Değil bir günü öbürüne, saati saatine uymazdı...” (HY, 73)

Kulak asmamak

“... dedikodulara kulak asmadı...” (HY, 74)

Yerin dibine sokmak

“Karşı koyanı, hak aramak isteyeniyi yerin dibine sokup kahredebilir...” (HA, 15)

El ayak öpmek

“... el ayak öpeni de ihya ederdi.” (HA, 15)

Yüreği ağzına gelmek

“Oğlan da gülümsedi, yüreği ağzına gelerek...” (HA, 15)

Ateş püskürmek

“... kızın kendisine ateş püskürmüştü...” (HA,20)

“... kızın kendisine ateş püskürmüştü...” (HS, 48)

Ölüm hak, miras ölüm

“Enişte, ölüm hak, miras helal.” (HA,22)

Bıçak kemiğe dayanmak

“Voyvoda'nın bıçağı kemiğe dayandı!...” (HA, 22)

El eli yıkar, el döner yüzü yıkar

“El eli yıkar, el döner yüzü yıkar, demişler...” (HA,23)

“El eli yıkar, el döner yüzü yıkar, demişler...” (HS, 51)

Ağzı kulaklarına varmak

“Ağzı kulaklarına varan İbrahim Voyvoda kâhyasına...” (HA, 25)

Mumla aramak

“... Bergama halkına Koca Araboğlu İbrahim Ağa'yı mumla arattı.” (HA,28)

Kan düşer yer katili çeker

“Kan düşer yer katili çeker, derler...” (HA, 35)

“... sen beni mumla arayacaksın domuz karı!...” (AY, 81)

Çileden çıkmak

“... efendisini çileden çıkarmak için gerektiği kadar kırıtmış...” (HA, 39)

Gözleri yuvasından fırlamak

“Küçük kadının gökyakut gözleri yuvalarından fırladı...” (HA, 44)

Ağzı yanmak

“Gücenme delikanlı, çok ağzım yandı benim bu işlerde...” (HA, 53)

Can havli ile kaçmak

“Cümle halk gece yarısı kızıl alev karşısında yatağından don paça çıkıp mahşerden numune can havli ile kaçışırılar...” (HA, 57)

“... ve can havli ile bağırın oldu mu...” (HA, 85)

İple çekmek

“Günleri iple çekilen aylar...” (HA, 59)

“... ama biz sabahı iple çektik...” (HA, 76)

Kavak yelleri esmek

“... şahin başında kavak yelleri esmekle...” (HA, 69)

“... anaya asi, babaya asi, ağaya asi, başında kavak yeli delikanlılar.” (HS, 45)

Başına vurmak

“Balaban’ın ise kan başına vurmuş, kudurmuştu.” (HA, 72)

Dam üstünde saksağan, vur beline kazmayı

“Dam üstünde saksağan, beline vurayım kazmayla, cariyeye gülmüş...” (HA, 89)

Göz hapsine almak

“... tebdil kıyafetle Şekerci Güzeli’ni göz hapsine almaya memur etti...” (HA, 93)

Kişi refikinden azar

“Kişi refikinden azar dedikleri için ve Cafer de aşırı hüsnü ana sahip olduğu için...” (HA, 94)

Ayağını denk almak

“... sen ayağını denk al, daveti kabul etme...” (HA, 99)

Göz kulak olmak

“... mahallemizin cümle şebazları göz kulak olmuştur...” (HA, 99)

“... ona göz kulak olmasını tenbih etti.” (HA, 111)

Bir bardak suda fırtına koparmak

“... meselenin aslı nedir sorup soruşturmadan bir çanak suda fırtına koparmıştı.” (HA, 110)

Başgöz etmek

“... iki baba oğlanla kızı başgöz etmek için Hicaz’da söz kesişmişler.” (HA, 130)

“Bıyıkları terlerken baş göz edilirler.” (HS, 67)

Mürekkep yalamak

“... üstat önünde diz çökmüş, mürekkep yalamaya başlamıştı.” (AY, 14)

“Muhabbet, oynaşma gönül işi; yapanlar daima iki kişi; biri erkek, biri dişi, demişler.” (AY, 14)

İpliği pazara çıkarmak

“Küçükhanımın ipliği pazara çıkar...” (AY, 21)

Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al

“Kenarına bak bezi al, anasına bak kızı al demişler ama Raşide için değil.” (AY, 55)

Ağız açık kalmak

“Benli Safura’nın ağızı açık kaldı...” (AY, 59)

Vakitsiz öten horozun başını keserler

“Vakitsiz öten horozu keserler!...” (AY, 62)

Ağzının suyu akmak

“... sultanın yatak odasında sıvama inci işlemeli bir yorgan görmüştü ki ağzının suları akarak seyretti.” (AY, 63)

Burnu Kaf Dağı’nda (olmak)

“Hiçbir şey beğenmezler, burunları Kaf Dağı’nda olur.” (AY, 68)

İnce eleyip sık dokumak

“İnceeledi, sık dokudu, yüzden fazla kızın hiçbirine gönlü ısınmadı.” (AY, 68)

Söyleyene bakma söyletene bak

“Söyleyene bakma, Söyleten Hak’tır, demişler.” (AY, 80)

Boy ölçüşmek

“Laz Temel orbacı ile Cellat Ahmed orbacı zorbalık yolunda boy ölçüşeceklerdi.” (AY, 89)

Pervane olmak

“Ana kız yaralının hizmetinde pervane oldular...” (AY, 89)

Ağına düşmek

“Toy Abdi Bey bu masala inandı ve külhanilerin ağına düştü.” (AY, 105)

İple çekmek

“... sabahı iple çekmiş, kendi hastalığını unutmuş...” (AY, 108)

“Bataklılar, Evangeliki’nin lordunu görmek için o üç günü iple çektiler...” (HS, 16)

Dizlerinin bağı çözülmek

“Abdi Bey’in resmini gördükten sonra iki kayıkçı haytanın dizlerinin bağları çözüldü...” (AY, 112)

Kulağını bükmek

“Evde karısının kulağını büktü.” (HS, 31)

Ayağını (bir yerden) kesmek

“Karıkoca karar verdiler, kızın ayağını kahveden kestiler...” (HS, 31)

Çok söyleme yüz­süz olur

“Atasözleri tabiat kanunları gibidir: Çok söyleme, yüz­süz olur.” (HS, 33)

İki gönül bir olunca samanlık seyran olur

“İki gönül bir olunca samanlık saray olur.” (HS, 41)

Eski hamam eski tas

“Eski hamam, eski tas, yalnız tellak değişmiş olacak.” (HS, 44)

Gözleri kamaşmak

“Sığırtmaç Veli’nin kadın kız yüzüne hasret gözleri kamaşıverdi.” (HS, 47)

Tuz ekmek hakkı

“... tuz ekmek hakkı diyerek pervasız konuşmuştu.” (HS,48)

Bıçak kemiğe dayanmak

“Voyvodanın bıçağı kemiğe dayandı.” (HS, 50)

Taş kesilmek

“Cemile koynunda taş kesiliyordu...” (HS, 56)

Çil yavrusu gibi dağılmak

“Hançer ve bıçak oyunlarında üstüne adam olmadığı için hepsini çil yavrusu gibi dağıtarak...” (HS, 89)

İçine kurt düşmek

“Yandım Ali’nin, bu eski İstanbul kopuğunun içine bir kurt düşmüştü.” (HS, 111)

Bağrına basmak

“Yetim Alicik’i evlat gibi bağrına basarak, Estergon’a gitti.” (HS, 118)

“... beni kucağına alır, okşar, öper, koklar, bağrına basıp ağlardı...” (HS, 140)

Külhanbeyi

“Zamanımızın dilinde “külhanbeyi” tabiri, deyim, “çapkın”, “her türlü edepsizliği yapabilecek tıynetle olan kimse”, “baldırı çıplaklar guruhundan biri” anlamına gelir. Fakat aslında böyle basit bir deyimden ibaret değildir.” (HS, 119)

Kalp gözü

“Kalp gözümü açar...” (HS, 136)

Eli kalem tutmak

“Niçin eli kalem tutar zabıta memurumuz yoktur?” (HS, 146)

İğne atsan yere düşmez

“... iğne atsan yere düşmezdi diye anlatırlardı görenler.” (HS, 147)

Ağzı kulaklarına varmak

“Bizim Frenkperestlerden gidenlerin ağzı kulaklarına varır, gidemeyenler gidenleri ağızlarından salyaları sızardı.” (HS, 148)

Punduna getirmek

“... kendini sevdirdikten sonra da bir punduna düşürmeye kalır.” (HS, 150)

Tozu dumana katmak

“... kelle götürür gibi tozu dumana katar, görenlerin ağzı açıkta kalırdı.” (HS, 154)

Karga tulumba etmek

“... sonra oğlanı karga tulumba yakalayıp sünnet çadırına götürdüler...” (HS, 157)

İçi sızlamak

“... yarı çıplak adeta dilenci kılığında gördüm, içim sızladı.” (HS, 158)

Ayağına kapanmak

“Ağa şehzadenin ayağına kapanmıştı.” (HS, 199)

Göz almak

“... bağırmız güneş gibi göz alıyor.” (HS, 201)

Baldırı çıplak

“İki baldırı çıplak, 17.asır külhanisiyiz.” (HS, 201)

Zincire vurmak

“Bir zamanlar Hürrem Sultan Kanuni’nin gönlünü zincire vurmuştu.” (HS, 204)

Baştan ayağı süzmek

“... vakur nazarlarıyla manav güzelini başından ayağına kadar süzüyordu.” (HS, 205)

Yüzü sararmak

“Valide sultanın yüzü birdenbire sararmıştı.” (HS, 207)

3.8. ALKIŞLAR, KARGIŞLAR

Halk inançlarının getirisi olarak dua ve bedduanın insan ilişkilerinin içerisinde önemli bir payı vardır. İyi, kötü her günün ya da yaşanan her olayın sonucunda bir birlik oluşmuş ve bu durum dile dökülerek takdir ya da olumsuz bir tutumla karşılık bulmuştur. “Türkiye Türkçesinde “bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpma” anlamında kullanılan alkış kelimesi, ulaşabildiğimiz en eski Türkçe metinlerde “dua etme, övme, birinin iyiliklerini sayma” manaları ile karşımıza çıkmaktadır. Divanü Lügati’t Türk’te bu kelimedden başka, aynı kökten türetilmiş alkamak kelimesi de “övülmek” anlamıyla verilmiştir. Alkışın karşıtı olan kargış ise yine Divanü Lügat’it Türk’te “lanet,

ilenme” anlamlarıyla yer almıştır. Aynı eserde “lanet, kargış” biçiminde açıklanan kargak kelimesi de bulunmaktadır. Böylece alkış kelimesinin yazı dilinde ilk anlamından biraz uzaklaşarak günümüze “el çırpma” manasıyla ulaştığı, asıl anlamını karşılamak üzere Arapça dua kelimesinin daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kargış karşılığında ise Farsça bed ve Arapça dua kelimelerinin birleşmesiyle oluşan beddua yaygınlık kazanmıştır. Ancak Anadolu ağızlarında alkış ve kargış kelimelerinin ikisi de yaygın bir biçimde kullanılmaya devam etmektedir.”¹⁴⁸ Toplumun büyük bir kısmında dini açıdan etkili olan tarikatlarında kendi içlerinde belirlediği dualara da eserlerde yer verilmiştir. “Gülbenkler Bektaşî tarikatının belirli törenlerinde, ya da Bektaşî dervişlerinin türlü işlerini yaparken söylenmesi gelenek olan dua-sözleridir; Bektaşî edebiyatının ayrı bir türünü meydana getirir bunlar. Bektaşîliğe bağlı oldukları için geleneklerinde bu tarikatın birçok törelerini saklamış olan Yeniçeriler de, kimi törenlerinde, Bektaşî gülbenklerini andıran duamsı sözler söylerlerdi.”¹⁴⁹

Toplumun kendi içinde yaşadığı olaylar ve inançları doğrultusunda dile döktüğü dua ve beddualar dışında bir de tespit edilen tarikat içinde edilen dua sözlerine de yazar yer vermiştir. Bu örnek cümleler şöyledir:

“İçinden “Allah encamını hayır etsin!” dedi.” (KG, 23)

“Gam çekme hanımın, bıçkınlık cilvesi, kopuk nazıdır.” (KG, 66)

“Ey Ulu Tanrım! Sen bana metanet ver!” (KG, 78)

“... Hak nazardan saklasın, dedi.” (KG, 90)

“Berhurdar ol evladım! Senin de el öpenlerin çok olsun.” (KG, 95)

“Allah kolaylık versin! Güzel ebe gitti mi korkmayın!” (KG, 145)

“Onlar da Kerem’in sırtında doğum iskemlesini görünce aynı hayır duada bulundular: Allah kolaylık versin...” (KG, 146)

“... Padişahım sen sağ ol, anın canı ok değdiği gibi çıktı...” K(P, 31)

“Ulema ve suleha ve yarar koca yiğitler sizden doğar. Allahu Teâla sürünüze bereket versin. Bizi duadan unutman!” (KP, 40)

¹⁴⁸ Dilaver Düzgün, Dede Korkut Kitabı’nda Alkışlar ve Kargışlar (s.806-810), **Türkler 3.**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 1480.

¹⁴⁹ Boratav, 143.

“Rical ve nisvan, paşanın bu sözleri üzerine “Gıriv ve feryat ederek Allahu Teâla seni padişaha bağışlasın, kahraman vezir olunca böyle gerek deyu” can ve gönülden hayır dualar ediyorlardı.” (KP, 40)

“Padişahım!” diyebildi. “Bana edenleri Allah’a havale eyledim. Beni çoktan öldürtmek isterlerdi.” (KP, 43)

“Padişahım... vatanımıza, milletimize ayağın uğurlu olsun! demişti...” (FS, 11)

“Fatih Sultan Mehmed’in ve onun kahraman askerlerinin ruhları şâd olsun.” (FS, 32)

“Yeter!.. Kabul ettim!.. Hemen Allah yardımcınız olsun!.. dedi.” (KS, 23)

“Allah senden razı olsun baba.. dediler.. Kurtardın şu çocukcağızı...

Allah razı olsun baba... Bu çocuğu gördükçe yüreğimiz paralanırdı!..” (KS, 34)

“Allah kısmet ederse.. Başımıza bir felaket gelmezse...” (KS, 36)

“Haydi Allaha ısmarladık!..” (KS, 63)

“Kumandanımız, Allah rahmet eylesin koca Gazi Osman Paşa idi.” (İK, 14)

“Yüreğinde nuru iman ile çok yıllar yaşayasın... Nice nice gazalarda bulunup yüz aklıkları edesin, dedi.” (İK, 47)

“Haydi kalın sağlıklarla...” (YB, 12)

“Kurtulduk kardeşler!.. Geride kalanlarımıza da hak yardımcı ola...” (YB, 37)

“Gazanız mübarek olsun kardeşler!..” (YB, 40)

“Gazân mübarek olsun arslanım!.. Gazan mübarek olsun şahbazım!... Gazân mübarek olsun yiğitim!.. Gazân mübarek olsunpehlivan!... (...) Allah senden razı olsun!.. Allah son demimizde de şehitlik nasip etsin!..” (YB, 43)

“Diyarbakir şark seferlerine çıkan Osmanlı ordularının kışlağı olagelmiş büyük şehirdi; serdarlar bile gelir, şeyhin elini öpüp hayır duasını alırlardı.” (EK, 45)

“Heman Cenabı Hak senin encamını hayretsin, dedi.” (EK, 51)

“Gözlerini, bakışını beğenmedim, evladım aklını oynatmış, sebep olan Allah’tan bulsun, dedi.” (EK, 77)

“Allah taksiratını affetsin.” (EK, 118)

- “Biz bir iş yapalım, hem dua alalım, hem de başlarımızı kurtaralım, dedi.” (HA,23)
- “Sen elem çekme efendim. Ben Balaban denilen o şakinin pençesinden o çengiği alırım...” (HA, 71)
- “Cemal âşıkları hoş geldi buyursun, güzelleri fâsıklardan Allah korusun.” (HA, 89)
- “Ayşe Dudu, “Gam yeme!..” dedi.” (AY, 16)
- “Berhudar ol oğlum... Göreyim seni, kızıma layık koca ol!..” (AY, 33)
- “Maşallah... Maşallah... Hak Teala selamet versin...” (AY, 33)
- “Cehennem dibine gitsin çapkın!” (AY, 80)
- “Gam yeme delikanlı, demişti.” (AY, 82)
- “Çoktan ölmüş bulunan aile dostu muhterem papaz, Evangeliki yüzünde neredeyse lanetle anılacaktı.” (HS, 12)
- “Makruhi’ye bütün Kumkapılı acıdı ve Haçik Ağa ile karısına lanet etti.” (HS, 33)
- “Allah cümlesinden rahmetini esirgemesin.” (HS, 67)
- “Hatta rivayet olunur ki çasar, Macar beylerinden birine kızsa “Estergonlu belasına uğrayasın” der imiş.” (HS, 84)
- “Oğulluğumsun, nice gazalara girip çıkıp âhar birinde cam-ı şahadet nasip olsun” demişti.” (HS, 87)
- “Tatar gazasına elfatiha dedik, dualar ettik. İki saatte kale dibine vardık. ‘sabaha ola hayrola’ diye gaziler kimi yatar, kimi durur...” (HS, 91)
- “Bre Gazi Karagöz Bey... Senin Tata cengin mübarek olsun...” (HS, 92)
- “Allah nazardan saklasın yüzümüzün akı dilaverler...” (HS, 98)
- “Bakalım Hak ne eyler, ne eylerse güzel eyler...” (HS, 106)
- “Haydi yolun açık olsun!..” (HS, 124)
- “Layhar Sultan aşkına şifa olsun! derlerdi.” (HS, 126)
- “Hak selamet versin, delikanlı umulmaz devlete kondu... dedi.” (HS, 176)
- “Hoş geldin sultanım!.. Kademin uğurlu olsun sultanım!.. Mübarek bad!..” (HS, 185)

“Haydi bakayım, karaman koyunu gibi ‘dünbaledar’ körpe kuzuya benzer taze civanlar aguşunuzdan eksik olmasın, göreyim sizi!” (HS, 187)

“... sonra külhancı, bu apaşlar tarikatının gülbangi diyebileceğimiz şu manzumeyi okurdu:

Bu ocağın adı gerçek külhandır

Yersizlere yurtsuzlara mekândır

Nice erler yetişmiştir külhandan

Kim bilir kim bugün nerde pinhandır

Ana baba kucağını bilmeyen

Yavrucuklar bu külhanda mihmandır

Âşık Layhar pirimiz üstadımız

Hak budur kim eşi gelmez sultandır

Aşk ile meşk kalenderlik rahıdır

Külhan böyle muhabbetli meydandır

Aramıza geldi bir can paresi

Ol çerağ-ı hüsne gönül şamdandır

İşte üryan olmuş Layhar aşkına

Bugün gonca yarın gül-i handandır

Hu çekelim Layhar’ın aşkına huuuuu

Yürekteki şulemiz ol nurdandır.” (HS, 124)

3.9. İLÂHİLER

Halk şiiri içerisinde yer alan ilahilerimiz yalnız bizim için değil tüm toplumların inançlarıyla şekillenen dinin kutsal bir parçasıdır. “İlâhi, Allah’ı övmek, O’na dua etmek ve en büyük aşkın Allah aşkı olduğunu belirtmek amacıyla yazılmış, makamla okunan, Allah sevgisiyle insan sevgisini bütünleştiren dînî tasavvufî halk edebiyatı nazım şeklidir.”¹⁵⁰

Tek bir örneğini tespit edebildiğimiz ilâhi örneği aşağıda yer almaktadır:

“... onun bir Murad Reis ilahisi vardı ki, sesine coşkun bir umman uğultusu vererek bitirirken, yaşarmamış göz kalmazdı:

....

Murad Reis’in gemileri çamdır dayanmaz,

İçinde tayfalar ağlar, uyur uyanmaz.

Güm... Güm bam!.. Güm... Güm bam!..” (HS, 70)

“... bir mum ışığı altında ilk şiirinin yazmıştı:

Gecelerde uyanıksın

Hakk’ın zikriyle yanıksın

Güzelleri uyarırsın

Aşk ile hem sadakatle...

(...) İlahi güzel olmuş... İzin ver, bir kıta da ben ilave edeyim!.. dedi ve altına yazdı:

Bu derdine n’oldu sebeb

Feryad idersin bu şeb

Âşıklara viren tarab

Yârim deyüp uyardığı

Bağlı kalsın sadakatle...

¹⁵⁰ Ahmet Talat Onay, **Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev’i**, Ankara, 1996, 218.

İşte o uykusuz geçen o gecenin hatırası olan bu iki kıtaya, yıllarca sonra, yine o asrın adamı meşhur bir Halveti şeyhi ve bestekâr Ümmi Sinanzade Hasan Efendi bazı yerlerini değiştirerek ve iki kıta daha ilave ederek neva makamında bestelemiştir.” (AY, 100-101)

3.10. MÂNİLER

Edebiyatımız içerisinde geniş bir alana yayılmış olan mâniler, en çoğu 7 heceli ve “a a b a” düzeninde uyaklı bir dördlük şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Diğer şiir biçimlerinden ayıran başlıca özelliği de bu uyak düzenidir. Dört dizelik bu hali bağımsız bir bütünü oluşturur. Aktarılmak istenen duygular son iki dizede verilir ve ilk iki dize maniye giriş için bir basamak oluşturur. Her duygu ve düşünce yoğunluğunda ifade etmek için başvurulabilecek bir tür olan mâniler ilk iki dizesi ile son iki dizesi arasında bağlantı yokmuş gibi görünse de söyleyenin söz kalıplarını kullanabildiği ve iki bölümü kaynaştırarak ifade etmesi bakımından Türk şiiri açısından önemlidir.¹⁵¹

Tespit edilen örnekler üzerinden mânilerin uyak düzeni ve dize sayısının da değişebileceği görülmüştür. Dördlük halinde a a b a şeklinde, iki ayaklı mâni ve yine üç dizeye düşen cinaslı mâniler hikâyelerde yer almıştır. Özellikle cinaslı mâni örneği için Boratav, şöyle bir bilgi vermektedir: “Cinaslı veya cinassız kesik mânide, kimi zaman tam mânilerde metninden önce bir ünlem, bir seslenme kelimesi söylenir; buna da mâninin uyak kelimesi koşulur. İstanbul “Meydan Kahveleri” geleneğinde bu ünlem sözleri “adam aman” idi.”¹⁵²

Çalışmamızda tespit ettiğimiz ve yer verdiğimiz iki ayaklı ve aşk konuları üzerine söylenen mâni örnekleri şöyledir:

“Hiç çekinmeyerek yanık kokan mânilere yol verdiler:

Bu güzele kim derler?

Cevap verin güzeller!

Gül yüzü hicabından

Çeşme başında terler!

¹⁵¹ Boratav, 1969, 185-190.

¹⁵² Boratav, 1969, 187.

Çeşmenin suyu gümüş
Sırma perçem dökülmüş
Sarı kızlar İlyas'ı
Civan saka üşümüştü...” (KG, 90)

“Bu aşk hikâyesini unutulmuş manilerle bağlayalım:

Çeşmede altın lüle
Bak sakamda kâküle
Kazdağları'ndan gelmiş
Diyorlar ol bülbüle

Çeşme başında inci
Güzellikte birinci
Kazdağlı Saka İlyas
Demişlerdir o genci” (KG, 96)

“O çengi Ziba şanında iki ayaklı mani vardır:

Adam aman... “Sürmeli”
Dü destinde çarparesi, dideleri sürmeli
Çengi Ziba deyüp geçen yan bakanı sürmeli,

Adam aman... “Sürmeli”
Ol nigâr-ı nazenin pâyine yüz sürmeli
Çengi Ziba oynar iken kapuları sürmeli.” (HS, 138)

“... Şalcıbaşı'nın konağına giderken bir mani mırıldanıyordu:

Hiç ummadığın yerde
Birden açılır perde
Derman erişir derde...

“... ŧen, ŧuh, dilli, bir mani ve trk hazinesiydi; yalnız “felek” üzerine beŧ yüz mani söylediği naklolunur.” (HS, 70)

3.11. GAZELLER

Gazeller ile ŧairlerin dile ve edebi sanatlara olan hakimiyetleri yadsınamaz. Aŧk, sevgili, övülecek kiŧiler, hayal gücü ve coŧkulu hallerin, divan ŧiirinin en yaygın nazım ŧekillerinden olan gazelin hikâyeler içerisinde yer alması ve Lale Devri’nin büyük ŧairlerinden olan Nedim’den bahsedilmesi, Fuzuli’ye ait gazele yer verilmesi, ŧeyhlislam Yahya ve Hayreti’nin gazellerinden alıntılar olması Koçu’nun halk edebiyatı için ŧetiĐi ŧair ve ŧiirlerin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Silah arkadaŧlarının övülmesi, sevgiliye ve sevgiye, coŧkulu ve güzel duygulara dair yazılan ŧairlerin gazellerine dair örnekler tespit edilmiŧtir ve ŧyledir:

“yle sermestim ki idrak etmezem dünya nedir

Ben kimim, saki olan kimdir, mey-i saħba nedir” (KG, 36)

Fuzl

“... silah arkadaŧlarına methiyeleri gazeller, mersiyeler yazarlardı:

Ha durmaz ider gönlüm evin göz göre yağma

Her ağ iŧi kavga

Canı ile sevbdr seni, sen sevgl canı

Bu Nazmi, bil anı

A sevdiğim, a sevdiceğim, a güzelim a

A gözleri ala.” (HS, 86)

“O mecmuada Lale Devri’nin büyük ŧairi Nedim’in bir gazelinin yanına meçhul bir el iki üç satırlık bir hatıra kaydetmiŧtir, gazel ŧudur:

Uŧŧakın olsa n’ola feda nakd-i canları

Seyr etmedin mi dünkü feda civanları

ŧevk ateŧine sen de tutuŧtun mu ey gönül

Gördün m greŧ tutuŧan pehlivanları.” (HS, 133)

“Şu gazel ise Mekkâreci Mustafa’nın çağdaşıdır diyebileceğimiz Hayreti’nindir:

Be bu Rumilleridir, bunda şühedanlar olur.

Bu İrem gülşenidir, mürğ-i hoş-elhanlar olur.

Altun üsküflü, yalın yüzlü güzel sakiler,

Sohbeti ruşen ider şem-i şebistanlar olur.

Saki sâkın sığayıp naz ile sakilik ider,

Be bu yerlerde ne hoş serv-i hıramanlar olur.

Bir iki cura ile aklın alırlar kişinin.

Can ü dil garet ider afet-i devranlar olur.” (HA, 107)

“İşte bu sahilsaraydadır ki “Revan fatihi”nin mahrem meclisleri kurulurdu:

Nizar olmuş tenin görmekle Leyla sana râm olmaz

Hüma saydine târ-i ankebut ey Kays dâm olmaz

Zaman-ı işreti fevt itmek olmaz fırsat eldeyken

Hemişe meclis amade, hemişe elde câm olmaz

Kemine benden olmak âşık baht ü saadettir

Sana ey padişah-ı hüsn kim kemter gulam olmaz

Nihayet bulmaz ol yâr-i güzinin hüsn ü evsafı

Hâdis-i hattı yetse kıssa-i zülfü tamam olmaz

Zebanı sükkerininden o şuhun vade-i vaslın

İşidüp didi Yahya, böyle bir şirin kelam olmaz.” Şeyhülislâm Yahyâ, (KP, 14)

3.12. SEMAİLER

Duygularını türküler, maniler ve semaier gibi halk şiirimizin türleriyle dile getirmek ve hepsine ayrı bir ezgi oluşturabilmek toplumun sanat konusunda yeteneğini kanıtlamaktadır. “Âşıklar tarafından özel bir ezgi ile terennüm edilen semaier 8’li hece ölçüsüyle meydana getirilmişlerdir.”¹⁵³

Semai türünde yazılmış tek bir örneğe çalışmamızda yer verilmiştir.

“Laz Dilaver”i yakından tanımış ve yalı maceralarını da oğlanın kendisinden dinlemiş olan devrin kalender şairi Üsküdarlı Âşık Râzi, Çeçen Paşa Kızı’nın ağzından hezel yollu bir semai yazmıştır:

Namın Dilaver, henüz hataver
Siyehpuş server, gönül pek sever
Ayaklar, eller, müşekkel dilber
Gamzesi gammaz, mürahik canbaz

Yalı uşağı, ipten kuşağı
Yalın ayağı, yalın yanağı
Elde bıçağı, yok solu sağı
Din imanı az, gözü kanlı Laz

Semtin Cibali, kibardan hali
Eclaf emsaki, cümle ahali
Tulumbacımı eyledim vali
Gel etme sen naz, ey şuh-i tannaz

Ey şuh-i dilbaz, şehlevent şehbaz

¹⁵³ Mehmet Aça, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı** “Halk Şiirinde Tür ve Şekil, Grafiker Yay., Ankara, 2004, 290.

Hem bülend avaz bir hüma pervaz
Gayet kurnaz, serkeşçe bir az
Teşrifin niyaz eyleriz bu yaz

Afet-i cansın, gayet yamansın
Şah-ı bütansın, hem bî-amansın
Canlar yakansın, evler yıkansın
Pırpırî haylaz, bir delî poyraz

Görüp sen mahî, şaşırdım rahî,
Gönül penâhî kayıkçı şahî
Gel alma âhî çoktur güneî
Yalıya bu yaz gel ey servinaz

Hanımdan davet, kastı muhabbet
Ey melek suret terk eyle vahşet
Gamzenle dâd et, nigârî şâd et
Ey hüma pervaz, ey şuh-i şehbaz

Kara don mintan, serpuşun kara
Kara kâkülün düşer kaşlara
Düşüp yalvara kız ayaklara
Aman ey Ayvaz, şıkırdım palaz

Bu Çeçen kızı, damla sakızı
Seher yıldızı, altın yaldızı

Pek çekmez nazı, hünkâr baldızı
Yola gel biraz, bıçkının yobaz

Yüreğin yağı, olmasın agu
Sen Laz kopuğu, gülle topuğu
Var ile yoğu, köhne tavuğu
Bir dahi anmaz, kesersin ayaz” (KG, 174)

3.13. MERSİYELER

Ölenin ardından onun iyilikleri, kahramanlıklarını ve kaybetmekten dolayı duyulan üzüntüden bahsedilen mersiyelerimiz, edebiyatımızın lirik şiirleridir. Bu şiirlerin yazılabilmesi için şairlerin ölümünden duyduğu üzüntüyü ifade etmeleri için ölenle bir bağ kurması gerekir. Bu şiirlerin içerisinde övgüde de yer aldığı için methiyenin ölünün ardından yazılmış şekli olarak da karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁴

Devrin büyük şairi olarak bilinen ve “Sultanü’ş-Şuarâ” lakabının sahibi Bâkî’nin ünlü mersiyesi 7 bendden oluşmaktadır ve Sultan Süleyman’ın kahramanlığı ve ölümünden bahsedilen 6. bendden bölümlere yer verilmiştir.

“... şair Bâkî’nin “Sultan Süleyman Mersiyesi”ni okumaya başlamıştı:

Şemşir gibi ruy-i zemine taraf taraf
Saldın demir kuşaklı pehlivanları

Aldın hezar bütgedeyi mescit eyledin
Nakus yerlerinde okuttun ezanları

Âhır çalındı kûs-i rahil ettin irtihal
Evvel konağın oldu cinan bustanları

¹⁵⁴ Çavuş Stebler, Zeliha M., Türk Edebiyatında Mersiyeler (131-138), *Türkiyat Araştırmaları Enst. Dergisi*, Erzurum, 2008 (38), 132.

Minnet Hûda'ya iki cihanda kılup said

Nam-ı şerifin oldu hem gazi hem şehid.” (HS, 99)

3.14. AĞITLAR

Duygu ve düşüncelerin sanatsal anlamda ifade edilişinin acı ve kaybın kültürü olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Öyle ki halk şiirimiz içerisinde hüznümüzü dile getirdiğimiz ağıtlar daha sonraki nesillere türkü olarak aktarılmaktadır. “İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telâş ve heyecan ânındaki üzüntülerini feryatlarını, isyanlarını, tâlihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesi’nde umumiyetle “ağıt” adı verilir. Ağıt söyleyen için “ağıtçı” sözü yaygınlaşmış ve “ağıt yakmak” deyimini türemiştir.”¹⁵⁵

Özellikle savaşların sonucu olarak annelerin evlatlarını şehit vermeleri üzerine duygularını dile getirdikleri ağıt örneklerine yer verilmiştir.

“Sonra şair ananın şehit evlâdı için söylediği ağıdı tatlı ve yanık bir sesle okumağa başladı... Hem okuyor, hem gözlerinden yaşlar damlıyordu:

Bir mektup salsam Kırkkilise önüne

Varsa değse Etemimin eline

Ayrılığın zorluğunu bilseydim

Sarılırdım kâkülünün teline

Âşık Garip okumağa devam etti.

Azrail geldi kapımıza dikildi

Yiğit Etemim çorap gibi söküldü

Garip ananın beli boynu büküldü

Şehidiyle şan geldi ocağına iline!..” (İK, 10-11)

3.15. SÖZLÜK

Argo sözlük için Aktunç şöyle ifade ediyor: “Kendi sosyal çevreleri ile sınırlı yaşayan ve genel olarak toplumun, özel olarak da içinde bulundukları topluluğun geri kalan

¹⁵⁵ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yay., Ankara, 2000, 290.

kesiminden ayrılmak ve/ya korunmak isteyen yaşama ortam ve biçimleri birbirine yakın kişilerce yaratılıp benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü, bu sözcükler bütününe dayalı konuşma biçimidir.”¹⁵⁶ Özellikle sözcükler incelendiğinde karşımıza çıkan bu gizli anlaşıma yönteminde kelimelerin amacını şöyle ifade edebiliriz: “Argonun alanı içindeki kavramların dikkat çekici bir özelliği de çoğunluk tarafından olumlu kabul edilenlerin yok denecek kadar az olmasıdır. Mesela küfretmek için yirmi kadar; yalan ve dolandırıcılıkla ilgili onlarca örnek olduğu halde övmek, doğruluk, dürüstlük gibi kavramlar için oluşturulmuş deyim veya kelime yok denecek kadar azdır. Kaba kimse için kırk kadar kelime kullanılırken kibarlıkla, zarafetle ilgili kelime sayısı onu bulmaz.”¹⁵⁷

Dönemin toplumsal hayatını ve zamanını etkileyen Külhanbeyleri Tarikatı kendi içerisinde nizami ve yaşayış şekli olmakla beraber kendilerine özel gizli düşüncelerini ifade etmek için de bir argo sözlük meydana getirmişlerdir. Zaten varlıklarıyla dile deyim ve kalıp sözler kazandıran bu topluluk kendi argosunun da oluşmasına kaynaklık etmektedir.

“Külhanbeyler Argosu” olarak belirtilen sözlük içerisinde yer alan kelimelerin hikâye içerisinde yer verilmiş hali şöyledir:

“Külhana yeni giren, alınan bir çocuğun ilk önemli işi, kısa zamanda külhanbeyi argosunu gereği gibi öğrenmekti.

Lehçe-i Külhaniye adında küçük bir yazma risale vasıtasıyla o dilden zamanımıza yüze yakın kelime kalmıştır. Müstehcen olanların karşılığını boş bırakarak ve bugünkü Türk alfabesine göre sıralanan Lehçe-i Külhaniye’yi naklediyorum.” (HS, 129)

LEHÇE-İ KÜLHANIYE (KÜLHANBEYLER ARGOSU)

ACUZE: Kız

AKREP: Casus

ANA: Külhan

ARABA: Takunya

BABA: Külhancı

BAL ALMAK: Öpmek

¹⁵⁶ Hulki Aktunç, **Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1998, 16.

¹⁵⁷ Nesrin Altun, “**Anlam Bilimi Açısından Argo (83-88)**”, **Argo**, (Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol Yüksekaya), Ka Kitap, İstanbul, 2016, 84.

BEKTAŞ: Yeniçeri ağası

BIYIKLI: Yeniçeri neferi

BOHÇA: ...

BÜLBÜL: Mahbub

CAMCI: Kurnaz

CAMİ: Kalabalık, toplantı

ÇAKIL: Delikanlı memesi

ÇAMUR: Ziyafet, yerine göre şarap

ÇİÇEK: Genç, tüysüz delikanlı

ÇİFTLİK: Çarşı, Pazar

ÇİLEK: Göbek çukuru

ÇİLİNGİR: Para

ÇÜRÜKLÜK: Kabirlere taş dikilmeyen, ölülerin üst üste gömüldüğü garip, haneberduşlar mezarlığı

DEFTERLİ: Defterdarlı

DEVE: Hamamcı ağa

DUMAN: Tütün

DUBARA: Yalan

DÜŞEŞ: Dayak

DÜŞMAN: Tulumbacılar

EDEPLİK: Peştamal

ELEMEK: Soymak

ELMA: Topuk

EZAN: Horoz sesi

GÂVUR: Kasap

GELİN ODASI: Hamam halveti

GİYİNİK: Haman natırı

GÜL: Ateş

GÜLİSTAN: Hamam

GÜMÜŞ: Nikâhlı karı

HABAZA: ...

HANÇER: ...

HATEM: Sadrazam

HİNDİ: Aptal

HURMA: Esmer güzeli

İSTİF: Uyku

KALAYCI: Köçek oğlan

KANDİL: Sarhoş

KARA KATIR: Kömür

KARANFİL: ...

KASIK MANCASI: ...

KAŞ: Bıyık

KAYIK: Hamam nalını

KAZ: Yaygaracı

KINALI: Altın

KIZIL BAYRAM: Yangın

KIZIL IRMAK: Salhane

KOÇAN: Zinde ihtiyar

KÜFLÜ: Hasis, cimri adam

LAMELİF: ...

MAHBUBE: Yaz

MAKAS: Sus

MEFRET: ...

MEYANCI: Muhabbet tellalı

MİHRAP: Civan kaşı, civan tabanı

NAKIŞ: Kaş, göz, yüz çizgisi

NALSIZ: Yalın, çıplak ayak

NARGİLE: Boşboğaz

PABUÇLU: Ulema

PAPAZ: ...

PESTİL:Hasta

SIÇAN: Bakkal

SIRMA: Fahişe

SIVAMAK: İltifat

SİMİT: Kolayca ele geçen şey

SOYUNUK: Tellak

SUCUK: Zengin

SU YOLU: Cadde

SÜPÜRGE: Sakal

ŞAH: Eşsiz güzel delikanlı

ŞAHMERDAN: ...

ŞAKAYIK: ...

ŞAMDAN: Arkadaş, ayaktaş

ŞERBET: Kan

ŞEYTAN: Baht

ŞIKIRDIM: Kendi aralarında maşuk

TABUTLUK: Yeniçeri kolluklarındaki dayak atılan izbeler

TAŞLIK: Mezarlık

TAVLA: Aşçı dükkânı

TİRİT: ...

TOPAL: Beceriksiz

TURALI: Padişah

UYKU: Ölüm

UZUNCA OVA: Hafif suçluların hapsedildiği ve amele gibi çalıştırıldığı tersaneye bağlı
“İplikhane” denilen halat imalathanesi

YADİGÂR: Piç

ZIBIK: ...

SONUÇ

1905'te İstanbul'da doğan Reşad Ekrem Koçu, bulunduğu şehrin tarihini hissederek yaşamıştır. Savaşın ve kahramanlık hikâyelerinin halk belleğinde kayıtlı olması ve toplumu etkileyen olayların tarih yazıcıları tarafından kaydedilmesi Koçu'nun yararlandığı kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Koçu, hayatı boyunca araştırmış eline geçen tüm kaynakları derleyip, toparlayıp gençlere, çocuklara ve cemiyet ilmine faydalı bilgileri gün ışığına çıkarmaya çalışmıştır. Cumhuriyet'in kurulduğu dönemlere de tanıklık eden Koçu, yaşadığı dönemlerde halkevleri olayına da halk içindeki değerleri ortaya çıkarmak için girmiş ve önemli bir görevi üstlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine tanıklık eden Koçu'nun hocası Ahmet Refik Altınay ve İstanbul'u canlı bir manzara halinde eserlerinde sunan Ahmed Rasim'in yazılarında yer alan araştırma ve sunum özellikleri Koçu'nun hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızın amacı, 12 hikâye kitabı başlığı altında yer alan 117 hikâyede halk kültürü unsurlarının nasıl kullanıldığı ve bu unsurların unutulmaması için Koçu'nun eserlerinin büyük önem taşıması üzerine olmuştur. Bu hikâyelerin konusu tarihi kaynaklardan seçilmiştir. Özellikle tarihi kaynaklar belirtilmiş ve geleneksel tiyatromuz olan meddah hikâyelerinin kayıtlarından alınmıştır. Bu durum karşımıza bazen dönemin bir eleştirisi bazen halkın maruz kaldığı haydut veya Yeniçerilerin zulümleri, bazen de aşk hikâyeleri olarak çıkmaktadır. Sözlü edebiyat olarak yaşamaya devam eden sosyo-kültürel yaşantılar, meddah hikâyeleri gibi, Koçu'nun bu konuları tekrar ele alarak yazıya geçirmesi kültürün dinamik ve canlı yaşantısına bir katkı sunmaktadır.

Tarihten alınmış küçük portreler halinde sunulan kültürel unsurlar, hikâyelerde ayrıntılarıyla yer almış giyim-kuşam, konuşma şekilleri, gelenek-görenek ve inançları, mimari yapıları, bir arada yaşamının getirileriyle karşımızda canlı halde bulunuyorlar izlenimini vermektedirler. Özellikle belirtmek gerekir ki Koçu'nun Haydut Aşkları eserinde yer alan Kadın Korsan Despina ve Oğulları ile Bulgar Balaban ile Dört Yosması ve İki Şıkırdım hikâyelerinde Koçu, kendi atalarının bilgilerine de yer vermiştir. Tüm hikâyelerin konusunu aynen ele alan yazar, onların fotoğrafla çekilmiş halini değil de tekrar derleyip

aktarabildiği için yapılmış resimler olarak tasvir etmektedir. Nitekim kendisi de tuzunu biberini katarak aktarıyorum diye ifade etmektedir. Fakat kahramanların içsel duygularına yer vermeden sadece fiziksel özelliklerinin ve olayın sonunda iyi ya da kötü sonla biten vakalar halinde sunulması dikkat çekmektedir.

Meddah hikâyeleri olarak karşımıza çıkan “Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş” eserinin içerisinde yer alan ve meddah defterinden alıntı cümlelerle olay örgüsü belirtilen hikâyeler yer almıştır. Destanlardan, halk şiirlerinden, dönemin resmî gazetelerinden ve tarihi yazmalardan bu hikâyelerin konusu elde edilmiştir. Koçu, eserlerinde eski hikâyecilerin ve meddahların yazıp anlattıkları hikâyelerin konusunun Türkiye üzerine olduğunda kıyafet, dekor ve günlük yaşayışın tasvirini tamamen gerçekçi şekilde aktardıklarından bahseder. Tarihi kitaplarda sadece olaylara rastladığımız bu konular meddah ve hikâyecilerin verdiği bilgilerle gerçekçi hale gelmektedir. Çalışmamızda yer alan hikâyelerin vakadan çok dönemin ruhunu yansıtmaya çalıştığı bu eserlerde olayların başlangıcında yer verilen, yaşanan şehrin uzun tasvirlerine, giyim-kuşamın ayrıntılı anlatılmasına, konuşma diyaloglarının ağız özelliklerini taşımasına, Türk halkının yaşadığı şehirlere, halkın inanç, gelenek ve göreneklerine ayrıntılı olarak değinilmiştir. Hikâyelerde yer alan kişiler toplumun büyük bir kesimini kapsadığı için anlatılanlar gerçekliğini korumaktadır.

Öyle ki Koçu, toplumun aksayan yönleri ve padişahların tutumlarından şikayetçi olduğu bölümler ele almış ve bu durumları kanıtlanabilirlik açısından değerlendirebilmemiz için dönemin resmî gazetelerinden ya da vakanüvislerin yazmalarından aldığı bilgileri aktardığını belirtmektedir. Özellikle de IV. Murad döneminin yasakları, II. Mahmud dönemi olayları ve Yeniçeri Ocağı’nın bozulduğu son dönemin toplum üzerindeki etkileri anlatılmaktadır. III. Murad, III. Selim, IV. Mehmed, III. Mustafa padişahlarından ve dönemlerinde yaşanan olaylarından bahsedilmektedir. Tabi ki kahramanlık hikâyeleri de bu eserlerde yerini almıştır. Yine toplumun sıkıntı yaşadığı haydutlar, aşklarıyla beraber ele alınmış, köy, kasaba ve kent yaşamı değerlendirildiğinde toplumun aksayan yönlerine sıkça yer verildiği anlaşılmıştır. Devlet kurumlarında, hukuki işlemlerde, insan ilişkilerinde, aile yapısının bozulması ve kimsesiz çocuklarla birlikte toplumun ahlaki yapısında bozulmaların görülmesi Koçu’nun ele aldığı ve hikâye anlatımı sırasında yorumlar yaptığı da tespit edilmiştir.

Hikâyelerde en çok İstanbul ve semtleri mekân olarak geçer ve halkın bir arada yaşadığı Ermeni, Rum ve Bulgar Türkleri de inançları ve yaşayışlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Ermeni, Rum ve Bulgarlar için ayrılmış mahalle ve semtlerin bilgileri paylaşılmış, geçmiş dönemde semt ve mahallelerin ekonomik ya da kültürel bakış açısıyla değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Reşad Ekrem hikâyelerini tarihi olaylar üzerinden ele aldığından eserleri halk kültürü unsurlarına büyük bir kaynak teşkil etmektedir. Çalışmamızın amacı bu örneklerin ortaya çıkarılması bağlamında şekillenmiştir. Tespit edilen örneklerin çok fazla olması ile çalışmamızın hacmi de genişlemiştir. Bu örnekler dışında önemli olarak gördüğümüz kültür unsurlarının birer fotoğrafı olarak yer alan ressamların, hikâyeler için resmettiği eserler ise çalışmamızın sonundan “ekler” kısmında yer almıştır.

Halk edebiyatı unsurları bölümünde yer verdiğimiz Külhanbeyliği Tarikatı ve bu tarikata ait olan sözlük de önemli bir örnek teşkil ettiğinden kültür unsurları arasında yerini almaktadır. Toplumun aksayan yönlerine her hikâyede yer veren Koçu, Külhanbeyliği Tarikatı’nın nasıl oluştuğunu, kimlerin bu tarikatla bağının olduğunu ve buraya mensup kişilerin kendi sözlüğünü oluşturmalarından ve bu sözlük içerisinde yer alan müstehcen anlamı olanlar hariç tüm kelimeleri hikâye içerisinde paylaşmaktadır. Bu tarikata mensup kişilerin hangi hanlarda kaç kişi halinde kaldıkları bilgileri de paylaşılmıştır.

Çalışmamız Sedat Veyis Örnek’in tasnifine göre sınıflandırılmıştır. Yirmi beş ana konu başlığı altında halk kültürü unsurlarının kullanımına yer verilmiş, halk kültürü unsurlarının ana konu başlığı altında bulunan halk edebiyatı unsurları ayrı bir bölüm halinde ele alınmış ve on beş alt konu başlığı altında değerlendirilmiştir. Tespit edilen örnekler bazı bölümlerde çok fazla bazı bölümlerde ise tek bir örnek sınırlı kalmıştır. Genel olarak tüm bölümlerde kültür unsurlarının yer almasında Koçu’nun hikâyelerinin gerçekliğe dayanmasının etkisi yadsınamaz.

Tespit edilen kültür unsurlarının fazla olduğu bölümler içerisinde “Köy, Kasaba ve Kent Yaşamı (Monografiler)”, Halk İnançları; Töreler, Adetler, Gelenekler, Görenekler” (inanç, adet, gelenek, görenek bölümlerinden genişçe örnekler bulunmaktadır.), Kalıp Hareketler (Tavırlar, Jestler, Mimikler)- Kalıp Sözler ve Sesler”, “Giyim-Kuşam-Süs”, “Yerleşim, Yerleşim Türleri” bölümünün “Sürekli Yerleşim” bölümünde, Halk Bilgisi bölümünün “Halk Botaniği-Zoolojisi ve Halk Meteorolojisi-Halk Takvimi”, “Halk Sanatları ve Zanaatları bölümünün alt başlığı olan Halk Resmi bölümü”, “Adlar başlığı ve alt başlığı

olan Takma Adlar bölümü” yer almaktadır. Tüm bu fazla olan ürünlerin hepsi toplumun yaşayışını yansıtan günlük ve özel günlerini nasıl değerlendirdiklerini ve yaşadıkları tüm olaylara fiziksel ve kültürel olarak nasıl karşılık verdiklerine dair öğeler içerisinde yer almaktadır. İnançlar, konuşma ve giyim-kuşam tasvirleri kültür unsurlarının fazla olmasını sağlamıştır. “Köy, Kasaba ve Kent Yaşamı” başlığının fazla ürün içeriyor olması Koçu’nun tarihi olayları panoramik bir bakış açısıyla ayrıntılarıyla beraber ele alması olarak bakabiliriz. Geçmiş ve gelecek arasında çok büyük değişimler olmaması Türk halkının kültürel değerlerine sahip çıktığı ve korumaya devam ettiği savını kanıtlamaktadır.

Kültür unsurları örneklerinin daha az olduğu bölümler ise: “Ekonomi Türleri”, “Halk Ekonomisi”, “Beslenme-Mutfak-Kiler”, “Halk Sanatları ve Zanaatları”, “Halk Müziği ve Müzik Aletleri” ana başlıklarında ve alt başlıklar içerisinde ise: “Isı Elde Etme; Isı Araç ve Gereçleri”, “Kara ve Deniz Taşıtları”, “Halk Hekimliği”, “Doğum”, “Dinsel-Yerel Nitelikli Bayramlar”, “Fal, Rüya Yorumu, Gelecektek Haber Verme”, “Esnaf Dernekleri” altında daha az örnekler tespit edilmiştir. Özellikle “Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar” bölümünde tespit edilen tek bir örnek yer almıştır.

Halk edebiyatı unsurları altında incelediğimiz üçüncü bölümümüzün alt başlıkları içerisinde örneklerine daha fazla yer verilen “Destanlar”, “Halk Şiiri”, “Atasözleri-Deyimler”, “Alkışlar, Kargışlar” bölümleri yer almıştır. Bu durum sözlü geleneğin uzun süre toplum üzerinde bıraktığı etki sonucunda ifade edici dilinin yani duygu ve düşüncelerini dili kullanarak ortaya çıkarması ve içerisine yeni anlamlar katarak devam ettirmesine tanıklık eder.

Sonuç olarak Koçu’nun eserleri “halk kültürü” bağlamında değerlendirildiğinde önemli bir kaynak olmakla beraber bu unsurların kaybolmadan yaşatılmaya devam etmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Tüm bu örnekler sayesinde toplumun yaşamından uzak kalmayan şairlere, yaşamın ahengine ayak uyduran mimariye, her anının inanç ve kültürle yoğrulduğu Türk halkının sosyal yaşamına tanıklık edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı “Halk Şiirinde Tür ve Şekil**, Grafiker Yay., Ankara, 2004.
- Akın, Bülent, “Türk Halk Bilimi Çalışmalarında Müziğin İşlevselliği Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Milli Folklor**, 127, 2020, 172-185.
- Aksan, Doğan, **Türkçenin Gücü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.
- Aktulum, Kubilay, **Folklor ve Metinlerarasılık**, Çizgi Kitabevi, Ankara, 2013.
- Aktunç, Hulki, **Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1998.
- Altun, Nesrin, “**Anlam Bilimi Açısından Argo (83-88)**”, **Argo** (Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol Yüksekaya), Ka Kitap, İstanbul, 2016.
- Alyılmaz, Semra, “Türk Dünyası Vatandaşlığı Projesi”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 4 (1), 2015, 77-85.
- And, Metin, **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1982.
- And, Metin, **Türk Köylü Dansları**, İzlem Yay., Ankara, 1985.
- And, Metin, **Başlangıcından 1983’e Türk Tiyatro Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 2014.
- Artun, Erman, “Çukurova Halk Kültüründe Törenler, Bayramlar, Şenlikler”, **Fethiye III. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı**, 2011, Muğla.
- Artun, Erman, **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, Karahan Kitabevi, Adana, 2014.
- Artun, Erman, **Türk Halkbilimi**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Aslan, Namık, Meryem Arslan, Halk İnanışlarına dayalı Hekimliğinin Tarihî Türkçe Tıp metinlerindeki (16.-17. Yüzyıl) İzleri (206-217), **Milli Folklor**, 2020, 128.
- Bakırcı, Nedim, “Dede Korkut Kitabı Bağlamında Oğuzlarda Toy Geleneği”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 7 (20), 2019.
- Baran, M., “*Halk Mimarisinin Halk Bilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği*”, **Milli Folklor**, 18 (72), 2006.

- Başgöz, İlhan, **Folklor Yazıları**, Adam Yay., İstanbul, 1986.
- Baysal, Nagihan, “Dede Korkut Kitabı’nda Dinsel Büyüsel ve Tabusal Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme”, **Milli Folklor**, 27(107), 2015.
- Beydili, Celal, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Yurt Kitap Yay., Ankara, 2004
- Bezaz, Yurda Güven, **Geçmişten Günümüze Haberleşme ve PTT Tarihi**, Türkiye Haber İş Sendikası, Ankara, 2007.
- Boratav, P. Naili, **Folklor ve Edebiyat 2**, Adam Yay., İstanbul, 1983.
- Boratav, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Folkloru II**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- Boratav, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Çetin, Altan, “Memluk Devletinde Yemek Kültürüne Genel Bir Bakış”, **Milli Folklor**, Geleneksel Yayıncılık 18 (72).
- Çobanoğlu, Özkul, “Halk Bilgisi”, **Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü 3**, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- Çobanoğlu, Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Davulcu, Mahmut, “Makedonya Yörüklerinde Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme”, **Türk Dilleri, edebiyatı ve Türkçesi veya Türkçesi Tarihi için Uluslararası Süreli Yayınlar**, 8 (9), 2013, 1019-1044.
- Davulcu, Mahmut, “Sakarya Yöresi Kırsal Yerleşmelerinde Konut Mimarisi ve Ustalık Geleneği Üzerine Bir İnceleme”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 17(2), 2009.
- Düzgün, Dilaver, **Türkler 3 Dede Korkut Kitabı’nda Alkışlar ve Kargışlar**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 806-810.
- Ekici, Metin, “Halk, Halk Bilgisi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme”, **Milli Folklor** 45:2-9, Feryal Matbaacılık, 2000.
- Elçin, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- Ersoy, Şeyma, **“Osmanlı Toplumunda Cinsiyet Bağlamında Köçekler, Çengiler”**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

- Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Alter Yayın, Ankara, 2010
- Gönel Sönmez, Tugba, “Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü”, **Uygur Araştırma Dergisi**, 2016/7.
- Gönen, Sinan, “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Doğum Âdetleri”, **TÜBAR**, 2005 (18).
- Gözüdik, Pembe Gürgenci, Reşat Ekrem Koçu, Hayatı ve Eserleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- Gülgen, Jale, **Reşad Ekrem Koçu’nun Tarihi Romanları**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2006.
- Gülgen, Jale, “Bir İstanbul Tutkunu: Reşad Ekrem Koçu”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 8 (16), 2010, 691-700.
- Günay, Ünver, Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, Laçın Yay., Kayseri 1998.
- Güner, İbrahim, Oğuz Şimşek, “İğdır’da Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi”, **Türk Coğrafya Dergisi (33)**, İstanbul, 1998, 129-135.
- Güvenç, R. Oruç, “Eski Türklerde Müzik ile Tedavi (460-467)”, **Türkler 3. Cilt**, Yeni Türkiye Yay., 2002, Ankara.
- Irmak, Yılmaz, “Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları**, 2018, 191-222.
- Isakov, B., Uğur Ünal, “Türk Dünyasında İletişim ve Haberleşmede A Priori Formlar”, **TEKE Dergisi**, 2019, 8(3). 1437-1466.
- İbn Haldun, **Mukaddime**, (Çev. Zâkir Kadirî Ugan), Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Şark-İslam Klâsikleri: 25, C. II, 2. Baskı, İstanbul 1968-1970’den aktaran: Hassan, Ümit; İbn Haldun-Metodu ve Siyaset Teorisi, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, AÜSBF Yayını, Ankara, 1982.
- İnal, Ali Niyazi, **Beden Eğitimi ve Spor Bilimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı C. 5**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul, 1997.
- Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1986.
- Kaplan, Mehmet, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.

- Kızıloğlu, Müjdat, “Türklerin Ad Verme Kültüründe Ad Verici Profili”, **Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 7, 2021.45-64.
- Koca, Salim, “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller (51-57)”, **Türkler 3**. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Altın Destan**, Tan Matbaası, İstanbul, 1947.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Aşk Yolunda İstanbul’da Neler Olmuş**, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Erkek Kızlar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Fatih Sultan Mehmed On Fedaisi**, Kardeş Matbaası (4. Baskı), İstanbul, 1971.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Haşmetli Yosmalar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017. (1. Baskı: Koçu yayınları, 1963)
- Koçu, Reşad Ekrem, **Hatice Sultan ile Ressam Melling: Tefrikalaşmış Hikâyeler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Haydut Aşkları**, Doğan Kitap (1. Baskı), Mayıs 2017, İstanbul
- Koçu, Reşad Ekrem, **Kafes Arkası Günahkârları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2018.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Kanuni Süleymanın Beş Fedaisi**, Tan Matbaası, İstanbul, 1952.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Kızlarağasının Piçi**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016. (1. Baskı Türkiye Matbaası, 1933)
- Koçu, Reşad Ekrem, **Millî Hikâyeler: İlk Kurşun**, Akın Kitap, İstanbul, 1965.
- Koçu, Reşad Ekrem, **Yusuf’un Borcu**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1947.
- Köprülü, Fuad, **Edebiyat Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- Köprülü, M. Fuad, **Türk Edebiyatının Menşei**, Ankara, 1986.
- Kutlu, Muhtar, A. Özmen, “*Kimlik(ler) Sembolü Olarak Giyim, Kuşam ve Süslenme*”, **Halk Kültürü’nde Giyim- Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2008.
- Kürekçi, Ali İhsan, **Mirza Fetali Ahundov’un Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015.

- Oğuz, Burhan, **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 3**, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., İstanbul, 2001.
- Oktaç, A. Deniz, **Anadolu Türk Mimarisinde Aydınlatma Detayları ve Aydınlatma Araçları**, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992.
- Oktay, Sezin, **Reşad Ekrem Koçu'nun Eserlerinde İstanbul Folkloru**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- Onay, Ahmet Talat, **Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i**, Ankara, 1996.
- Ögel, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1978.
- Ögel, Bahaeddin, "Türk Mutfağının Gelişmesi ve Türk Tarihi Gelenekleri", **Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1982.
- Öngel, Gülnur, **Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar**, Pamuklu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 1997.
- Örnek, S. Veyis, **İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.
- Örnek, Sedat Veyis, **Türk Halkbilimi**, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
- Sağır, Adem, "Batı Karadeniz'de Bir Kültür Unsuru Olarak Köçeklik", **Sosyoloji Dergisi**, 2017:36. (171-203)
- Sardarinia, Elnaz, **Doğu Azerbaycan Kültüründe Geçiş Dönemleri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.
- Saylan, Mehmet, **Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nin Su Folkloru Açısından Sistematik Analizi**, İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.
- Sezen, Lütfi, **Halk Bilimi ve Derleme Metotları**, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum, 2010.
- Stebler Çavuş, M. Zeliha, "Türk Edebiyatında Mersiyeler (131-138)", **Türkiyat Araştırmaları Enst. Dergisi**, Erzurum, 2008 (38).
- Şakiroğlu, Mahmut, "Reşad Ekrem Koçu, Türk Folkloru", **Belleten**, 1986 (2).
- Tan, Nail, **Folklor (Halkbilimi) -Genel Bilgiler-**, Halk Kültürü Yayınları, İstanbul, 1985.

- Temelkuran, Tevfik, “Türklerin Kullandıkları Takvim Çeşitleri (434-440)”, **Türkler 3.** Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Tural, Sadık Kemal, **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Tutel, Eser, “Osmanlı Tarihinin Romancısı”, **Popüler Tarih**, 2001.
- Ulucutsoy, Hasan, **Reşad Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi’nde Yeni Türk Edebiyatı İçeriği**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Uzel, A. R., “Geleneksel Mutfak Kültürü ve Tarımsal Ürün Çeşitliliğinin, Üniversite Öğrencileri Beslenme Durumu Üzerine Etkisi”, **Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 55(1).
- Uzun, Gülsine, “Kırgız Türkçesinde Uzunluk ve Mesafe Ölçümünde Kullanılan Metaforlar ve Antropometrik Birimler”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 68, 2020, 245-260.
- Yalçın, M. Alemdar, “Eski Dönemlerden Anadolu’ya Türk Sosyal Dayanışma Kurumları (107-122)”, **Türkler 3.** Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara.
- Yalçınkaya, Betül, “Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 1**, Cilt 55, 2015. (363-379)
- Yıldırım, Neşide, “Kadın Giyim ve Süslerinin Aileye Kazandırdığı Statü”, **Halk Kültürü’nde Giyim- Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2008.

İNTERNET ADRESLERİ

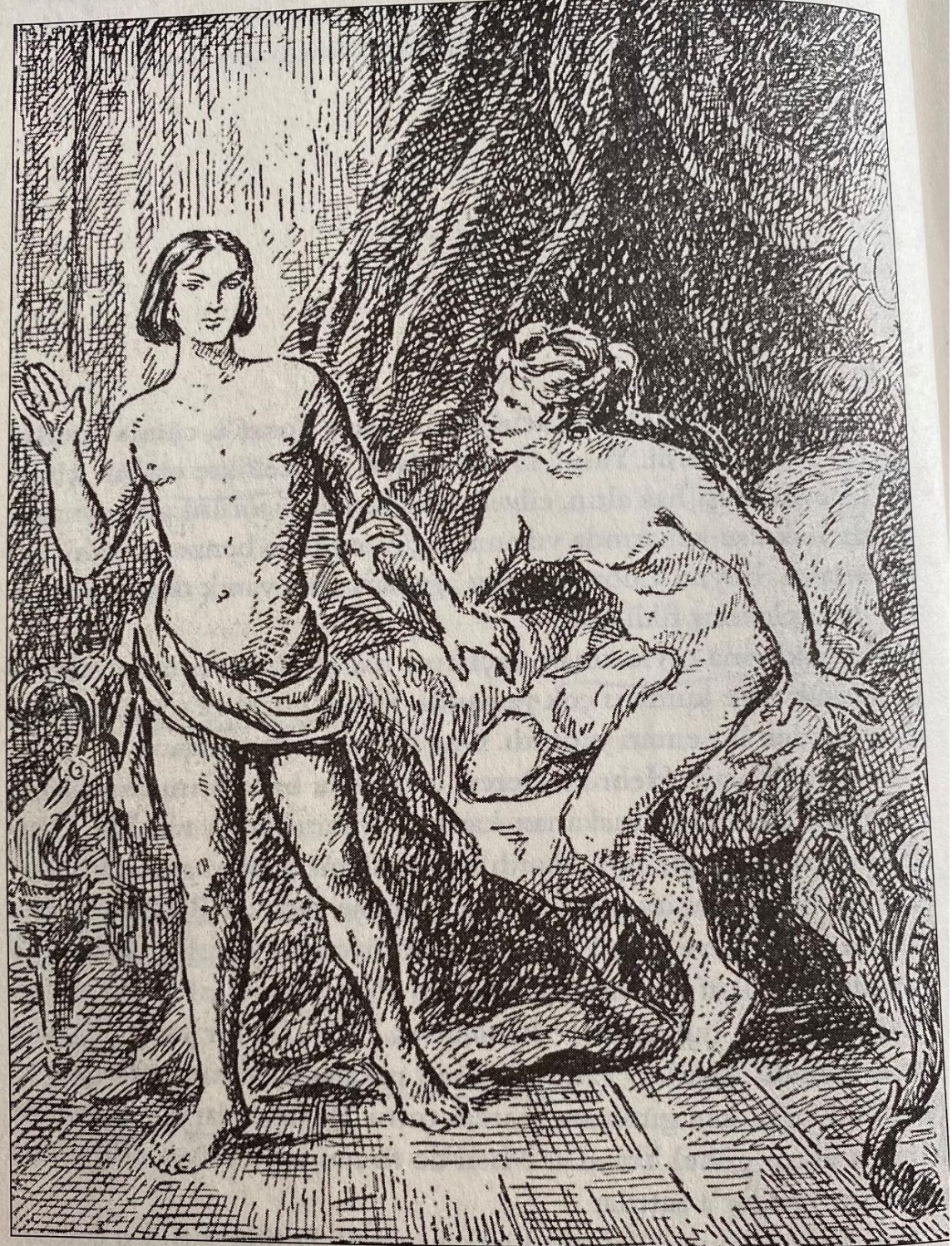
- Eyice, Semavi, Aramızdan Ayrılan Bir İstanbul Tarihçisi “Reşad Ekrem Koçu”, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, “Taha Toros Arşivi”.
- Neden Evlenmedik, Röportaj: Metin Sosyal, Hürriyet, 22 Eylül 1965, 5.
- Ortaylı, İlber, Üstadın Mirası, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/ustadin-mirasi-1282206> (01.09.2022).

EKLER

Ek 1

Resimler

Potifar'ın karısı ve Yusuf
(Anonim bir gravürden)

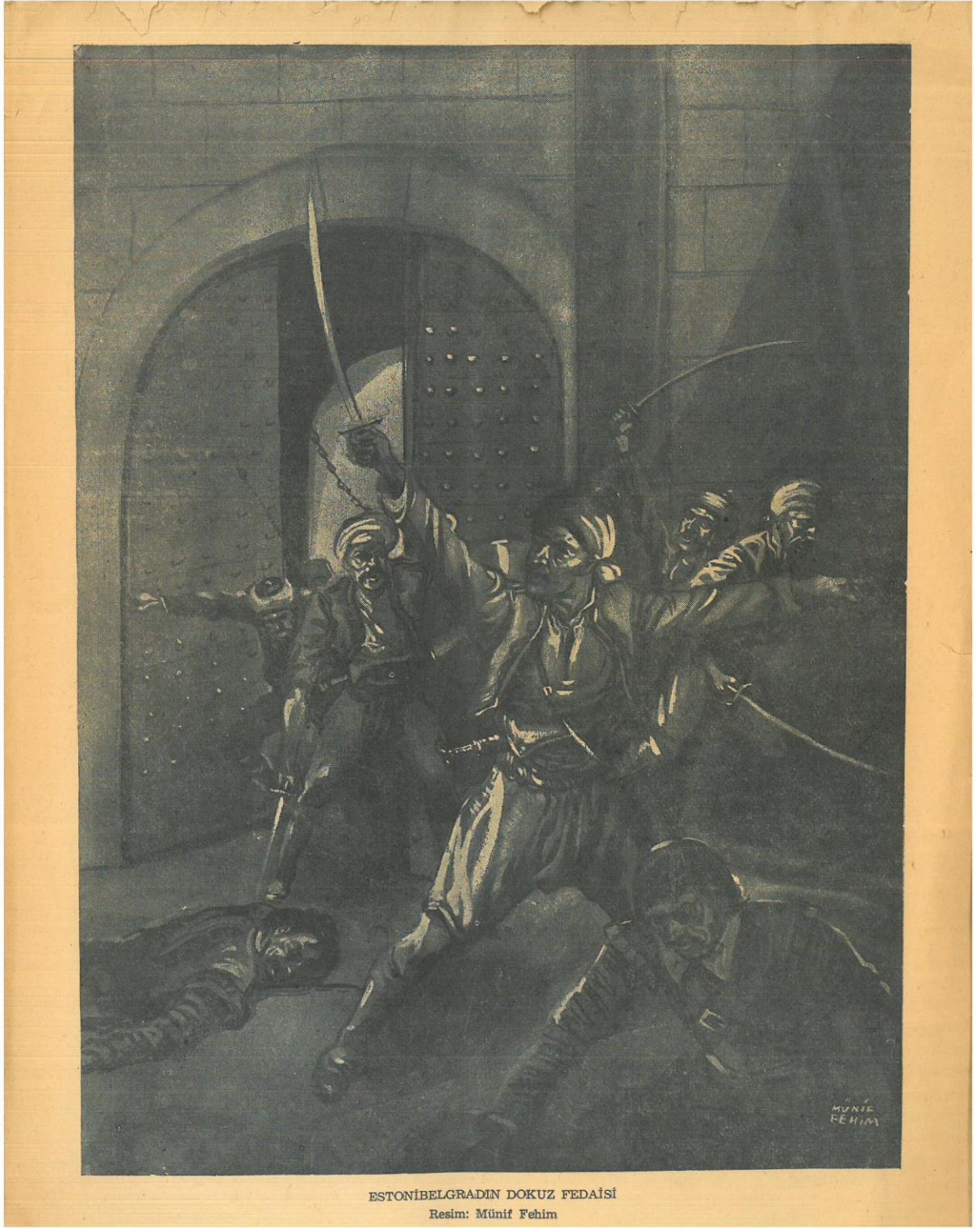

ULUBADLI HASAN

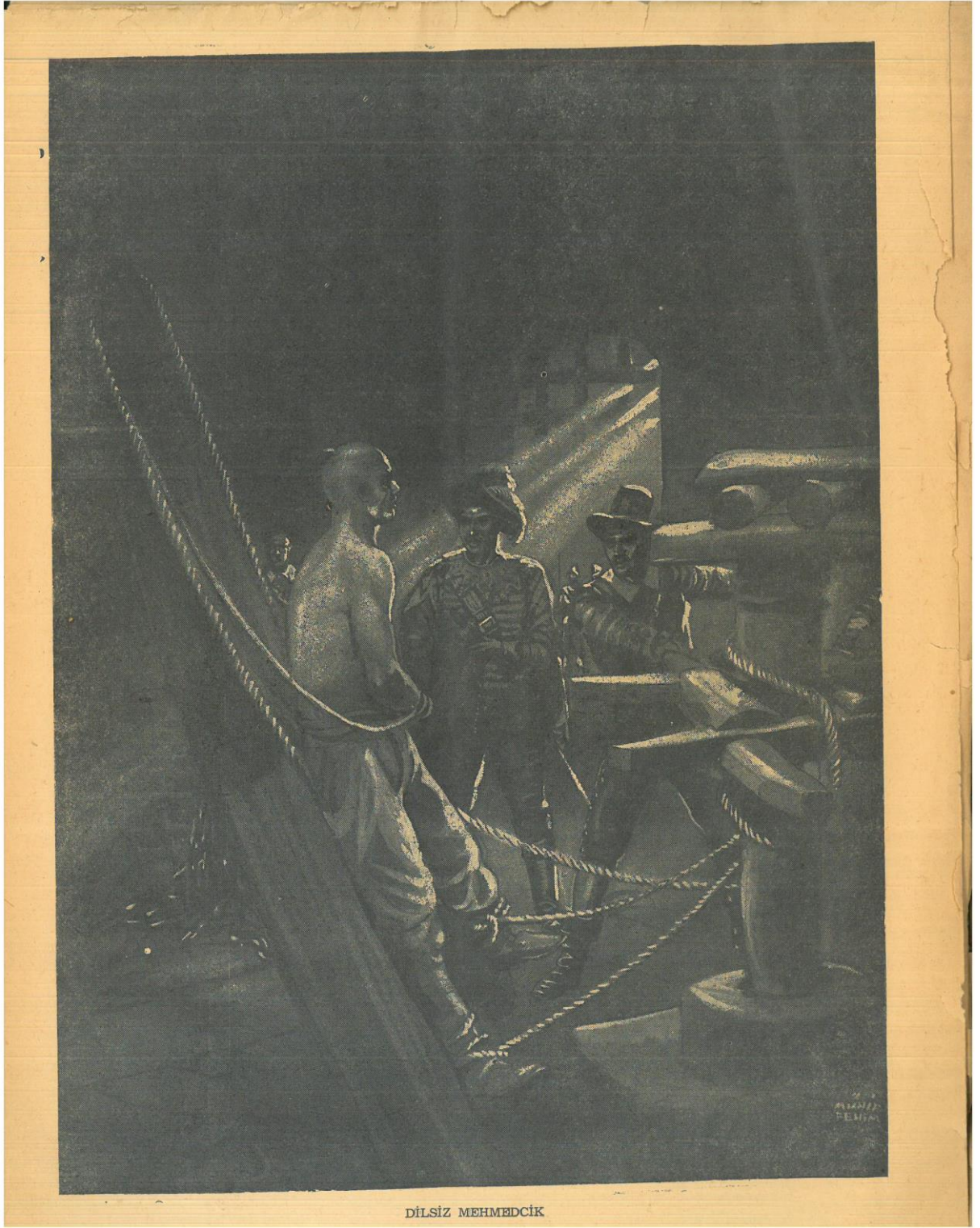

DELİ MEHMED
Resim: Münif Fehim

ESTONİBELGRADIN DOKUZ FEDAİSİ

Resim: Münif Fehim

DİLSİZ MEHMEDCİK

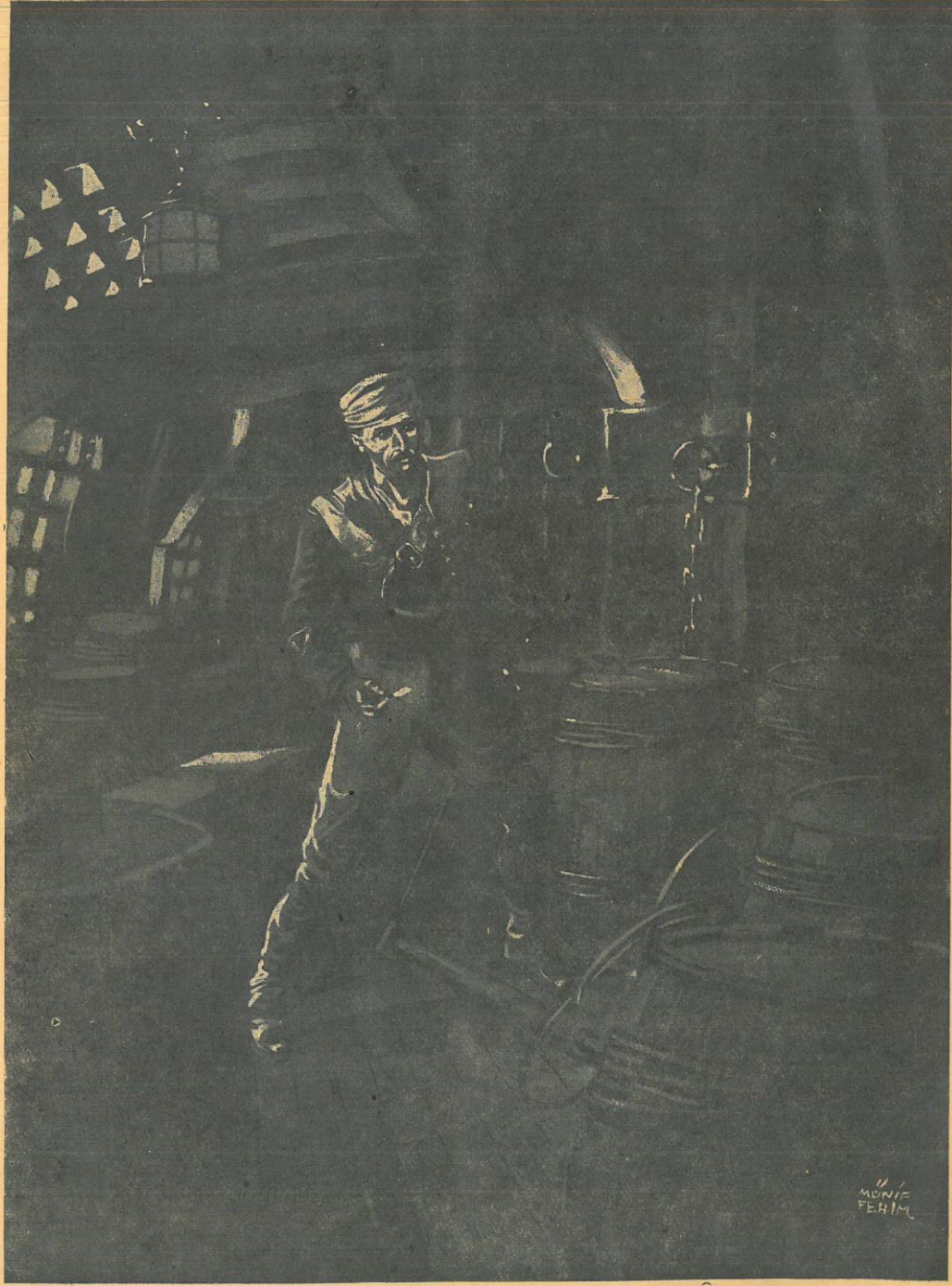

KAVAKDEREKÖYLÜ FATMA
Resim: Münif Fehim

KANİJENİN MEHMEDCİĞİ

Resim: Mehmed Fental

GEMİCİ KARA MEHMED
Resim: Münif Fehim

KOÇHISARLI SADIK

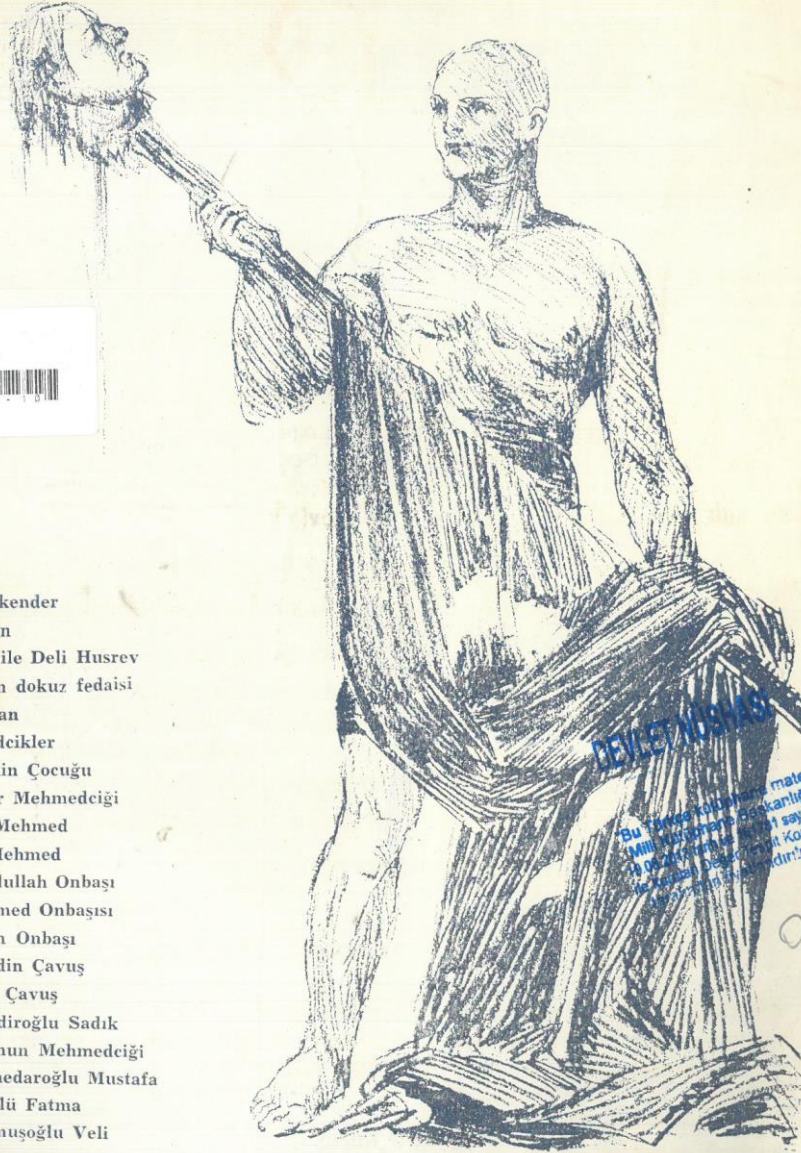
Resim: M. Fevziye

SAKARYA YOLUNUN MEHMEDCİĞİ

Resim: Münif Fehim

ALTIN DESTAN

Milli Kütüphane

2014 BD 5145

Tozkoparan İskender
Ulubadlı Hasan
Deli Mehmed ile Deli Husrev
Estonibelgradın dokuz fedaisi
Demirbaş Hasan
Dilsiz Mehmedcikler
Budin Kalesinin Çocuğu
Kaniyenin Esir Mehmedciği
Gemici Kara Mehmed
Topcu Kara Mehmed
Giresunlu Abdullah Onbaşı
Plevnenin Ahmed Onbaşı
Niğdeli Edhem Onbaşı
Urfalı Fahreddin Çavuş
Çallı Hüseyin Çavuş
Koçhisarlı Kadiroğlu Sadık
Sakarya Yolunun Mehmedciği
Ödemişli Haznedaroğlu Mustafa
Kavakdereköylü Fatma
Yozgadlı Durmuşoğlu Veli

Tozkoparan İskender

Altın Destanda A. Tunç'un resimlerinden

DELE NİSİSİ
"Bu Tozkoparan İskender materyali
Milli Kütüphane Başkanlığı'nın
19 Ocak 1981 tarihli 1 sayılı Oluru
ile Milli Kütüphane Komisyonu
tarafından onaylanmıştır."

0.0172